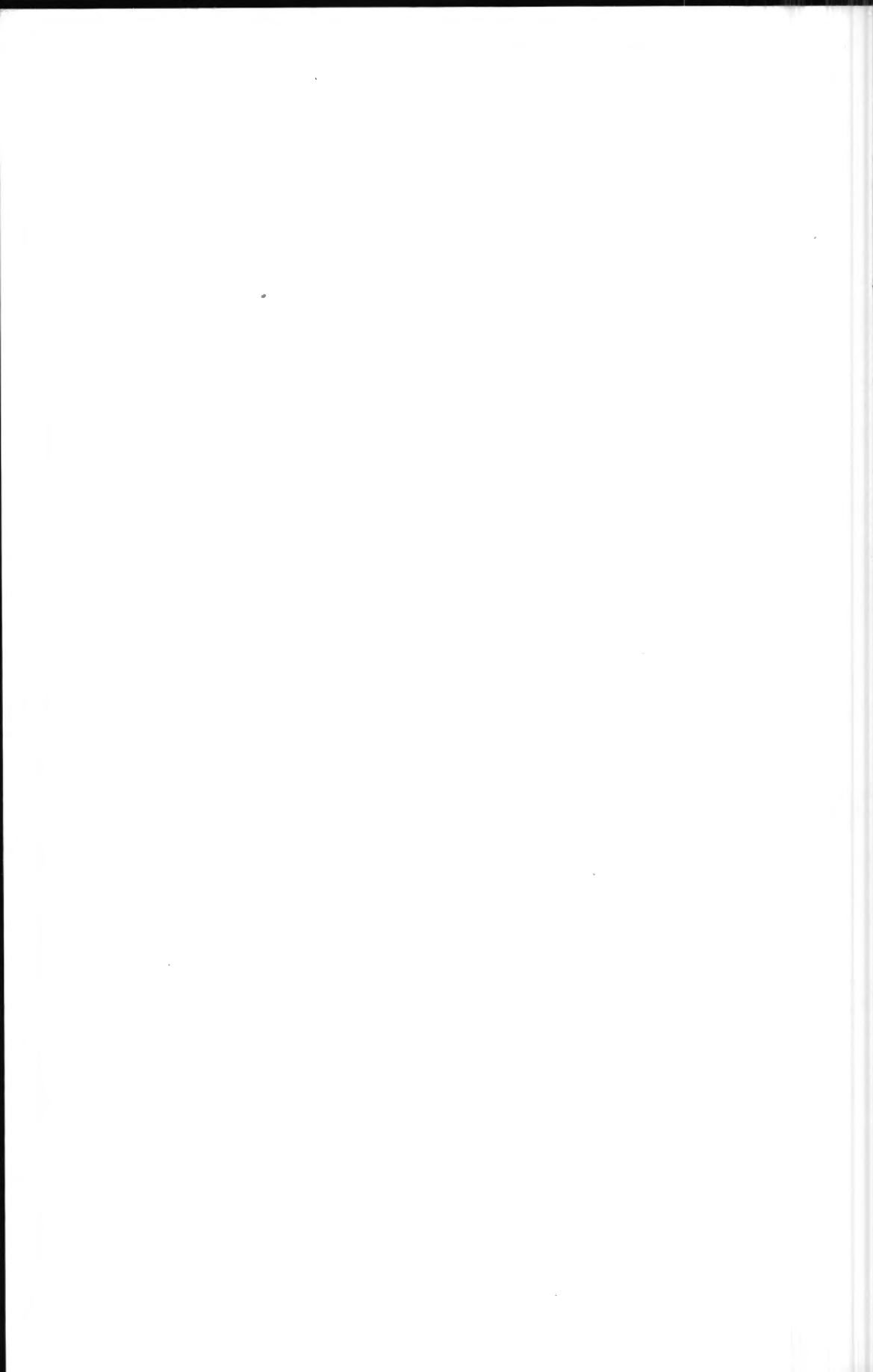

7 année politique politiek jaarboek

L'ANNEE POLITIQUE
1977
POLITIEK JAARBOEK

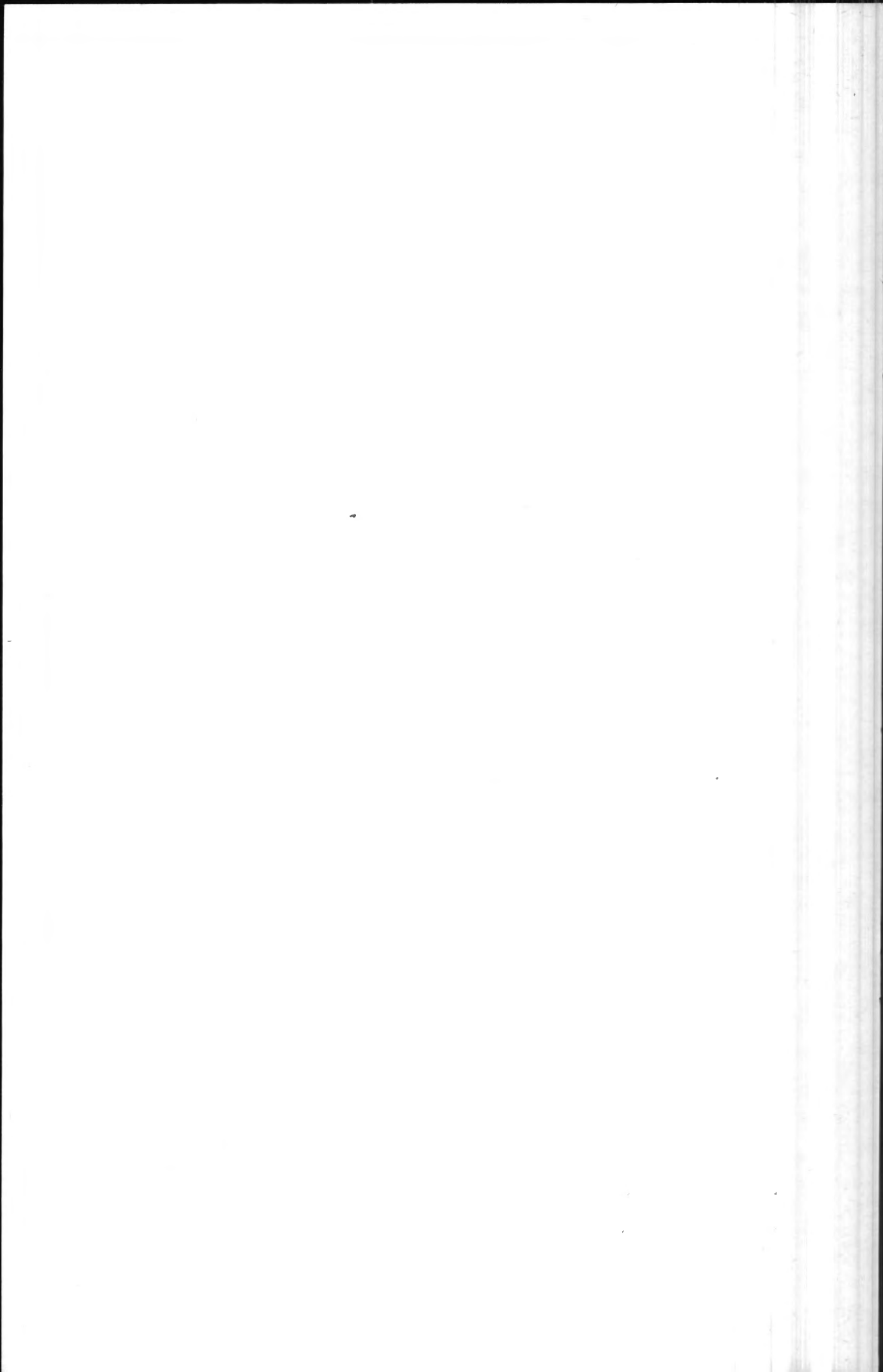
Nouvelle série n° 2   Nieuwe reeks n° 2

Edité par **Res Publica**
Revue de l'Institut belge
de Science Politique

1978, volume XX, n° 2

Uitgegeven door **Res Publica**
Tijdschrift van het Belgisch Instituut
voor Wetenschap der Politiek

1978, bundel XX, n° 2

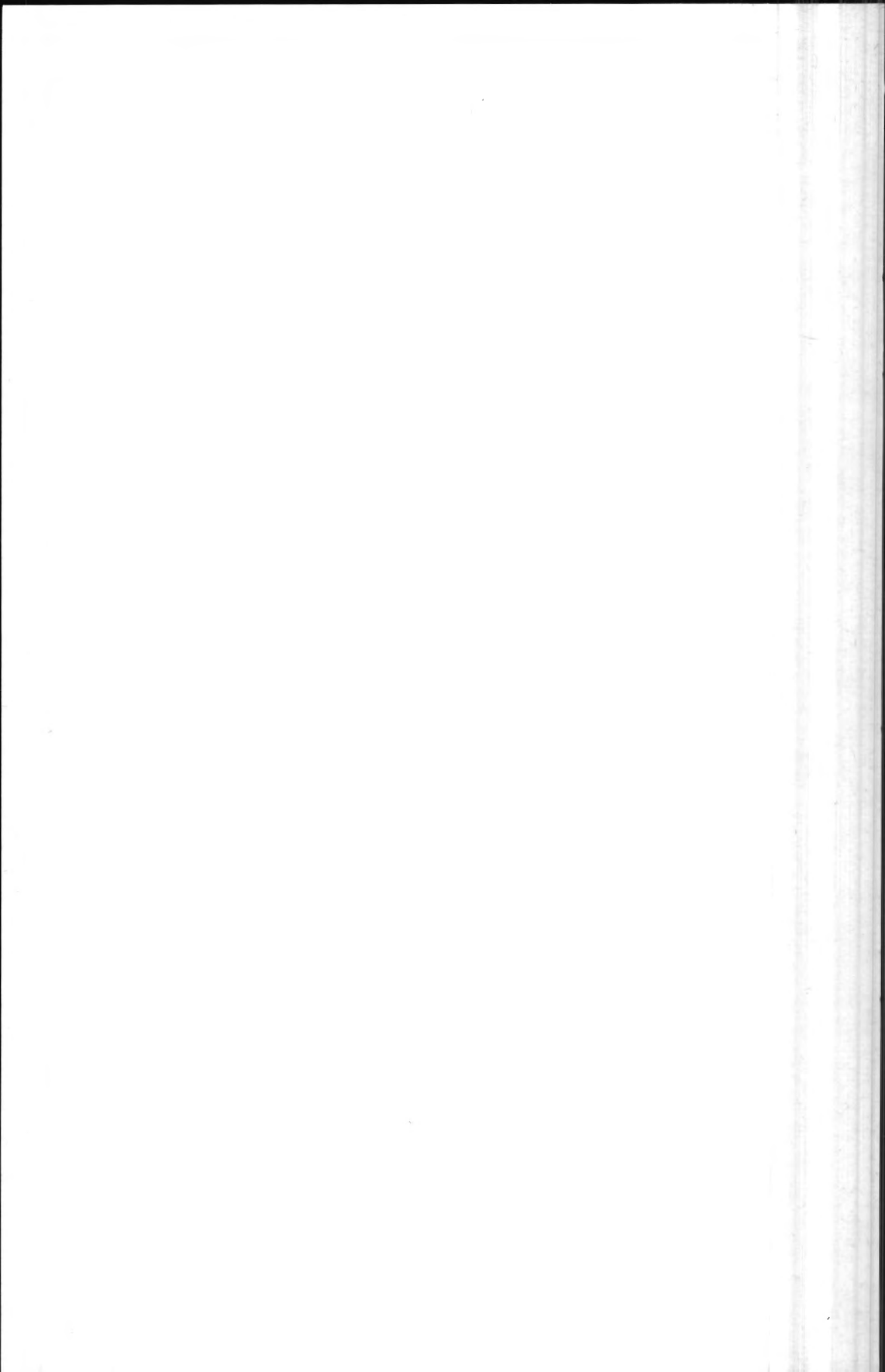

SOMMAIRE — INHOUD

Inleiding. Koppen uit het politieke nieuws van 1977	193-200
De budgettaire, financiële en monetaire politiek van België in 1977, door V. VAN ROMPUY	201-218
La politique de l'emploi dans une pé- riode de chômage et d'inquiétude sociale, par M.L. OPDENBERG	219-227
Dagboek van een kabinetsformatie, door J. CEULEERS	229-271
L'évolution des partis politiques en 1977, par X. MABILLE	273-277
Het beleid van de provincies, door S. LAUWERYSSEN	279-298
Evolutie van de wetenschapspolitieke problematiek in België gedurende het voorbijge decennium (1968-1977), door J. VAN DER PERRE	299-327
L'année 1977 pour les immigrés, par M. TAVERNE et A. MARTENS	329-339
De crisis in de staalnijverheid, pogingen tot opvijzelen en beleidskeuzen, door J. MATON	341-356
La politique extérieure de la Belgique en 1977, par C. FRANCK	357-365
De politieke opiniepeilingen in België in 1977, door M. DEWEERDT	367-376
Bibliographie de l'année politique 1977, par W.S. PLAVSIC	377-386

Inleiding

Koppen uit het politieke nieuws
van 1977

---

1 januari 1977 : de samengevoegde gemeenten treden in werking.

De Nationale Bank verlaagt de discontovoet met ingang van 9 januari van 9 naar 8 %. De Nationale Bank zal in het voorjaar 1977 nog meermaals de discontovoet verlagen.

De nieuwe politieke partij Parti pour les Réformes et la Liberté de Wallonie (PRLW) houdt haar stichtingscongres op 15 januari.

President Moboetoe van Zaïre heeft van 17 tot 19 januari te Brussel besprekingen met de Belgische regering.

Een verklaring (op 20 januari) van de minister van sociale voorzorg Dhoore nopens een mogelijke afschaffing van de kinderbijslag voor het eerste kind verwekt ongenoegen en deining bij de gezinsverenigingen en in de sociale organisaties.

De vereniging van ambtenaren-generaal drukt in een open brief van 20 januari aan de regering haar bezorgdheid uit over de voortschrijdende politisering van het openbaar ambt.

De ministerraad heeft een ontwerptekst aangenomen waardoor het mogelijk wordt aan het Assisenhof te Luik ook het Duits als rechtstaal te gebruiken (21 januari).

De onderhandelingen tussen de regering en de vakbonden over de collectieve arbeidsovereenkomst voor 1977 voor het overheidspersoneel zijn op 31 januari afgesprongen.

De luchtvaartmaatschappij Sabena sluit het boekjaar 1976 af met een verlies van 1,48 miljard. Het verlies belooft weliswaar 992 miljoen minder dan in 1975.

De Nationale Bank publiceert op 3 februari haar jaarverslag. Daarin wordt o.m. gesteld : « de verbetering van de fundamentele voorwaarden voor de werking van de economie veronderstelt een wijziging in de gedragingen zowel van de leiders als van de werknemers, een herleving van de creativiteit en de keuze, in alle duidelijkheid, van waarden waarover men het in ruime mate eens is ».

Na de Senaat heeft ook de Kamer, en dit op 10 februari, het wetsontwerp op de industriële ingenieurs aangenomen. Na vier jaar studie, in een van de 23 nauwkeurig gedoseerde technische scholen, kan de graad van industrieel ingenieur bekomen worden.

De regeringsraad heeft op 12 en 13 februari in een gesloten vergadering in het Egmontpaleis een Egmontplan goedgekeurd, ertoe strekkend het begrotingstekort voor 1977 enigszins aan te zuiveren. De bedoeling is tevens de economische bedrijvigheid op te vijzelen.

Op 14 februari wordt de « Grand Bazar de la place Saint-Lambert » te Luik failliet verklaard. Dit grootwarenhuis stelde 728 personen tewerk. Bemoeiingen van het Staatssecretariaat voor Waalse streekeconomie mochten niet baten. Op 25 juni 1977 gaan de deuren definitief dicht.

Minister Michel vraagt in een rondschrijven aan alle ministers en staatssecretarissen advies inzake de samenvoeging van gemeenten in Brussel. De minister vindt 7 gemeenten ideaal : Brussel, Evere, Woluwe, Bosvoorde, Ukkel, Anderlecht en Ganshoren.

Vanaf 15 februari worden de voorwaarden tot het bekomen van het rijbewijs verstrakt.

Van 16 februari tot 9 juni treft een sociaal conflict de scheepsbouwerven van Boel en Cockerill : langzaam-aan-acties, staking, lock-out, algemene staking en moeilijke onderhandelingen.

De regering keurt op 18 februari een tienjarenplan 1977-'86 van openbare werken goed ter beveiliging van het Scheldebekken en de kust tegen stormvloeden.

Het ontwerp tot uitbreiding van het recht op antwoord bij radio en televisie wordt goedgekeurd door de Kamer op 24 februari nadat het in 1976 reeds in de Senaat was goedgekeurd.

De vakorganisaties ACV en ABVV zetten einde februari een algemene stakingsbeweging in gang tegen het sociaal-economisch en fiscaal beleid van de regering. Stakingen worden per provincie en per functionele overheidsdiensten georganiseerd.

Op 3 en 4 maart verplicht premier Tindemans de twee RW ministers Moreau en Bertrand hun ontslag als minister te nemen. Zij worden op 6 maart opgevolgd door de PRLW'er Cornet d'Elzies en de PSC'er Plasman. Zo komt de regering Tindemans IV tot stand.

Het congres van het Rassemblement Wallon van 5 en 6 maart beschuldigt eerste-minister Tindemans ervan ongrondwettelijke manoeuvres te hebben uitgehaald.

Na overleg met de partijvoorzitters, waaruit de « grootste tegenstrijdigheid inzake de staatshervorming blijkt », ontbindt de eerste minister op 9 maart het parlement, zonder voor zijn nieuwe regering de investituur

gevraagd te hebben, en zonder van het nieuwe parlement een constituante gemaakt te hebben. De regering zelf neemt geen ontslag.

Op diezelfde 9de maart schorten de vakbondsleiders Houthuys en Debunne de stakingsakties op.

De regering besluit op 5 maart, na overleg met de vakbonden en het patronaat bij de Europese Gemeenschap aan te dringen dat voor de hele EG een herstructureringsbeleid voor de staalindustrie zou worden uitgewerkt. Intussen neemt de regering enige voorlopige maatregelen.

Een KB van 12 maart past de kieskantons aan de samengevoegde gemeenten aan maar raakt niet aan de ingewikkelde en inefficiënte situatie van de kieskantons in en rond Brussel.

De nationale commissie artsen-ziekenfondsen heeft op 18 maart besloten het verbintenis-akkoord dat op 29 december 1976 gesloten was voor een minimum duur van 4 maanden en een maximumduur van 7 maanden te verlengen tot 31 december 1977.

Nadat het parlement ontbonden is worden 16 Volksunieparlementsleden door de correctionele rechtbank te Brussel op 18 maart veroordeeld tot 4.000 F boete omwille van huisvredebreuk, smaad jegens de minister en samenscholing in de verboden zone.

Het bedrijf General Biscuit Company is in maart voor 80 % overgegaan naar Franse ondernemingen, ondanks diskreet verzet van de ministeries van financiën en Vlaamse streekeconomie.

De index van de kleinhandelsprijzen van de maand maart daalt met 0,16 punt. Dit is de eerste daling van de index sinds 1966.

Op 1 april worden een aantal BTW tarieven verhoogd.

De minister van economische zaken kondigt op 1 april aan dat het programmacontract met de Belgische Petroleumfederatie van kracht blijft voor de hele duur van de overeengekomen termijn.

Op 6 april wordt in het sociaal-economisch kernkabinet tot een wijziging besloten inzake de toekenning van de overheidshulp aan de staalsector. Beslist werd geen overheidshulp in globo toe te kennen, maar die te verlenen per onderneming en na onderzoek van elk dossier afzonderlijk.

Het Vlaams Economisch Verbond, de Union Wallonne des Entreprises en het Verbond van Ondernemingen te Brussel hebben op 6 april een gemeenschappelijke verklaring gepubliceerd betreffende de staatshervorming.

Een opgemerkt incident uit de verkiezingscampagne is het afficheverbod voor franstalige partijen op de gemeentelijke panelen in Overijse. De gouverneur van Brabant vernietigt het besluit en de minister van binnenlandse zaken berispt burgemeester Brankaer.

17 april: parlaments- en provincieraadsverkiezingen. De CVP-PSC boekt aanzienlijke winst. De socialisten gaan eveneens vooruit maar in

mindere mate. De grote verrassing is het opmerkelijk verlies van de Vlaamse liberalen. Het Rassemblement Wallon lijdt een grote nederlaag : teruggebracht tot de helft van haar stemmen. Het grootste deel van deze stemmen verschuiven naar de PRLW. Volksunie en FDF blijven ongeveer op hun vroegere sterkten staan. De communisten verliezen nagenoeg één zesde van hun stemmen. Uittredend premier Tindemans haalt een record-aantal voorkeurstemmen. Men gewaagt van een rechtstreekse verkiezing van de minister-president.

Op 21 april wordt op het staatssecretariaat voor Vlaamse streek-economie een akkoord bereikt met Badger Corporation betreffende de achterstallige opzeg- en sluitingsvergoedingen voor de 250 personeelsleden van het failliete Badger-Belgium, nadat de OESO-commissie Badger had terecht gewezen op het eerbiedigen van de OESO-gedragscode voor multinationale ondernemingen.

Op 22 april worden de Bestendige deputaties geïnstalleerd. CVP of PSC en BSP of PSB besturen samen in West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg, Namen en Luik. In Brabant komen daar de liberalen bij. In Henegouwen besturen de socialisten alleen, in Luxemburg is er een coalitie PSB, PRLW en RW. Op Henegouwen na zijn deze coalities de voortzetting van de bestaande coalities.

Op 22 april wordt Tindemans met een formatieopdracht belast.

Op 5 mei komen Kamer en Senaat — voor zover reeds samengesteld — voor de eerste maal in openbare vergadering bijeen. Op 12 mei was het de beurt aan de nieuwe Cultuurraden, nadat op 11 mei de gecoöpteerde senatoren werden verkozen. Op 13 mei vergadert voor het eerst na de verkiezingen de Rat der Deutschen Kulturgemeinschaft.

Op 26 april verhinderen de socialisten het regeringsobjectief van Tindemans, nl. een regering van nationale unie, door aan de liberalen vier vragen te stellen waarop binnen de 24 uur geantwoord moest worden. Een paar dagen later zal de formateur eenzelfde manoeuvre doorvoeren naar de partijen die de BSP-PSB als partners wenst : VU en FDF. Na heel wat drukking en overleg worden toch op 6 mei onderhandelingen aangevat tussen BSP-PSB, CVP + PSC, VU en FDF. Dit mondt uit op 24 mei in een globaal akkoord over de gemeenschaps- en gewesten-problemen : het zgn. Egmontpact.

Van 27 tot 30 mei worden het Egmontpact en het sociaal-economisch luik van het regeerakkoord op de partijcongressen goedgekeurd.

Ondertussen komt weerstand tegen het Egmontpact in het Vlaamse land los.

Op 31 mei verlaat senator Claes de Volksunie.

Op 2 juni verbiedt het PSC-directorium aan haar kandidaat-ministers de grondwettelijke eed tegenover het staatshoofd te gaan afleggen. Kordate

standpunten van de formateur en de andere partijen doen de PSC bakzeil halen. De regering Tindemans V krijgt het vertrouwen : op 9 juni in de Kamer en op 14 juni in de Senaat.

Midden juni weigeren de arbeiders van het Cockerill-staalbedrijf te Chertal staal te leveren aan een ander Cockerill-bedrijf Allegheny-Longdoz te Luik, ingevolge de voorziene investeringen in Genk. In Chertal gaat men over tot staking. Na toezegging van investeringen in Chertal en het in productie blijven van de vestiging Chertal tot 1984, wordt het conflict bijgelegd.

De Algemene Raad van het FDF verkiest op 16 juni Antoinette Spaak als voorzitter van het FDF. Zij volgt minister Leon Defosset op.

Op 18 en 19 juni wordt in alle kerken de herderlijke brief van de bisschoppen van België over de abortus voorgelezen.

Het Centre politique des indépendants et cadres chrétiens (CEPIC) verkiest op 21 juni Paul Vanden Boeynants als voorzitter.

De Algemene Raad van de BSP-PSB verkiest op 27 juni Karel Van Miert als medevoorzitter van de BSP-PSB. Hij volgt Willy Claes op die minister werd.

In opeenvolgende fasen beslist de regering dat er in Zeebrugge een vlottende, stalen terminal voor vloeibaar aardgas zal worden gebouwd (eerste beslissing op 28 juni).

Op 30 juni en op 5 juli schorten Senaat en Kamer de Brusselse agglomeratieraadsverkiezingen op die normaal in de herfst zouden moeten gehouden worden.

Op 30 juni en 7 juli keuren Senaat en Kamer het wetsontwerp goed tot afschaffing van de gewestraden in hun voorlopige vorm zoals gegroeid uit de wet-Perin, met behoud van die bepalingen uit die wet die in overeenstemming met het Egmontpact zijn.

De vereniging van de grote distributieondernemingen van België stelt in haar jaarverslag dat de invoering en de toepassing van de wet van 29 juni 1975 betreffende de handelsvestigingen heeft geleid tot « een bijna volledig blokkeren van de vestiging van grote verkoopoppervlakten, zoals die door de geïntegreerde handel waren voorgesteld (begin juli).

Op 15 juli krijgt de overheid een grotere kredietmarge bij de Nationale Bank.

Ophefmakende verklaring in het augustusnummer van ZEG van staatssecretaris De Bondt nopens het inschrijvingsrecht in de Egmontgemeenten : het kan niet anders dan uitdoofbaar zijn ; een blijvend inscriptierecht is ondemokratisch.

Op 23 augustus publiceert de Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs een nieuw statuut voor de personeelsleden dat de specificiteit van het katholiek onderwijs moet waarborgen.

Met ingang van 1 september wordt Jean-Marie Piret kabinetschef van de koning.

Op 2 september beslist de regering het Stuyvenbergcomité op te richten dat moet adviseren inzake de betwiste punten van het Egmontpact en later belast zal worden met het uitwerken van de juridische vormgeving die het Egmontpact vergt.

Op 3 september wordt een regeling getroffen voor het in zware financiële moeilijkheden verkerende staalbedrijf Métallurgique et Minière de Rodange-Athus: gedeeltelijk behoud van de tewerkstelling, nieuwe geldmiddelen en voor de ontslagen arbeiders de mogelijkheid opgenomen te worden in een arbeidscel.

Op 7 september wordt het Egmontcomité opgericht, dat ageert tegen de verwezenlijking van het Egmontpact.

In september wordt het plan van minister Spitaels goedgekeurd tot vermindering van de werkloosheid met 80.000 eenheden. De voornaamste middelen zijn: het derde arbeidscircuit, tewerkstelling van werklozen in openbare dienst, verplichting meer stagiairs in dienst te nemen, uitbreiding van het stelsel van bruggpensioen.

Op het PVV-Congres van 23 tot 25 september wordt Willy De Clercq als opvolger van Frans Grootjans verkozen. Pogingen om ministerschap vanuit het voorzitterschap moeilijker te maken mislukken.

De beurskrant L'Echo de la Bourse wordt vanaf 27 september geleid door Maurice Brébart, eigenaar van La Dernière Heure en La Libre Belgique.

De rijksbegroting wordt op 30 september bij de Kamer ingediend. Zij voorziet in 932,2 miljard ontvangsten en 956,1 miljard uitgaven. In samenhang met de rijksbegroting dient de regering, zoals vorige jaren, een ontwerp van programmawet in waarin de maatregelen gebundeld worden die de regering noodzakelijk acht voor het begrotingsbeleid. De voornaamste van deze maatregelen: vermindering van de personenbelasting voor de kleine inkomens en verzwaring voor de grote inkomens, relatieve aanpassing van de afhoudingen aan de stijging van het levensonderhoud, eenvormig maken van de BTW tarieven van 14 % en 18 % tot 16 %, detaxatie van de investeringen van het bedrijfsleven, aanpassing van de successierechten, dubbele inning van de gemeentelijke opcentiemen, budgettaire controlemaatregelen en de maatregelen van het plan Spitaels.

Op 1 oktober wordt de Vlaams Nationale Partij o.l.v. Karel Dillen opgericht.

Op 5 oktober is overeenstemming bereikt over de nieuwe berekeningswijze van groenten- en fruitprijzen in de index van de kleinhandelsprijzen. Basis wordt een driemaandelijks voortschrijdend gemiddelde.

Op 5 oktober licht de minister van landsverdediging de verdere plannen van de legerhervorming toe. Hierin is een verschuiving van dienstplicht naar vrijwilligers op middellange termijn (2,4 of 6 jaar) voorzien.

Charles Nothomb wordt begin oktober langs een stemming door de partijleden tot voorzitter van de PSC verkozen.

De regering verhoogt per 15 oktober de prijs van een pakje sigaretten tot 40 F.

Ben regeringsplan tot steunverlening aan de textielnijverheid is op 22 oktober tijdens een rondetafelconferentie tussen regering, werkgevers en werknemers aangenomen. De bedrijven zullen ongeveer 3 miljard ontvangen. Ook zal gepoogd worden, in EG kader de invoer van textielproducten uit de lage loon-landen af te remmen.

7.000 Vlamingen betogen op 23 oktober in Dilbeek tegen het Egmontpact.

Op 28 oktober wordt een Collectieve Arbeidsovereenkomst voor het overheidspersoneel ondertekend.

Het Mouvement Ouvrier Chrétien stelt einde oktober haar hoger bestuur open voor vertegenwoordigers van RW en FDF, naast deze van de PSC.

Het FDF congres van 4 en 5 november spreekt zich uit voor nieuwe onderhandelingen na de uitvoering van het Egmontpact, o.m. over de federalisering van het onderwijs, de herziening van de taalwetgeving, de taalrechten van de franssprekenden in Vlaams Brabant.

Begin november worden de eerste gegevens van het McKinsey-rapport i.v.m. de Belgische staalnijverheid gepubliceerd.

Op 19 november wordt de Vlaamse Volkspartij o.l.v. Lode Claes opgericht.

Op het PSC congres van 19 november in Bergen wordt gehandeld over de organisatie van de partij, over het regeringsbeleid en over de Europese verkiezingen.

Op 24 november is het grootwarenhuis Galeries Anspach voor 99,6 % overgegaan in het bezit van de Franse groep Agache Willot.

Op 2 december verhoogt de Nationale Bank haar disconto van 6 tot 7 %. In de loop van de maand december zal de Nationale Bank nog andere maatregelen treffen in haar beleid van verdediging van de waarde van de Belgische frank tegen speculatie. De Belgische frank blijft in de Europese Muntslang.

De Kamer keurt de rijksbegroting na een langdurig maar rustig debat goed op 8 november en de programmawet op 10 november. De Senaat doet dit respectievelijk op 20 en 21 december.

De Franse Cultuurraad keurt op 6 december een ontwerp van decreet goed over de Radio-Télévision Belge de la communauté culturelle Française

(RTBF). Het beleidscircuit van de voormalige RTB wordt hierin aangepast.

Op 9 december : goedkeuring door de kabinetsraad van een « relanceplan ten gunste van de kleine en middelgrote ondernemingen » ingediend door minister Humblet.

Opschorting van het cultureel akkoord met Zuid-Afrika op 9 december door de kabinetsraad en op 17 december door de Franse Cultuurraad.

Half december wordt de psychologische grens van de 300.000 werklozen doorbroken.

Ingaand op de Waalse eis tot compensaties voor Wallonië geeft de kabinetsraad op 16 december de minister van openbare werken opdracht binnen twee maanden een volledig infrastructuurplan voor te leggen van openbare werken in Wallonië, Brussel en Vlaanderen.

Op het congres van Leuven van 17 en 18 december keurt de CVP haar economisch programma « Voorspoed door moed » goed. Voorzitter W. Martens wordt voor een nieuwe termijn herkozen.

Op het administratief congres van de BSP te Oostende op 17 december wordt K. Van Miert als medevoorzitter bevestigd. Het congres handelt over de plaats van de vrouw in de socialistische beweging en over de congrestechniek.

Na de Kamer keurt de Senaat op 22 december het wetsontwerp goed waardoor internationale verdragen en overeenkomsten die culturele bepalingen bevatten moeten voorgelegd worden aan de Cultuurraden.

In zijn nieuwjaarstoespraak op 22 december geeft koning Boudewijn een aantal vingerwijzingen, o.m. : «Regionaliseren wil niet zeggen dat een groter aantal concurrerende overheidsorganen zonder welomschreven bevoegdheden en met onduidelijke verantwoordelijkheden in het leven geroepen wordt. Het betekent integendeel dat verantwoordelijker en toegankelijker overheden, aan een democratisch toezicht onderworpen, ten dienste worden gesteld van allen ». Het staatshoofd pleit ook voor een depolitisering van de benoemingen.

De artsensyndicaten stemmen op 29 december in met een overgangsakkoord inzake de erelonen voor 1978.

De budgettaire, financiële en monetaire politiek van België in 1977

---

door Vic VAN ROMPUY,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Het jaar 1977 was op het gebied van de budgettaire en de monetaire politiek zeer belangrijk. Beide deeltakken van de economische politiek worden dan ook in de afdelingen 1 en 3 verder omstandig besproken, zowel wat betreft de nagestreefde doeleinden als de aangewende instrumenten en de verkregen resultaten. Inzake financiële politiek (afd. 2) kwamen praktisch geen veranderingen voor. Om die reden is de behandeling dan ook beknopt.

1. Budgettaire politiek.

Tussen de overheidsbegroting en de economische toestand bestaat een duidelijke wisselwerking. Een vertraging van het stijgingsritme van de bedrijvigheid en uitgebreide werkloosheid bijv. doen de fiscale en parafiscale ontvangsten relatief dalen en de uitgaven verhogen. Dienvolgens is een tekort op de periodiek weerkerende of lopende uitgaven onvermijdelijk. In die omstandigheden wordt in vele kringen verwacht dat de begrotingspolitiek stimulerend zal optreden. Dit betekent eerder verlaging dan verhoging van belastingen en sociale bijdragen en eerder verhoging dan wel verlaging van de bestedingen en in elk geval van de investeringsuitgaven. Om die reden is in de vermelde omstandigheden een tekort op de lopende verrichtingen van de begroting en een serieuze stijging van de openbare schuld zelfs wenselijk.

Toch zijn er aan een mali op de begroting en aan het groeirritme van de overheidsschuld heel wat grenzen. Vooral indien werkloosheid gepaard gaat met een te hoog blijvende inflatiegraad. Ook wanneer in het voorafgaande jaar, zoals dit in 1975-76 het geval was, reeds een uitgesproken

tekort op de begroting bestond en de uitgaven fluks de hoogte waren ingegaan. De regering moet dan wel driemaal nadenken om een begrotingspolitiek uit te werken, die tegelijk de economische bedrijvigheid en de werkgelegenheid stimuleert, de inflatie afremt, de billijke verdeling van het inkomen en vermogen in de hand werkt en voldoende geld beschikbaar krijgt om de vele extra-economische doeleinden te bereiken.

Een begroting is inderdaad de in geld uitgedrukte weerspiegeling van het totale programma dat de regering in een bepaald jaar wenst te realiseren. In dit opzicht vertoont het jaar 1977 wel een speciaal kenmerk, nl. dat in juni een regeringswisseling optrad met het gevolg dat de nieuwe regering op het gebied van de begrotingspolitiek voor een dubbele opdracht stond. Vooreerst de voortzetting en eventueel de aanpassing van de begroting 1977 en vervolgens de voorbereiding en de opstelling van de begroting 1978.

1.1. Doeleinden.

In de regeringsverklaring van 7 juni 1977 stelt de regering vast dat het om de welvaart te bevorderen onontbeerlijk is de fundamentele gezondmaking van de openbare financiën te realiseren. Een actieve

TABEL I
Initiële begrotingen 1977 en 1978 (in miljarden F)

	1977	1978
Begrotingsverrichtingen		
Lopende verrichtingen		
Ontvangsten	837	932
Uitgaven	836	956
Saldo	+ 1	- 24
Kapitaalverrichtingen	110	
Ontvangsten	- 101	11
Uitgaven		135
Saldo	9	- 124
Totale begrotingssaldo	- 100	- 148
Schatkistverrichtingen saldo	- 9	- 1
Netto te financieren saldo	- 110	- 149
Aflossingen schuld	56	65
Bruto te financieren saldo	- 166	- 214

Bron: Alg. Toelichting

politiek vergt immers een behoorlijke manoeuvreerruimte met de openbare financiën. Zoals boven uiteengezet en nader geïllustreerd in tabel III bestond voor de regering deze bewegingsvrijheid reeds sedert 1975 niet meer. De uitgaven waren te sterk opgelopen. De belastingsdruk bereikte eveneens een hoogte die men best voorlopig niet overschreed.

Ook met de geldverhogende financiering en met het stijgingsritme van de openbare schuld deed men er goed aan voorzichtig te zijn. De regering beperkte er zich dan toe voor de onmiddellijke toekomst een beheersing van het stijgingsritme van de uitgaven aan te kondigen. Inzake belastingen zou de nadruk liggen op de strijd tegen de belastingontduiking. Tevens zouden fiscale steunmaatregelen ten behoeve van de particuliere investeringen worden getroffen en een billijker verdeling van de inkomstenbelasting voor natuurlijke personen worden nagestreefd. Vermits de fundamentele sanering op korte termijn niet mogelijk en wenselijk werd geacht, nam de regering zich in dit verband voor een vijfjarenplan op te stellen.

1.2. Instrumenten.

1.2.1. Uitgaven.

De snelle stijging van de overheidsuitgaven sedert 1960 is een wel bekend feit. Indien in de periode 1960-1977 het BNP met 1 % toenam dan stegen de lopende uitgaven van het Rijk met 1,2 % ; in de periode 1975-1977 is dit laatste cijfer zelfs opgelopen tot 1,8 %. Naar raming bedroegen de totale overheidsbestedingen (Rijk, gewestelijke en lagere besturen, alsmede sociale zekerheid) in 1960 34 % van het BNP, in 1970 41 % en in 1978 54 %.

Tot 1975 golden als belangrijkste oorzaken : de positieve en negatieve gevolgen van de hoge economische groei (onderwijs, cultuur, vrije tijd, verkeer, leefmilieu), de veranderde ideologische opvattingen (o.m. inzake verdeling van het inkomen), de inherente stijging van de kostprijs van de overheidsdiensten (weddeverhoging naar analogie met de marktsector en tragere toename van de produktiviteit). Indien het BNP met 1 % toenam, stegen de belastingontvangsten automatisch, dus zonder wijziging van de belastingwetgeving, met om en bij 1,2 %. Deze geruisloze belastingverhoging (vooral ingevolge de progressiviteit van de inkomstenbelasting) scheidt ruimte voor uitgavenverhogingen, waarvoor bij politici, ambtenaren en pressiegroepen steeds menigvuldige projecten voorhanden zijn.

Sedert 1975 is de versnelde toename van de lopende verrichtingen vooral te wijten aan de hoge inflatiegraad en de indexatie (55 % zijn gebonden aan het indexcijfer van de consumptieprijzen), aan het mali van het stelsel van verzekering tegen werkloosheid en andere uitgaven in verband met werkloosheid en bevordering van de tewerkstelling, aan toelagen aan verlieslatende particuliere en overheidsondernemingen, aan stijgende rentelast van de openbare schuld die ingevolge het tekort op

de begroting versneld toeneemt (zie verder), aan verhoogde tekorten op de begrotingen van de lagere besturen.

Zoals blijkt uit tabel II is de poging tot afremming van het stijgingsritme van de lopende bestedingen in 1977 duidelijk mislukt. In 1978 wordt een nieuwe poging gedaan die echter opnieuw op heel wat moeilijkheden stuit. Met het aangekondigde plan op halflange termijn tot fundamentele herstructurering van de uitgaven werd in de begroting van 1978 nog geen aanvang gemaakt. De in 1975 ingezette politiek tot aanzienlijke verhoging van de openbare werken om de tewerkstelling te bevorderen komt in de begrotingen 1977-1978 ook tot uiting. De heroriëntering van de investeringsuitgaven door een aanzienlijke relatieve vermindering van de wegen en een toename voor gemeenschappelijk vervoer, leefmilieu, medische en sociale installaties werd in 1977-1978 voortgezet.

TABEL II
Evolutie van het BNP en de lopende uitgaven van het Rijk
(veranderingen in % per jaar)

	1976	1977	1978
BNP verwachting bij opstelling van de begroting			
Totaal	11.4	14.2	11.2
Volume	1.9	3.4	3.0
Prijs	9.3	10.4	8.0
BNP feitelijk of vermoedelijk			
Totaal	13.1	9.5	8.3
Volume	5.5	2.7	2.6
Prijs	7.3	6.6	5.6
Lopende uitgaven Rijk			
Totaal	Gereel. 15.0	Verm. 16.0	Begr. 11.0

Of per saldo de snelle stijging van de staatsuitgaven de welvaart heeft bevorderd is moeilijk exact te bepalen. In dit verband kan men overigens ook duchtig van mening verschillen over het relatieve gewicht dat aan de verschillende componenten van de welvaart moet worden toegekend. Alleszins kan worden vastgesteld dat de gevoerde begrotingspolitiek op korte termijn de economische bedrijvigheid alsmede de werkgelegenheid heeft gestimuleerd. Tevens geschiedde een zekere herverdeling van de inkomens naar beneden toe. De snelle stijging leidde beslist tot een wildgroei van bepaalde soorten uitgaven, hoewel velen van oordeel zullen zijn dat de kwaliteit van de kapitaaluitgaven is verbeterd. De gemiddelde belastingdruk en de omvang van de openbare schuld (zie verder) stegen in aanzienlijke mate. Inzake afremming van de inflatiegraad was het resultaat vermoedelijk negatief. Ten slotte moet worden vermeld dat de

snelle uitgavenstijging de belangrijkste oorzaak is van het feit dat de overheid met de begrotingspolitiek dusdanig is vastgereden, dat dit instrument grotendeels elke flexibiliteit heeft verloren.

1.2.2. Belastingen.

De gemiddelde belastingsdruk bleef ingevolge de begrotingen 1977-1978 toenemen. In 1968 bedroeg de verhouding belastingsontvangsten/BNP 23 %, in 1976 27 %, in 1977 29,3 % en in 1978 naar raming 30,6 %. De totale fiscale en parafiscale druk bereikte in 1960 26 % en in 1978 43,3 %. Buiten de zgn. endogene factoren, waaronder de automatische progressiefactor die ruim 1,2 bedraagt, hadden in 1977-1978 ook exogene factoren betekenis. Zowel voor de begroting 1977 als 1978 hadden wijzigingen van de belastingwetgeving plaats. In 1977 betrof het vooral verhogingen van bepaalde BTW-tarieven en aanpassingen van de aanslagvoeten van de inkomstenbelasting aan de inflatie. Betreffende de begroting 1978 zijn maatregelen in dezelfde zin voorzien; tevens wordt de inning van de gemeentelijke opcentiemen op de inkomstenbelasting vervoegd en bepaalde erfenisrechten verhoogd. Naast de bekommernis om de ontvangsten van de Schatkist te verhogen en een billijke verdeling van de belastingdruk te verzekeren, ontstond bij de overheid eveneens de neiging om via de fiscale politiek de particuliere investeringen aan te moedigen. De begroting 1977 draagt daarvan reeds enkele sporen; die politiek werd met de begroting 1978 voortgezet en zelfs ietwat uitgebreid, vooral in verband met de fiscale behandeling van de afschrijvingen.

Wanneer in de meeste jaren tussen 1960 en 1974 de feitelijke belastingontvangsten van het Rijk hoger lagen dan de in de begroting voorziene ramingen, is sedert 1975 het omgekeerde het geval. In 1975-1976 bedroegen de minderontvangsten telkens om en bij 2 %, doch in 1977 liep dit cijfer op tot 7 %. De belangrijkste oorzaak van dit verschijnsel ligt in de te hoge verwachtingen omtrent de toename van het reële BNP en de prijsstijging, waarop de ramingen van de belastingontvangsten waren gebaseerd (zie tabel II boven). De minderontvangsten t.a.v. de verwachtingen waren zowel oorzaak van de autonome belastingverhogingen gedurende het jaar als van de aanzienlijke toename van het begrotingstekort. Naar raming heeft een te hoge schatting van het verwachte BNP met 1 % een vermindering van de fiscale ontvangsten met 9 miljard F tot gevolg.

Sedert een tiental jaren wordt inzake verhoging van de fiscale ontvangsten in sommige kringen heel wat verwacht van een meer doelmatige bestrijding van de belastingontduiking. In het begin van de jaren zeventig raamde de belastingadministratie de mogelijke meeropbrengst op 0,5 %

van de totale ontvangsten. In de Algemene Toelichting tot de begroting 1977 werd 0,9 % voorzien en in 1978 hoopt men tot 1,5 % te komen. Al met al blijft het niettegenstaande een te waarderen toename toch nog bij bescheiden bedragen, ook al is in dit verband een exacte raming van de resultaten van de gevoerde politiek uiterst moeilijk. De belangrijkste hinderpalen voor een aanzienlijke vermindering van de ontduiking zijn : 1° de hoogte van de bestaande belastingdruk ; 2° het gebrek aan internationale samenwerking wegens bepaalde nationale belangen (tax havens) ; 3° de milde belastingwetgeving inzake sanctie op fraude ; 4° het gebrek aan coördinatie en uitwisseling van informatie binnen de administratie. Het voortbestaan van de twee laatste redenen blijkt uitstaans te hebben met politiek-electorale overwegingen.

De belastingdruk heeft een kritische drempel bereikt en weegt duidelijk op het herstel van de economische bedrijvigheid en de toename van de werkgelegenheid. Bovendien hebben autonome belastingverhogingen in 1977 de daling van het inflatieritme met meer dan 1 % geremd. In feite zou de welvaart gebaat zijn door een selectieve belastingverlaging. Aan de ondernemingen zou moeten worden toegestaan hun winsten te berekenen op een van de invloed van de inflatie gezuiverde grondslag. Ook de van belasting vrijgestelde lage inkomens zouden moeten worden opgetrokken, hetgeen een belastingverlaging noodzakelijk maakt op de ietwat hoger gelegen inkomens. In het raam van de bestaande aanslagvoeten is dit een moeilijke en voor de schatkist uitermate dure operatie. Het is bekend dat de progressielijn van de belasting op het persoonlijk inkomen het sterkst toeneemt tussen 100.000 en 500.000 F en dat 67 % van de belastingplichtigen zich in die inkomensklasse bevinden ; 11 % heeft een belastbaar inkomen van minder dan 100.000 F. Voor de 18 % die zich bevinden in de klasse tussen 500.000 en 1 miljoen F bedraagt de marginale aanslagvoet voor de inkomensschijf boven 500.000 F reeds 46 à 49 %. Nauwelijks 4 % van de belastingplichtigen hebben een belastbaar inkomen van meer dan 1 miljoen F (1). Eventuele verhogingen blijken in de naaste toekomst nog enkel mogelijk te zijn in verband met de inkomens uit onroerende goederen. Verder kan men denken aan een nieuwe belastinggrondslag, zoals bijv. het totale gezinsvermogen. Een hoge opbrengst kan men echter van een dergelijke in België nieuwe belasting niet verwachten en de eerste inning zal eerst na een geruime tijd kunnen geschieden omdat eerst een kadaster van de vermogens moet worden opgemaakt.

---

(1) Het betreft hier ramingen voor de inkomens van 1977.

1.2.3. Saldo van de begroting en de Schatkist.

De meeste verrichtingen die de Schatkist doet hebben betrekking op betalingen en ontvangsten die het gevolg zijn van de uitvoering van de begroting. Het saldo van de lopende en kapitaalverrichtingen samen geeft het door de Schatkist wegens uitvoering van de begroting netto te financieren saldo. Hierbij worden de heel wat minder belangrijke extra-budgettaire verrichtingen van de Schatkist geteld om het door de Schatkist netto te financieren saldo te bekomen. Dit bedrag bepaalt de aangroei van de schuld van het Rijk. Ten einde het bedrag te bekomen voor hetwelk de Schatkist beroep doet op de kapitaalmarkt moet men bij het netto te financieren saldo (NFS) de aflossingen van de schuld voegen; alsdan bekomt men het bruto te financieren saldo (zie de tabellen I en III). Sedert de invoering van de eenheidsbegroting in 1975 komen de aflossingen van de schuld niet meer in de begrotingsuitgaven voor omdat zij in

TABEL III
Schatkisttoestand van de centrale overheid per einde december
(in miljarden F)

	1975	1976	1977
A. Begrotingsverrichtingen			
1. Lopende verrichtingen			
Fiscale ontvangsten	559	633	719
Niet-fiscale ontvangsten	18	24	28
Totaal lopende ontvangsten	577	657	747
Totaal lopende uitgaven	620	711	823
Saldo lopende verrichtingen	- 43	- 54	- 75
2. Kapitaalverrichtingen			
Ontvangsten	8	8	9
Uitgaven	79	85	95
Saldo kapitaalverrichtingen	- 71	- 77	- 86
3. Saldo begrotingsverrichtingen	- 114	- 132	- 162
B. Schatkistverrichtingen	+ 5	- 2	- 6
C. Netto te financieren saldo (NFS)	- 109	- 133	- 167
D. Terugbetalingen schuld	- 71	- 71	- 64
E. Bruto te financieren saldo (BFS)	- 180	- 204	- 231
F. Financiering			
1. Geconsolideerde leningen	164	152	198
2. Vlottende schuld	16	52	33
NFS in % BNP	- 4.7	- 5.0	- 6.0

Bron: Min. Financiën

de onderstelling van een voortdurende nettotoename van de openbare schuld en aflossing door nieuwe uitgifte, het karakter hebben van een thesaurieverrichting onder de vroegere en nieuwe bezitters van de schuld.

In 1974 was het begrotingssaldo van de lopende verrichtingen nog in evenwicht. De toestand is echter sedert 1975 duidelijk uit de hand gelopen, want alsdan sprong dit saldo op tot 43 miljard F, in 1976 tot 54 miljard en in 1977 tot 75 miljard F. Niettegenstaande het feit dat de begroting 1978 werd ingediend met een mali op de lopende verrichtingen van enkel 24 miljard, wordt nu reeds gerekend met een tekort dat in de buurt van dit van 1977 zal liggen. De oorzaken van die situatie zijn boven reeds vermeld, nl. de gestegen uitgaven in verband met de werkloosheid en de tewerkstelling, de toelagen aan publieke en private ondernemingen, de overschatting van de verwachte belastingontvangsten. Bovendien is het in de huidige economische omstandigheden aangewezen de werkgelegenheid en de economische activiteit te bevorderen door het stimuleren van de openbare werken (kapitaalverrichtingen) en beginnen de aflossingen van de bestaande rijksschuld eveneens toe te nemen. Al deze omstandigheden verklaren het verhoogde beroep van de overheid op de geld- en kapitaalmarkt en de versnelde stijging van de openbare schuld.

De huidige economische situatie rechtvaardigt een zekere deficit spending, d.i. de financiering van lopende uitgaven door leningen. Maar de in 1977-1978 bereikte omvang is te groot geworden. Hoewel wegens de geringe financieringsvraag van het bedrijfsleven een groot gedeelte van het bruto te financieren saldo (BFS) in 1977 kon worden gedekt door geconsolideerde leningen, moet toch worden bedacht dat het hoge beroep van de overheid op de markt de rentedaling heeft tegengewerkt. Dit werkt ontmoedigend op de rentegevoelige private investeringen en meer in het algemeen stijgen de kost- en eventueel de afzetprijzen. In de toekomst verhoogt de interestlast en werkt de herfinanciering van de aflossingen renteverhogend. Mogelijk zal een en ander wegen op de toekomstige stijging van de reële levensstandaard van de bevolking.

Ook al werd financiering door buitenlandse leningen vermeden, dan steeg vooral in 1976-1977 de geldverhogende binnenlandse vlottende schuld toch met een belangrijk bedrag. Eveneens wegens die handelswijze werkte de begrotingspolitiek de daling van het inflatieritme tegen. Kortom, hoewel het herstel van een behoorlijke manoeuvreerruimte voor de begrotingspolitiek op zeer korte termijn niet mogelijk en niet wenselijk is, toch moet de overheid geleidelijk dit objectief trachten te bereiken. Het valt te betreuren dat de begrotingen van 1977 en 1978 in dit opzicht geen aanduidingen bevatten en integendeel de onontbeerlijke oplossing nog hebben bemoeilijkt.

1.2.4. *De rijksschuld.*

Hoewel sommige aspecten van de evolutie van de openbare schuld in de voorgaande afdeling reeds werden behandeld, dienen in verband met dit onderwerp toch nog volgende bedenkingen te worden gemaakt :

1° de toename van de rijksschuld blijft aanzienlijk ;

2° hoewel de rente op geconsolideerde leningen licht naar beneden ging, blijft het peil zeer hoog ;

3° ook de financiering door het aangaan van binnenlandse schuld bij geldscheppende instellingen verminderde tegenover 1976, maar blijft toch belangrijk ;

Op 15 juli sloot de Nationale Bank een nieuwe overeenkomst met de Staat betreffende de verlening van rechtstreekse voorschotten. Het nieuwe maximumbedrag werd bepaald op 37 miljard F (voorheen 20 mild. F). Bovendien werd een nieuwe regeling getroffen inzake de bijstand die de

TABEL IV

Enkele gegevens over de evolutie van de staatsschuld in België (1953-1977)

	1953	1976	1977
Omvang staatsschuld (mrd. F.)	282	1.059	1.229
Index staatsschuld	100	376	435
Index nominaal inkomen per hoofd	100	567	620
Index consumptieprijsen	100	250	268
Staatsschuld per hoofd (F)	32.000	108.000	124.000
Index staatsschuld per hoofd	100	348	387
Staatsschuld/BNP (In %)	68	41	42
Rentelast (mrd F.)	10	74	90
Rentelast/lopende uitg. (In %)	12	10	10,6
Rentelast/BNP (In %)	2,4	2,8	3,0

Bron : CES

Bank via het Rentenfonds aan de Schatkist verleent tot dekking van seizoenmatige en onvoorziene tekorten. Het maximumbedrag werd bepaald op 15 miljard F en het opgenomen bedrag moet op een speciale post in de weekstaat van de Bank verschijnen.

Uit de bovenstaande tabel 4 blijkt duidelijk dat met de in 1977 gevoerde politiek t.a.v. 1976 op de voor de evolutie van de openbare schuld meest kritische punten beslist geen vooruitgang werd geboekt, wel integendeel.

1.3. *Besluit.*

Het dilemma inflatie-werkloosheid drukt in 1977 verder zwaar op de evolutie van de rijksfinanciën. De toestand is thans van die aard dat in de gegeven omstandigheden de overheid met de begrotingspolitiek praktisch over geen manoeuvreerruimte beschikt om de openbare financiën te richten op het fundamentele doel, nl. de bevordering van de economische welvaart en het sociale welzijn. In dit raam enig soelaas bewerken is een niet eenvoudige opgave, niet alleen om politieke of sociale, maar ook om economische redenen.

Indien men de werkgelegenheid wil beveiligen is een drastische vermindering van de uitgaven uitgesloten, terwijl praktisch elke belastingverhoging die op korte termijn enige opbrengst kan leveren ofwel de prijsstijging verhoogt, ofwel de groei en meteen ook de tewerkstelling tegenwerkt. Hieruit blijkt : 1° dat orde op zaken stellen in verband met de openbare financiën niet op enkele maanden kan of mag gebeuren ; 2° dat men een norm moet hanteren die geleidelijk, bijv. op drie à vier jaren, van de rijksfinanciën opnieuw een hanteerbaar en welvaartsbevoordend instrument maakt.

Een dergelijke algemene norm zou althans voor de lopende verrichtingen, de normale verwachte stijging van het BNP tegen werkelijke prijzen (bijv. 7 % voor 1979) kunnen zijn. Binnen die grens kan, rekening gehouden met de prijsstijging, minstens hetzelfde reële volume aan lopende verrichtingen worden gerealiseerd. Het betreft dus geen absolute daling maar een afremming van het groeiritme. Er ontstaat dan praktisch geen deflatoir effect op de bedrijvigheid of geen inflatoir effect op de prijzen. Vermits er waarschijnlijk een zekere toename van het reële BNP zal zijn, kan men zelfs die ruimte gebruiken om naargelang de preferenties de werkgelegenheid of de verdeling gunstig te beïnvloeden. Indien het feitelijk BNP afwijkt van het voor de opstelling van de begroting weerhouden BNP ondergaat het economisch verloop een automatisch stabiliserende invloed.

De kapitaaluitgaven blijven buiten de norm vooral omdat in dit verband de geplande structuurpolitiek moet doorgaan. Vermits de verhouding relatieve toename van de belastingontvangsten/BNP op halflange termijn ligt tussen 1,2 en 1,3, komt het binnen het bereik, mits de hantering van de BNP-norm voor de uitgaven gedurende drie à vier jaar vol te houden, de noodzakelijke sanering te bewerken. Elk jaar moet echter een deel van de uitgaven een onderzoek van onder tot boven ondergaan, zodanig dat men binnen dezelfde termijn met een fundamentele herstructurering van de uitgaven kan klaar komen. Hetzelfde zou moeten geschieden met het belastingstelsel. Eens 1981 of 1982 zal men in die voor-

waarden met meer klaarheid kunnen zien waar het met de begrotingspolitiek verder heen moet.

2. Financiële politiek.

Na de belangrijke wijzigingen die in de voorafgaande jaren werden gebracht aan de wetgeving op de verzekeringsondernemingen, de private spaarkassen, de banken en de Nationale Investeringsmaatschappij, was 1977 een jaar van windstilte op het gebied van de financiële wetgeving. Dit blijkt voor 1978 niet het geval te zullen zijn, althans indien werk wordt gemaakt van de in de regeringsverklaring voorziene maatregelen in verband met een nieuwe wijziging van de wetgeving op de NIM, op de private holdings en op de banken en met de invoering van de volledige bankfunctie in de openbare kredietsector.

3. Geldpolitiek.

3.1. Doeleinden.

Op strikt monetair gebied streeft de geldpolitiek naar een vrijwaring van de binnenlandse koopkracht van de munt, o.m. door een bijdrage tot de afremming van de nog te hoge inflatievoet en door behoorlijk stabiele wisselkoersen en een evenwichtige betalingsbalans.

Deze doeleinden vormen belangrijke nevenvoorwaarden tot het bereiken van de algemene welvaart en o.m. de verhoging van de tewerkstelling, de groei van de produktie en van de afzet in binnen- en buitenland, de billijke verdeling van inkomens en vermogens.

3.2. Instrumenten.

3.2.1. Wisselkoers.

Op internationaal vlak bestond de monetaire politiek er in de wisselkoers van Belgische frank te houden binnen de zgn. kleine muntslang, d.i. binnen een ruimte van 2,25 % boven of beneden de met de andere lidstaten overeengekomen spilkoersen van de nationale munten. West-Duitsland met de DM is in dit opzicht het dominerende land.

In vergelijking met 1976 was 1977 een eerder kalm jaar op de internationale wisselmarkten. Gedurende de maanden november en december verzwakte nochtans opnieuw de V.S.-dollar o.m. tegenover de DM met het gevolg dat ook de Belgische autoriteiten in de wisselmarkt moesten tussenkomen om de Belgische frank tegenover de DM binnen de over-

eengekomen bandbreedte te houden. Deze gebeurtenis gaf aanleiding tot een discussie over het gevoerde wisselkoersbeleid. Vragen die werden gesteld waren o.m. : is het voor de Belgische economie wel de aangewezen politiek de nationale munt te binden aan misschien de sterkste munt ter wereld ; moet de BF niet gedevalueerd worden ten opzichte van de DM ; moet in elk geval het slangmechanisme niet worden herzien zodanig dat er voor de munten van de kleine, economisch misschien minder sterke landen ietwat meer ademruimte komt ; is het voor de Belgische economie niet voordeliger eenvoudig de slang te verlaten en de munt op een min of meer geleide wijze te laten vloten ?

Een klein land kan uit de binding van de koers van de nationale munt aan die van een internationaal sterke munt van een groot land bepaalde voordelen halen. Vooreerst krijgt de monetaire overheid van een klein land in deze wereld van grote onzekerheid op monetair gebied toch een zeker vast punt, een kompas tot oriëntering van de wisselkoerspolitiek. Dit is bijv. belangrijk bij de bestrijding van een internationale muntspeculatie zonder duidelijk economisch motief. Meteen

TABEL V

Wisselkoersen en internationale waarde van de Belgische frank

	(officiële wisselkoers) (daggemiddelde)		Internationale waarde BF gewogen met uitvoer (NBB)
	Dollar VSA	DM	
1970	49.6	13.6	100
1976	38.6	15.3	110
1977 I	36.7	15.3	115
II	36.1	15.3	116
III	35.6	15.4	117
IV	34.8	15.7	117

Bron : NBB

komt er voor het bedrijfsleven meer zekerheid bij de kostenrekening en bij de afsluiting van overeenkomsten. Indien de koers van de munt tegenover een deel van de andere munten in de wereld apprecieert, dalen de invoerprijzen uit die landen en ontstaat een dalende invloed op het inflatieritme. Ten slotte indien de munt van het kleine land in de pas moet blijven met die van een groot referenteland, waarvan de economie evenwichtig verloopt, noopt die politiek de overheid en de sociale groepen van het kleine land tot een analoge interne politiek op monetair en budgettair gebied, alsmede op het vlak van de evolutie van prijzen en inkomens en van de aanpassing van de economische structuur.

Hoewel de Belgische politiek tot stabilisatie van de wisselkoersen, zoals blijkt uit tabel V een succes is gebleken, dan kan niet helemaal hetzelfde gezegd worden van de noodzakelijke analogie met de Duitse politiek, o.m. inzake begroting, prijzen, inkomens en economische structuur. Dienvolgens valt in de wisselmarkt de Belgische frank in geval van een sterke internationale vraag naar DM nog al zwak uit, zodanig dat, om de slangovereenkomst te respecteren, de Nationale Bank verplicht is DM te verkopen uit haar reserve, ofwel zoals bijv. in december 1977 DM moet lenen bij het Europees Fonds voor Monetaire Samenwerking. Tevens moet dan het rentepeil fors worden opgetrokken ten einde kapitaalvlucht te beletten. Vooral deze laatste maatregel kan soms storend werken op de binnenlandse economische evolutie (zie verder). Ten slotte stijgen in geval van appreciatie van de slangmunten de uitvoerprijzen, hetgeen de afzet van sommige produkten in landen die niet tot de slang behoren, kan bemoeilijken en meteen de economische bedrijvigheid remmen.

De suggestie om over te gaan tot een lossere wisselkoersbeleid berust vooral op het al dan niet gegrond vermoeden dat dit laatste verschijnsel zich heeft voorgedaan.

In het algemeen beoogt de overheid met een devaluatie of met een vlottend maken van de munt in de verwachting dat een depreciatie zal optreden, twee doeleinden: 1° het herstel van een structureel mali op de betalingsbalans; 2° een bevordering van de om structurele redenen gegrande groei van de economische bedrijvigheid.

De betalingsbalans van de BLEU staat hierbij voor de jaren 1976 en 1977 afgedrukt in tabel VI.

TABEL VI

Betalingsbalans van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie 1976-1977
(saldi in mrd. F)

	1976	1977
1. Goederen en diensten	+ 7	+ 11
waarvan goederen	- 76	- 79
2. Overdrachten	- 19	- 22
3. Kapitaalverkeer		
- overheid	- 3	0
- bedr. en partic.	+ 4	+ 12
4. Vergissingen en weglatingen	+ 4	+ 13
5. Totaal 1 tot 4	- 3	+ 1
6. Financiering		
- buiten financiële instellingen	+ 3	+ 9
- banken	+ 17	- 6
- Nat. Bank	- 23	- 2

Uit deze tabel blijkt dat de betalingsbalans (zie rubriek 5) nagenoeg in evenwicht was. Hier kan dus op het eerste gezicht geen geldige reden aanwezig zijn om de gevoerde wisselkoerspolitiek op ingrijpende wijze te veranderen. Toch moet men aandacht besteden aan het belangrijke mali op de goederenbalans (zie rubriek 1), te meer omdat is bekend dat een gedeelte van de uitvoer gebeurt met verlies of met onvoldoende winst.

De bevordering van de economische bedrijvigheid en een mogelijke vermindering van de werkloosheid kunnen ingevolge een daling van de wisselkoers van de nationale munt ontstaan op volgende stringente voorwaarden: 1° de concurrerende landen mogen niet dezelfde maatregel treffen; 2° de bevolking moet minstens gedurende een zekere tijd een daling van de reële levensstandaard aanvaarden ingevolge de daling van de ruilvoet met het buitenland (daling van de relatie uitvoer- invoerprijzen); 3° het door de wisselkoersaanpassing verkregen voordeel bij de uitvoer mag niet worden teniet gedaan door interne prijsaanpassingen. De prijzen van de ingevoerde produkten (grondstoffen, energie, voeding, machines) zullen stijgen; meteen nemen de kostprijzen voor de producenten en de prijzen voor de verbruikers toe. Indien de indexatie van lonen en sociale toelagen behouden blijft, wordt ook om die reden de inflatie aangewakkerd en verwachtingen nopens verdere prijsstijging kunnen de inflatiespiraal verder de hoogte indrijven, met het gevolg dat in geval van aanpassing van de spilkoersen (devaluatie) het aanvankelijke voordeel na enkele maanden kan verdwenen zijn en in geval van overgang tot geleid vloten van de munt er praktisch alleen de nadelen van een dergelijke politiek ontstaan. De ervaring van verschillende Europese landen, die gedurende de jongste jaren zonder sociaal-economische matiging dergelijke maatregel troffen, toont ten overvloede aan dat een losse wisselkoerspolitiek geen tovermiddel is om de interne problemen pijnloos op te lossen. Ten slotte moet men bedenken dat een grondige wijziging van de wisselkoerspolitiek in de boven uiteengezette richting als hoofddoel heeft gedurende een behoorlijke tijdsspanne de vereiste stimulansen te doen ontstaan om een fundamentele herstructurering van de economische bedrijvigheid te bewerken. Ook in dit opzicht kan men van dergelijk beleid geen positieve resultaten verwachten.

Het besluit kan zijn dat in de huidige omstandigheden de politiek tot behoud van de BF in de muntslang met de DM de minste nadelen en de meeste voordelen biedt. Eens die keuze gemaakt moeten echter de Belgische officiële en private autoriteiten daaruit met meer ernst dan in het recente verleden de nodige consequenties trekken voor het te volgen beleid in verband met de begroting (zie boven), de inkomens en de aard van de bedrijvigheid. In feite is de wisselkoers op halflange termijn een weerspiegeling van de kwaliteit van de economische prestatie

in vergelijking met die van andere landen. Dit betekent dat de Belgische economie een even goede verrichting moet leveren als de West-Duitse. Gedurende de jongste kwarteeuw is dit niet realiseerbaar gebleken en wellicht is dit ook in de nabije toekomst niet haalbaar. Om die reden moet de Belgische regering, vooral in overleg met de andere kleine landen van de EEG, krachtig aandringen op de totstandkoming van een muntunie voor de gehele gemeenschap. De koers van de BF zou dan op een stabiele wijze gekoppeld worden aan een Europese rekeneenheid, waarvan de waarde zou berusten op de korf van alle nationale munten en dus op de gemiddelde economische prestatie van alle EEG-lidstaten.

3.2.2. Geldhoeveelheid.

TABEL VII

Geldhoeveelheid en omloopsnelheid van het geld in België (toename in % van vorig jaar)

	Chartaal geld	Giraal geld	Totaal	BNP	Snelheid giraal omloop
1975	13.2	18.1	15.8	10.2	3.88
1976	6.2	7.2	6.8	13.1	4.08
1977 maart	6.4	10.6	8.6		4.20
juni	6.7	5.0	5.7	(9.5)	4.21
september . .	8.1	10.3	9.3		3.74
december . .	9.2	9.5	9.4		4.12

Bron : CES

Sinds 1976 voert de Nationale Bank op het gebied van de geldhoeveelheid een duidelijk restrictief beleid. In 1977 lag de geldexpansie iets hoger, maar bleef opnieuw beneden de toename van het BNP in werkelijke prijzen. De versoepeling van de geldpolitiek die met de grotere rust op de wisselmarkten in de laatste maanden van 1976 kon beginnen, werd in 1977 onverminderd voortgezet. In november 1977 werd het stelsel van de plafonds voor het disconto bij de Nationale Bank vanwege de financiële instellingen op grond van de opgedane ervaring hervormd. De weerslag van de maatregel op het monetaire verloop in 1977 was echter onbeduidend.

Door de voorstanders van de monetaristische denkrichting wordt voorgesteld de geldpolitiek drastisch te vereenvoudigen door als objectief voor de geldpolitiek enkel de monetaire stabiliteit te weerhouden en als instrumenten enkel de beheersing van de geldgroei op middellange termijn en een soepel wisselkoersbeleid te gebruiken. Over deze laatste aangelegenheid werd boven reeds behandeld. Wat de zgn. monetaire regel betreft, zou het volstaan dat de centrale bank met voldoende tijdshorizon en vastberadenheid publiek aankondigt dat zij de aangroei van een bepaalde

geldhoeveelheid tot een zeker percentage, dat monetaire stabiliteit waarborgt, zal beperken. De geldvraag zou op middellange termijn vrij stabiel zijn en de omloopsnelheid van het geld eveneens. Het volstaat derhalve het geldaanbod te regelen om de prijsevolutie onder controle te krijgen. Hierbij is ondersteld dat de kwantiteitstheorie van het geld (2) eveneens geldigheid bezit inzake de stelling dat de reële goederentransacties geen functie zijn van monetaire grootheden, zoals de geldhoeveelheid of de rentestand, maar wel van variabelen zoals de arbeidsproduktiviteit en de hoeveelheid en de kwaliteit gebruikte produktiefactoren (natuur, kapitaal, arbeid). In zover op korte termijn de monetaire grootheden toch invloed hebben op het reële verloop (produktie, werkgelegenheid) zijn de relaties slecht gekend, zodanig dat fijnregeling van de economie mede door gebruik van de geldpolitiek gelijk staat met varen in de mist. Controle op het geldaanbod en vertrouwen van het publiek in die eenvoudige en doorzichtige politiek van de centrale bank waarborgen prijsstabiliteit en een zo hoog mogelijke groei van de produktie en van de werkgelegenheid.

De Belgische centrale bank volgt deze aanbeveling niet en is het blijkbaar ook niet eens met de theoretische fundering. Te beoordelen naar de kwaliteit van de verkregen resultaten heeft haar politiek niet minder gunstige gevolgen opgeleverd, dan in de meeste landen waar de centrale bank wel een monetaire norm bekend maakt. De NBB streeft met haar politiek naar interne en externe monetaire stabiliteit als nevenvoorwaarden voor meer fundamentele doelstellingen van de economie zoals werkgelegenheid en reële verhoging van de levensstandaard voor iedereen. Hetgeen op korte termijn gebeurt heeft in dit verband ook betekenis. Als kompas gebruikt zij naast de geldhoeveelheid ook gegevens over de rekeningen van de financiële vorderingen en schulden, alsmede de evolutie van de totale likwiditeitspositie van de verschillende economische subjecten. Het instrumentenbord is zeer verscheiden en soms onvermijdelijk ingewikkeld: interventie op de wisselmarkt, wisselcontrole en dubbele wisselmarkt, herdisconto- en voorschottenplafonds, wijziging van de rentetarieven, indien nodig ook o.m. kwantitatieve en kwalitatieve kredietbeperking, monetaire reserve op deposito's, verplichte wederbelegging van deposito's in overheidspapier. De geldvraag en de omloopsnelheid van het geld zijn niet zo stabiel en voorspelbaar als soms wordt voorgesteld, vooral niet sedert de ruime verspreiding van vlottende wisselkoersen. De geldvraag wordt mede internationaal bepaald en is ook afhankelijk van de rentestand.

---

(2) $MV = PT$. M(geldhoeveelheid, wegens stabiliteit van de geldvraag betekent dit geldaanbod). V(omloopssnelheid van het geld is stabiel). P(algemeen prijspeil). T(Volume goederentransacties).

Betreffende de inflatie gaat de invloed niet alleen in de richting geldhoeveelheid-prijzen (bestedingsinflatie), maar ook in omgekeerde richting (kosten- en beloningsinflatie). De rentestand heeft ook invloed op het kosten- en prijspeil en op reële interestgevoelige bestedingen, zoals sommige investeringen en de woningbouw. Een vastberaden politiek van stabiele wisselkoersen geeft in een kleine, open economie veel meer vertrouwen aan de bevolking dan wel de aankondiging van een toch onhoudbare en overigens voor de globale welvaart onveilige geldnorm.

§.2.3. Rentestand.

TABEL VIII

Evolutie van de rentevoet van de NBB en van staatsobligaties

Einde periode	Gemid. tarief NBB	Staatsobligaties	Inflatieritme (in % t.o.v. zelfde maand vorig jaar)
1974 december . . .	9.18	8.79	15.6
1975 december . . .	5.73	8.12	11.1
1976 december . . .	9.06	9.45	7.5
1977 januari	8.00	9.32	8.2
1977 maart	7.00	9.07	7.4
1977 juni	6.03	9.17	7.7
1977 september . . .	6.01	8.88	6.5
1977 december . . .	7.73	8.66	6.3

Bron : NBB

Ingevolge de ruime spaarvorming, de geringe kredietvraag van het bedrijfsleven, de daling van de woningbouw, de verwachting van een verder dalend inflatieritme en de kalmte op de wisselmarkten ging de rentestand zowel op korte als op lange termijn naar beneden. Mede ingevolge de hoge vraag van de overheid voor langlopend krediet bleven de rentevoeten op lange termijn strakker dan die op korte termijn, welke overigens meer onderhevig zijn aan de graad van schommelingen op de wisselmarkten. Hoewel de invloed van de centrale bank op de rentestand sedert enkele jaren, zowel ingevolge internationale als nationale omstandigheden, is verminderd, heeft de NBB in de mate van het mogelijke de daling van de rentestand in de hand gewerkt. Ingevolge de nerveuse toestand van de valutamarkt moest zij in november-december noodgedwongen die politiek tijdelijk omkeren. Al met al kan men van oordeel zijn dat de rentestand als prijs voor het financieel leenkapitaal terdege de economische evolutie beïnvloedt en dat rentepolitiek dienvolgens wel degelijk betekenis heeft. Een daling van de rentestand werkt kostenverlagend en rendabiliteitsbevorderend op het bedrijfsleven, remt de inflatiegraad en verhoogt de concurrentiekracht, verhoogt de effectieve vraag voor rentegevoelige goederen, zoals sommige kapitaalgoederen en

woningen. Verhoogde kapitaaluitvoer zal enkel ontstaan indien de rentestand in het buitenland aantrekkelijker is, de BF op de wisselmarkt een zwakke positie inneemt en verwacht wordt dat die toestand verder een tijd zal aanhouden. Deze voorwaarden waren gedurende het grootste deel van 1977 niet actueel.

Bibliografie.

Begrotingsbeleid

R. DELHAYE. *Le budget de l'Etat 1978*. Documentatieblad, Ministerie van Financiën, dec. 1977, blz. 27-78.

E. THIRION. *Les recettes fiscales courantes de 1977. Essai d'interprétation des résultats*. Documentatieblad, Ministerie van Financiën, april 1978, blz. 23-38.

Algemene toelichting tot de begroting van ontvangsten en uitgaven voor het begrotingsjaar 1978.

De Belgische begroting in crisistijd. Weekberichten van de Kredietbank, 25 november 1977.

Geldpolitiek

R. ANTHONISSEN. *De Belgische frank en het slangmechanisme: een omstreden kwestie*. Intermediair, 10 maart 1978.

Advies betreffende de concurrentiepositie van de Belgische economie. Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, Brussel, 8 juli 1977.

Nationale Bank van België. Verslagen 1977.

Service de conjoncture: analyse. IRES, UCL, september 1977.

Summary : Fiscal, financial and monetary policy in Belgium during 1977.

For each topic the objectives, instruments and performance of the policy concerned are expounded. In the field of fiscal policy special attention is drawn to the rather large deficit of the budget, its consequences and possible remedies. The section on monetary policy deals in particular with the discussion around the maintaining of the Belgian franc within the European small snake and with the argumentation of the Belgian central bank against the monetarist's contention in favour of the monetary rule.

La politique de l'emploi dans une période de chômage et d'inquiétude sociale

---

par Marie-Louise OPDENBERG,

Chargé de recherches à l'Université libre de Bruxelles.

★

Examiner et analyser l'ensemble de la politique de l'emploi d'un gouvernement reviendrait à rendre compte de la quasi totalité de sa politique. En effet, dans quelle mesure ses décisions quant à la défense nationale par exemple ou aux travaux publics, ses initiatives en faveur des classes moyennes ou celles relatives aux télécommunications n'influencent-elles pas l'emploi, sans parler de la politique qu'il mène en matière économique ?

Cet article se situe dans une perspective beaucoup plus limitée, en se plaçant au sens restreint que l'on donne souvent à la politique de l'emploi lorsqu'on la considère comme une lutte directe contre le chômage.

*
**

L'année 1977 fut une année record en matière de chômage. Au 31 décembre de l'année on comptait 88.960 chômeurs partiels d'une part, et de l'autre, 296.359 chômeurs complets, auxquels il faut ajouter 22.208 chômeurs dont l'admissibilité n'avait pas encore été établie et 15.623 demandeurs libres inoccupés, ce qui porte le total des sans emploi à la fin décembre à 334.190 alors que les offres d'emploi insatisfaites s'élevaient au même moment à 2.749. Dans ce chômage, deux problèmes particuliers : la part prépondérante des jeunes et le nombre des femmes. Au 31 décembre 1977, sur les 296.359 chômeurs complets il y avait en effet 108.285 jeunes de moins de 25 ans et 174.412 femmes, soit un taux de chômage féminin de 19,1 % contre 6,9 % pour les hommes.

Cette situation de l'emploi, inscrite dans un mouvement de dégradation constant depuis quatre ans, fit de 1977 l'année la plus mauvaise de l'après-guerre, de ce point de vue.

1. Bref aperçu des mesures antérieures à 1977.

Depuis 1974 des mesures diverses ont été prises par le gouvernement pour lutter contre le chômage.

Elles se sont ajoutées à la mise au travail des chômeurs par les pouvoirs publics qui, depuis 1946 à l'initiative du Ministre du Travail de l'époque, Monsieur Troclet, permet de mieux faire pour eux que de leur verser une allocation.

La première de ces mesures, la prépension, est due à une initiative des partenaires sociaux vu les recommandations de la Conférence économique et sociale du 31 avril 1973 (1). Elle ne libère pas l'emploi, mais permet à des travailleurs licenciés de bénéficier d'un régime plus intéressant que le chômage en cessant de faire partie de la réserve de main-d'œuvre.

Ensuite, un arrêté royal du 13 août 1975 (*Moniteur Belge* du 3 septembre 1975) organisa un premier type de stage pour les diplômés demandeurs d'emploi (il était facultatif) tandis que la garantie du Fonds d'indemnisation des travailleurs en cas de fermeture d'entreprise était étendue aux travailleurs pensionnés pour pallier les défaillances éventuelles des employeurs (2).

En 1975 encore le régime des fermetures d'entreprises et des licenciements collectifs fut amélioré par l'instauration d'un salaire de reconversion en faveur de certains chômeurs qui reçoivent une formation professionnelle (3).

Jusque là, la plus grande partie des mesures prises est donc plutôt destinée à amortir les conséquences des licenciements pour les travailleurs privés d'emploi par la crise et à éviter que les plus âgés ne viennent grossir les rangs des chômeurs. Mais un premier pas est cependant déjà fait en faveur des jeunes sans emploi, dont la part dans le chômage est de plus en plus préoccupante.

C'est du reste dans cette direction que s'engage le gouvernement en 1976, puisque la mesure la plus importante de la loi de redressement du 30 mars 1976 en matière d'emploi est, à son estime, l'organisation de manière obligatoire pour les employeurs cette fois, du stage des jeunes, à raison d'un pour cent du personnel des entreprises et des administrations publiques (4). Le gouvernement visait en outre à favoriser l'em-

---

(1) Convention 17 signée au Conseil national du travail le 19 décembre 1974.

(2) Arrêté royal du 30 octobre 1975 (*Moniteur Belge* du 19 novembre 1975).

(3) Loi du 12 mai 1975 (*Moniteur Belge* du 6 juin 1975).

(4) Loi du 30 mars 1976 dite de redressement économique (*Moniteur Belge* du 1er avril 1976).

bauche des stagiaires comme travailleurs en faisant passer la rémunération des stagiaires de 75 à 90 % de la rémunération normale après un an. Lorsque l'embauche n'était pas possible cette disposition incitait plutôt à engager un autre stagiaire et donc à faire profiter un maximum de jeunes chômeurs des possibilités de stage, un des soucis du gouvernement étant d'éviter la perte de qualification de ces chômeurs.

Une première année d'expérience va révéler que 45 % des jeunes stagiaires auront été engagés définitivement, taux élevé qu'il faut sans doute rapprocher des nouvelles mesures visant à libérer des emplois, car la même année la prépension à la carte était instaurée, assortie de l'obligation pour l'employeur d'engager à chaque fois un jeune demandeur d'emploi (5) ; deux lois abaissaient l'âge de la pension à 64 ans (6) et octroyaient une pension anticipée non réduite aux travailleurs des métiers lourds et insalubres (7) tandis que, toujours en 1976, le Parlement votait le projet de loi sur le travail intérimaire (8) et celui sur la répression du travail frauduleux (9) et qu'une série de dispositions venaient limiter les possibilités de cumuler une pension avec une activité professionnelle (10).

En sorte qu'en 1976 on voit donc la politique de l'emploi s'orienter vers une libération maximale du travail en faveur des jeunes dans l'idée que s'il faut des inactifs autant que ce soit parmi la population plus âgée. Cela reste vrai même si, assimilant les restructurations aux fermetures d'entreprises, la loi de redressement économique a amélioré encore cette législation en faveur des travailleurs. Mais il va de soi que ceci visait aussi à aider certaines firmes qui sinon risquaient de disparaître.

2. L'année 1977.

En début d'année 1977, si l'on se réfère au nouveau plan de relance que le gouvernement élaborait et proposa après le week-end de travail des 12 et 13 février 1977 et qu'on appela plan Egmont (11), on doit conclure que ses intentions étaient de poursuivre son action sur ces plans.

---

(5) Loi du 30 mars 1976 dite de redressement économique (*Moniteur Belge* du 1er avril 1976).

(6) Loi du 27 février 1976 (*Moniteur Belge* du 9 mars 1976).

(7) Loi du 27 décembre 1976 (*Moniteur Belge* du 21 janvier 1977).

(8) Loi du 28 juin 1976 (*Moniteur Belge* du 7 août 1976).

(9) Loi du 6 juillet 1976 (*Moniteur Belge* du 20 juillet 1976).

(10) Arrêté royal du 27 décembre 1976 (*Moniteur Belge* du 14 janvier 1977) et Arrêté royal du 12 janvier 1977 (*Moniteur Belge* du 21 janvier 1977).

(11) Il convient de ne pas le confondre avec le pacte communautaire, dit pacte d'Egmont et sur lequel fut basé l'accord de gouvernement après les élections du 17 avril 1977.

En effet, que prévoyait en matière d'emploi le plan d'Egmont des 12 et 13 février 1977 ? Outre l'intensification des mesures déjà prises : 1° d'accroître le nombre des chômeurs mis au travail par le secteur public en simplifiant la procédure administrative et en augmentant le montant de l'intervention de l'ONEM ; 2° d'étendre l'obligation pour les entreprises de prendre des jeunes en stage et pour cela de porter le pourcentage des stagiaires de 1 à 2 et d'accorder la prime de 30.000 F aux entreprises dépassant les 2 % ; 3° d'élargir la prépension aux chômeurs âgés en chômage depuis plus d'un an en s'inspirant de ce qui se fait en Allemagne depuis 1958 ; 4° de réaliser une plus grande mobilité professionnelle en modifiant la notion d'emploi convenable ; 5° d'inciter les chômeurs à accepter un emploi soit moins rémunéré, soit part-time et 6° de mener une politique complémentaire de formation professionnelle et d'allongement de la scolarité.

Le 9 mars, même pas un mois après le conclave d'Egmont, suite au refus des ministres RW de voter le budget des Affaires économiques, ceux-ci ayant été démis, le gouvernement se trouva minoritaire et décida de dissoudre les Chambres. En sorte que sa seule contribution positive à 1977 fut d'avoir obtenu le vote de la loi diminuant les cotisations patronales de sécurité sociale durant six mois pour les travailleurs nouvellement engagés qui représentent une hausse nette du nombre des travailleurs de l'entreprise (12). Cette première mesure en vue d'encourager les entreprises à engager des travailleurs cette fois dans les liens du contrat de travail habituel se situe logiquement au moment où les premiers stagiaires arrivent au bout de leur terme.

Les exécutifs en place au début de 1977, c'est-à-dire les gouvernements Tindemans III (jusqu'au 6 mars) et Tindemans IV (du 6 mars au 3 juin) auraient-ils pris d'autres mesures en cours d'année ? On ne peut le dire mais telle ne semblait donc pas son intention au printemps.

Le gouvernement Tindemans V a-t-il infléchi la ligne de conduite de ses prédécesseurs ? C'est dans le plan Spitaels que se trouve la réponse bien qu'il n'aura de répercussions qu'en 1978, d'abord parce que la dissolution des Chambres, les élections du 17 avril 1977, et la période de formation ne permirent de constituer un nouveau gouvernement que le 7 juin 1977 (13) et que les vacances, les discussions et les négociations

---

(12) Loi du 24 janvier 1977 (*Moniteur Belge* du 4 février 1977).

(13) Le plan Spitaels fut coulé en forme de loi par le biais de la loi-programme du 22 décembre 1977 (*Moniteur Belge* du 24 décembre 1977) sauf l'intensification de la mise au travail des chômeurs par les Pouvoirs publics qui fût réalisée par l'arrêté royal du 27 décembre 1977.

sur base du projet de programme de résorption du chômage du nouveau Ministre du Travail et de l'Emploi reportèrent sa consécration par le Parlement au 22 décembre 1977 (13), ensuite pour des raisons budgétaires bien évidentes. En conséquence, aucune nouvelle mesure ne fut prise entretemps et la seule politique qui put être menée concrètement en 1977 s'appuya sur les lois et règlements antérieurs.

Le plan Spitaels a pour axe principal le troisième circuit de travail qui, avec l'humanisation du travail constitue les deux innovations du plan, alors que le chapitre de la loi de redressement du 30 mars 1976 relatif à l'emploi avait comme pivot le stage des jeunes. Quant au reste du plan, il aménage les dispositions relatives au stage des jeunes, à la prépension et à la mise au travail des chômeurs par les pouvoirs publics et les ASBL dans une mesure assez semblable à celle du plan Egmont mais il va parfois plus loin comme par exemple en ce qui concerne la prépension pour les chômeurs âgés. En effet,

- Pour permettre à 25.000 chômeurs de retrouver temporairement un emploi convenable, l'arrêté royal du 27 décembre 1977 (14) prévoit que l'intervention versée par l'Etat aux pouvoirs publics sera augmentée de 75 F et de plus sera indexée.
- L'obligation pour les entreprises et administrations d'occuper de jeunes stagiaires est portée de 1 à 2 %. Elle devient donc applicable aux entreprises de 50 travailleurs et une prime de 30.000 F est accordée aux entreprises engageant des stagiaires dans une proportion supérieure à 2 %. De plus une ou deux primes de 30.000 F sont accordées aux entreprises de moins de 50 travailleurs qui engagent 1 ou 2 stagiaires. D'autre part, la rémunération des stagiaires est portée de 75 % à 90 % de la rémunération normale dès le début du stage.
- La prépension légale est quelque peu aménagée et elle devient applicable dans toutes les entreprises alors que jusque là elle n'était pas obligatoire dans celles de moins de 20 travailleurs.
- Les travailleurs de plus de 60 ans (55 ans pour les femmes) en chômage depuis plus d'un an peuvent prendre leur pension légale anticipée à des conditions très favorables puisque :
  - le revenu mensuel que leur attribuait l'assurance chômage au moment de la prise de cours de la pension anticipée leur est

---

(14) Prévues dans le plan Spitaels ces dispositions ne nécessitaient pas l'intervention du législateur, elles ne figurent donc pas dans la loi-programme mais ont été réalisées par l'arrêté royal précité publié au *Moniteur Belge* du 31 décembre 1977.

non seulement garanti mais augmenté de 1.000F, ils bénéficieront de l'abattement fiscal accordé aux prépensionnés conventionnels. Au-delà de l'âge normal de la pension et jusqu'à leur décès, ils conserveront une pension égale à celle qui leur aurait été attribuée si, au moment de sa prise de cours, elle n'avait pas subi la réduction de 5 % par année d'anticipation.

Cette prépension spéciale, à l'inverse de la prépension légale, est donc une pension au sens de la législation sur les pensions des travailleurs. En fait, il s'agira d'une pension anticipée dont la perte normale de 5 % par année d'anticipation serait compensée par une indemnité aussi longtemps que la pension sera servie. Ce régime sera valable en 1978 et 1979 et les avantages sociaux complémentaires à la pension et à la rente éventuelle seront pris en charge par le budget du ministère de l'Emploi et du Travail.

Ce dernier point était une nouveauté en soi, mais il avait été envisagé dans le plan Egmont aussi. Un des fers de lance du programme de résorption du chômage du nouveau gouvernement, et une de ses originalités est le troisième circuit du travail appelé plus précisément cadre spécial temporaire, auquel le plan Egmont ne faisait pas allusion, bien que l'idée fut dans l'air depuis quelque temps (15).

On le sait, le but était double, comme le signalait l'exposé des motifs, d'une part, créer de nouveaux emplois afin de donner à ceux qui sont frappés par le chômage la possibilité de travailler et d'échapper ainsi aux conséquences néfastes de l'inactivité involontaire ; et d'autre part, revaloriser les ressources importantes consacrées à l'indemnisation du chômage en affectant ceux qui en bénéficient à des travaux ou à des activités utiles à la communauté.

Toutefois, les associations de personnes de droit ou de fait, sans but lucratif, pourraient utiliser des travailleurs aux mêmes conditions pour des projets parrainés par un comité subrégional de l'emploi. Dans ces organismes privés, les rémunérations prévues dans les conventions collectives seraient appliquées.

Outre son rôle temporaire, le gouvernement espérait qu'il soit un éveilleur d'emplois nouveaux, soit que les employeurs reprennent à leur compte certaines activités proposées, soit que les pouvoirs publics inscrivent certaines d'entre elles au rang de leurs préoccupations permanentes.

---

(15) Cette idée appliquée déjà en Scandinavie fut en effet lancée en Belgique au Conseil central de l'Economie par le délégué CSC M. Lindemans dès 1975 et elle avait fait l'objet d'un rapport du Conseil central de l'Economie daté du 15 juin 1976 et au début de juillet 1977 du groupe III issu de la confrontation tripartite sur l'emploi tenue le 24 mai 1976.

S'inscrivant dans la même perspective, l'humanisation des conditions de travail devait à la fois rendre attirantes des activités professionnelles ayant perdu tout attrait pour les travailleurs nationaux et, par une autre organisation du travail, provoquer la création d'emplois nouveaux. Dans ce but, le plan créait un fonds spécial. En effet, l'action en cette matière relevait, pour l'essentiel, des entreprises. Devant l'hétérogénéité du système productif, le gouvernement voulait favoriser les initiatives novatrices en aidant, par voie de subvention, les entreprises à transformer progressivement le contenu et les conditions de travail.

3. Conclusions.

De 1974 à 1977, la politique de l'emploi a donc évolué d'une amélioration de l'indemnisation des travailleurs licenciés et de l'orientation vers la pension pour les plus âgés d'entre eux à la libération d'un maximum d'emplois au profit surtout des jeunes demandeurs d'emploi accompagnée d'une mise au travail, fût-ce temporaire des jeunes chômeurs qui n'ont pu bénéficier des emplois libérés, à l'incitation du secteur privé à engager du personnel et à créer de nouveaux emplois, et surtout à l'encouragement à créer de nouveaux emplois dans le secteur public et d'intérêt public.

Ce qui est vraiment original dans ce dernier point n'est pas en effet d'inciter les administrations publiques à occuper à des tâches d'intérêt collectif des travailleurs recrutés parmi les chômeurs complets indemnisés, pour cela il y a depuis trente ans la réglementation sur la mise au travail des chômeurs (16). La parenté entre les 2 types d'action est certes évidente bien que, dans le troisième circuit, les travailleurs soient engagés pour un an sur base de contrat de travail dans le cadre spécial alors que l'arrêté royal du 20 décembre 1963 qui règle actuellement la matière prévoit spécifiquement que les chômeurs occupés ne sont pas dans un tel lien et que, ils n'ont donc droit ni à préavis ni à indemnité de préavis. Et, par ailleurs, l'Etat assume cette fois l'entièreté des rémunérations et des charges sociales tandis que l'intervention de l'ONEM pour l'occupation de chômeurs couvre seulement grosso modo la moitié des frais. On compte fort sur cette « gratuité » (17) du reste pour obtenir de meilleurs résultats, car le succès de la mise au travail de chômeurs ne fut jamais fulgurant.

---

(16) Actuellement reprise dans l'arrêté royal du 20 décembre 1963 organisme du chômage.

(17) L'employeur doit cependant assumer l'infrastructure et les autres frais (charge de comptabilité, vêtements de travail, service médical, etc...).

Ce n'est ni l'idée d'utiliser cette force inoccupée, ni celle de viser à l'utilité publique qui sont neuves même si l'on parle à présent de tâches présentant un intérêt collectif et si la notion plus large de qualité de la vie, précisée depuis 1968, est sous-jacente, mais bien celle de sensibiliser plus de gens à un meilleur environnement, de tenter que certains besoins réels mais latents, se transforment ainsi en une demande générale et régulière nécessitant une réponse elle aussi générale et régulière et finissent par devenir une exigence irréversible au même titre que les services postaux ou les assurances sociales.

C'est pourquoi, contrairement à ce qui fut reflété par la presse en général, il faut considérer le fonds créé pour l'humanisation des conditions de travail comme aussi important que le cadre spécial temporaire, car les deux démarches vont de pair, orientant les intéressés vers une nouvelle manière de vivre et de concevoir la vie en cette fin du XXe siècle.

Cette ouverture vers un nouveau type de société peut déboucher sur un échec car les besoins entrevus ne répondent peut-être pas à l'attente escomptée. Mais si le pari est tenu, le troisième circuit pourra être considéré comme un tournant de notre société au même titre que l'arrêté royal de 1944 qui organisa notre système de sécurité sociale.

Cette recherche de création d'emploi qui a marqué la politique du nouveau gouvernement, opposée aux mesures proposées auparavant, fait apparaître l'ambiguïté du terme politique de l'emploi ou tout au moins son ambivalence car elle couvre à la fois les créations d'emplois véritables et l'aménagement de la masse de travail existant que l'on devrait appeler plutôt gérance de l'emploi.

Sur les premiers, l'impact du gouvernement est limité et avant tout indirect.

Sur la seconde, la gérance de l'emploi, le gouvernement peut exercer une influence immédiate via la réglementation de la sécurité sociale, comme on vient de le voir, mais toute l'initiative ne lui appartient cependant pas, la prévision de la convention n° 17 l'illustre excellemment. D'autre part, même lorsqu'il pourrait intervenir autoritairement, il y répugne quand la matière est, par tradition, du ressort des partenaires sociaux, ainsi en fut-il de la réduction du temps de travail pour laquelle il s'est cependant déclaré favorable, car ici se pose immédiatement la question de savoir qui en supporterait le poids. Ne désirant pas en prendre une part, il n'a garde de s'immiscer dans le débat.

Voici, sans doute, quelques unes des raisons pour lesquelles sa politique en la matière paraît décevante.

Un mot enfin du problème des femmes. S'il n'en fut pas question alors qu'il s'agit d'un des points noirs du chômage, c'est que les moyens prévus ne créent aucune discrimination à leur égard.

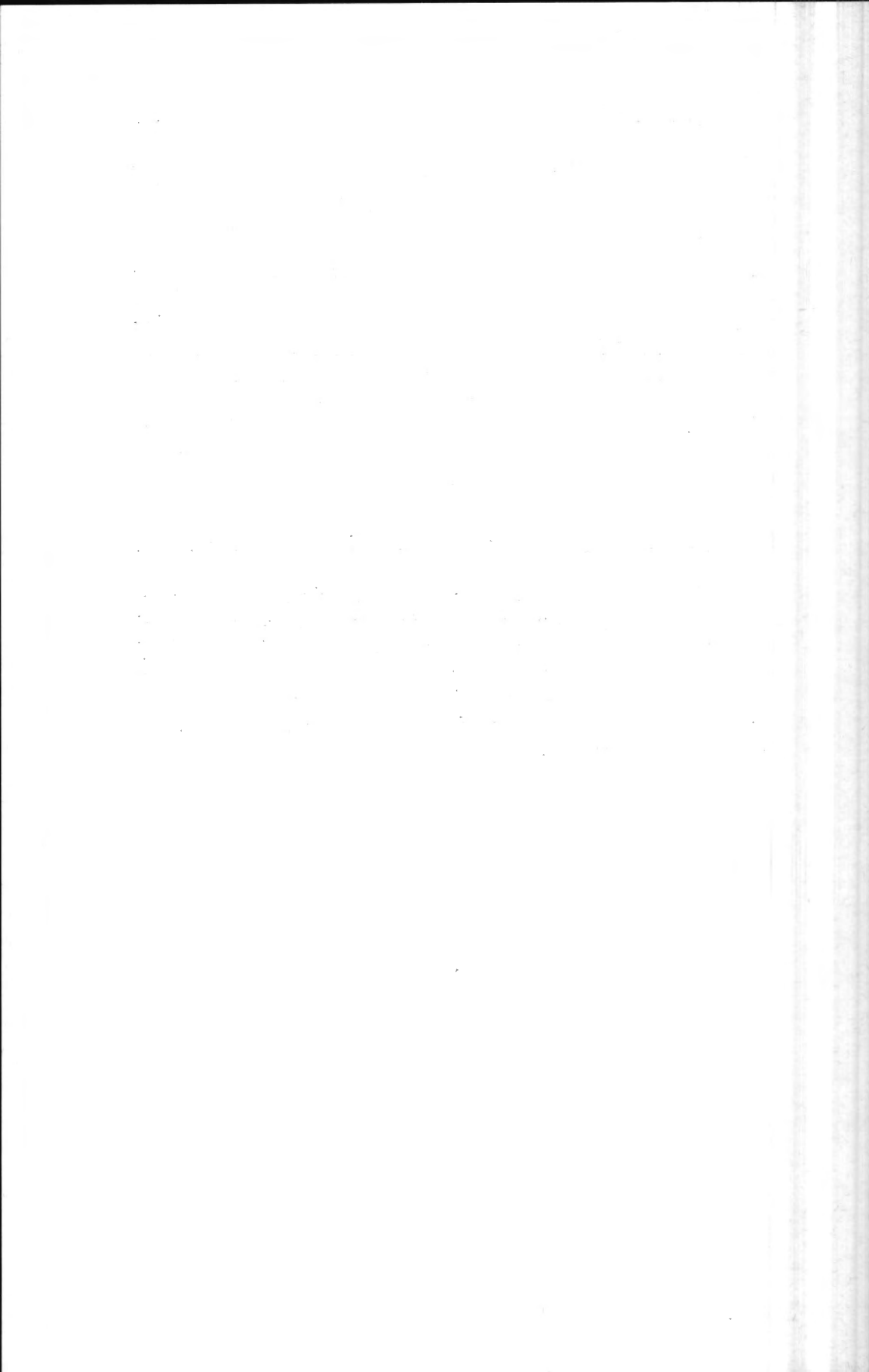
Comme elles sont fort nombreuses parmi les chômeurs de moins de 25 ans (69.905 femmes contre 38.380 hommes), on devrait même dire que la préoccupation du gouvernement de placer les jeunes, rencontre, en théorie, leur problème.

Les faits ne confirment cependant pas cette vue des choses. De même que la mise au travail des chômeurs par les pouvoirs publics s'adresse surtout aux hommes (14.832 hommes en moyenne par jour en décembre 1977 contre 7.337 femmes par ex.), de même les stages en cours à fin décembre 1977 concernent-ils 9.557 hommes contre 7.275 femmes. Le cadre spécial temporaire aura-t-il une autre orientation ? En tout cas, à fin 1977 la lutte contre le chômage n'est pas identique selon le sexe des chômeurs. Au départ d'une réglementation unique, une discrimination apparaît, dont l'analyse des causes serait fort intéressante.

Summary : The employment policy in a period of strike and social unrest.

Until 1976, the most important measures to fight unemployment in Belgium consisted of creating an easier situation for the unemployed, of preventing older people to join the number of unemployed, and of some measures to safeguard and facilitate access to the labour market for youths. This policy was continued in 1977, but some new dimensions were added, such as the creation of a « third labour circuit » and the humanization of working conditions.

Dagboek van een kabinetsformatie

---

door Jan CEULEERS,

Docent Vrije Universiteit Brussel.
Redactiesecretaris Belgische Radio en Televisie.

★

Ten geleide.

1976 werd afgesloten met een moeizaam verlopend overleg tussen de gemeenschappen. Onderschat, maar niettemin uiterst belangrijk, was de rol van de toenmalige BSP-voorzitter Willy Claes : zijn bereidheid deel te nemen aan een afzonderlijk beraad van de Vlaamse partijvoorzitters heeft een omwenteling in de Belgische politieke tradities mogelijk gemaakt, nl, de intrede van de gemeenschapspartijen VU en FDF in het kabinet.

De positieve instelling van Willy Claes t.a.v. een Vlaams front was al tot uiting gekomen bij vroegere contacten onder de Vlaamse partijvoorzitters tot voorbereiding van het gemeenschapsoverleg (17 juli, 26 oktober en 9 november 1976).

Van zijn kant heeft VU-voorzitter Hugo Schiltz in het najaar van 1976 op uitgebreide schaal gesprekken gevoerd met vooraanstaanden uit de economische en financiële wereld en de christelijke vakbondskringen. Welwillend werd daar zijn pleidooi beluisterd voor het spoedig opzetten van een kabinet van christendemokraten, socialisten en Volksunie, zonder liberalen en zonder FDF-RW.

Sinds het jaareinde van 1976 onderhielden Willy Claes en kort daarop ook André Cools geregeld contact met de VU-voorzitter en, minder systematisch weliswaar, met RW-voorzitter Paul-Henry Gendebien en FDF-voorzitter Léon Defosset. Toen de kabinetscrisis uitbrak in maart 1977 waren Claes en Schiltz in nauwe voeling met elkaar en tijdens de aansluitende verkiezingscampagne prees de Vlaamse socialistische partijvoorzitter openlijk de VU aan als mogelijk regeringspartner.

Aan Franstalige kant groeide de toenadering tussen FDF-voorzitter Léon Defosset en de PSB. Defosset sprak met André Cools af dat geen van beiden of allebei samen aan een nieuw « Steenokkerzeel » zouden deelnemen.

Net vóór de ontbinding vonden de oppositiepartijen, Nederlandstalige en Franstalige, elkaar kortstondig naar aanleiding van hun verzet tegen de houding van de eerste-minister met betrekking tot de verklaring van grondwetsherziening.

Werkwijze.

Voor de samenstelling van dit dagboek hebben wij uitvoerige gesprekken kunnen voeren met de protagonisten aan de hand van hun persoonlijke notities over het beraad. Bereidheid tot spreken hebben wij vooral (maar niet uitsluitend) aan Vlaamse zijde gevonden.

Zo is het ons mogelijk gemaakt een vrij nauwkeurig verslag op te stellen van het verloop der gebeurtenissen, die na 17 april hebben geleid tot de eedaflegging op 3 juni 1977 van het kabinet Tindemans V.

Eerste deel : DE PARTNERRUIL

Zondag, 17 april.

Verkiezingsdag

Om 1 uur 's namiddags worden de stembureaus gesloten. De verwachting is dat de teloperaties sneller dan voorheen zullen verlopen, zodat al vroeg in de avond de trends zich zullen aftekenen. De vooraanstaande politici zijn tegen 10 uur 's avonds in de televisiestudio's uitgenodigd voor hun commentaar.

Enkele dagen tevoren heeft VEV-afgevaardigd-beheerder *Vaast Leysen* enkele CVP- en PVV-prominenten voorgesteld de eerste verkiezingsuitslagen in zijn woning in Antwerpen af te wachten. Frans Grootjans, Herman Vanderpoorten, Willy de Clercq, Wilfried Martens, en later in de namiddag ook Leo Tindemans en Jos Chabert zijn op die uitnodiging ingegaan.

Vrij snel liggen de grote trekken van de verkiezingsuitslag vast : winst voor CVP-PSC, BSP-PSB en PRLW, verlies voor RW, PVV en VU ; het FDF houdt stand.

PVV-voorzitter *Frans Grootjans* geeft omstreeks 11 u 's avonds in de televisiestudio's het gevoel verlies van zijn partij toe en stelt dat « de overwinnaars, nl. *christendemokraten en socialisten*, nu maar zelf moeten proberen een *meerderheid* te vormen ; als die twee willen samengaan, kan niemand ze daar van afbrengen ».

Maandag, 18 april.

BSP-bureau : wij zijn bereid.

14 u 00. — Aan Waalse zijde wordt sterk aangedrongen op regeringsbereidheid. Medevoorzitter *André Cools* wenst het verloop van de gebeurtenissen niet af te wachten uit vrees dat de CVP de socialisten buiten spel zal zetten. Daarom stuurt hij aan op *voorbereidende besprekingen met het FDF en de VU*. Hij wordt daarin gesteund door *Jean-Maurice Dehousse* en *Ernest Glinne*.

Aan Vlaamse zijde wordt *voorbehoud* gemaakt tegen contacten met de gemeenschapspartijen. *Wim Geldolf*, *Jef Ramaekers*, *Willy Calewaert* en *Jos van Eynde* kunnen vooral het FDF niet als onderhandelingspartner aanvaarden, ook omdat daardoor de CVP in een moeilijke positie wordt gedrukt. Ze dringen aan op « *normale onderhandelingen* » met de *christendemokraten* alleen.

In de persmededeling wordt gezegd dat de BSP « bereid is om haar verantwoordelijkheid op zich te nemen in het raam van een regeringsactie ». Er wordt herinnerd aan de nood aan dringende en diepgaande hervormingen van de instellingen en aan economische structuurhervormingen. Daarom wenst de BSP « dat er een brede parlementaire meerderheid tot stand komt ».

Tijdens de persconferentie verduidelijkt medevoorzitter *Willy Claes* dat met een « brede parlementaire meerderheid » wel degelijk een *tweederde meerderheid* wordt bedoeld.

(Op maandag 18 april was het niet zeker of mathematisch een christendemocratisch-socialistisch kabinet met een tweederde meerderheid mogelijk zou zijn. Er waren twijfels over twee zetels in Henegouwen, die in eerste instantie aan de KPB schenen toe te vallen.)

VU-partijbestuur wacht af.

14 u 00. — *Wim Jorissen* vaart uit tegen de participationisten, omdat volgens hem regeringsdeelneming de partij meer schade dan heil brengen zal.

Het bestuur besluit geen toenadering te zoeken met het oog op een eventuele kabinetsdeelneming, maar de *gebeurtenissen af te wachten*. Pas als een regeerprogram wordt voorgelegd, zal een standpunt worden ingenomen.

Dinsdag, 19 april.**10 u 00.** — *PVV wacht eveneens af*

Tijdens de bijeenkomst van het Politiek Comité licht *Frans Grootjans* zijn reactie van zondagavond toe.

- Christendemokraten en socialisten beschikken samen over de tweederde meerderheid. Laten wij daarom eerst peilen naar de eensgezindheid tussen CVP-PSC en BSP-PSB. Ze moeten derhalve zelf maar eerst uitmaken onder elkaar of ze tot een coalitie kunnen komen.
- Als mocht blijken dat er geen eensgezindheid bestaat, dan is de CVP-PSC wel verplicht zich te wenden tot de liberalen, zodat de onderhandelingspositie van de PVV in die optiek, ondanks de verkiezingsnederlaag, is verstevigd.

De leden van het Politiek Comité vallen vrijwel eensgezind de gedachten-gang van voorzitter *Frans Grootjans* bij.

Vrijdag, 22 april.*Tindemans wordt formateur.*

12 u 00. — Dadelijk na zijn benoeming tot formateur wordt *Leo Tindemans* door radio en televisie ondervraagd over de draagwijdte van zijn opdracht.

Tindemans : « Ik heb altijd gezegd dat ik naar een regering streef die de sociaal-economische problemen en het probleem van de gewestvorming de baas kan en waarbij de coalitiepartners niet zouden pogen elkaar vliegen af te vangen, d.w.z. dat zij de moeilijke situatie waarin het land zich bevindt niet zouden exploiteren om daaruit politiek voordeel te halen. Dus streef ik er naar dat de *staatspartijen*, dat de ernstige partijen, zo mogelijk *samen in een regering* zouden zitten. »

De onmiddellijke aanwijzing van *Leo Tindemans* tot formateur (zonder voorafgaande informatieronde) en diens voorkeur voor een klassiek driepartijkabinet vinden hun verklaring in drie factoren.

1. De negatieve ervaring met het Rassemblement Wallon als regeringspartner spoorde de formateur ertoe aan het experiment met de gemeenschapspartijen niet over te doen.
2. De economische crisis en de politiek noodzakelijk geachte staatsher-vorming maakten een ruime parlementaire meerderheid onvermijdelijk.

3. Regeren met de grootste Waalse partij (PSB) in de oppositie zoals het vorige kabinet had gedaan, werd als onvoorzichtig geëvalueerd in christendemokratische kringen.

Reeds vóór de parlamentsverkiezingen was er contact gezocht tussen christendemokratische en socialistische vooraanstaanden, waaruit, ietwat voorbarig zoals uit het verloop der gebeurtenissen zou blijken, in de omgeving van Tindemans de conclusie werd getrokken dat de BSP-PSB, zij het met enige moeite, wel tot een klassieke driepartijenformule zou kunnen worden overgehaald.

's Namiddags legt Leo Tindemans de gebruikelijke protocolaire bezoeken af en neemt hij telefonisch contact op met PVV-voorzitter *Frans Grootjans*, die hem het standpunt van het politiek comité van zijn partij bevestigt. Toch nodigt Tindemans hem uit voor een gesprek op maandag.

16 u 00. — Dezelfde namiddag komen ook nog de socialistische partijvoorzitters *André Cools* en *Willy Claes* op visite. De formateur wijst op de noodzaak van de staats hervorming en bijgevolg van een tweederde meerderheid in het parlement. Christendemokraten en socialisten beschikken samen wel over die meerderheid, maar die is te krap (142 op 212 Kamerleden). Daarom wil de formateur uitkijken naar ruimere steun en informeert hij naar de BSP-houding met betrekking tot een eventuele *liberale participatie*. Volgens Cools en Claes hebben de *liberalen zichzelf uitgesloten*, en moeten de *gemeenschapspartijen* worden gepolst.

Zondag, 24 april.

Televisiedebat Martens-Cools.

11 u 00. — Op BRT-TV en RTB-TV wordt een tweetalig debat uitgezonden tussen de voorzitter van de meerderheidspartij CVP, *Wilfried Martens*, en de Franstalige medevoorzitter van de oppositiepartij PSB-BSP, *André Cools*.

Dit debat, dat in een opvallend hoffelijke sfeer verloopt, wordt de volgende dagen in de pers druk gecommentarieerd. Algemeen komt het over als een voorafbeelding van wat het nieuwe kabinet zou kunnen worden: een christendemocratisch-socialistische coalitie.

Met betrekking tot de gemeenschapsproblematiek zegt *Wilfried Martens* ondermeer: « Een uiterst belangrijk politiek feit zal zich voordoen indien een communautair akkoord zou ontstaan, een communautair pakt. De dag dat men een schoolpakt heeft afgesloten, een politieke overeenkomst tussen de verschillende politieke partijen, heeft er zich iets ontspannen

in dit land. Het heeft verschillende maanden en jaren gevraagd om deze overeenkomst uit te voeren. »

En nog : « Er moet een politieke overeenkomst ontstaan over de communautaire problemen. Die dag zal in ons land zeer belangrijk zijn, maar dat betekent niet dat wij dan onmiddellijk moeten het parlement ontbinden. Wij kunnen ook het tijdschema van de uitvoering van dit akkoord opnemen in het akkoord. »

Bij verscheidene *PVV-vooraanstaanden* wekt dit televisiedebat *ongerustheid* en *twijfel* over de juistheid van de liberale afwachtende houding met betrekking tot de regeringsdeelneming ; het ziet er immers naar uit dat het CVP-PSC-BSP-PSB-overleg niet afspringt en dat de liberalen bijgevolg niet zullen « gevraagd » worden een regering te vormen met de christendemocraten. Bovendien blijkt de PRLW, die geen verkiezingsnederlaag heeft geleden, helemaal niet afkerig te staan tegenover een nieuwe regeringsdeelneming, en dat ook openlijk te zeggen.

Maandag, 25 april.

Grootjans soepeler

10 u 00. — In het liberale hoofdkwartier ontmoeten nationaal voorzitter *Pierre Descamps*, PVV-voorzitter *Frans Grootjans*, PRLW-voorzitter *André Damseaux*, *Willy de Clercq*, *Herman Vanderpoorten* en *Herman de Croo* elkaar in het vooruitzicht van het bezoek dat de voorzitters 's namiddags aan de formateur zullen brengen.

Descamps dringt aan op eensgezindheid met betrekking tot de regeringsdeelneming.

Grootjans is bereid zijn door het politiek comité goedgekeurd strak standpunt wat af te zwakken : mocht de formateur onderhandelingen voorstellen met het oog op de vorming van een klassiek *driepartijenkabinet*, dan wil Grootjans zulks als een *nieuw feit* aanzien en zijn partijbestuur raadplegen.

BSP wil onderhandelen

10 u 00. — Op verslag van medevoorzitter *Willy Claes* over het onderhoud van vrijdag met de formateur, betuigt het bureau zijn *instemming met het beginsel van onderhandelingen*.

Er wordt uitvoering van gedachten gewisseld over de eventuele partners. Als conclusie blijkt dat :

- a) het program van de PVV-PRLW onverenigbaar is met dat van de BSP-PSB ;

- b) een bondgenootschap met de *gemeenschapspartijen* op ernstig *verzet* stuit bij de *Vlaamse bureauleden* ;
- c) de formateur zelf een formule moet kiezen.

In het perscommuniqué, dat na afloop wordt verstrekt, wordt de uitsluiting van de PVV-PRLW door de BSP-PSB in omfloerste bewoordingen gesteld : « Het bureau neemt er akte van dat de heer Grootjans, in naam van de PVV, heeft verklaard niet aan een nieuwe regering te willen deelnemen. Het wenst bijgevolg dat vermeden wordt dat steriele politieke discussies op gang worden gebracht. »

En verder : « Het bureau is van oordeel dat deze elementen (...) het de formateur mogelijk moeten maken de toestand te beoordelen en het land duidelijk de weg te wijzen die hij wenst te volgen. »

Over het al dan niet betrekken van de *gemeenschapspartijen* wordt in de persmededeling met geen woord gerept.

14 u 00. — Het verzet aan Vlaamse BSP-zijde tegen vooral het FDF wordt nog voedsel gegeven door ABVV-secretaris-generaal *Georges Debunne*, die tijdens een bijeenkomst van het Vlaams overlegcomité van de BSP aanstuurt op een *tweeledige christendemokratische-socialistische formule*.

Tindemans ontvangt liberale en gewestelijke partijvoorzitters.

14 u 00. — *Leo Tindemans* krijgt als eerste bezoeker PRLW-voorzitter *André Damseaux* op bezoek, die hem de onderhandelingsbereidheid van zijn partij komt bevestigen. Tevens meldt hij dat de PVV-voorzitter zijn oorspronkelijk standpunt wat heeft afgezwakt.

Frans Grootjans komt hem daarop zelf die boodschap brengen, maar *Tindemans* stelt alleen « *oriënterende gesprekken* » voor en nodigt de liberalen niet formeel uit voor onderhandelingen.

Later in de namiddag polst *Leo Tindemans* ook nog de voorzitters van het FDF en de VU.

Hugo Schiltz geeft de formateur te verstaan dat de VU eventueel bereid is te praten over een regeerprogram, liefst zonder, maar desnoods met het FDF. De gesprekken dienen echter te lopen over de *krachtlijnen van een gemeenschapsakkoord* met het oog op een algehele staatshervorming, zonder dat in het regeerprogram de knelpunten worden beslecht. De uitwerking van het gemeenschapsakkoord dient later in de schoot van de regering te gebeuren.

De VU-voorzitter stelt ook duidelijk dat de *formateur* zelf een keus moet maken tussen de BSP-PSB en de PVV-PRLW als *coalitiepartner*.

Dinsdag, 26 april.

Tindemans stelt klassieke driepartijenregering voor.

14 u 00. — Tijdens een nieuw onderhoud met de liberale voorzitters stelt de formateur voor onderhandelingen te beginnen met het oog op de vorming van een *christendemocratisch-socialistisch-liberaal kabinet*. Hij wenst een principieel antwoord vóór woensdag 18 u.

Hetzelfde aanbod richt hij daarop tot de socialistische partijvoorzitters. *André Cools* reageert met een *vragenlijst*, die de formateur dient voor te leggen aan de andere aangezochte partijen, in eerste instantie de liberalen, met de bedoeling deze laatsten zichzelf te doen uitschakelen. *Willy Claes* heeft daartoe op het middaguur trouwens telefonisch de formele belofte gedaan aan *Hugo Schiltz*, die op zijn beurt de socialisten de verzekering heeft gegeven niet te zullen scheep gaan met de PVV.

Deze vragen luiden :

1. *Gewestvorming* : aanvaarden de andere partijen de snelle goedkeuring van een kaderwet tot toepassing van artikel 107-4 en het afsluiten van een gemeenschapspakt, dat de staatshervorming tijdens de volgende legislatuur moet waarborgen ? Aanvaarden dezelfde partijen dat de wetten ter uitvoering van deze kaderwet bij gewone meerderheid worden goedgekeurd ?
2. *Structuurhervormingen* : aanvaarden de andere partijen structuurhervormingen op basis van het programma van het gemeenschappelijk vakbondsfront ?
3. *Industrieel overheidsinitiatief* : aanvaarden de andere partijen de afschaffing van het investeringscomité waarin voorzien is in de wet tot instelling van het industrieel overheidsinitiatief evenals de opheffing van alle maatregelen die het industrieel overheidsinitiatief onder de voogdij van de privé-sector plaatsen ?
4. *Inventaris van de begroting* : aanvaarden de andere partijen dat een comité van deskundigen wordt samengesteld met wederzijdse instemming ten einde aan de onderhandelaars verslag uit te brengen over de werkelijke toestand van de overheidsfinanciën ?

Leo Tindemans weigert deze vragen tot de zijne te maken. Hij gaat trouwens niet akkoord met de vierde vraag. Hij is er overigens niet van overtuigd of alle socialisten wel zo negatief staan tegenover de liberalen. *André Cools* en *Willy Claes* stellen dat de formateur en de CVP zich niet mogen blind staren op de verklaringen van sommige socialisten. Het

probleem is een weg te vinden om de liberalen van regeringsdeelneming uit te sluiten. De vragenlijst is daartoe een middel.

De formateur bevestigt dat als de liberalen afwijzend reageren hij de socialisten en de gemeenschapspartijen in een coalitie met de christendemokraten wil betrekken. Hij vreest echter de onbetrouwbaarheid van de gemeenschapspartijen ; met name is hij ervoor beducht dat de leiders niet zullen worden gevolgd door hun troepen.

Tenslotte wordt overeengekomen dat Willy Claes en André Cools hun vragen zelf in het openbaar zullen stellen, aan de liberalen alleen, en dat de formateur een afschrift zal worden bezorgd.

Socialisten ondervragen liberalen

17 u 00. — Aan de wachtende journalisten bij het kabinet van de eerste-minister geven de BSP-PSB-voorzitters *Claes en Cools* lezing van hun vier vragen gericht tot de liberalen.

Een uur later, tijdens een persconferentie, reageert de formateur vrij bitsig.

Vraag : U hebt kennis gekregen van de vier vragen die de BSP-voorzitters hebben gericht aan de liberale partijen ?

Antwoord : dat wil zeggen, ik heb op mijn tafel een copie daarvan gevonden

Vraag : hoe apprecieert u dat ? Toch een doorkruising van uw

Antwoord : dit gaat mij niet aan. *Ik* ben formateur ; *ik* richt uitnodigingen tot de partijen ; *ik* stel vragen aan degenen die *ik* ontvang en niet omgekeerd.

Voor het overige deelt de formateur mee dat hij christendemokraten, socialisten en liberalen heeft voorgesteld samen een kabinet te vormen : « Ten eerste, *om economische en sociale redenen*, omdat ik van mening ben dat wij zoveel mogelijk vertrouwen moeten wekken in het land en zo snel mogelijk opnieuw met een sterke regering het bewind in handen moeten kunnen nemen. Ten tweede heb ik mij in de eerste plaats gericht tot *partijen* die reeds *regeringsverantwoordelijkheid* hebben gedragen. In de derde plaats, in de hoop tot een hervorming van de staat, tot een *oplossing van de gemeenschapsmoeilijkheden* te komen. »

20 u 00. — 's Avonds ontmoeten een Waalse socialistische en christendemokratische delegatie (met o.m. *André Cools* en *Alfred Califice*) elkaar. In beide groepen zijn ook FGTB- en CSC-vertegenwoordigers aanwezig. Er blijkt beiderzijds ongenoegen over de rol en de invloed van

Jos de Saeger die in de CVP aanstuurt op een verwijdering van de VU en zelfs van de socialisten (1).

Er wordt afgesproken dat de Waalse christendemokraten aan *Leo Tindemans* en PSC-voorzitter *Gramme* zullen duidelijk maken dat een *klassieke driepartijenformule uitgesloten* is en dat de formateur andere formules moet voorstellen.

Woensdag, 27 april.

BSP lonkt naar VU en FDF

10 u 00. — Het BSP-bureau wijst eenparig onderhandelingen met de liberalen af. Tegen een eventuele deelneming van *het FDF en de VU* blijft echter *verzet* rijzen, vooral bij de *Vlaamse bureauleden*.

Toch wordt er unaniem beslist samen met de CVP en de PSC na te gaan hoe het FDF en de VU kunnen worden betrokken bij gebeurlijke onderhandelingen. Intussen zal aan het FDF en de VU de socialistische *bereidheid* worden gemeld ze bij *globale onderhandelingen* te betrekken, die bij welslagen moeten uitmonden op regeringsdeelneming.

In het perscommuniqué wordt alweer geen gewag gemaakt van de BSP-houding t.a.v. de gemeenschapspartijen als mogelijke onderhandelingspartners. Wél wordt onderstreept dat als de liberalen negatief antwoorden op de socialistische vragenlijst, de BSP met die partij niet aan tafel wil gaan zitten voor onderhandelingen « die tot mislukken zouden zijn gedoemd ».

's Namiddags deelt *André Cools* de beslissing van de BSP-bureau mee aan FDF-voorzitter *Léon Defosset* en RW-voorzitter *Paul-Henri Gendebien*. Beiden zijn bereid positief te antwoorden op de vier vragen van de BSP. Bovendien gaan ze ermee akkoord dat socialisten en christendemokraten uitzoeken op welke wijze de gemeenschapspartijen aan de onderhandelingstafel worden geloodst. Van zijn kant licht *Willy Claes* VU-voorzitter *Hugo Schiltz* in over het standpunt van het bureau t.a.v. de liberalen. Claes waarschuwt Schiltz ook voor de rol van *Jos de Saeger* en raadt hem aan zich te hoeden voor een mogelijke tactische val die *Tindemans* zou kunnen spannen voor de VU.

---

(1) In CVP-kringen wordt deze versie van de houding van *Jos de Saeger* categorisch ontkend: weliswaar sloot *De Saeger* geen enkele mathematisch haalbare formule (dus ook met de liberalen) voorhands uit, toch ging zijn persoonlijke voorkeur uit naar een tweeledig christendemokratisch-socialistisch kabinet, zonder evenwel een veto uit te spreken tegen de VU.

Intussen beslist het *CVP-Bureau positief* te reageren op het voorstel van de formateur voor driepartijonderhandelingen, wat de taktiek van het BSP-bureau doorkruist.

Liberalen weigeren antwoord.

14 u 00. — Het uitvoerend comité van de PVV beslist op verslag van voorzitter Frans Grootjans *niet te antwoorden op de BSP-PSB-vragen*. Deze beslissing zal worden vervat in een gemeenschappelijke Vlaams-Waals-Brusselse brief gericht aan de BSP-PSB-voorzitters.

Verder brengt Grootjans verslag uit over het aanbod van de formateur onderhandelingen aan te knopen met het oog op de vorming van een *klassiek driepartijkabinet*. Het comité besluit *op dit aanbod in te gaan*.

17 u 30. — De liberale partijvoorzitters brengen de formateur op de hoogte van hun *principiële aanvaarding* van het aanbod tot *onderhandelen* met het oog op de vorming van een klassieke drieledige regering.

Aan de portier bezorgen ze tevens een brief, bestemd voor de socialistische partijvoorzitters. Deze brief wordt aan Willy Claes en André Cools overhandigd bij hun aankomst op het kabinet van de eerste-minister.

De inhoud luidt :

« Het is niet zonder verrassing dat wij kennis namen van de door U toegezonden vragenlijst.

Deze procedure is hoogst ongebruikelijk bij onderhandelingen die gevoerd worden met het oog op het samenstellen van een regering. Zij komt ons voor als zijnde veel eerder ingegeven om de besprekingen te doen mislukken dan wel om ze te laten slagen. Het komt aan de formateur, en aan hem alleen, toe om vragen te stellen aan de partijen. Bijgevolg zullen wij op Uw vragenlijst niet antwoorden. Getekend : R. Damseaux, G. Mundeleer, F. Grootjans. »

18 u 00. — Ook de socialistische partijvoorzitters hebben een brief op zak, bestemd echter voor de formateur. Hierin sluiten zij, gezien het liberaal afwijzen van de BSP-vragenlijst, onderhandelingen met de PVV-PRLW uit.

« Daarentegen, zo luidt het verder, zijn wij steeds bereid deel te nemen aan de onderhandelingen met het oog op het vormen van een regering, die de vaste wil zou hebben de economische en sociale uitdaging aan te nemen, en een definitieve en spoedige oplossing te brengen aan onze communautaire problemen. In deze geest meent de BSP eensgezind dat de *communautaire partijen* zouden moeten betrokken worden bij de

algemene onderhandelingen omtrent het regeringsprogramma die tot de samenstelling zou leiden van een coalitie, in staat dit uit te voeren. » In dezelfde brief wordt tenslotte aangedrongen op voorafgaand overleg tussen christendemokraten en socialisten onder voorzitterschap van de formateur om uit te maken op welke wijze de gemeenschapspartijen bij de onderhandelingen kunnen worden betrokken.

De formateur aarzelt.

19 u 45. — In een televisiegesprek blijft de formateur de *klassieke driepartijenformule* de beste, of « *de minst slechte* », noemen. Hij toont zich wat korzelig t.o.v. de BSP-PSB, « die drie jaar niet in de regering was en die nu zelf het initiatief zowat wil nemen ». Leo Tindemans wil de toestand nog eens overdenken en de volgende dag (donderdag) een beslissing nemen. Hij aarzelt tussen *twee mogelijkheden* : ofwel blijven aandringen op een *drieledig kabinet* van het klassieke type, ofwel *wat anders*. Op vragen over dat « wat anders » antwoordt hij ontwijkend.

Donderdag, 28 april.

Gemeenschapspartijen gepolst, maar niet aangezocht.

10 u 00. — De formateur gaat in op het socialistisch verzoek. Hij ontvangt *Léon Defosset*, voorzitter van het FDF, en *Hugo Schiltz*, voorzitter van de Volksunie.

Beiden stelt hij een aantal vragen :

- Is uw partij gebeurlijk bereid tot een regering toe te treden ?
- Zo ja, met welke partners ?
- Is uw partij bereid mee te pogen een gemeenschapsakkoord tot stand te brengen alvorens in een regering te treden ?

De onderhandelingsperiode mag niet langer duren dan twee weken, d.w.z. tot 12 mei. De *onderhandelingen* moeten slaan zowel op de *gemeenschapsvraagstukken* als op een *sociaal-economisch program*. De formateur wacht het antwoord van beide partijen in tegen uiterlijk vrijdag, 12 u.

11 u 00. — De aarzelende houding van de formateur met betrekking tot de regeringsformule en de doorgesijpelde berichten over de wraking van de VU door Jos de Saeger, leveren stof op voor een ruime discussie in het politiek comité van de VU over het politiek risico verbonden aan een eventuele deelneming aan het formatieberaad. Bovendien heeft

een zegsman van de formateur aan de VU gemeld dat de BSP-PSB een algeheel gedetailleerd gemeenschapsakkoord (dus niet beperkt tot de krachtlijnen) als voorwaarde voor een FDF-VU-deelneming aan het beraad heeft gesteld. Telefonische navraag door Hugo Schiltz bij de BSP-medevoorzitter Willy Claes levert een categorisch ontkennend antwoord op.

18 u 00. — Op zijn persconferentie geeft *Leo Tindemans* duidelijk te verstaan dat hij niet zo gelukkig is met deze wending. « Mijn *persoonlijke voorkeur* blijft uitgaan naar een *klassieke drieledige formule*, zegt hij, maar de BSP wil daar niet van weten. Daarom heb ik mij gewend tot de regionale partijen. »

Kennelijk als voorzorg wil de formateur dat alle betrokken partners zich nog vóór de kabinetsformatie binden op een zgn. « *gemeenschapsakkoord* » dat vrij gedetailleerd de *opties van de staatshervorming* zou bevatten. Voor de pers onderstreept Tindemans dat dit voor hem een absolute voorwaarde is voor regeringsdeelneming van de gemeenschapspartijen.

Vrijdag, 29 april.

Volksunie argwanend.

09 u 00. — Het politiek comité is erg terughoudend tegenover de uitnodiging van de formateur. Het is vooral beducht voor het risico dat de VU zich tot een beraad zou laten verleiden, maar achteraf zou worden afgehaakt.

Het comité beslist regeringsbereidheid te tonen, maar voorwaarden te stellen in verband met de beperking van de gemeenschapsbesprekingen tot de krachtlijnen. Het bevestigt niet te willen ingaan op de tweede vraag van de formateur met betrekking tot de partnerkeus.

12 u 00. — *Hugo Schiltz* gaat aan de formateur de conclusies van het partijberaad medelen :

- De VU is bereid in een regering te stappen ;
- De formateur moet zelf de partners kiezen ; de VU geeft evenwel de voorkeur aan een stevige ploeg, die steunt op een ruime meerderheid in het noorden en het zuiden van het land ;
- De VU gaat ermee akkoord dat in het regeringsprogram de krachtlijnen van het beleid, zowel op gemeenschaps- als op sociaal-economisch gebied, worden opgenomen.

De formateur acht dit *antwoord onvoldoende*. Hij wenst duidelijk te weten of de VU bereid is *vooraf* te onderhandelen over een *algemeen*

akkoord met betrekking tot de instellingen, de bevoegdheden en de grenzen van de gewesten, de fiskale implicaties en de grondwetsherziening. Hij vraagt ook of de VU bereid is *vooraf* een *politiek akkoord* te sluiten, bindend voor een volgende constituante legislatuur, zonder dat voor bedoelde periode regeringsdeelname wordt gewaarborgd.

Hugo Schiltz trekt met deze vragen opnieuw naar zijn partijhoofdkwartier.

14 u 30. — In het politiek comité van de VU blijft het wantrouwen groeien. Men toont zich ontstemd over de behandeling die de formateur blijkbaar alleen de VU en het FDF reserveert, zoals het stellen van een reeks vragen; de overtuiging wint veld dat Leo Tindemans aan de publieke opinie en de BSP-PSB, die hem tot het raadplegen van de gemeenschapspartijen heeft gedwongen, wil tonen dat met hen geen land te bezeilen valt.

Na telefonisch contact met beide BSP-voorzitters wordt besloten de formateur nogmaals de principiële maar voorwaardelijke bereidheid tot formatieonderhandelingen toe te zeggen, maar tevens de eis te stellen de *vragen ook de andere partijen voor te leggen*.

17 u 00. — 's Namiddags brengt *Hugo Schiltz* een nieuw bezoek aan de formateur. Hij brengt hem de bevestiging dat zijn partij ermee akkoord gaat dat de *krachtlijnen* van de staatsvorming in het regeerprogramma worden opgenomen, in de zin van het VEV-dokument. De begrenzing van de gewesten en de persoonsgebonden materies kunnen echter voor de VU niet in het regeerprogramma worden geregeld.

Schiltz verzoekt dezelfde vragen ook de andere betrokken partijen voor te leggen, wat volgens de formateur al is gebeurd met positief resultaat. Telefonisch ondervraagd door de VU-voorzitter ontkent *Willy Claes* dat de formateur de vragenlijst ook heeft voorgelegd aan de BSP-PSB.

Aan de wachtende journalisten verklaart Schiltz dat er inzake de te volgen *procedure* onmiskenbaar een *verschil van mening* is tussen de VU en de formateur, maar dat de VU eerst het oordeel van de andere partijen wenst te kennen alvorens conclusies te trekken.

18 u 30. — Op zijn dagelijkse persconferentie laat de formateur zich vrij genuanceerd uit over het verschil in visie tussen *Hugo Schiltz* en hemzelf. Toch bevestigt hij dat naar zijn mening er een *algemeen akkoord* moet komen over de *knelpunten van het gemeenschapsdossier*, alvorens de gemeenschapspartijen in de regering kunnen worden opgenomen.

19 u 45. — Tijdens het BRT-TV-journaal zegt *Leo Tindemans* in een vraaggesprek ondermeer :

Tindemans : (...) Mijnheer Schiltz heeft gezegd : daarover een akkoord bereiken voor 12 mei is onmogelijk.

Vraag : Maar voor u was dit toch een *conditio sine qua non* ?

Tindemans : Dit is *sine qua non*, en dus het antwoord van mijnheer Schiltz was volgens mij : nee, daarover willen wij niet onderhandelen, kunnen wij niet onderhandelen.

Vraag : Dus mijn conclusie was juist : *de Volksunie sluit zich uit* ?

Tindemans : *Zo heb ik het begrepen.*

Vraag : Als dan de Volksunie niet meespeelt of kan meespelen, is het dan denkbaar dat het FDF wél bij de onderhandelingen zou blijven ?

Tindemans : Nee, dat is niet mogelijk. Het is duidelijk dat het voor geen enkele Vlaming aanvaardbaar zou zijn dat alleen het FDF zou meedoen.

Zaterdag, 30 april.

Schiltz boos.

13 u 00. — In het radionieuws van de BRT toont VU-voorzitter *Hugo Schiltz* zich « verwonderd over de methodes die formateur Tindemans gisteren heeft aangewend ». Schiltz bevestigt dat de VU bereid is tot positieve medewerking. « Ik heb aan de formateur alternatieve procedures voorgesteld om tot een regeringsvorming en een gemeenschapsakkoord te komen, maar Tindemans weigert blijkbaar deze alternatieve formules aan andere partijen voor te leggen », aldus Schiltz.

In leidende VU-kringen doet intussen de informatie de ronde dat vooraanstaande CVP'ers, onder wie de formateur, vrezen dat de VU een taktisch spelletje speelt : aan de onderhandelingstafel plaats nemen, de CVP tot (Vlaamse) concessies verleiden, en dan halfweg uit de boot stappen om zó electorale munt te slaan. *Hugo Schiltz*, wie deze informatie wordt gerapporteerd, telefoneert druk om deze « vermoedens » in de CVP weg te nemen.

Zondag, 1 mei.

Geldolf stelt veto tegen VU en FDF.

10 u 30. — In een één-mei-toespraak in Antwerpen zegt *Wim Geldolf* (BSP-Kamerlid en voorzitter van de BSP-arrondissementsfederatie Antwerpen) dat « niet moet worden gerekend op de Antwerpse socialisten

om het Brusselse Front des Francophones in één of twee tijden in de regering te loodsen. Maar evenmin moet men op ons rekenen om de *Volksunie* in het zadel te brengen. »

's Namiddags bepleit *Henri Simonet*, eveneens in een één-meirede, in Brussel de opnemng van het FDF in het kabinet, desnoods zonder de *Volksunie*

Maandag, 2 mei.

Socialisten ruziën.

10 u 00. — De één-mei-toespraken van Wim Geldolf en Henri Simonet en de richtbaarheid die de pers er aan heeft gegeven, zorgen voor een rumoerige vergadering van het BSP-bureau.

Drie strekkingen tekenen zich af : de Vlamingen willen niet weten van het FDF als enige regionale partij aan de onderhandelingstafel ; de Franstaligen zien integendeel het FDF wél als partner, zelfs als de VU niet meedoet ; anderen, zoals Wim Geldolf, zijn gekant tegen deelneming van alle regionale partijen aan de onderhandelingen.

Medevoorzitter *Willy Claes* slaagt er uiteindelijk in iedereen akkoord te stellen op de conclusie :

— geen standpunt innemen met betrekking tot de al dan niet deelneming van FDF en/of VU, zolang de voorzitters niet opnieuw hebben gesproken met de formateur ;

— aan Tindemans bevestiging vragen van zijn TV-verklaring van vrijdag, meer in het bijzonder de passus waarin hij het FDF uitsluit van onderhandelingen als de VU niet meedoet ; op die wijze zijn de socialisten niet verantwoordelijk voor de verwijdering van de regionale partijen uit het beraad en is het risico van een grondwetsherziening zonder de BSP verkleind.

14 u 30. — 's Namiddags gaan de BSP-voorzitters op visite bij de formateur. De houding van de VU wordt langdurig besproken. Voor *Leo Tindemans* is het antwoord van Schiltz in feite negatief, zonder het zo uitdrukkelijk te hebben geformuleerd. Schiltz wil niet aan tafel gaan zitten als over de begrenzing van de gewesten en de persoonsgebonden materies moet worden onderhandeld.

Voor de socialistische partijvoorzitters komt het er nu op aan *Hugo Schiltz* dit ook in het openbaar te doen zeggen. *Leo Tindemans* zal hem later in de namiddag ter gelegenheid van een vertrouwelijk onderhoud dit verzoek voorleggen. Overigens zijn de BSP-PSB-voorzitters niet gekant

tegen een definitief akkoord over de *staats hervorming*, uitgevoerd in twee *fazen*, maar gelijktijdig in de gevolgen; d.w.z. dat de *wet op de gewestvorming* in de huidige legislatuur zou worden goedgekeurd maar pas zou worden *toegepast in de volgende legislatuur* samen met de nieuwe grondwetsherziening. Een eventuele overgangsformule kan slechts worden aanvaard, voor zover ze past in de definitieve kontekst.

Na het vertrek van de socialistische partijvoorzitters licht de formateur de CVP-voorzitter in over de BSP-PSB-houding: geen klassieke driepartijenformule, waar evenmin een tweeledig christendemocratisch-socialistisch kabinet; d.w.z. desnoods met het FDF alleen.

Wulfried Martens weigert een kabinet te vormen met socialisten en alleen het FDF: ofwel met *beide* gemeenschapspartijen (en niet een akkoord over de afbakening van Brussel in het regeerprogram) ofwel zonder beide, zo eist hij.

16 u 00. — In het BSP-bureau begint het besef te groeien dat de evolutie van de gebeurtenissen wijst op spoedige *tweepartijonderhandelingen*, gezien ook de CVP onderhandelingen zonder de VU, maar met het FDF, afwijst.

Aan Vlaamse zijde blijven hoe dan ook Jos van Eynde en Wim Geldolf gekant tegen een deelneming van de gemeenschapspartijen aan de onderhandelingen. Aan Franstalige zijde heerst er ontstemming over de houding van de Antwerpse socialisten. De Franstalige Brusselaars en enkele Walen (onder wie André Cools) aanvaarden niet dat door het wegvallen van de VU ook niet FDF zou worden uitgesloten, omdat het FDF er zich t.o.v. de PSB toe verbonden heeft geen gemeenschapsbesprekingen aan te vatten zonder de socialisten en vice-versa; *met het FDF werd afgesproken een coalitie te vormen in het volgend agglomeratiecollege of gewestelijk uitvoerend college*. Bovendien mag een kruis getrokken worden over de gewestvorming als het tot een louter tweeledig kabinet zou komen.

Tindemans-Schiltz: wederzijds wantrouwen.

18 u 00. — Hugo Schiltz heeft een vertrouwelijk onderhoud met de formateur. Dit gesprek in de ambtswoning van de eerste-minister is via tussenpersonen geregeld door VEV-afgevaardigd-beheerder *Vaast Leysen*, die de formateur wil doen inzien dat hij zich vergist in de ware bedoelingen van Hugo Schiltz.

De VU-voorzitter bevestigt hem dat het partijbestuur en de fracties in hun overgrote meerderheid positief staan tegenover een regeringsdeelneming en dat de VU geenszins de bedoeling heeft halfweg het beraad op te breken.

Op Tindemans' vraag waarom de VU geen voorafgaand gemeenschapsakkoord wil sluiten op alle knelpunten, antwoordt Hugo Schiltz met hetzelfde argument: wij willen ons niet verbranden met het risico er onderweg uitgeschopt te worden.

Aan de pers zegt de formateur dat het ultiem gesprek geen nieuwe gegevens heeft opgeleverd en dat bijgevolg VU en FDF niet bij het beraad zullen worden betrokken.

Dinsdag, 3 mei.

VU-fracties adviseren gunstig.

14 u 00. — Tijdens de fractievergadering, die in een gespannen sfeer verloopt, brengt *Hugo Schiltz* uitvoerig verslag uit over het verloop van de besprekingen. Er manifesteren zich heel wat principiële tegenstanders van elke regeringsdeelneming, anderen zijn erg terughoudend en argwanend. Toch blijkt een meerderheid gewonnen voor het aanvatten van het beraad.

Woensdag, 4 mei.

VU en FDF in de kou.

09 u 00. — De hele dag zijn Leo Tindemans, Wilfried Martens, Georges Gramme, André Cools en Willy Claes bijeen om uit te zoeken op welke elegante manier het FDF en de VU opzij kunnen worden geschoven.

Martens en Claes kunnen immers geen onderhandelingen met het FDF als enige gemeenschapspartij aanvaarden, maar de weigering van de VU om vóór de kabinetsformatie een akkoord te sluiten over de begrenzing van de gewesten en de persoonsgebonden materies sluit haar uit als mogelijk coalitiegenoot.

Tijdens de middagpauze ontmoet CVP-voorzitter Wilfried Martens *VU-senator Lode Claes*, aan wie hij vraagt inlichtingen in te winnen over de stemming in de VU t.a.v. een regeringsparticipatie op een program dat ook de staatshervorming, incl. het probleem Brussel, inhoudt.

14 u 30. — In de vroege namiddag tonen *André Cools* en *Georges Gramme* zich bereid zich neer te leggen bij een *Vlaams veto tegen het FDF*. Cools stelt evenwel de voorwaarde dat de gewestvorming er toch komt.

Er wordt besloten *onderhandelingen* te beginnen met het oog op de vorming van een *tweeledig christendemocratisch-socialistisch kabinet*. Er

zal een nieuwe *gemeenschapsdialoog* (dus mét de gemeenschapspartijen) worden georganiseerd, waarop de Brusselse knoop moet worden doorgehakt. Wordt men het eens, dan kunnen de VU en het FDF in het kabinet worden opgenomen.

Een perscommuniqué in die zin wordt klaargemaakt.

Op dit moment loopt een *telefoontje van Lode Claes* binnen, die informatie verstrekt over het afloop van de VU-fractievergadering van gisteren. Naar zijn mening blijft er een kans dat de VU *kan ingaan* op een aanbod tot *onderhandelen* over het sluiten van een *gemeenschapspakt*. Dit wordt door de onderhandelaars aangevoeld als een wending, ofschoon het partijbestuur van de VU morgen nog moet bijeenkomen. Er wordt besloten aan het FDF en de VU *onderhandelingen* voor te stellen op voorwaarde dat ook *vijf knelpunten van het gemeenschapsdossier* worden besproken, nl. grenzen, bevoegdheden, samenstelling van de organen, financiële middelen, constitutionele gevolgen. Bij negatief antwoord van één van beide is de andere automatisch uitgesloten.

Tindemans doet laatste oproep.

18 u 00. — Op zijn dagelijkse persconferentie doet de formateur een « *laatste oproep* » tot de VU en het FDF en nodigt deze partijen uit om samen met de BSP-PSB en de CVP-PSC *onderhandelingen* te beginnen die tot een regeerprogram moeten kunnen leiden. Hij somt de vijf knelpunten van het gemeenschapsdossier op die deel moeten uitmaken van het globaal onderhandelingspakket, en besluit :

« Een regeringsdeelname veronderstelt een akkoord van deze twee partijen. Leiden al deze onderhandelingen tot geen akkoord, dan zal gepoogd worden tussen de BSP-PSB en de CVP-PSC tot een program te komen dat als basis van een *tweeledige regering* kan dienen. »

Donderdag, 5 mei.

BSP voor VU- en FDF-deelneming.

10 u 00. — Op verzoek van Wim Geldolf wordt in het partijbureau gestemd over de vraag of de BSP akkoord gaat met een eventuele VU- en FDF-deelneming aan het kabinet. Op Geldolf na antwoorden alle leden positief.

Volksunie : groen licht.

17 u 30. — De hele dag door wordt in het hoofdkwartier van de VU druk vergaderd : 's morgens door het politiek comité, 's namiddags door

de fracties en om half zes door het partijbestuur (dat beslissingsmacht heeft). Op de agenda : de oproep van de formateur, intussen schriftelijk bevestigd.

Er wordt besloten een brief te sturen naar de formateur, waarin *Hugo Schiltz* meedeelt dat « de Volksunie bereid is onderhandelingen aan te knopen met de in uw brief opgesomde partijen met het oog op de vorming van een regering. De door U aangehaalde vijf punten van besprekingen zijn naar onze mening belangrijke onderdelen van een globale staats hervorming in federale zin, waarin de gemeenschappen en de gewesten hun juiste plaats, bevoegdheden en middelen moeten vinden. We zijn uiteraard bereid te praten over zulke *globale staats hervorming* en bijgevolg ook over de vijf door U aangehaalde punten. Indien deze besprekingen leiden tot zulk globaal akkoord zullen het tijdschema en de modaliteiten van uitvoering naar wij aannemen hiervan deel uitmaken. (...) »

Hugo Schiltz krijgt wel de opdracht mee van Tindemans te verkrijgen dat de *grenzenkwestie* als *laatste punt* van de programonderhandelingen wordt behandeld.

Vrijdag, 6 mei.

Startschot.

10 u 00. — VU-voorzitter Hugo Schiltz meldt de formateur de beslissing van het partijbestuur. Leo Tindemans betuigt zijn instemming met de behandeling achteraf van de *grenzenkwestie*. Aan de pers zegt Hugo Schiltz dat zijn partij positief reageert op de oproep van de formateur « in die zin dat wij over een globaal akkoord willen onderhandelen ».

Tijdens een gemeenschappelijke bijeenkomst spreekt de formateur af met de partijvoorzitters Cools en Claes (PSB-BSP), Martens (CVP), Gramme (PSC), Schiltz (VU) en Defosset (FDF) dat de programonderhandelingen beginnen op maandag 9 mei om half elf in het Egmontpaleis. Er is geen akkoord op onderdelen, zolang er geen algeheel akkoord is. Eerst worden de vier knelpunten van het gemeenschapsdossier aangepakt, vervolgens de sociaal-economisch-financiële problemen, terwijl het dossier Brussel voor het laatst wordt gereserveerd. Als basis van de discussie over het gemeenschapsdossier wordt de synthesenota van de voorzitters van het gemeenschapsoverleg genomen (Paul de Keersmaecker en Léon Hurez). Elke delegatie bestaat uit de partijvoorzitter, bijgestaan door een specialist.

Tweede deel : OP NAAR HET EGMONTPAKT

Maandag, 9 mei.

De organen en hun bevoegdheden.

10 u 30. — In een hermetisch afgesloten Egmontpaleis in Brussel worden de onderhandelingen ingezet. Naast de partijvoorzitters wordt er aan deelgenomen door Paul de Keersmaeker (CVP), Charles-Ferdinand Nothomb (PSC), Léon Hurez (PSB), Jef Ramaekers (BSP), Frans van der Elst (VU), Lucien Outers (FDF-RW) en Jan Grauls (kabinetschef van de eerste-minister).

Na een toelichting van *Paul de Keersmaeker* en *Léon Hurez* over de resultaten van het gemeenschapsoverleg en de werkgroep van 13, wordt op voorstel van de formateur van wal gestoken met de discussie over de gewestelijke organen. De bespreking spitst zich toe op de vraag welke verhouding er moet bestaan tussen de gemeenschaps- en de gewestraden. Ook wensen de Vlaamse onderhandelaars klaarheid over de positie van de Vlaamse minderheid in Brussel.

Léon Defosset bevestigt het Franstalig akkoord om onderwijs, cultuur en persoonsgebonden materies (« le prolongement personnel ») voor de Vlamingen in Brussel over te dragen naar de culturele sfeer. Voor de overige materies verzet Defosset zich tegen de pariteit gekoppeld aan verkiezingen op aparte lijsten, omdat op die manier de grootste Franstalige partij in de oppositie kan worden gedwongen. Wel erkent hij dat de Vlaamse leden in het Brussels gewestelijk uitvoerend college reële bevoegdheden moeten krijgen. Hij vraagt de Vlaamse onderhandelaars of een behoorlijke Vlaamse vertegenwoordiging in het gewestelijk uitvoerend college met gegarandeerde bevoegdheden voor de Vlaamse leden niet kunnen volstaan.

Tijdens de verdere discussie wordt nog gehandeld over de samenstelling van de Brusselse gewestraad en van het gewestelijk uitvoerend college.

Bevoegdheden.

14 u 00. — Een moeilijkheid rijst al dadelijk over de vraag hoe *de nationale van de gewestelijke bevoegdheden* kunnen worden *afgescheiden*. Een beperkende lijst van nationale bevoegdheden opstellen en « de rest » tot gewestelijke bevoegdheden uitroepen is ongrondwettig. Bijgevolg is het alleen mogelijk een lijst van naar de gewesten overgedragen bevoegdheden op te maken. Lucien Outers wordt opgedragen een nota over deze kwestie op te stellen.

— Een volgend discussiepunt heeft betrekking op de *juridische waarde van de ordonnantie t.o.v. de wet*. Constitutioneel is de ordonnantie ondergeschikt aan de wet en kan ze derhalve de wet niet wijzigen.

Overeengekomen wordt bij de grondwetsherziening deze kwestie onduidelzinnig te regelen. Intussen mag in het kader van het artikel 107-4 van de Grondwet de ordonnantie de wet afschaffen of wijzigen. Andere aangelegenheden dan die passend in artikel 107-4 (bijvoorbeeld het ont-eigeningsrecht, artikel 11 GW) blijven bij wet geregeld. Aan het toetsingsrecht van Hoven en Rechtbanken (artikel 107 GW) is echter niet te ontsnappen.

Dinsdag, 10 mei.

De formateur heeft in Londen een ontmoeting met de Amerikaanse President. De programonderhandelingen zijn om die reden opgeschort.

Woensdag, 11 mei.

Bevoegdheden.

16 u 00. — *Lucien Outers* en *Léon Hurez* dienen nota's in en geven toelichting. Er ontstaat een lange discussie over de vraag of er bij de gewestvorming nog plaats is voor een *nationaal* (sectorieel) *economisch beleid*. Er wordt overeengekomen dat de gewesten regelende en uitvoerende bevoegdheden krijgen met betrekking tot de gewestelijke expansie. Dit betekent dat de gewesten enkel de gewestelijke aspecten van de expansiewetgeving kunnen wijzigen.

Bij de behandeling van het werkgelegenheidsbeleid voert *Paul de Keersmaecker* aan dat *beroepsopleiding en omscholing persoonsgebonden aangelegenheden* zijn en tot de bevoegdheid van de gemeenschappen behoren. Er wordt besloten de kwestie van de persoonsgebonden aangelegenheden achteraf in globo te bespreken, inclusief de volksgezondheid.

Bij het aansnijden van het *waterbeleid* blijkt verschil van mening tussen Vlamingen en Franstaligen. *Paul de Keersmaecker* krijgt opdracht een nota op te stellen over dit punt met aanduiding van wat nationaal moet blijven en wat gewestelijk kan worden.

Aan het einde van de bijeenkomst (20 u) vraagt *Willy Claes* dat de onderhandelaars voortaan gezamenlijk de pers te woord zouden staan, en niet de formateur alleen.

Donderdag, 12 mei.

Bevoegdheden.

09 u 00. — Léon Defosset en Paul de Keersmaeker geven kennis van hun respectieve nota met betrekking tot het *gezins- en demografisch beleid* en het *waterbeleid*.

Georges Gramme vindt de overdracht van bevoegdheden naar de gewesten te verregaand. Er ontspint zich een discussie ten gronde, meer bepaald over de kwestie van de *exclusieve gewestelijke bevoegdheden*, de controle op de gewestelijke beslissingen en de conflicten tussen de gewesten. Men komt niet tot een besluit.

— Bij het hoofdstuk over het gewestelijk toezicht op de subgewesten dringt *Charles-Ferdinand Nothomb* aan op het *behoud van de provincies*, terwijl vooral André Cools hun afschaffing bepleit. Er is wel algemene instemming dat hoedanook de functie van gouverneur blijft als vertegenwoordiger van het centrale gezag. Deze kwestie zal later opnieuw ter sprake komen.

— De discussie hobbelt voort tot de *formateur* een *procedurevoorstel* doet :

1. Het opstellen van een politiek akkoord op de vijf knelpunten van het gemeenschapsdossier ; het omzetten van dit akkoord in wetteksten, goed te keuren tijdens de lopende vierjarige legislatuur ;
2. De goedgekeurde wetten worden pas van kracht na de herziening van de grondwet in een volgende legislatuur ;
3. De grondwetsherziening wordt nu al voorbereid ;
4. Tijdens de lopende legislatuur wordt een overgangsregeling ingesteld, waarbij de culturele materies met enkele punten worden uitgebreid.

Aan *Volksunie*zijde wordt een veto uitgesproken tegen deze werkwijze ; de vrees bestaat dat de grondwetsherziening er eventueel niet komt en dat na nieuwe verkiezingen de hele staatshervorming in het dak blijft steken, zelfs al zijn in de overgangsfaze de eerste wetten goedgekeurd.

Willy Claes en Hugo Schiltz vinden dat het politiek pakt impliceert dat diegenen die nu samen in het kabinet stappen ook de verbintenis aangaan mekaar terug te vinden in de regering tijdens de definitieve faze om het akkoord uit te voeren.

Vrijdag, 13 mei.

Organen.

09 u 00. — Telkens na een korte gedachtenwisseling, wordt men het vrij snel eens over de wijze van samenstelling van de gewestraden en de onverenigbaarheden.

Enige discussie ontstaat over de *duur van een gewestelijke legislatuur*, en vooral de wijze van *aanstelling van het gewestelijk executief*. Met betrekking tot dit laatste punt zijn er voorstanders van de verkiezing van het hele executief; anderen willen alleen de voorzitter laten verkiezen door de gewestraad en het executief laten samenstellen door de voorzitter. De eerste stelling haalt het: het executief wordt gekozen door de raad, het executief wijst een voorzitter aan die de eed aflegt in handen van de Koning.

— Daarop volgt een uitgebreide discussie over de problematiek van de *gewestvorming met twee, tweeëneenhalf of drie*.

Hugo Schiltz verdedigt de stelling dat de Vlaamse gewestraad en de Nederlandse gemeenschapsraad moeten kunnen samenvallen, wat op algemeen verzet van de Franstalige onderhandelaars stuit.

Willy Claes vindt de stelling van Schiltz onhoudbaar gezien de verschillen inzake territoriale bevoegdheid van beide raden. Hij stelt voor de persoonsgebonden aangelegenheden toe te wijzen aan de gemeenschapsraden.

Wilfried Martens en *Charles-Ferdinand Nothomb* reageren gunstig. Schiltz vraagt afzonderlijk Vlaams overleg. Er wordt overeengekomen tijdens het weekeinde na te denken.

Tindemans: wij schieten goed op.

18 u 00. — Omringd door de voornaamste onderhandelaars staat de formateur de pers te woord. De ongewone aanblik van zwijgende en toekijkende onderhandelaars wekt hilariteit op bij de journalisten.

Leo Tindemans zegt dat de *besprekingen* op enkele punten na *rond* zijn op *twee hoofdstukken*: de organen en de bevoegdheden van de gewesten. Bovendien is ook het vierde hoofdstuk van het gemeenschapspakket al gedeeltelijk behandeld (Brussel), omdat herhaaldelijk werd verwezen naar de grondwet en er voor sommige punten duidelijk uitspraak werd gedaan, aldus de formateur.

Maandag, 16 mei.

Financies — Grondwetswijziging.

09 u 00. — Het probleem van de *gewestelijke financiële middelen* draait rond de vraag : hoe wordt de intergewestelijke solidariteit georganiseerd ? En nog : is een gewestelijke fiscaliteit aangewezen ?

Bij de PSC- onderhandelaars (*Charles-Ferdinand Nothomb*, en in mindere mate Georges Gramme) manifesteert zich een hardnekkig *verzet tegen* elke vorm van *gewestelijke fiscaliteit*.

Alle anderen, inclusief de formateur, zijn van oordeel dat er een gewestelijke fiscaliteit moet komen (Tindemans : « geen macht zonder verantwoordelijkheid »). Wel moet gestreefd worden naar een billijk evenwicht tussen de diverse gewestelijke financiële belangen, in toepassing van het solidariteitsbeginsel.

Dient de *ationale solidariteit* echter te spelen via de rijksmiddelenbegroting, zoals Hugo Schiltz voorstelt (wat de Franstaligen zou doen afhangen van de Vlaamse meerderheid...), of via dotaties op grond van een afgesproken verdeelsleutel (voorstel CVP, BSP-PSB, FDF).

De discussie wordt opgeschort op verzoek van de Vlaamse onderhandelaars. — De bespreking van de grondwettelijke repercussie van de gewestvorming heeft in dit stadium hoofdzakelijk betrekking op de *toekomstige rol van de senaat*.

Aan Vlaamse zijde is men gewonnen voor een senaat der gewesten, die bevoegd zou zijn voor het grondwetgevend en wetgevend werk in verband met de staatsstructuur, de basiswetgeving en de intergewestelijke conflicten. Op wetgevend gebied beslist echter de kamer van volksvertegenwoordigers in laatste instantie.

— Tijdens de middagpauze ontmoeten de Vlaamse onderhandelaars elkaar afzonderlijk.

Hugo Schiltz dringt er op aan dat de Vlaamse gewestraad samenvalt met de Nederlandse gemeenschapsraad.

Wilfried Martens en *Willy Claes* doen opnieuw het voorstel de persoonsgebonden materies toe te wijzen aan de gemeenschappen.

Wilfried Martens wijst er op dat er inzake de culturele materies (waarin de persoonsgebonden aangelegenheden dus zouden zijn besloten) geen gewestelijke fiscaliteit kan bestaan, zodat in dit vlak met dotaties moet worden gewerkt. De verdeelsleutel en de opsomming van de culturele materies zijn bijgevolg van het grootste belang.

Voor *Paul de Keersmaeker* zijn persoonsgebonden (en dus nieuwe culturele materies) volksgezondheid, beroepsopleiding, pedagogische begeleiding en naschools onderricht.

— Bij de aanvang van de namiddagzitting meldt *Charles-Ferdinand Nothomb* dat hij de gewestelijke fiscaliteit wil aanvaarden. De onderhandelaars zijn het er ook over eens dat de culturele aangelegenheden door middel van dotaties worden gefinancierd op grond van een af te spreken verdeelsleutel, en rekening houdend met de omvang van de culturele aangelegenheden.

Hierop ontstaat een verwarde discussie over de *persoonsgebonden materies* en de criteria tot *vastlegging van de verdeelsleutel*.

Uiteindelijk stelt *Wilfried Martens* voor als criteria in aanmerking te nemen : de behoeften van de schoolplichtigen voor de gewone uitgaven ; de oppervlakte (Brussel uitgezonderd) én opnieuw de behoeften van de schoolplichtingen voor de investeringsuitgaven. *Charles-Ferdinand Nothomb* houdt het bij oppervlakte en bevolking.

De bespreking stopt.

— De formateur brengt het gesprek op de culturele materies in het Brussels gewest. Dra loopt de discussie rond het alternatief : worden de persoonsgebonden aangelegenheden overgeheveld naar het exclusieve bevoegdheidsarsenaal van de gemeenschapsraden, of krijgen de gemeenschapsraden enkel een aanvullend initiatiefrecht in het Brussels gewest. *Hugo Schiltz* is voorstander van het doortrekken van de culturele autonomie op het gemeentelijk vlak. De culturele autonomie moet worden verruimd ; de bestaande Brusselse instellingen moeten binnen vijf jaar erkend worden als ééntalig (Nederlands of Frans) of als tweetalig (Nederlands én Frans) ; als de Brusselse gemeentebesturen loyaal hun rol spelen ; blijft in de praktijk het initiatiefrecht van de gemeenschapsraden louter aanvullend.

Schiltz krijgt opdracht een nota terzake op te stellen.

— Bij de bespreking van de toekomstige *administratieve structuur* wordt men het er vrij snel over eens dat de voorlopige gewestvorming (wet Vandekerckhove-Perin) wordt opgedoekt. Toch moet het nieuwe kabinet een gewestelijke structuur inbouwen op grond van ministercomités, die zich in de definitieve gewestelijke uitvoerende colleges kunnen terugvinden. Intussen worden in de overgangsfase de gewestelijke diensten per departement gehergroepeerd en worden die diensten in de definitieve fase in een Vlaams, Waals en Brussels departement samengebracht.

— Op het einde van de vergadering komt de *verdeelsleutel* voor de *culturele dotaties* nog even ter sprake. Willy Claes stelt voor als criteria de bevolking voor tweederde en de oppervlakte voor eenderde in aanmerking te nemen, wat leidt tot een 54/46-verhouding. Het voorstel komt echter niet meer in bespreking.

Dinsdag, 17 mei.

Persoonsgebonden materies — Financies.

09 u 00. — *Hugo Schiltz* dient een nota in met betrekking tot de persoonsgebonden materies en de bevoegde instanties in het Brussels gewest. Volgens hem zijn er twee mogelijke oplossingen: ofwel de materies en de daarop betrekking hebbende instellingen overdragen naar de bevoegdheidsfeer van de gemeenschappen, ofwel de Brusselse instellingen taalkundig verdubbelen en in elke gemeente gemeenschapscommissies oprichten.

De eerste oplossing vindt geen genade bij *Léon Defosset*.

André Cools verwerpt het gezondheidsbeleid als culturele materie.

Wilfried Martens wil op het niveau van de OCMW's commissies oprichten, die moeten waken voor de bescherming van de Vlamingen.

Lucien Outers eist dat de last van het dubbele kader in de reeds bestaande instellingen nationaal, en niet gewestelijk, wordt gedragen.

Uiteindelijk wordt *Wilfried Martens* opgedragen een nota klaar te maken over de persoonsgebonden materies met betrekking tot de OCMW's.

— Bij de behandeling van de *financiële middelen* stelt *Paul de Keersmaeker* als verdelingscriterium voor de culturele dotaties voor de bevolking (drievierde), oppervlakte (eenvierde) of een 55/45-verhouding. *Charles-Ferdinand Nothomb* neemt als basis de reeds bestaande gewestelijke verdeelsleutel, verhoogd met 2% voor de Vlaamse gemeenschap (d.i. 200.000 Vlamingen in Brussel), of 53,25/46,65.

Een ellenlange discussie ontstaat over de drie ingediende formules, alsnog zonder besluit. *Léon Defosset* drukt er nog eens op dat Brussel in geen geval het volle gewicht van de opgelegde tweetaligheid mag dragen.

— De namiddagzitting is gewijd aan het sociaal-economisch program.

18 u 00. — Aan de pers zegt de formateur dat het eerste luik van de onderhandelingen, op twee punten na, is afgehandeld. Blijven nog ter discussie: de financiering van de gewesten, waarvoor drie formules ter tafel liggen, en de toepassing van de persoonsgebonden materies op het niveau van de gemeenten. Deze aangelegenheden worden woensdagnamiddag verder behandeld.

De formateur verklaart nog tegen Pinksteren (d.w.z. zondag 29 mei) klaar te komen met het formatieberaad.

Woensdag, 18 mei.

Persoonsgebonden materies — Uitvoerende colleges.

15 u 00. — (De ochtenzitting is gewijd aan de begrotingsproblematiek.) — *Wilfried Martens* dient een nota in over de toepassing van de persoonsgebonden materies in de Brusselse gemeenten. Hij stelt ondermeer voor niet alleen de persoonsgebonden materies in Brussel toe te vertrouwen aan de OCMW's maar ook de cultuur en het gemeentelijk onderwijs; de OCMW's moeten taalkundig worden gesplitst.

Charles-Ferdinand Nothomb begrijpt dat de bevoegdheden van de cultuurraden (de toekomstige gemeenschapsraden) worden uitgebreid met de persoonsgebonden materies, maar wil niet dat in Brussel de OCMW's daarbij worden betrokken. Hij kan desnoods instemmen met een veruiming van de opdracht van de Brusselse cultuurcommissies.

Lucien Outers gaat niet akkoord met de formulering « alles wat van cultureel belang is behoort tot de bevoegdheid van de gemeenschapsraad »; hij vindt, hierin bijgevallen door *Charles-Ferdinand Nothomb*, dat hier nieuwe conflictstof zit verweven, met name bevoegdheidsconflicten tussen de Nederlandse gemeenschapsraad en de Brusselse gewestraad.

Na een schorsing van de vergadering doet het FDF een tegenvoorstel. *Léon Defosset* suggereert per gemeente twee cultuurcommissies op te richten, die tot overleg worden verplicht. Deze commissies zouden kunnen beschikken over aparte dotaties.

Charles-Ferdinand Nothomb geeft een variante ten beste: met betrekking tot alle persoonsgebonden materies mogen de Brusselse gemeentelijke instellingen, incl. de OCMW's, niets doen zonder het voorafgaand advies te kennen van gemeenschapscommissies. De stok achter de deur kan een beroep bij het gewest zijn.

Wilfried Martens vindt dat er per gemeente een Nederlandse en een Franse gemeenschapscommissie van elk tien leden moet zijn. In de Nederlandse commissie hebben de Vlaamse gekozenen zitting, aangevuld met de volgende Vlaamse kandidaten. De Franse commissie wordt samengesteld uit de tien eerstgekozene Franstaligen. Deze commissies moeten echte bevoegdheden en financiële middelen hebben. *André Cools* verdedigt het voorstel *Martens*.

Hugo Schiltz denkt dat als de gemeentelijke instanties een beslissing nemen die indruist tegen het advies van één der gemeenschapscommissies, een beroep mogelijk moet zijn bij het gewestelijk executief dat de knoop doorhakt.

Wilfried Martens vat samen: voor elke beslissing van de OCMW die raakt aan de persoonsgebonden materies moet er verplicht (maar niet

eensluidend) advies zijn van de gemeenschapscommissies. Beroepsmogelijkheid is er bij het Brussels uitvoerend college, waar ook de voogdij en het bestuurlijk toezicht berusten.

Met dit punt gaan de onderhandelaars akkoord, evenals met de toekenning van een gemeentelijke dotatie aan de gemeenschapscommissies ; de verdeelsleutel wordt bepaald door de verkiezingsuitslag.

— De onderhandelaars wisselen nog van gedachten over de *positie van de ministers van cultuur* t.a.v. de gemeenschapsraad en de respectieve gewestraden.

Lucien Outers stelt voor dat de gemeenschapsraad zijn cultuurminister kiest, die ook zitting heeft in het gewestelijk uitvoerend college van het gewest waar hij woont. Daarbij kiest de gemeenschapsraad nog een adjunct die zitting heeft in het ander gewestelijk uitvoerend college. Beiden zijn ze hoofdelijk verantwoordelijk voor de gemeenschapsraad. Na bespreking vindt dit voorstel instemming.

— Inzake de *bevoegdheidskwestie* onderstreept de formateur nogmaals dat er tijdens de overgangsfase grondwettelijk geen sprake kan zijn van een residuaire bevoegdheid voor de gewesten. In het definitief stadium worden de nationale, gewestelijke en gemeenschapsbevoegdheden duidelijk vastgelegd ; de residuaire bevoegdheid valt dan de gewesten toe.

Vrijdag, 20 mei.

Het Egmontpakt krijgt vorm (I).

15 u 00. — Bij de aanvang van de vergadering deelt *Leo Tindemans* een « schets van een gemeenschapsact » uit. Er volgt al dadelijk een schorsing, tijdens welke Vlamingen en Franstaligen apart samenkomen.

Tijdens het Vlaams overleg eist de VU klaarheid over haar aanwezigheid in een regering van twee legislaturen. *Hugo Schiltz* verwoordt deze bekommernis opnieuw bij de hervatting van het plenum.

Leo Tindemans : De partijen achten zich moreel gebonden ; ze verbinden er zich toe het akkoord samen te realiseren, in de regering, ook op het stuk van de wijziging van de grondwet en de wetgeving ; ze zullen alles doen om met dit pakt tot een pacifikatie tussen de gemeenschappen te komen, zo op nationaal, gewestelijk als gemeentelijk niveau.

De ontwerpakte wordt verder doorgenomen, zonder al te veel moeilijkheden, maar toch hier en daar met aanpassingen. Zo vraagt *Hugo Schiltz* dat het artikel over de gewestraden (« De gewestraden mogen de aangelegenheden regelen die niet voorkomen in één van de drie lijsten, in de mate dat de nationale Kamer geen gebruik maakt van haar evocatie-

recht ») zou worden uitgebreid met « de gemeenschapsraden » en dat meer aandacht zou gaan naar de residuaire macht voor de gewesten.

Van Franstalige zijde voert men aan dat zulks naar conflicten moet leiden tussen de gewest- en gemeenschapsraden. Uiteindelijk raakt men akkoord over de zinsnede : « De gewestraden regelen de aangelegenheden van gewestelijk belang die niet in één van de drie lijsten van exclusieve bevoegdheden voorkomen, zolang en in de mate dat het nationaal parlement geen gebruik maakt van zijn macht om te legifereren ».

Zaterdag, 21 mei.

Het Egmontpakt krijgt vorm (II).

09 u 00. — De bespreking van de « schets van een gemeenschapspact » wordt voortgezet. Een harde discussie ontstaat bij het hoofdstuk over de *subgewesten*.

Hugo Schiltz, Willy Claes en André Cools pleiten voor de nietinvoering van de subgewesten. *Charles-Ferdinand Nothomb* daarentegen eist hun instelling. Volgens *Wilfried Martens* gaat iedereen akkoord om de gebiedsindeling in provincies te behouden, met inbegrip van de goeverneur als regeringscommissaris, gepaard gaande met een administratieve deconcentratie. De provincies als politieke organen moeten echter verdwijnen bij wijziging van de grondwet.

Charles-Ferdinand Nothomb en *Georges Gramme* blijven zich echter verzetten tegen de afschaffing van de provincies. De discussie loopt hoog op en wordt incidentrijk. Uiteindelijk worden de invoering van de subgewesten en de afschaffing van de provincies aanvaard.

— Over de kwestie van de *gemeenschaps- en gewestelijke verdeelsleutels* wordt langdurig gedelibereerd.

Leo Tindemans en *Willy Claes* stellen voor :

— gewestelijke sleutel : $\frac{1}{3}$ bevolking, $\frac{1}{3}$ oppervlakte, $\frac{1}{3}$ belastingen ;

— gemeenschapsleutel : $\frac{2}{3}$ bevolking, $\frac{1}{3}$ oppervlakte,

telkens met dien verstande dat de Duitstalige bevolking niet wordt gerekend bij de Franstalige en dat de Nederlandstalige bevolking wordt aangevuld met 20 % Vlaamse Brusselaars. Inzake oppervlakte worden de Oostelijke kantons evenmin bij Wallonië gerekend.

Vooraf het PSC-duo *Georges Gramme - Charles-Ferdinand Nothomb* sputteren tegen. Het bord wordt er bij gehaald. Een hele reeks andere voorstellen van verdeelsleutel wordt gedaan, waarbij *Wilfried Martens* een actieve rol speelt. Tenslotte wordt de formule Tindemans-Claes aanvaard.

Zondag, 22 mei.

Brussel (I)...

15 u 00. — De plaats van de *Vlamingen in de Brusselse gewestelijke organen* blijkt al dadelijk een teer punt te zijn.

Lucien Outers vindt het stelsel van de « quasi-pariteit » niet aanvaardbaar, maar is wel bereid aan de Vlamingen in het uitvoerend college echte bevoegdheden te garanderen. *Léon Defosset* van zijn kant laat doorschineren dat een soort van dubbele (Nederlandse en Franse) investituur mogelijk is.

De *Vlaamse delegatie*, als geheel, doet dan een voorstel :

- ééntalige lijsten ;
  - het uitvoerend college wordt gekozen door de meerderheid in de raad ; de Nederlandse resp. Franse leden moeten een meerderheid hebben in hun taalgroep ;
  - alarmbel in de raad ;
  - het uitvoerend college beslist met een dubbele meerderheid voor de aangelegenheden, waarvoor het advies van de gemeenschapscommissies vereist is ;
  - verzekerde Vlaamse aanwezigheid in het uitvoerend college ;
  - behoud van de cultuurcommissies als emanatie van de taalgroepen in de gewestraad.
- Na een schorsing vraagt *André Cools* ook op het nationaal vlak de dubbele investituur in de stellen, evenals in de mogelijkheid te voorzien een minister in de minderheid te doen stellen door zijn taalgroep. Het gesprek stukt en leidt naar een nieuwe schorsing, om de Franstalige delegatie de mogelijkheid te bieden overleg te plegen.
- Bij de hervatting kondigt *André Cools* een oplossing aan ; maar eerst wenst hij over de *begrenzing* te praten.

Lucien Outers gaat uit van de vaststelling dat de Vlamingen van geen volksraadpleging willen horen. Daarom is hij bereid wetenschappelijke criteria, zoals de verkiezingsuitslagen van de exclusief Franstalige lijsten in het randgebied, te aanvaarden. *Outers* beklemtoont dat hij ermee akkoord gaat dat de grenzen van de gewesten voor eens en altijd moeten worden vastgelegd in de grondwet.

Aan Vlaamse zijde staat men op het standpunt dat aan de verfransing in het randgebied een einde moet komen, dat in de discussie hooguit over de zes faciliteitengemeenten kan worden gesproken.

Aan Franstalige zijde dringt men aan op gebiedsuitbreiding en/of uitbreiding van het faciliteitenstelsel.

Het gesprek loopt uit tot half twee 's nachts, met ontelbare schorsingen, zonder enig resultaat.

Maandag, 23 mei.

Brussel (II)...

11 u 30. — De Vlaamse onderhandelaars beraden zich eerst afzonderlijk. *Hugo Schiltz* wil nu niet langer over de begrenzing van Brussel onderhandelen, maar pas over vijf jaar via een referendum uitsluitend in de zes randgemeenten met faciliteiten. De Vlaamse onderhandelaars van de andere partijen lopen niet warm voor dit voorstel, omdat zulks het FDF en de VU in een dubbelzinnige positie brengt: enerzijds bondgenoten in de regering, maar anderzijds tegenstanders in de randgemeenten, waar de taalsrijd heftiger dan ooit zal worden gevoerd gedurende vijf jaar.

Willy Claes stelt voor te onderhandelen op grond van het socialistisch akkoord, d.w.z. over de grondwettelijke afbakening van Brussel en over beperkte en evenwichtige grensaanpassingen binnen de zes faciliteitsgemeenten.

Inmiddels circuleert een « *plan-Persoons* » waarbij op grond van de verkiezingsuitslagen zowat 60.000 inwoners uit het randgebied bij Brussel zouden worden gevoegd.

— De Franstalige delegatie heeft geen bezwaar tegen een *grondwettelijke vastlegging van de gewestgrenzen*. Tijdens de overgangperiode kunnen ze al worden opgenomen in de uitvoeringswetten van grondwetsartikel 107-4.

— De discussie over de *grenscorrecties* in en rond Brussel wordt dan aangepakt. *Wilfried Martens* en *Paul de Keersmaeker* vragen of de Franstaligen akkoord gaan met beperkte, evenwichtige en wederkerige aanpassingen, bijvoorbeeld op grond van het socialistisch vergelijk.

Lucien Outers vindt dat de Franstaligen hun deel van de toegevingen al hebben gedaan, nl. de persoonsgebonden materies en de gemeenschapscommissies; de Vlamingen moeten nu over de brug komen.

Tot besluit van een vrijblijvend gesprek vraagt *Wilfried Martens* of de Franstaligen met een concreet voorstel voor de dag willen komen.

Volgens *Charles-Ferdinand Nothomb* en *Georges Gramme* moet in de praktijk worden gepraat over de zes faciliteitsgemeenten en vier wijken daarbuiten.

Hugo Schiltz repliceert dat het onmogelijk is buiten de faciliteitengemeenten te treden.

Leo Tindemans stelt voor de discussie aan te vatten binnen het kader van de zes faciliteitengemeenten.

Léon Defosset geeft een overzicht van de Franstalige bevolking in de faciliteitengemeenten; naar zijn mening komen Kraainem (65 % Franstalige stemmen), Wezembeek-Oppem (60 %) en Linkebeek (55 %) in aanmerking voor integrale inlijving bij Brussel. *Hugo Schiltz* verzet zich tegen deze referendum-redenering. Volgens *Wilfried Martens* en *Willy Claes* kan alleen zinnig worden geredeneerd op kaarten en op grond van objectieve criteria. Volgens Claes is de context: grenscorrecties binnen de zes faciliteitengemeenten; aanhechting van wijken daarbuiten op voorwaarde van wederkerigheid.

Lucien Outers is bereid op kaarten te werken.

20 u 30. — Het is half negen 's avonds. De vergadering wordt geschorst. De *formateur* gaat verslag uitbrengen bij de Koning. Daarna staat hij de pers te woord. Hij toont zich *erg pessimistisch*.

« Wij discussiëren nu sedert dagen over de grenzen van de gewesten, zegt hij, en toen ik het Egmontpaleis verliet was op dat punt nog geen toernadering te bespeuren. » — « Er moet eens een einde aan komen, men kan niet eeuwig verder gaan zo, ik moet op een bepaald moment kunnen vaststellen of ja dan neen een akkoord mogelijk is. » — « Als ik zie dat er nog een kans is dan ben ik bereid iets verder te gaan dan 12 uur vannacht, maar ik kan niet de schijn in het leven houden dat men zonder tijdgrens kan verder gaan met discussiëren. »

— Tijdens de schorsing laat *Wilfried Martens* de kaarten aanrukken die bij het beraad Claes-Moreau-Leysen (« principes voor een communautair akkoord », januari 1976, zie *Res Publica*, XIX, 1977, p. 167) waren opgesteld. Op basis van deze kaarten wordt door de Vlaamse onderhandelaars een plan opgemaakt dat voorziet in *grensaanpassingen* in Wemmel en Wezembeek-Oppem (betrekkelijk belangrijk), Linkebeek (gering), Sint-Genesius-Rode (gering), Kraainem (zeer gering) en Drogenbos (zeer gering) en in een eventuele ruil van Baal tegen Haren. De Vlaamse onderhandelaars beschouwen dit plan als het absolute maximum. Er wordt afgesproken de *formateur* na zijn terugkeer van het Paleis te verzoeken dit plan voor te leggen aan de Franstalige delegatie.

Charles-Ferdinand Nothomb wijst het plan dadelijk af. Hij eist de integrale aanhechting van de zes faciliteitengemeenten op, plus enkele wijken daarbuiten.

Wilfried Martens onderstreept dat de operatie van de grenscorrecties beperkt moet zijn; er kan geen sprake zijn van aanhechting van gehele

gemeenten. Waarom niet toegeven dat de formule van de grenscorrecties uitzichtloos is (zie Steenokkerzeel, Lambermont) en waarom niet liever werken aan het toekennen van culturele garanties aan de Franstaligen, zoals de Franstaligen zelf hebben gesuggereerd?

André Cools wijst deze laatste formule af: hij wil een regeling betreffende het grondgebied.

Leo Tindemans constateert de mislukking van het beraad over Brussel en wil ermee ophouden.

Wilfried Martens wil morgen zijn partijinstanties raadplegen en daarop weer aan tafel gaan zitten. Ook *André Cools* en *Charles-Ferdinand Nothomb* willen doorgaan met de besprekingen. *Willy Claes* doet een oproep tot de formateur niet op te geven, zoniet beleven wij een crisis van het regime.

Uiteindelijk geeft *Leo Tindemans* toe.

— Tijdens de daaropvolgende schorsing gaan *Lucien Outers*, *Wilfried Martens* en *Hugo Schiltz* samen zitten, om na te gaan of er geen uitweg is in formule van de zgn. *culturele garanties over Franstaligen in het Brussels randgebied*. Tijdens het Lambermont-beraad was er, op suggestie van de Franstaligen, op zeker ogenblik sprake van een *recht tot inschrijving* in een Brusselse gemeenste voor fiskale, juridische en electorale zaken. Outers brengt dit recht opnieuw ter sprake en vraagt daaraan een stelsel van gemeenschapscommissies naar Brussels voorbeeld vast te koppelen. Dit eenmalige inschrijvingsrecht zou worden toegekend aan Franstaligen in de zes faciliteitengemeenten en in enkele Vlaamse gemeenten en wijken (het Voor, Zellik, Strombeek-Bever, Sint-Stevens-Woluwe, Overijse, Beersel). Martens en Schiltz vragen Outers diens voorstel voor te leggen aan de Franstalige onderhandelaars en het met het oog op de plenaire vergadering op papier te zetten. De overige Vlaamse onderhandelaars worden door Martens ingelicht.

03 u 15. — Uit naam van de Franstaligen doet *Lucien Outers* een geschreven voorstel, gestoeld op bereikte afspraken tijdens de Lambermont-onderhandelingen inzake het *inschrijvingsrecht*, gecombineerd met een *waarborgensysteem* voor de Franstaligen naar analogie met dat voor de Vlamingen in Brussel (gemeenschapscommissies).

Alle deelnemers zijn het dadelijk eens.

Meteen wordt het *Brussels gewestelijk uitvoerend college* aangepakt. *Léon Defosset* geeft lezing van een ontwerp tekst die aanvaard wordt. Dit houdt in: eentalige lijsten, alarmbel, algemene voogdij op OCMW's en gemeenten, dubbele meerderheid bij beroep van de gemeenschapscommissies, behoud van de cultuurcommissies, verkiezing van de leden van het executief per taalgroep, bevoegdheidsregeling voor de leden van het

uitvoerend college, minimum twee Nederlandstalige en maximum vijf Franstalige leden van het college, aangevuld met twee culturele adjuncten, collegiale besluitvorming, extra-dotatie voor Brussel.

04 u 00. — Afspraak wordt gemaakt voor dinsdag 24 mei om 17 u voor lezing van de teksten.

Dinsdag, 24 mei.

Egmontpakt is geboren!

19 u 00. — De lezing van de tekst van het gemeenschapspakt wordt verlaat doordat de BSP-voorzitters worden opgehouden in hun partijbureau, waar Jos van Eynde, Wim Geldolf en in mindere mate Roger Dewulf gekant zijn tegen het akkoord.

Charles-Ferdinand Nothomb werpt meteen op dat het *Europese lijsten- en zetelverdelingsprobleem* niet is opgelost. Hij wil een *gelijke opdeling* over een Nederlandse en een Franse lijst. Hij wordt daarin bijgevallen door *Lucien Outers*, terwijl de anderen voor een 13-11-verhouding opteren op grond van één lijst per gemeenschap en drie kiesdistricten, waarbij de inwoners van het Brussels district de keus hebben tussen de N- of de F-lijst. Uiteindelijk leggen Nothomb en Outers zich neer.

Wat de *splitsing van het kiesarrondissement Brussel* betreft is er een eenparig akkoord dat de invoering van het inschrijvingsrecht de splitsing impliceert.

Woensdag, 25 mei.

Program afgerond.

14 u 00. — De hele dag wordt gependeed aan een laatste bespreking van het sociaal-economisch-budgettair en algemeen document. Het sociaal en begrotingsluik lokt nog enige discussie uit. Vooral het begrotingstekort, en de maatregelen om het weg te werken, vormen een moeilijke hindernis. In de nachtelijke uurtjes wordt een akkoord bereikt.

Enkele andere punten worden nog behandeld. Zo de steun aan de dagbladpers, de waterverdragen, de repressie en de universitaire expansie.

Vrijdag, 27 mei.

FDF ja.

23 u 00. — De algemene raad neemt het voorstel van regeerprogram zonder al te veel weerstand aan : 118 ja, 36 neen, 14 onthoudingen.

Zaterdag, 28 mei.

PSC : ja.

12 u 00. — Zonder al te veel moeite wordt het regeerprogram door de verruimde partijraad, bijeengekomen in Brussel, aangenomen : 162 ja, 18 neen, 14 onthoudingen.

CVP : ja.

13 u 00. — In Gent keurt het CVP-congres het regeerprogram goed. Enkele afgevaardigden sputteren tegen met betrekking tot het gemeenschapsakkoord. De uitslag luidt : sociaal-economisch luik : unaniem ja, minus 3 ; gemeenschapspakt : 507 ja ; 151 neen ; 20 onthoudingen.

VU : ja.

18 u 00. — De partijraad kent een lange dag van vergaderen. Vooral de Brusselaars en de Vlaamse Brabanders verzetten zich tegen het pakt. Voor de deur van het partijhoofdkwartier wordt onafgebroken gemanifesteerd tegen het pakt. Uiteindelijk wordt er gestemd : 62 ja, 31 neen.

Zondag, 29 mei.

BSP : ja.

13 u 00. — Als laatste in de rij buigt het BSP-congres zich over het regeerprogram. Er is heel wat kritiek op het sociaal-economisch luik ; voor vele Vlamingen is het gemeenschapspakt moeilijk te verteren. Uitslag van de stemming : 821 ja, 26 neen, 6 onthoudingen.

Derde deel : HET KABINET KRIJGT GESTALTE**Maandag, 30 mei.**

Het gebinte.

14 u 00. — Eerste zorg is het eens worden over het geraamte van de toekomstige regeringsploeg. Met de gewestvorming in het verschiet moet nu al rekening worden gehouden met een aantal nieuwigheden en problemen, zoals de voorlopige gewestelijke kernkabinetten, de Duitse instellingen, de voorzitters van de raden, de rol en het latere lot van de

ministers voor de hervorming van de instellingen en de cultuurministers. *Leo Tindemans* ziet de voorlopige gewestelijke kernkabinetten samengesteld als volgt :

- Vlaams minister (CVP), staatssecretaris adjunct voor economische zaken (BSP of CVP), staatssecretaris adjunct voor sociale zaken (CVP of BSP) ;
- Brussels minister (FDF), staatssecretaris adjunct voor economische zaken (VU of PSC), staatssecretaris adjunct voor sociale zaken (PSC of VU) ;
- Waals minister (PSB), staatssecretaris adjunct voor economische zaken (PSC of PSB), staatssecretaris adjunct voor sociale zaken (PSB of PSC).

In de definitieve fase verdwijnen de drie voorlopige gewestelijke kernkabinetten. De drie ministers verliezen hun titel van Vlaamse, Waalse of Brusselse zaken, maar behouden hun andere bevoegdheden. Twee adjuncten voor cultuur treden in de plaats.

De stam van de regering bestaat uit 23 ministers, te verdelen volgens het stelsel Dhont, d.w.z. eerste-minister (CVP), 6 CVP, 3 BSP, 2 VU, 6 PSB, 4 PSC en 1 FDF.

André Cools vindt dat het FDF slecht is vertegenwoordigd met maar één minister. *Willy Claes* wil dat de socialistische partij als één geheel wordt beschouwd bij de portefeuilleverdeling.

Hugo Schiltz pleit voor evenredigheid binnen elke gemeenschap.

André Cools doet een tegenvoorstel : 25 ministers en 1 staatssecretaris.

Rekening houdend met de zes adjuncten in de overgangsperiode zou het regeringsskelet er zo uitzien :

- 7 CVP (+ 1 voorlopige staatssecretaris + 1 definitieve staatssecretaris)
- 5 PSC (+ 2 voorlopige staatssecretarissen)
- 4 BSP (+ 1 voorlopige staatssecretaris)
- 5 PSB (+ 1 voorlopige staatssecretaris)
- 2 VU (+ 1 voorlopige staatssecretaris)
- 2 FDF

Totaal : 16 CVP-PSC, 11 BSP-PSB, 3 VU en 2 FDF.

In de definitieve fase is de verdeling : 13 CVP-PSC, 10 BSP-PSB (+ 1 cultuuradjunct), 3 VU (+ 1 cultuuradjunct), 2 FDF.

Daaraan koppelt *Cools* meteen de verdeling van de voorzitterszetels van het parlement en de raden ; zijn voorstel : Kamer : PSB ; Senaat : CVP ; Nederlandse Cultuurraad : VU ; Franse Cultuurraad : PSC ; Vlaamse gewestraad : BSP ; Brusselse gewestraad : FDF ; Waalse gewestraad : PSC.

Wilfried Martens kan akkoord gaan met de toewijzing van twee voorzitterszetels aan de PSC, op voorwaarde dat de CVP compensaties vindt in de staatssecretariaten.

Léon Defosset vindt dat zijn partij er bekaaid uitkomt bij de verdeling van de voorzitterszetels; hij eist het voorzitterschap van de Franse Cultuurraad op.

Uiteindelijk raken de onderhandelaars akkoord op volgend schema :

	CVP	PSC	BSP	PSB	VU	FDF
nat. ministers	7	5	4	5	2	2
gewest. ministers	1	1	1	2	1	—
voorl. staatssecr.	1	—	1	1	—	—
definit. staats.	1	—	—	—	—	—
cultuuradjuncten	—	—	—	—	1	1
voorzitters	1	2	1	1	1	1

In de overgangperiode is de verdeling dan zo :

CVP (10 + 1 voorzitter) — PSC (6 + 2 vz)	: 16 + 3 voorzitters
BSP (6 + 1 vz) — PSB (8 + 1 vz)	: 14 + 2 voorzitters
VU	: 3 + 1 voorzitter
FDF	: 2 + 1 voorzitter

En in de definitieve periode :

CVP (9 + 1) — PSC (5 + 2)	: 14 + 3 voorzitters
BSP (5 + 1) — PSB (6 + 1)	: 11 + 2 voorzitters
VU	: 3 + 1 voorzitter
FDF	: 3 + 1 voorzitter

Over de ruil tussen het FDF en de PSC van het voorzitterschap van de Brusselse gewestraad en de Franse cultuurraad is geen duidelijke afspraak gemaakt, maar de PSC schijnt hem te aanvaarden.

De wals der portefeuilles.

Over de benaming en de bevoegdheid van de ministeriële departementen raken de onderhandelaars het snel eens. De discussie begint pas bij de *verdeling van de portefeuilles*.

De VU is kandidaat voor justitie en buitenlandse handel; het FDF voor nationale opvoeding (F) en Brusselse zaken-PTT. De BSP vraagt alvast nationale opvoeding (N). De PSC kandideert voor nationale opvoeding (F), cultuur (F), economische zaken, openbare werken of verkeer en institutionele hervormingen (F); de CVP heeft belangstelling voor het eerste-ministerschap, ontwikkelingssamenwerking, economische zaken, verkeer, cultuur (N), volksgezondheid en leefmilieu, landbouw en midden-

stand, begroting (staatssecretariaat) en buitenlandse handel (id.). De BSP-PSB eist het vice-premierschap op en verzet zich tegen de « honger » van de christendemokraten. De formateur aanvaardt geen « vice-premierspion ».

Dinsdag, 31 mei.

Portefeuilles.

14 u 00. — *Leo Tindemans* doet bij de aanvang van de vergadering een ander voorstel :

regering : 21 ministers, 4 nationale staatssecretarissen, 2 cultuuradjuncten, 6 gewestelijke staatssecretarissen (10 CVP ; 4 BSP ; 4 VU ; 6 PSC ; 6 PSB ; 3 FDF) ;

raadsvoorzitters : 1 CVP ; 1 BSP ; 1 VU ; 2 PSC ; 1 PSB ; 1 FDF.

Willy Claes verwerpt dit voorstel als totaal onaanvaardbaar. Hij weigert het zelfs als discussiebasis.

Na een schorsing van de vergadering doen de socialisten op hun beurt een voorstel :

CVP : 6 ministers, 2 nat. staatssecr., 1 gewest. staatssecr., 1 voorzitter
= 9 + 1 ;

PSC : 4 ministers, 0 nat. staatssecr., 1 gewest. staatssecr., 2 voorzitters
= 5 + 2 ;

BSP : 4 ministers, 1 nat. staatssecr., 1 gewest. staatssecr., 1 voorzitter
= 6 + 1 ;

PSB : 5 ministers, 1 nat. staatssecr., 2 gewest. staatssecr., 1 voorzitter
= 8 + 1 ;

VU : 2 ministers, 1 cultuuradjunct, 1 gewest. staatssecr., 1 voorzitter
= 4 + 1 ;

FDF : 2 ministers, 1 cultuuradjunct, 0 gewest. staatssecr., 1 voorzitter
= 3 + 1.

Totaal : 23 ministers, 4 nationale staatssecretarissen, 2 cultuuradjuncten, 6 gewestelijke staatssecretarissen.

Opnieuw wordt de zitting geschorst. De vijf uur durende onderbreking wordt benut voor drukke pendeldiplomatie tussen de christendemokratische en de socialistische delegatie. Uiteindelijk wordt het socialistisch schema « voorlopig » aanvaard.

Dan volgt de tweede ronde over de portefeuillevverdeling. De delegaties maken elk hun verlanglijstje bekend. De VU heeft ondermeer een oogje op justitie en het FDF laat zijn keus vallen op binnenlandse zaken en

nationale opvoeding. Dit leidt tot ernstige moeilijkheden, omdat enerzijds ook de PSC deze laatste twee departementen begeert, en anderzijds het Hof bezwaar maakt tegen de toewijzing van binnenlandse zaken en justitie aan de gemeenschapspartijen. Bovendien schijnt niemand belang te stellen in pensioenen-leefmilieu.

Na een avondschoring (de formateur woont op het Paleis een diner ter ere van president Kaunda bij) verklaart de VU zich akkoord met de departementen buitenlandse handel en wetenschapsbeleid. Het FDF wordt PTT-Brusselse zaken en pensioenen-leefmilieu aangeboden, maar het wijst deze regeling af. Het is twee uur in de morgen als *Léon Defosset* nogmaals nationale opvoeding opeist, maar zijn aanspraak op binnenlandse zaken laat vallen ; als tweede departement wil hij PTT-Brusselse zaken ; het voorzitterschap van de Franse cultuurraad zou dan de PSC toevallen. De zitting wordt daarop opgeheven.

Woensdag, 1 juni.

Nog immer portefeuillevdeling.

12 u 00. — De formateur resumeert de situatie : *het FDF en de PSC staan beide op nationale opvoeding (F)*. De PSC wil niet toegeven, omdat ze meent volgens het stelsel Dhont recht te hebben op 5, in plaats van 4 ministers.

Daarop ontstaat een *crisissituatie*. *André Cools* maant de PSC haar eisen te milderen. *Leo Tindemans* dreigt op te geven.

Na een schorsing doet de formateur een nieuw voorstel : er komt slechts één (in plaats van zes) staatssecretaris. De verdeling is dan :

CVP : eerste-minister ; financiën, verkeer, volksgezondheidleefmilieu, cultuur-Vlaamse zaken, justitie ; begroting, institutionele hervorming (N) ; voorzitter senaat.

PSC : tweede vice-eerste-minister-landsverdediging, sociale voorzorg, nationale opvoeding (F), landbouw-middenstand ; voorzitter Franse cultuurraad en voorzitter Waalse gewestraad.

BSP : economische zaken, nationale opvoeding (N), binnenlandse zaken, pensioenen ; Vlaamse sociale zaken-adjunct economische zaken ; voorzitter Vlaamse gewestraad.

PSB : eerste vice-eerste-minister-openbaar ambt, cultuur (F), buitenlandse zaken-Brusselse sociale zaken, arbeid en tewerkstelling, openbare werken-Waalse zaken ; institutionele hervormingen (F) - Waalse streekeconomie (verdwijnt na invoering van de gewestvorming) ; voorzitter kamer.

VU : wetenschapsbeleid, buitenlandse handel ; cultuur (N) - Brusselse sociale zaken ; voorzitter Nederlandse cultuurraad.

FDF : PTT-Brusselse zaken, ontwikkelingssamenwerking ; cultuur (F) ; voorzitter Brusselse gewestraad.

De moeilijkheden met de PSC blijven bestaan : *Charles-Ferdinand Notbomb* is van oordeel dat in vergelijking met het FDF zijn partij te weinig gewicht in de schaal legt. *Leo Tindemans* en *Wilfried Martens* vragen het FDF en de PSC onderling het voorzitterschap van de Waalse cultuurraad te ruilen met de cultuuradjunct. Beide weigeren.

18 u 30. — De formateur gaat verslag uitbrengen bij de Koning. Aan de pers zegt hij dat de onderhandelaars *zeer dicht bij de breuk* staan.

Na zijn terugkeer zijn de wederzijdse standpunten niet tot elkaar genaderd. Een voorstel van *Leo Tindemans* om de cultuuradjuncten pas in een later stadium in te voeren, wordt door de VU en het FDF afgewezen. De formateur wijst er op dat het FDF goed is bediend. *André Cools* haalt uit tegen de PSC die net als in het verleden boven haar stand wil blijven leven.

20 u 40. — De formateur en PSC-voorzitter Gramme houden een afzonderlijk beraad. Na afloop deelt *Leo Tindemans* mee dat *de PSC zich neerlegt* bij de regeling. De namenlijst wordt meteen definitief vastgelegd. Eedaflegging morgen namiddag.

Donderdag, 2 juni.

De PSC mokt.

16 u 00. — Het Hof publiceert de lijst van de ministeriële kabinetten en hun titularissen.

17 u 30. — In het *comité directeur van de PSC* stelt *Charles-Ferdinand Notbomb* zijn *veto* tegen de portefeuillevreiding. Hij beweert niet te hebben ingestemd met het akkoord dat gisteravond tussen de formateur en voorzitter *Georges Gramme* werd bereikt. Hij vraagt het Comité directeur hem te steunen.

De vier aangezochte PSC-ministers wordt verbod opgelegd de eed af te leggen. *Paul vanden Boeynants* brengt de formateur op de hoogte van deze nieuwe wending.

De formateur verzoekt daarop de Koning van zijn opdracht te worden ontlast. De Koning houdt zijn antwoord in beraad.

20 u 00. — In een communiqué verduidelijkt het PSC-bestuur zijn standpunt : de PSC kan niet aanvaarden dat ze wordt uitgesloten van de voornaamste taken die de volgende regering moet waar maken (economische heropleving, hervorming van de instellingen en verantwoordelijkheid op het niveau van de Franstalige gemeenschap).

Op initiatief van Wilfried Martens komt er op het kabinet van minister Chabert een contact tot stand tussen de formateur in de PSC'ers Hansenne, Gramme en Desmarets. Tindemans tracht de PSC ervan te overtuigen dat haar invloed in de regering niet is te veronachtzamen.

Vrijdag, 3 juni.

De PSC draait bij.

09 u 00. — Tijdens de ochtend wordt er onafgebroken vergaderd op de zetel van de PSC. Georges Gramme, en de aangezochte ministers Paul vanden Boeynants, Alfred Califice en Joseph Michel trachten het bestuur, in eerste instantie Charles-Ferdinand Nothomb, tot rede te brengen.

Dat schijnt pas te lukken nadat de aangezochte ministers hebben aangekondigd dat ze het partijveto desnoods naast zich leggen. Aan de formateur melden Vanden Boeynants, Califice en Michel dat ze bereid zijn de eed af te leggen.

Eedaflegging.

17 u 00. — Charles-Ferdinand Nothomb geeft toe. De regeringsploeg wordt ingezworen.

In zijn toespraak maant het Staatshoofd :

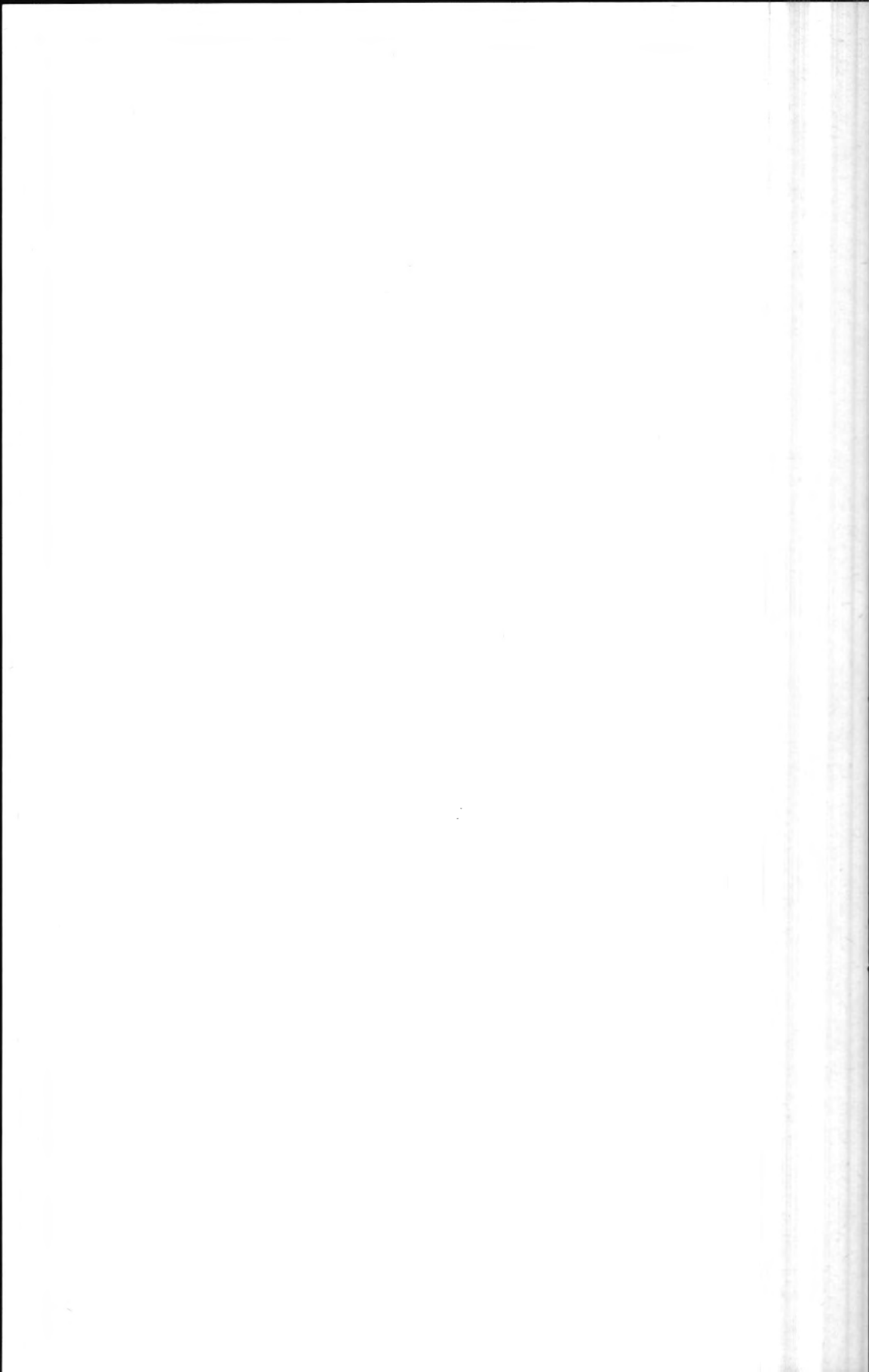
« Ik wil vergeten wat in deze incidenten de Kroon kan getroffen hebben. Ik plaats mij in een breder perspectief wanneer ik met klem de noodzaak onderstreep dat allen de spelregels zouden eerbiedigen. Indien wij geen gedragscode naleven, die ingegeven wordt door onze grote grondwettelijke en democratische principes, gaan wij een sombere toekomst tegemoet. »

Summary : The formation of Mr. Tindemans' fifth cabinet.

In a day by day analysis, the cabinet-formation leading to the fifth Tindemans cabinet in Belgium is traced, using information gathered from talks with the main participants, and also making use of their personal notes.

This « diary » consists of three parts : the first part concerns the partner-choice : the coming into the cabinet of the so-called « regional parties » (Volkunie and FDF) and the socialists, and the disappearance of the liberals ; the second part concerns the negotiations about the government-program proper, which resulted in an agreement about state-reform ; the third part relates the distribution of ministerial portfolios.

L'évolution des partis politiques en 1977

---

par Xavier MABILLE,

Directeur des publications du Centre de recherche
et d'information socio-politiques (CRISP).

★

L'année politique 1977 a été essentiellement marquée par l'organisation d'élections législatives anticipées (six mois après un scrutin communal) et par la formation d'une coalition gouvernementale de composition nouvelle. La succession de ces scrutins et les réactions à la formation de cette coalition ont été les principaux facteurs de conditionnement de l'évolution des partis au cours de cette année.

*
**

Les tensions internes au Rassemblement Wallon qui, quoique déjà perceptibles, étaient demeurées latentes jusqu'à la veille des élections communales d'octobre 1976, se manifestèrent nettement à partir de ce moment (1). La publication, le 21 octobre 1976, d'un nouveau manifeste du parti, présenté par le président P.-H. Gendebien au nom du bureau restreint, et l'annonce de la convocation d'un congrès pour le 4 décembre 1976, précipitent la rupture. Le 24 novembre 1976, le ministre F. Perin, les secrétaires d'Etat J. Gol et E. Knoops et leurs partisans font connaître leur décision de créer, avec les dirigeants du PLP wallon, le Parti des réformes et de la liberté wallon (PRLW). Cette rupture entraîne une redistribution des effectifs parlementaires dans des proportions très sensiblement différentes selon les assemblées : les 13 députés élus sur les listes RW de 1974 se répartissent alors en 10 RW et 3 PRLW, les 7 sénateurs élus directement en 2 RW, 4 PRLW et 1 indépendant, les 3 sénateurs provinciaux en 2 RW et 1 PRLW. Au total, les 11 sénateurs (dont 1 coopté, RW) se répartissent en 5 RW, 5 PRLW et 1 indépendant.

---

(1) Cf « L'évolution du Rassemblement wallon d'avril 1974 à mars 1977 », *Courrier Hebdomadaire du CRISP* n° 786 du 3 février 1978.

Une autre conséquence de la rupture au sein du RW sera le remaniement gouvernemental du 8 décembre 1976 (2). La collaboration du RW au gouvernement prendra fin le 4 mars 1977. Le gouvernement ne disposant plus de la majorité à la Chambre, et aucun accord n'étant intervenu entre les divers partis sur une déclaration de révision de la Constitution, le Premier ministre annonce le 9 mars 1977 la dissolution des Chambres et l'organisation d'élections.

La brièveté de la période pré-électorale — en 1977 comme déjà en 1974 et en 1971 — a un impact sur la vie interne des partis dans la mesure où elle contribue à déterminer le recours à certaines procédures d'établissement des listes de candidats (3). La procédure du « poll » — traditionnellement caractéristique des grands partis — apparaît en nette régression : les fédérations socialistes wallonnes lui demeurent le plus fidèles, mais dans la plupart des autres groupes politiques, on constate un recours de plus en plus fréquent à l'établissement des listes de candidats soit par une instance sous-régionale soit par un comité dit « de sages » institué à cette fin ; l'établissement des listes est organisé parfois à un double niveau, celui de l'arrondissement d'abord, celui de la direction nationale du parti ensuite. Ce rôle des directions nationales peut être général (par l'édition de directives ou de recommandations) ou ponctuel (en cas de litige survenu au niveau de l'arrondissement).

Le risque de tensions internes appelant des interventions de ce type est évidemment le plus grand dans les partis où l'on observe une cristallisation nouvelle de tendances opposées. L'équilibre des différentes composantes du CVP apparaît assez stable, ce qui n'exclut pas certaines difficultés locales. La caractéristique dominante de la situation actuelle du PSC est certainement la bi-polarisation entre la Démocratie chrétienne et le Centre politique des indépendants et des cadres CEPIC (4), et ce malgré le refus de nombreux sociaux-chrétiens francophones de s'identifier à l'une ou l'autre tendance et malgré l'insistance de la direction nationale d'estomper ces sous-appartenances au profit de l'appartenance commune.

Au total, le renouvellement des candidatures est apparu assez limité en 1977. Fréquemment les nouveaux candidats figurant en ordre utile succédaient à des élus sortants atteignant la limite d'âge. En termes de

---

(2) Cf « Le gouvernement Tindemans (1974-1977) : évolution de sa composition et de son assise parlementaire », *Courrier Hebdomadaire* du CRISP n° 754 du 11 mars 1977.

(3) Cf « Le renouvellement des candidatures aux élections législatives », *Courrier Hebdomadaire* du CRISP n° 761-762 du 15 avril 1977.

(4) Cf « Le Centre politique des indépendants et cadres chrétiens (CEPIC) », par J. MODEN et J. SLOOVER, *Courrier Hebdomadaire* du CRISP n° 787 du 10 février 1978.

situation personnelle, l'attention fut surtout attirée par la candidature du député (FDF) sortant de Bruxelles Lucien Outers en tête de la liste RW dans l'arrondissement de Liège. Quelques élus sortants se présentèrent sur une autre liste que celle sur laquelle ils avaient été élus aux élections précédentes : Mme Angèle Verdin, élue sénateur FDF en 1974 et ralliée au PSC dès avant la fin de 1974, le député libéral R. Gillet, rallié au FDF après la dissolution des Chambres en 1977. Quelques mandataires communaux appartenant à d'autres formations au moment du précédent scrutin rallièrent également le FDF. Parmi les autres partis, seule la VU bénéficia de quelques apports intéressants (notamment dans l'arrondissement d'Audenarde), hors le cas évidemment très différent — et qui s'explique par les antécédents qui ont été rappelés ci-dessus — de la composition des listes PRLW.

Les élections législatives du 17 avril 1977 sont marquées par un progrès social-chrétien dans toutes les régions du pays et confirment aussi l'existence d'un parti dominant dans chacune des régions (5). Le CVP en Flandre, le PSB en Wallonie, le FDF à Bruxelles, sortent renforcés des élections. Cependant leur situation respective est loin d'être parfaitement comparable. Tout d'abord leur importance relative dans leur région s'étage des 35 % du FDF dans les cantons bruxellois aux 44 % du CVP dans les cantons flamands en passant par les 39 ou 40 % (6) du PSB dans les cantons wallons. Ensuite, le CVP, qui progresse aussi nettement dans les cantons bruxellois, fait figure d'unique vainqueur en Flandre alors que le renforcement électoral du PSB en Wallonie ne surclasse pas celui du PRLW (bénéficiaire dès avant les élections, il est vrai, d'une redistribution partielle des élus RW de 1974) ni surtout celui du PSC.

Si les partis associés au gouvernement dans la phase ultime de la législature 1974-1977 présentent un solde positif total de 3,23 % (résultat assez dissemblable de ceux — souvent négatifs — enregistrés habituellement par des coalitions sortant de charge), il ne faut pas perdre de vue que les deux formations politiques les plus lourdement sanctionnées furent, en Flandre, le PVV, parti de gouvernement pendant toute la législature et, en Wallonie, le RW, partenaire de la coalition pendant la quasi totalité de la législature. Dans ce dernier cas, il est évidemment impossible de dissocier ce qui, dans la sanction électorale, est imputable à la participation ou, au contraire, à la rupture.

---

(5) Cf « Les élections législatives du 17 avril 1977 », *Courrier Hebdomadaire du CRISP* n° 763 du 29 avril 1977.

Cf « Elections législatives, 17 avril 1977, Parlementsverkiezingen », *Res Publica*, 1977, n° 3.

(6) L'imprécision est due à l'existence du cartel PSB-RW dans la province de Luxembourg.

La négociation et la conclusion, entre le PSB-BSP, le CVP, le PSC, la VU et le FDF, du pacte communautaire dit « Pacte d'Egmont » sont déterminantes dans la formation d'une coalition gouvernementale associant ces partis. Le Pacte d'Egmont est un accord politique de grande portée. Il a été négocié et conclu peu de temps après le déroulement du dialogue communautaire qui avait mis en présence au cours de l'hiver 1976-1977 des délégations de tous les partis représentés au Parlement et qui, sans aboutir à un accord formel, avait permis une certaine décantation des positions en présence.

L'opposition au Pacte d'Egmont se situe évidemment dans les formations politiques qui ne sont pas associées à la coalition, mais une attitude d'hostilité ou de réserve s'est exprimée dans les formations flamandes associées à la coalition et plus particulièrement dans leurs fédérations et sections de l'agglomération et de la périphérie bruxelloises.

L'opposition au Pacte d'Egmont a été le facteur déterminant pour la constitution de nouvelles formations politiques, le Vlaams-Nationale Partij (VNP) de M. Karel Dillen, qui entend reconstituer un parti nationaliste flamand de droite, et le Vlaamse Volkspartij (VVP), du sénateur (ex-VU) Lode Claes, qui entend s'opposer à l'abandon par la communauté néerlandaise des avantages que sa situation majoritaire devrait normalement lui assurer. Il est trop tôt pour évaluer l'audience potentielle de ces nouveaux partis, mais ils apparaissent comme des concurrents d'une Volksunie engagée pour la première fois dans une expérience de participation gouvernementale. Il n'en reste pas moins que l'opposition au Pacte d'Egmont est exprimée, plus encore que par les partis, par un comité qui a été institué à cette fin et qui exerce une action de pression.

Il faut noter que le Partei der Deutschsprachigen Belgier (PDB), qui a obtenu 29,5 % des votes valables lors de l'élection (directe) le 17 avril 1977 du Rat der Deutschen Kulturgemeinschaft, s'écarte des dispositions du Pacte d'Egmont quand il réclame, comme il l'a fait lors de son congrès de novembre 1977, que le Rat ait à la fois les mêmes pouvoirs non seulement que les autres conseils de communauté mais également que les autres conseils régionaux.

Le principe de l'autonomie des communautés et des régions que le Pacte d'Egmont tend à appliquer a évidemment aussi des conséquences en matière d'organisation interne des partis. Dans les familles politiques nationales où l'application de ce principe était déjà acquise en quasi-totalité, on a observé en 1977 un renforcement ou un rétablissement de la collaboration entre formations communautaires (CVP et PSC) ou régionales (PVV, PRLW et PL) autonomes, l'écart demeurant cependant grand dans ce dernier cas en matière de contentieux communautaire. Dans

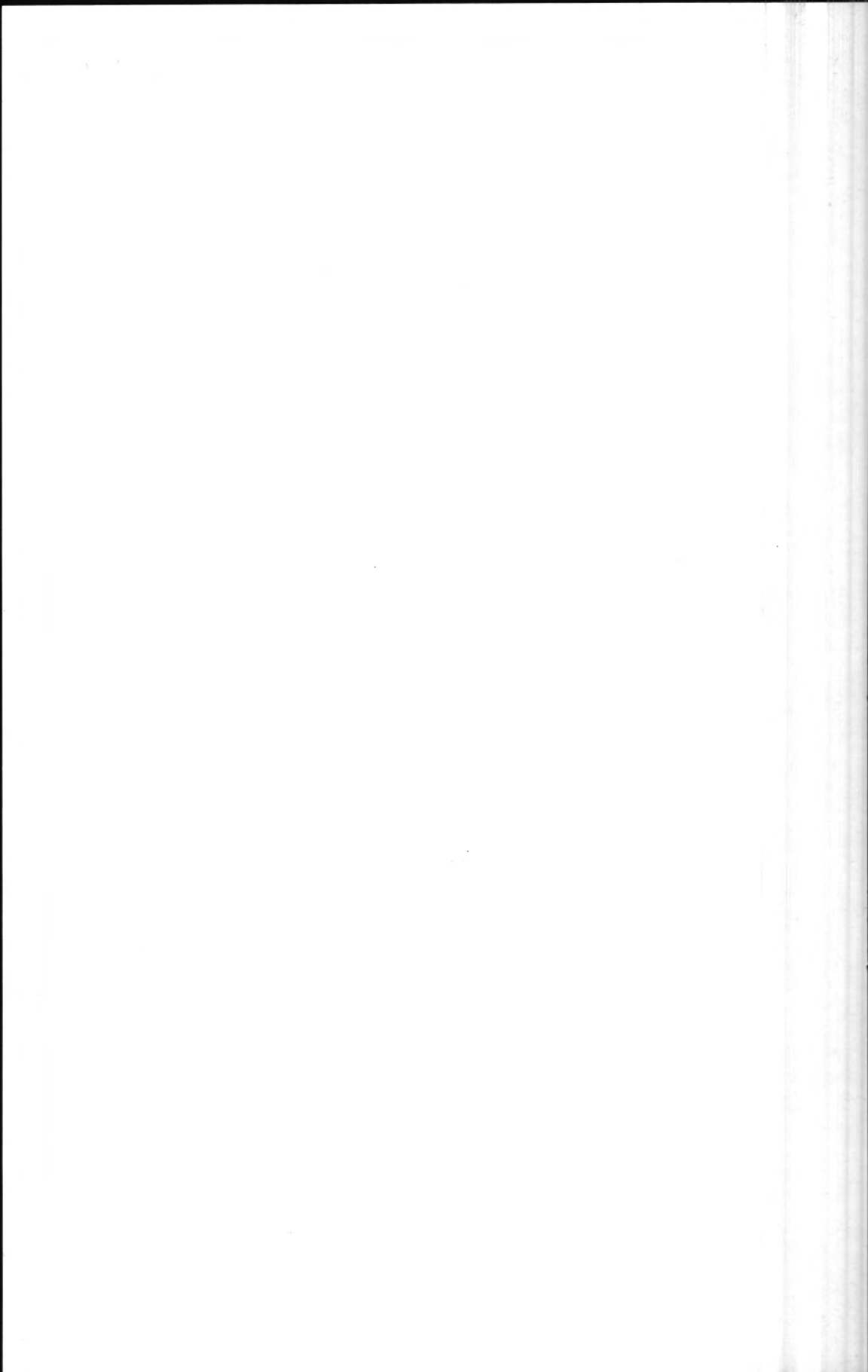
le cas du parti socialiste, le processus vers l'autonomie apparaît toujours en cours.

Enfin, la proximité de l'élection directe du Parlement européen, prévue pour 1978 puis pour 1979, a amené les partis à participer à l'élaboration de plate-formes dans le cadre de leurs affiliations européennes : ainsi l'Union des partis socialistes de la Communauté européenne pour le PSB, le Parti populaire européen pour le CVP et le PSC, la Fédération des partis libéraux et démocratiques de la CEE pour le PVV, le PRLW et le PL.

Summary : The evolution of Belgian political parties in 1977.

The political year of 1977 was essentially marked by the organizing of an anticipated parliamentary election (six months after a local poll) and by the forming of a new government coalition. The aftermath of these elections and the reactions to the forming of the Tindemans V coalition cabinet were the main factors which conditioned the evolution of parties in the course of that year.

Het beleid van de provincies

---

door Staf LAUWERYSEN,

Onderzoeksassistent aan het Departement Politieke Wetenschappen
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

1. Inleiding.

Het debat over de provincies is niet nieuw. Reeds geruime tijd vóórdat de discussie in politieke kringen werd aangevat, treffen we in de politiek-wetenschappelijke literatuur hevige vóór- en tegenstanders aan van het provinciaal stelsel.

C. Huysmans (1) omschreef de provincie als « ...een aardrijkskundig begrip dat historisch kan uitgelegd, maar dat, ..., zou kunnen beschouwd worden als door verjaring vervallen ». R. Declerck (2) daarentegen vond dat: « Si la province n'existait pas, il faudrait l'inventer ».

De provincie kon nochtans in de loop van de Belgische institutionele geschiedenis op weinig belangstelling rekenen. Zowel de lokale als de centrale bestuurspraktijk genoten veel meer interesse. Daarvoor kunnen verschillende redenen worden aangevoerd. Vooreerst dient de nadruk gelegd op de moeilijkheid om de provinciale taak te omschrijven.

Vaak behartigen de provincies immers aanvullende en coördinerende taken die minder in de publieke belangstelling staan. Gekneld tussen rijk en gemeenten blijven er voor hen onduidelijke en weinig sprekende werkzaamheden over. Bovendien worden de externe relaties van de provinciebesturen voor een aanzienlijk gedeelte bepaald door het administratief toezicht op de gemeenten. Deze betrekkingen vinden evenwel buiten de invloed van de publieke opinie plaats zodat weinig rechtstreekse contacten met de burger tot stand komen. Een derde reden kan gevonden worden in het feit dat de verkiezingen voor de provincieraad gelijktijdig plaatsvinden met deze van de parlementsverkiezingen, die veruit de meeste

---

(1) C. HUYSMANS, « De staat en de gemeenten » in *Tijdschrift voor Bestuurs-wetenschappen*, 1947, n° 2-3, blz. 54.

(2) R. DECLERCK, « La province », in *Res Publica*, 1961, n° 3, blz. 205.

aandacht genieten. Tenslotte dient benadrukt dat de financiële middelen van de provincies steeds erg beperkt zijn gebleven, waardoor weinig ruimte werd gecreëerd voor een sprekend provinciaal beleid.

Nu echter het bestaan zelf van de provincie op de helling komt te staan (3) lijkt het nuttig een blik in het verleden te werpen. Nu — meer dan ooit — rijst immers de vraag welke de betekenis is van de provincies in het globale overheidsbeleid. Kan men inderdaad naast een centraal en lokaal beleid spreken van een « provinciaal » beleid en zo ja wat is de inhoud ervan ? Het ligt niet in onze bedoeling hierop een alomvattend antwoord te bieden. Daarvoor is deze materie te complex en bovendien te divers naar de verschillende provincies toe. Wel zal getracht worden via een aantal invalshoeken de provincies te benaderen teneinde een beter zicht te verkrijgen op de plaats en de functie van dit intermediair bestuursniveau in de globale bestuursopbouw.

Volgende aspecten zijn hierbij belangrijk :

Een bondige juridisch-institutionele benadering waarbij hoofdzakelijk aandacht wordt besteed aan de voornaamste knelpunten hieromtrent is vooreerst onontbeerlijk om het beleid van de provincies in een juiste context te plaatsen. In een tweede deel zal getracht worden een functionele omschrijving te geven van de provincies. Hierbij zal enkel aandacht besteed worden aan de taken die door de provincies autonoom worden behartigd ; de medebewindstaken zijn immers in deze optiek minder relevant. Tenslotte vraagt een dergelijke analyse eveneens een onderzoek naar de middelen die door de provincies worden gehanteerd om deze taken uit te voeren.

Vanuit deze drievoudige invalshoek wordt getracht een beter inzicht te verwerven in de plaats en de functie van de provincies in het globale overheidsbeleid.

2. Juridisch-institutionele context.

De provinciale instellingen zijn sinds de uitvaardiging van de Belgische Grondwet in 1831 en de inwerkingtreding van de Provinciale wet in 1836 op institutioneel vlak — op enkele kleine wijzigingen na — praktisch onveranderd gebleven. Betekent dit logischerwijze dat men gedurende deze 150 jaar Belgische geschiedenis tevreden is geweest over de juridische en institutionele vormgeving van de provincies zoals ze in de Grondwet en de wet werd vastgelegd ? Voorstanders van het provinciaal regime

---

(3) Ofschoon in artikel 108, 3° van de herziene Grondwet nog uitdrukkelijk de decentralisatie van bevoegdheden naar de provinciale (en gemeentelijke) instellingen werd ingeschreven.

zullen deze vraag ongetwijfeld negatief beantwoorden. Tegenstanders van een sterk provinciaal regime daarentegen meenden dat de provincies hoofdzakelijk belast moesten worden met technische taken die de gemeentelijke sfeer overstegen, coördinatietaken, en medebewindstaken zoals toezicht op de gemeenten. Zij wensten echter geen eigen provinciaal « beleid » te zien tot stand komen omdat dit zou kunnen leiden tot uitholling van het staatsapparaat (heersende opvatting in de 19e eeuw) of zelfs van het lokaal bestuur (sommige actuele opvattingen).

Het kan dan ook niet onvermeld blijven dat de provincies in een strak « keurslijf » werden teruggedrongen die de werking van de provincies sterk belemmerde. Vooreerst dient er de aandacht op gevestigd dat de provincieraad als rechtstreeks verkozen « legislatief » orgaan, slechts een beperkte vergadertijd toegemeten krijgt. Artikel 45 van de Provinciewet bepaalt immers : « De gewone zitting duurt veertien dagen ; zij kan niet ingekort worden tenzij de gouverneur en de provincieraad het daarover eens zijn. De zitting kan bij een bijzondere beslissing van de raad acht dagen verlengd worden ; na die termijn kan zij evenwel niet voortgezet worden zonder uitdrukkelijke toestemming van de gouverneur. In die gevallen is de raad gehouden vóór alle andere zaken uitsluitend de begroting van de provincie te behandelen, indien deze niet reeds aangenomen is. In geen geval mag de zitting langer dan vier weken duren ». Deze belangrijke wettelijke beperking is er de oorzaak van dat de provincieraadsleden onvoldoende bij het beleid kunnen betrokken worden. Daardoor ontstaat een geleidelijke machtsconcentratie naar de bestendige deputatie die meer en meer het centrale beleidsorgaan van de provincie wordt. Een tweede belemmering wordt gevormd door de aanwezigheid van de gouverneur in de provincie ; zo wordt er immers een continue en rechtstreekse regeringscontrole uitgeoefend op de werking zelf van de provinciale organen. Als voorzitter van de bestendige deputatie, die uit de provincieraad wordt gekozen, oefent de gouverneur, die door de Koning wordt benoemd en ontslagen, toezicht uit op de raad en de deputatie (4). De gouverneur is dan ook een « centrale » figuur in de provincie.

De beperktheid van de financiële middelen tenslotte, die aan de provincies worden toevertrouwd, hebben de uitbouw tot een beleidsniveau

---

(4) Artikel 125 van de PW bepaalt : Wanneer door de provincieraad of de bestendige deputatie een besluit is genomen, dat buiten hun bevoegdheid valt of het algemeen belang schaadt, is de gouverneur gehouden binnen tien dagen in beroep te gaan bij de Koning en hiervan aan de raad of aan de bestendige deputatie kennis te geven uiterlijk in de loop van de dag na het beroep. Het beroep schorst de uitvoering gedurende dertig dagen te rekenen van de kennisgeving. Indien de Koning binnen die termijn geen uitspraak heeft gedaan is het besluit uitvoerbaar.

in grote mate bemoeilijkt. Dit aspect wordt in deze bijdrage nog verder toegelicht.

Besluit : bij een beoordeling van de werkzaamheden van de provincies kan niet worden voorbijgegaan aan de belangrijke beperkingen die aan dit niveau worden opgelegd. In het hiernavolgende dient hier dan ook mee rekening gehouden.

3. Proeve van een functieomschrijving.

Nu in het Egmontpact en het Stuyvenbergakkoord de afschaffing van de politieke organen van de provincie wordt voorzien rijst bij velen de vraag naar de eigenlijke taken van de provincies. Een exhaustieve inventaris van alle provinciale taken bestaat echter niet, ofschoon daartoe van provinciale zijde pogingen worden ondernomen. Om zich evenwel een beeld te vormen van de voornaamste provinciale activiteiten wordt hieronder getracht de hoofdactiviteiten van de provincies naast elkaar te plaatsen. We zijn er ons evenwel van bewust dat deze opsomming verre van volledig is. Hier wordt enkel een globaal overzicht geboden van de belangrijkste provinciale beleidsdomeinen.

1. *Landbouw* :

- beheer van tuinbouwscholen, agronomische diensten, diensten voor bodemonderzoek ;
- toelagen aan land- en tuinbouwbevorderende organismen vb. proefbedrijven.

2. *Onderwijs* :

- beheer van eigen scholen : technisch onderwijs, landbouwonderwijs, onderwijs in administratief recht, in bibliotheekwezen, politie-scholen, bijzonder onderwijs, normaal onderwijs, scheepvaart-scholen ;
- beheer van psycho-medische-sociale centra ;
- beheer van wetenschappelijke onderzoekscentra ;
- subsidiëring van diverse onderwijstakken.

3. *Nutsvoorzieningen* :

- water :
  - provinciale tussenkomst in de schoot van de Nationale Maatschappij der Waterleidingen ; typevoorbeeld : PIDPA : Provinciale en Intercommunale Drinkwatermaatschappij der Provincie Antwerpen ; meestal suppletieve tussenkomst t.a.v. deze van de gemeenten ;

- gas : voornamelijk in 2 provincies :
    - Luik : « Association Liégeoise du Gaz », waarin de provincie iets minder dan de helft van de aandelen bezit ;
    - Limburg : « PLIGAS ». Hier heeft de provincie wel de meerderheid der aandelen ;
  - electriciteit : ofwel door :
    - 1° provinciale tussenkomst in het kader van intercommunale verenigingen v.b. Interelectra ;
    - ofwel door :
    - 2° provinciale bedrijven voor aankoop, vervoer en verkoop van elektrische energie in het groot ;
  - huisvuilverwerking : voornamelijk in Oost- en West-Vlaanderen en Antwerpen.
4. *Wegen* :
- aan de provincieraden werd door de wet van 9 augustus 1948 de bevoegdheid ontnomen tot het aanleggen van nieuwe wegen. Het onderhoud en de verbetering van het bestaande provinciale wegennet bleef echter een provinciale bevoegdheid ;
  - de provincie kan wel toetreden tot intercommunales (vb. E3).
5. *Openbare gezondheid* :
- oprichting en beheer van ;
    - instellingen voor curatieve en preventieve zorg ;
    - instellingen voor wetenschappelijk onderzoek (vb. Instituut Pasteur) ;
    - laboratoria ;
    - instellingen voor geesteshygiëne ;
    - provinciale diensten voor gezondheidszorg ;
  - subsidiëring van diverse instellingen, verenigingen en activiteiten m.b.t. de gezondheidszorg.
6. *Sociaal beleid* (5) :
- gezinsbeleid :
    - hulp aan gezinnen door leningen, toelagen, premies ;
    - oprichting en beheer van provinciale kinderkribben (Luik) ;
    - toelagen aan :
      - instellingen voor kinderopvang ;
      - diensten voor gezinshulp ;
      - consultatiediensten voor huwelijks- en gezinsproblemen ;

---

(5) Vereniging van Belgische Provincies, *Provinciaal welzijnsbeleid*, maart 1978.

- sport en recreatie :
  - oprichting en beheer van instituten voor lichamelijke opvoeding, sportinfrastructuur, recreatiedomeinen ;
  - toelagen aan allerlei verenigingen ter bevordering van de sport en de recreatie ;
- gehandicaptenbeleid :
  - oprichting en beheer van verzorgingsinstellingen en bezigheidshomes, medisch-pedagogische instituten, beschermde werkplaatsen ;
  - sociale dienstverlening ;
  - inrichting van socio-pedagogische activiteiten (vb. vormingscursussen voor monitoren) ;
  - subsidiëring van verenigingen, instellingen en initiatieven uit deze sector.
- bejaardenbeleid :
  - oprichting en beheer van wijkgebonden dienstencentra ;
  - sociale dienstverlening via financiële tegemoetkoming ;
  - provinciale raden voor de derde leeftijd ;
  - toelagen aan diensten voor bejaardenhulp en diverse instellingen, verenigingen en activiteiten in de sfeer van de derde leeftijd ;
- jeugdzorg :
  - oprichting en beheer van provinciale vormingscentra, jeugd-diensten, uitleendienstendidactisch materiaal, kaderscholen ;
  - provinciale jeugdraden ;
  - ondersteuning van diverse jeugdverenigingen en activiteiten (vorming van werklozen, cursussen sociale promotie, enz.) ;
- bijzondere hulp :
  - provinciale onthaal- en integratiecentra voor gastarbeiders ;
  - sociale dienstverlening voor immigranten ;
  - provinciale raden voor gastarbeiders ;
  - toelagen voor diverse verenigingen en initiatieven uit de welzijnssector (centra voor maatschappelijk werk, tele-onthaal, grensarbeiders, ontwikkelingshulp enz.).

7. *Economische expansie en ruimtelijke ordening :*

- a) door de wet van 18 juli 1959 tot invoering van bijzondere maatregelen ter bestrijding van economische en sociale moeilijkheden kunnen de provincies overgaan tot onteigening ten algemene nutte en vennootschappen voor gewestelijke uitrusting oprichten ;
- b) provinciale economische raden (die hebben geleid tot de oprichting van gewestelijke economische raden) ;

- c) oprichting van gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen ingesteld bij kaderwet van 15 juli 1970 ;
- d) tussenkomst van provincies door specifieke diensten van economische aard vb. in de schoot van intercommunales voor streekontwikkeling.

8. *Socio-culturele activiteiten, volksoontwikkeling :*

- beheer van conservatoria, musea e.a. instellingen ;
- provinciale diensten voor kunstpatrimonium ;
- subsidiëring van socio-culturele activiteiten.

9. *Inrichting en organisatie van de informatica : v.z.w. 's opgericht op initiatief van de provinciebesturen : VLABRIC-LIRIC-CEVI-CIGER ea.*

Vele initiatieven op het gebied van de landbouw, gezondheid, onderwijs en sociale bijstand werden reeds genomen vóór de tweede wereldoorlog : de provinciebesturen beperkten er zich nadien toe deze op gang gebrachte structuren te onderhouden. Nieuwe domeinen zijn evenwel diverse sectoren uit de sociale beleidssector, de regionale economie, en de culturele sector.

Deze opsomming van activiteiten dient evenwel in een dubbel opzicht gerelativeerd te worden. Zoals reeds gedeeltelijk uit de hogervermelde lijst blijkt worden vele van deze activiteiten slechts door één of enkele provincies behartigd. Het ware dan ook zeer interessant een onderzoek te doen naar de reële taakbehartiging per provincie. Op die manier zou men een beter inzicht kunnen bekomen in het werkelijk « gewicht » van deze provincies in het globale overheidsbeleid.

Vervolgens dient er de nadruk op gelegd dat taken niet geïsoleerd kunnen worden bestudeerd. Vooraleer besluiten te kunnen trekken uit de functievervulling van de provincies moeten immers de financiële mogelijkheden, en de manier waarop deze worden gebruikt, onderzocht worden. Het hiernavolgend deel wil trachten deze leemte op te vullen.

4. **De financiële middelen van de provincies.**

Voorafgaande bemerking.

Vooraleer een analyse te maken van inkomsten en uitgaven van de provincies lijkt het ons nuttig de provinciale financiële mogelijkheden te situeren in het geheel van de overheidsfinanciën. Onderstaande tabellen I en II geven een overzicht van de absolute en procentuele aandelen van het rijk, de provincies en de gemeenten in het globale pakket openbare financiën, opgesplitst naar gewone en buitengewone begroting.

Zowel voor de gewone als voor de buitengewone uitgaven is het aandeel van de provincies in het geheel van de openbare financiën erg beperkt gebleven. Ofschoon de provinciale uitgaven een sterker stijgingsritme kenden dan het rijk en de gemeenten bleven de gewone uitgaven steeds onder de 3 % grens. Hierbij dient nochtans opgemerkt dat de provinciale

TABEL I

Gewone uitgaven, algemeen totaal volgens de rekeningen van het rijk, de provincies en de gemeenten
(in absolute cijfers $\times 1.000.000$, in procenten en in 1950 = 100) *

Jaar	Rijk			Provincies			Gemeenten		
	x 1.000.000	%	1950 = 100	x 1.000.000	%	1950 = 100	x 1.000.000	%	1950 = 100
1950	57.153	73,47	100	1.569	2,01	100	19.064	24,50	100
1958	103.204	76,97	180	2.735	2,03	174	28.133	20,98	147
1968	247.859	79,54	433	6.756	2,16	430	56.981	18,28	298
1973	410.250	80,13	717	14.447	2,82	920	87.248	17,04	457

TABEL II

Buitengewone uitgaven, algemeen totaal volgens de rekeningen van het rijk, de provincies en de gemeenten
(in absolute cijfers $\times 1.000.000$, in procenten en in 1948 = 100) *

Jaar	Rijk			Provincies			Gemeenten		
	x 1.000.000	%	1948 = 100	x 1.000.000	%	1948 = 100	x 1.000.000	%	1948 = 100
1948	8.436	74,1	100	243	2,1	100	2.645	23,4	100
1958	8.705	57,6	103	202	1,4	83	6.201	41,0	234
1968	28.282	62,1	336	1.156	2,5	475	16.000	35,4	604
1973	48.894	64,8	579	3.975	4,4	1635	28.000	30,8	1058

* In het statistisch jaarboek van België is 1973 het laatste jaartal waarvan vergelijkbare cijfers van de rekeningen werden opgenomen.

uitgaven een — zij het minieme — relatieve stijging kenden. De gemeenten daarentegen werden gekonfronteerd met een sterke relatieve daling van hun uitgaven ten gunste van het rijk die in 1973 reeds 80 % van de gewone openbare uitgaven voor zijn rekening nam.

A. INKOMSTEN

a) Algemeen

Zoals de gemeenten halen ook de provincies hun inkomsten hoofdzakelijk uit twee bronnen nl. de dotaties en de fiscaliteit. Daarnaast ontvangen zij ook nog inkomsten uit toelagen (hoofdzakelijk voor het

provinciaal onderwijs en het onderhoud van wegen en onbevaarbare waterlopen), provinciale bedrijven, opbrengsten van laboratoria, sport-complexen, openbare domeinen, enz.

In tabel III wordt in absolute en relatieve cijfers het aandeel weergegeven van deze verschillende inkomstenbronnen in de verschillende provincies (6).

TABEL III

Inkomsten van de provincies volgens de aanvankelijke begrotingen 1977
(in absolute cijfers $\times 1.000$ en in procenten)

	Belastingen		Fonds		Andere		Totaal	
Antwerpen	542.701	16,64	603.971	18,51	2.115.823	64,85	3.262.495	100,00
Brabant	2.007.600	44,15	1.133.409	24,93	1.406.073	30,92	4.547.082	100,00
Henegouwen	1.597.500	31,62	968.876	19,18	2.485.989	49,20	5.052.365	100,00
Limburg	363.825	23,71	310.000	20,20	861.056	56,09	1.534.881	100,00
Luik	1.208.894	29,61	761.950	18,66	2.112.877	51,73	4.083.721	100,00
Luxemburg	130.810	17,52	224.206	30,02	391.826	52,46	746.842	100,00
Namen	449.960	40,41	209.421	18,81	454.050	40,78	1.113.431	100,00
Oost-Vlaanderen	473.776	29,15	594.000	36,53	557.956	34,32	1.625.732	100,00
West-Vlaanderen	749.015	57,64	408.000	31,41	142.260	10,95	1.299.275	100,00
Het Rijk	7.524.081	32,34	5.213.833	22,41	10.527.910	45,25	230.265.824	100,00

Uit deze cijfers blijkt dat in de meeste provincies niet de belastingen of de dotaties uit het Fonds der Provinciën, maar wel andere inkomsten de belangrijkste inkomstenbron voor de provincies vormen. Deze derde financieringsbron van de provincies bestaat hoofdzakelijk uit toelagen die de provincies van het rijk ontvangen voor het provinciaal onderwijs (deze zijn van doorslaggevend aard voor de provincies Luik, Henegouwen en Limburg), of van inkomsten uit provinciaal beheerde nutsvoorzieningen (vb. Antwerpen, Limburg).

Tevens dient de aandacht erop gevestigd dat de verhoudingen tussen de inkomsten verkregen uit belastingen, dotaties of andere bronnen aanzienlijk verschillen tussen de provincies onderling. Wat het belasting-aandeel in het totale inkomstenpakket betreft liggen de extremen inderdaad ver uit elkaar (57,64 % in de provincie West-Vlaanderen, tegenover 16,64 % in de provincie Antwerpen).

In het dotatieaandeel zitten minder afgetekende verschillen (36,53 % in de provincie Oost-Vlaanderen tegenover 18,51 % voor de provincie Antwerpen). Het aandeel van de andere bronnen evenwel vertoont het grootste extremenverschil (64,85 % in de provincie Antwerpen tegenover

(6) Uit de provinciale begrotingen 1977 van Antwerpen, Brabant, Henegouwen, Limburg, Luik, Luxemburg, Namen, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen.

10,95 % in West-Vlaanderen). Ofschoon hiermee reeds een eerste indicatie wordt gegeven van de mogelijkheid dat de verschillende provincies zich ook toeleggen op verschillende domeinen, dient deze hypothese nog verder getoetst te worden in een analyse van de uitgavenstructuur van de verschillende provincies.

In tabel IV tenslotte worden de verhoudingscijfers van alle provincies samen in een « historische » context gesitueerd teneinde na te gaan of deze verhouding een constant dan wel een evolutief karakter vertoont.

TABEL IV

Ontvangsten uit belastingen, Fonds der Provinciën, en andere inkomstenbronnen volgens de aanvankelijke begrotingen uitgedrukt in percentages*

Jaar	Belastingen	Fonds	Andere	Totaal
1953	24,4	35,2	40,4	100,0
1958	31,6	31,7	36,7	100,0
1963	34,6	20,1	45,3	100,0
1968	30,2	22,0	47,8	100,0
1973	29,0	21,1	49,9	100,0
1977	32,3	24,2	43,5	100,0

* L. Malvoz. Enkele beschouwingen over de provinciale financiën, in *Gemeentekrediet van België*, 1974, 108, blz. 72, en tevens uit de begrotingen 1977 van de diverse provincies.

In 1953 dekte de dotatie van het Fonds der Provinciën meer dan één derde van de gewone uitgaven. Daarna kon een forse daling worden vastgesteld zodat in 1963 nog nauwelijks 20 % kon worden gedekt. Deze toestand kende geen spectaculaire, wel een lichte verbetering, waarbij vooral de laatste jaren een relatief sterke stijging optrad.

Zoals uit de tabel blijkt heeft het aandeel van de belastingen een wisselvallig verloop gekend. Wanneer het Fonds der Provinciën onvoldoende middelen aan de provincies toestak moesten bijkomende middelen gezocht uit belastingen of andere bronnen. Het aandeel hiervan fluctueerde dan ook in functie van het aandeel van de dotaties.

b) De provinciale belastingen (7)

Zoals voor de gemeenten werd ook het belastingveld van de provincies in de loop der jaren sterk beperkt. Waar vóór de hervorming van de lokale financiën in 1948-1949 grosso modo 35 % van de gewone provinciale uitgaven werden gedekt door belastingen (= aandelen in rijksbelastingen) viel dit percentage kort na de hervorming terug tot ongeveer

(7) Zie eveneens L. MICHIELSEN « Provinciefiscaliteit in de naoorlogse periode » in *Gemeentekrediet van België* (1970), 93 blz. 169-175.

25 %. Tegelijkertijd evenwel werd een Fonds der Provinciën opgericht teneinde via dotaties de ontstane tekorten te dekken. De inkomsten van de provincies voortvloeiend uit het Fonds der Provinciën kenden evenwel een weinig evolutief karakter zodat in 1963 nog slechts 20 % werd bereikt. Een hervorming van het Fonds was dan ook onontbeerlijk. Zoals reeds hoger werd gesteld had deze evolutie echter tot gevolg dat de provincies hun belastingen moesten verhogen om het ontstane tekort te kunnen dekken.

Vooraleer nu een overzicht te bieden van de verschillende belastingen die in 1977 door de provincies werden geheven dient de aandacht gevestigd op het belang van één ervan nl. de opcentimes op de onroerende voorheffing. Deze vormen immers veruit het grootste aandeel in het geheel van de belastinginkomsten van de provincies. Voor het jaar 1977 maakten de opcentimes immers 72,69 % uit van de totale belastingontvangst (8). Tabel V geeft per provincie het aandeel weer van de opcentimes in de totale belastingontvangst :

TABEL V

**Aandeel van de opcentimes op de onroerende voorheffing
in de totale belastingopbrengst per provincie (in procenten)**

Antwerpen	69,10 %	Luik	73,50 %
Brabant	90,16 %	Luxemburg	51,37 %
Henegouwen	70,11 %	Namen	60,01 %
Limburg	60,50 %	Oost-Vlaanderen	50,92 %
		West-Vlaanderen	66,12 %

TABEL VI

**Aandeel van de opcentimes op de onroerende voorheffing
in de totale belastingontvangst van de provincie Limburg***

1954	13,78 %
1964	24,04 %
1973	47,45 %
1974	53,87 %
1977	60,50 %

* S. Lauwersen. « Toekomstperspectieven voor de provinciebesturen », Leuven, 1974, (gestencil), blz. 78. Provinciale belastingen. Dienstjaar 1977 in *Gemeente en Provincie* (1977), juli-augustus, nr. 4, blz. 225.

Op te merken valt dat het opcentimesaandeel enorm is gestegen, wanneer dit wordt vergeleken met vroegere jaren. Ter illustratie hiervan werd de provincie Limburg uitgekozen (tabel VI).

(8) « Provinciale belastingen. Dienstjaar 1977 » in *Gemeente en Provincie* (1977) juli-augustus, n° 4, blz. 225.

De cijfers, weergegeven in tabel VI, tonen het toenemend belang aan van de opbrengsten uit de opcentimes op de grondbelasting. Daaruit blijkt dan ook dat — wat de provinciale belastingen betreft — de provinciebesturen in de opcentimes meer en meer het enige doeltreffend middel zien om een groot deel van hun gewone uitgaven te dekken.

Om evenwel een idee te verkrijgen van de overige belastingobjecten volgt hierbij een overzicht van de verschillende provinciebelastingen die in het jaar 1977 werden geïnd (9). Waar er geen provincies tussen haakjes zijn vermeld, wordt de belasting geheven in alle provincies.

Geïnde provinciale belastingen voor het jaar 1977 (9) :

1. belasting op de tabakslijterijen en op de slijterijen van gistrijke en geestrijke dranken (niet in Brabant en West-Vlaanderen) ;
2. belasting op de honden ;
3. belasting op de voertuigen (enkel in Antwerpen en Luik) ;
4. belasting op de rijwielen zonder motor en die met hulpmotor ;
5. belasting op de motorrijwielen ;
6. belasting op de pleziervaartuigen en -bootjes ;
7. belasting op de paarden en de ponys (niet in Brabant) ;
8. belasting op het tewerkgesteld personeel (niet in Luxemburg) ;
9. belasting op de drijfkracht ;
10. belasting op vertoningen en vermakelijkheden (niet in Antwerpen, Brabant en Luxemburg) ;
11. belasting op de muziektuigen (enkel in Antwerpen, Limburg en Luik) ;
12. belasting op de agentschappen voor paardenwedrennen (niet in Antwerpen en Limburg) ;
13. belasting op de automatische toestellen (enkel in Brabant, Henegouwen en Luik) ;
14. belasting op gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven ;
15. belasting op de luidsprekers ;
16. belasting op de olie- en motorbrandstofpompen ;
17. belasting op de jachtwapenverloven en -vergunningen ;
18. belasting op de veiling van het staande hout ;
19. belasting op de stapelplaatsen voor schroot en afgedankte voertuigen ;
20. belasting op waterwinning (enkel in Henegouwen, Luik en Namen) ;
21. belasting op de aanplakborden ;
22. verblijfbelasting (niet in Luxemburg) ;
23. belasting op de lichtreclameconstructie (enkel in West-Vlaanderen) ;

(9) *Ibid.* blz. 224-225.

24. belasting op de verontreiniging van de oppervlaktewateren (enkel in Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen) ;
25. belasting op nijverheidsbouwvakken en op de verspreiding van publicitaire drukwerken (enkel in Henegouwen).

Er dient hier evenwel aan toegevoegd dat vele heffingstechnieken verouderd zijn wat een mogelijke verklaring kan zijn voor de toenemende discrepantie tussen de opbrengst uit de opcentimes op de onroerende voorheffing en de inkomsten verkregen uit de overige belastingen. Tenslotte kan er de aandacht op gevestigd dat de provinciale belastingdruk in 1977 het hoogst was in Henegouwen (1.212 BF per inwoner) en Luik (1.198 BF per inwoner) en het laagst in Antwerpen (353 BF per inwoner) en in Oost-Vlaanderen (361 BF per inwoner). In de overige provincies was de belastingdruk de volgende: Brabant (922 BF per inwoner), Limburg (557 BF per inwoner), Luxemburg (601 BF per inwoner), Namen (1182 BF per inwoner) en West-Vlaanderen (710 BF per inwoner) (10).

c) *Het Fonds der Provinciën.*

Door de wet van 17 maart 1965 werd beoogd een grondige hervorming door te voeren van de provinciale en gemeentelijke fiscaliteit met het doel o.m. de provinciefinanciën gezond te maken en het desbetreffende stelsel op objectieve grondslag te reorganiseren. Eén van de maatregelen van deze wet bestond in de afschaffing van het speciaal provinciefonds (11) en de opname van zijn dotatie in het nieuwe « Fonds der Provinciën ». Dit nieuwe fonds zou voortaan de dotaties verdelen op volgende basis :

- 51 honderdsten van het Fonds worden verdeeld :
  - tot een bedrag van 135 miljoen bij gelijke aandelen over de provincies ;
  - het saldo, naar rata van het aantal inwoners van de provincies zoals dit blijkt uit de officiële opgave van het bevolkingscijfer van het rijk op 31 december van het voorlaatste jaar waarop

---

(10) Dit betekent een gemiddelde provinciale belastingdruk van 788 BF per inwoner. Ter vergelijking noteerde men echter voor het jaar 1976, en op basis van voorlopige cijfers een : gemiddelde gemeentelijke belastingdruk van 4.129 BF per inwoner en een staatsbelastingdruk van 66.774 BF per inwoner.

(11) Dit speciaal fonds werd gestijfd door :

- de opbrengst van de belasting op de sommen ingezet bij wedstrijden van weddenschappen en sportuitslagen ;
- een vast bedrag afgenomen van de opbrengst van de belasting op de automatische ontspanningstoestellen.

De verdeling ervan onder de provincies gebeurde op basis van : de provinciebelasting, de uitgestrektheid van de wegen, de nettolast van de uitgaven voor openbaar onderwijs, de nettolast van de schuld van de provincies.

de omslag betrekking heeft, na verhoging van het aantal inwoners van de provincie Brabant met de helft van dat van het administratief arrondissement Brussel-hoofdstad ;

- 30 honderdsten worden verdeeld naar rata van de werkingstoelagen, die gedurende het laatste jaar vóór het jaar waarvoor de omslag van toepassing is, werkelijk door de staat aan de provincies uitgekeerd werden bij toepassing van artikel 32 van de wet van 29 mei 1959 ;
- 19 honderdsten van het Fonds worden verdeeld :
  - voor de helft naar rata van de lengte van de provinciale wegen ;
  - voor de helft naar rata van de oppervlakte van de provincies.

Reeds hoger werd het aandeel bestudeerd van de dotaties in het totaal van de provinciale inkomsten, waarbij werd benadrukt dat gedurende de laatste jaren opnieuw een relatieve toename kan worden vastgesteld. Terloops zij er evenwel nog op gewezen dat de dotatie uit het Gemeentefonds voor de gemeenten veel belangrijker is dan deze uit het Fonds der Provinciën. Voor het jaar 1977 bijvoorbeeld was er voor de gemeenten 47.045.045.000 BF weggelegd, terwijl er uit het Fonds der Provinciën voor de provinciebesturen slechts 5.517.000.000 BF beschikbaar was. Dit komt neer op een onderlinge verhouding van 8,5 op 1.

B. UITGAVEN

Een analyse van de provinciale begrotingen geeft niet alleen een beeld van de taken weer, maar vooral « het gewicht » van de taken die op provinciaal niveau worden behartigd. Tabel VII biedt ons een overzicht van de som van de gewone begrotingsuitgaven der provincies.

De functie onderwijs, cultuur en recreatie maakt veruit het grootste aandeel uit van de gewone provinciale uitgaven. Belangrijke posten zijn eveneens de uitgaven voor sociale voorzieningen en gezondheidszorg, voor verkeer en algemeen bestuur. Deze cijfers geven ons echter slechts een globaal en « gemiddeld » beeld. Een analyse van de begrotingen van de verschillende provincies afzonderlijk biedt het voordeel dat een nauwkeuriger weergave tot uiting komt van de accenten die door de verscheidene provinciebesturen worden gelegd. Tabel VIII geeft dan ook de uitgaven weer van de negen provincies voor het begrotingsjaar 1977 opgesplitst naar functies.

Hieruit blijkt duidelijk dat de activiteiten van de provincies naar uitgavenstructuur zeer verscheiden zijn.

De begroting van de provincie Antwerpen wordt gedomineerd door de functie nijverheid, waarin hoofdzakelijk de uitgaven voor de aankoop van stroom van de Provinciale Electriciteitsdienst zijn vervat. Er zij hier evenwel onmiddellijk aan toegevoegd dat deze belangrijke uitgavenpost wordt geneutraliseerd aan de inkomstzijde vanwege de opbrengst uit de verkoop van deze stroom. In 1977 bedroeg de ontvangst hiervan immers 47,14 % van de totale inkomsten van de provincie Antwerpen. Ook voor het onderwijs, cultuur en recreatie wordt een aanzienlijk bedrag voorbehouden. In de provincie Brabant gaat 59 % naar het onderwijs,

TABEL VII

**Gewone begrotingsuitgaven (volgens de aanvankelijke begrotingen 1977)
van de provincies**

		%
0 = niet op functies aanrekenbare uitgaven	637.508.586	2,67
1 = algemeen bestuur	2.233.384.254	9,35
3 = openbare orde en veiligheid	46.411.128	0,19
4 = verkeer	2.236.068.418	9,36
5 = handel, nijverheid en middenstand	2.147.542.796	8,99
6 = landbouw en visserij	354.865.958	1,48
7 = onderwijs, cultuur en recreatie	12.692.306.084	53,11
8 = sociale voorzieningen en volksgezondheid	2.208.427.181	11,75
9 = volkshuisvesting en ruimtelijke ordening	741.690.277	3,10
	23.898.204.682	100,00

cultuur en recreatie, terwijl dit voor de provincie Henegouwen zelfs oploopt tot 72,34 %. Zoals in de twee vorige provincies gaat ook in Limburg de hoofdaandacht naar het onderwijs, cultuur en recreatie terwijl eveneens relatief veel aandacht wordt besteed aan de volkshuisvesting en de ruimtelijke ordening. Een ongeveer even groot percentage van de begroting van de provincie Luik als in Limburg wordt eveneens besteed aan de functie onderwijs, cultuur en recreatie, maar een aanzienlijk bedrag is eveneens bestemd voor volksgezondheid en sociale voorzieningen. In de provincie Luxemburg liggen de accenten van provinciale activiteit op het verkeer, de sociale voorzieningen en volksgezondheid en het onderwijs, cultuur en recreatie.

Voor de begroting van de provincie Namen verdienen naast het onderwijs, cultuur en recreatie eveneens de uitgaven voor sociale voorzieningen en volksgezondheid en voor het algemeen bestuur de aandacht. Ook de verkeersuitgaven zijn aanzienlijk. Hoofdaandacht van de provincie Oost-Vlaanderen gaat naar onderwijs, cultuur en recreatie terwijl ook de uitgaven voor verkeer en algemeen bestuur mogen vermeld. In de pro-

TABEL VIII

Gewone uitgaven (volgens de aanvankelijke begrotingen)
van de provincies voor het begrotingsjaar 1977
(in absolute cijfers $\times 1.000$ en in procenten)

	Antwerpen		Brabant		Henegouwen	
0	26.881	0,83	52.936	1,15	156.348	2,64
1	128.445	4,00	502.154	10,91	568.824	9,61
3	120	0,01	2.816	0,07	30.211	0,51
4	202.679	6,32	444.498	9,66	367.439	6,21
5	1.502.109	46,86	107.031	2,32	68.109	1,15
6	58.021	1,82	60.336	1,32	14.442	0,24
7	870.420	27,15	2.746.768	59,72	4.284.026	72,34
8	290.441	9,06	468.775	10,19	374.778	6,33
9	128.280	3,93	214.610	4,66	57.492	0,97
	3.205.396	100,00	4.599.924	100,00	5.921.669	100,00

	Limburg		Luik		Luxemburg	
0	15.001	0,97	268.112	6,48	6.301	0,83
1	110.333	7,11	436.615	10,54	61.565	8,14
3	953	0,07	1.265	0,03	5.573	0,74
4	106.929	6,89	176.375	4,26	210.849	27,88
5	106.156	6,84	124.468	3,01	48.640	6,43
6	12.038	0,78	41.680	1,01	45.646	6,04
7	907.481	58,51	2.343.891	58,58	129.136	17,08
8	144.047	9,29	720.629	17,40	192.944	25,52
9	147.990	9,54	28.452	0,69	55.485	7,34
	1.550.928	100,00	4.141.487	100,00	756.138	100,00

	Namen		Oost-Vlaanderen		West-Vlaanderen	
0	58.609	5,25	40.818	2,55	12.503	1,11
1	173.866	15,57	245.163	15,28	134.735	11,91
3	487	0,05	2.500	0,16	2.486	0,22
4	136.163	12,20	245.849	15,32	345.288	30,53
5	98.893	8,86	33.137	2,08	59.000	5,22
6	62.233	5,57	11.915	0,74	48.557	4,29
7	273.525	24,50	837.561	52,22	299.497	26,49
8	273.428	24,49	167.430	10,44	175.954	15,56
9	39.240	3,51	19.326	1,21	52.814	4,67
	1.116.444	100,00	1.603.699	100,00	1.130.834	100,00

0: niet op functies aanrekenbare uitgaven; 1: algemeen bestuur; 3: openbare orde en veiligheid; 4: verkeer; 5: handel, nijverheid en middenstand; 6: landbouw en visserij; 7: onderwijs, cultuur en recreatie; 8: sociale voorzieningen en volksgezondheid; 9: volkshuisvesting en ruimtelijke ordening.

vincie West-Vlaanderen tenslotte werd de begroting « evenwichtig » opgesteld. Accenten hier zijn de verkeersuitgaven, uitgaven voor onderwijs, cultuur en recreatie, voor sociale voorzieningen en volksgezondheid en voor algemeen bestuur.

Ofschoon meestal dezelfde hoofdfuncties de meeste uitgaven opslorpen is de verscheidenheid in het bestedingspatroon van de verschillende provincies toch vrij groot. De meest aanzienlijke verschillen liggen in de functie provinciaal onderwijs, cultuur en recreatie (72,34 % in Henegouwen, 17,08 % in Luxemburg). Aangezien het hier echter gaat om een samengestelde functie wordt deze functie hier verder opgedeeld in uitgaven voor het eigenlijke provinciaal onderwijs enerzijds en deze voor de cultuur en de recreatie anderzijds. De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel IX.

TABEL IX

Gewone uitgaven in procenten van de functie « Onderwijs, cultuur en recreatie » opgesplitst naar « Onderwijs » en « Cultuur en recreatie » (begrotingsjaar 1977)

	Antwerpen	Brabant	Henegouwen	Limburg	Lulk	Luxemburg	Namen	O.-VI.	W.-VI.
Onderwijs	62,22	88,05	95,98	75,46	92,87	58,29	61,05	81,21	35,04
Cultuur en recreatie	37,78	11,95	4,02	24,54	7,13	41,71	38,95	18,79	64,96
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Hieruit blijkt toch dat — ofschoon in alle provincies — op één uitzondering na (West-Vlaanderen) — het grootste deel voor het onderwijs is bestemd in de meeste provincies het relatieve aandeel van de uitgaven voor de cultuur en recreatie aanzienlijk is.

Bovendien kan er ook hier een vrij grote verscheidenheid worden vastgesteld tussen de provincies onderling. De extremen niet meegerekend, varieert het aandeel van de cultuur en de recreatie van 7,13 % tot 41,71 % van de globale functie.

Het ware ook zeer interessant de begrotingscijfers van 1977 te vergelijken met deze van voorgaande jaren teneinde na te gaan in hoeverre er evoluties kunnen onderkend worden in het bestedingspatroon van de provincies. Vanaf 1975 echter werden de begrotingen van de provincies opgesteld volgens een andere methode dan voorheen. In uitvoering van het akkoord van het Comité van Ministers van de Benelux Economische Unie van 29 mei 1972 inzake de voorbereiding van de coördinatie van het begrotingsbeleid van de drie Beneluxlanden in de overheidssector, waren de provincies ertoe gehouden vanaf 1975 hun begrotingen en rekeningen op te maken met inachtneming van de functionele en economische classificaties van de overheidsuitgaven en -ontvangsten. Dit maakt een door-

gedreven vergelijking van de begroting van 1977 met begrotingen van vóór 1975 dan ook praktisch onmogelijk. Vóór de invoering van de nieuwe begrotingsclassificatie kon men voor de jaren 1953, 1963, 1972 en 1974 de percentages van de gewone uitgaven per functie vaststellen zoals ze zijn neergelegd in tabel X.

TABEL X

Procentueel aandeel van de verschillende functies in het totaal van de gewone uitgaven van de provincies voor de begrotingsjaren 1953, 1963, 1972, 1974

	1953	1963	1972	1974
Patrimonium	1,9	1,3	0,9	0,9
Administratie	4,8	4,6	6,1	6,8
Justitie-Eredienst	0,7	0,5	0,5	0,5
Bedrijven	8,4	9,4	13,1	5,8
Maatschappelijke verzorg .	7,4	4,3	3,5	3,4
Openbare gezondheid	4,3	7,6	7,0	7,8
Wegen, openbare werken .	15,5	9,9	6,8	6,9
Economie	0,8	2,4	2,5	2,8
Onderwijs	37,2	36,9	29,7	34,9
Schone kunsten	2,7	2,9	3,4	3,7
Pensioenen	2,7	3,0	2,8	2,9
Schuld	12,9	17,0	23,3	23,3
Diverse uitgaven	—	—	—	—
Overdrachten	0,7	0,2	0,4	0,3
	100,0	100,00	100,0	100,0

Uit dit « historisch » overzicht zijn een aantal trends merkbaar. Een lichte procentuele toename kan worden vastgesteld bij de uitgaven voor administratie, openbare gezondheid, economie en schone kunsten. Opvallend is eveneens dat de schuldenlast van de provincies sterk is toegenomen maar zich daarna stabiliseerde. Ofschoon het onderwijs nog steeds de eerste plaats bekleedt, stellen we anderzijds een grote relatieve daling vast tot het begrotingsjaar 1972, waarna opnieuw een sterke relatieve stijging naar voren trad. De omgekeerde trend kan worden vastgesteld bij de functie bedrijven waar een vrij sterke relatieve toename werd omgebogen naar een relatieve afname. De functie maatschappelijke verzorg kende daarentegen een voortdurende relatieve daling. Ook de uitgaven voor wegen en openbare werken waren gedurende deze periode onderhevig aan een sterke relatieve afname.

De weinige gegevens uit de begroting 1977 die — na omrekening — vergelijkbaar konden worden gemaakt met hogervermelde classificatie bevestigen voor sommige belangrijke functies de trend die tot uiting kwam in de begroting van 1974. De onderwijsuitgaven waren opnieuw voorwerp van een relatieve toename (41,9 %) ; hetzelfde geldt voor de uitgaven

van administratie (9,2 %). De stabiliserende tendens van de schuldenlast werd omgebogen naar een relatieve daling maar blijft een « zware » post (20,2 %). Een verder dalende tendens kon worden vastgesteld voor wegen en openbare werken (4,9 %) en de maatschappelijke voorzorg (2,9 %). Besluitend kan worden gesteld dat voor een aantal belangrijke provinciale functies de continue tendens van 1953 tot 1972 vanaf deze laatste datum werd omgebogen in omgekeerde richting. Voor sommige andere functies daarentegen zette de tendens zich door. Ofschoon bijzonder boeiend, ligt het zoeken naar verklaringen van deze trends buiten de mogelijkheden van deze bijdrage. Zij vergen immers een verder doorgedreven begrotingen- en rekeningenonderzoek.

Besluit.

De afschaffing van de politieke organen van de provincies, zoals voorzien in het Egmontpact en het Stuyvenbergakkoord heeft bij velen de vraag doen rijzen naar het nut van de provincies. Zelden kwamen zij immers in de actualiteit, zodat de publieke opinie zich dan ook logischerwijze weinig betrokken voelde bij het provinciaal gebeuren. In deze bijdrage werd getracht dit provinciaal gebeuren vanuit de taken- en middeleninvalshoek te benaderen. Vooraf werd er evenwel op gewezen dat een aantal juridisch-institutionele belemmeringen een afdoende werking in grote mate hebben onmogelijk gemaakt. Eén van deze belemmeringen nl. de beperktheid van de financiële middelen werd verder uitgewerkt. Uit de takenanalyse werd geconcludeerd dat de provincies zich hoofdzakelijk inlaten met taken die werden tot stand gebracht vóór de tweede wereldoorlog, doch dat eveneens een aantal nieuwe domeinen werden aangeboord in de welzijnssfeer. De analyse van de provinciale uitgaven in 1977 brachten ons een beeld van het « gewicht » van deze taken. Tevens werd getracht de uitgavenstructuur in een « historische » context te plaatsen. De vraag naar de zin van een provinciaal of intermediair beleid en een daarmee overeenstemmend beleidsniveau kon uiteraard binnen het bestek van deze bijdrage niet beantwoord worden. Zij is daarom niet minder dringend. Politiekwetenschappelijk onderzoek kan hier ongetwijfeld een antwoord bieden.

Summary : The policy of the Belgian provinces.

The abolition of the political institutions of the Belgian provinces, as provided in the government declaration of 7 June 1977, puts a question into the usefulness of the provincial institutions.

This contribution intends to throw more light on the policy at the provincial level — now and in the near past — by means of a brief functional and financial analysis. Beforehand, it has to be mentioned that juridical and institutional limitations do exercise a restraining influence on the functioning of the provinces.

A task-analysis shows that they are mainly concerned with « traditional » tasks (e.g. education, traffic), but they recently take into consideration « modern » tasks in the domain of social welfare (e.g. culture, community-organization).

However, the means of the Belgian provinces are very limited ; as a result, the current expenditures of the provinces do not exceed 3 % of all public current expenditures. It shows the relative small importance of the provinces in the total government structure.

Evolutie van de wetenschapspolitieke problematiek in België gedurende het voorbije decennium (1968 - 1977)

---

door Jef VAN DER PERRE,

Medewerker

Diensten van Programmatie van het Wetenschapsbeleid.

★

Vooraf.

Een wetenschappelijke benadering van beleidsprocessen en -gedragingen, die ontledingen vanwege relevante disciplines en een poging tot geordende interdisciplinaire synthese van de resultaten dezer analyses veronderstelt, werd ook inzake wetenschapsbeleid nog niet tot stand gebracht ; zelfs deelonderzoek is eerder zeldzaam.

Geschreven door één der medewerkers aan de voorbereiding en de uitvoering van dit beleid in België, kan het navolgend verslag dergelijke lacunes vanzelfsprekend niet wegwerken ; het kan zelfs niet zonder meer als een « bevoorrecht getuigenis » zoals dit in de sociologische handboeken bepaald is, beschouwd worden. De voor veel zg. « beleids-onderzoek » typische bias, namelijk het ongeduid meenemen van een beleidsstandpunt, zal niet volledig gereduceerd zijn ; wel werd gepoogd niet eenvoudig te vervallen in een beleidsbelijdenis.

De tekst is evenmin indringend : daartoe zijn in de eerste plaats de toegemeten tijd en ruimte te beperkt. Getracht werd een gedocumenteerd en coherent overzicht van hoofdlijnen op te stellen mede met de bedoeling uitgangspunten te formuleren voor onderzoek dat nog in sterke mate ontbreekt.

Opgemerkt weze nog dat men de opvattingen inzake de relaties wetenschap — samenleving die door het Belgisch wetenschapsbeleid gedurende het voorbije decennium geïmpliceerd werden, grotendeels terug vindt in

J. Spaey *et al.*, *Le Développement par la Science* (Paris, Unesco, 1969). Hierin vindt men tevens een beschrijving van ontstaan, begrip, doeleinden, middelen en gangbare organisatievormen van wetenschapsbeleid. Uiteraard bestaan er andere of alternatieve wetenschapspolitieke concepten. De aangewezen confrontatie van deze diverse theorieën werd tot dusver nog weinig uitgewerkt.

I. De Rijksbegroting voor Wetenschapsbeleid.

Sinds 1968-1969 beslist het Parlement elk jaar over de begroting voor Wetenschapsbeleid. Deze groepeert op jaarbasis alle rijksuitgaven voor wetenschappelijk onderwijs, onderzoek en dienstbetoon met uitzondering van de investeringsuitgaven voor de universitaire instellingen en de wetenschappelijke Rijksinstellingen. Naar algemeen gebruik wordt dergelijk parlementair onderzoek telkens ingeleid door een toelichting vanwege de betrokken Minister voor de bevoegde commissie (1). In de eerste uiteenzetting van dit soort, gehouden op 3 december 1968, stelde Minister Lefevre de volgende vraag : « Is deze begroting, objectief gezien, voldoende om de behoeften van het land te dekken ? » (2).

Het is duidelijk dat op deze vraag geen rechtstreeks antwoord mogelijk is omdat ook de financiële behoeften verbonden aan de wetenschappelijke inspanningen van een land niet zonder meer mathematisch meetbaar zijn. Een benaderend antwoord of een beeld van de situatie wordt dan ook gezocht in een aantal indicaties. De meest gebruikelijke zijn reeds grotendeels terug te vinden in bovengenoemde uiteenzetting van Minister Lefevre ; zij worden hier hernomen omdat zij een vergelijking toelaten met de huidige situatie (1977-1978).

---

(1) De verslagen van deze commissievergaderingen vormen een basisinformatie inzake het wetenschapsbeleid in België. Hierna volgt de volledige lijst van deze rapporten (verkorte referentis) :

- Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag Henckens, 4-V (1968-1969) n° 2 ;
- Senaat, Verslag Van Acker, n° 230 (1969-1970) ;
- Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag Willems, 4-V (1970-1971) n° 3 ;
- Senaat, Verslag Lindemans, n° 348 (1971-1972) ;
- Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag Remacle, 4-V (1972-1973) n° 2 ;
- Senaat, Verslag Leemans, n° 38 (1973-1974) ;
- Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag Coens, 4-V (1974-1975) n° 3 ;
- Senaat, Verslag Verhaegen, 5-V (1975-1976) n° 5 ;
- Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag Lenssens, 4-V (1976-1977) n° 4 ;
- Senaat, Verslag De Facq, 5-V (1977-1978) n° 4.

(2) Kamer van Volksvertegenwoordigers, Begroting van de Diensten van de Eerste Minister voor het begrotingsjaar 1969, Verslag namens de Commissie voor de Algemene Zaken en het Openbaar Ambt uitgebracht door de Heer Henckens, 4-V (1968-1969) n° 2, blz. 24.

1. Een bevoordeelde begroting.

Minister Lefevre wijst er vooreerst op dat de begroting voor wetenschapsbeleid een bevoordeelde begroting is. Hiermee wordt bedoeld dat zij sneller stijgt dan de globale rijksmiddelenbegroting en dus, dat haar relatief belang of haar aandeel in de rijksmiddelenbegroting toeneemt.

Dit aandeel steeg inderdaad regelmatig van 4,21 % in 1965 tot 5,08 % in 1972 om dan echter terug te vallen tot 4,90 % in 1973 en 4,65 % in 1974. Dit percentage is met uitzondering van het jaar 1976 verder gedaald en bereikte in 1977 4,07 % (3).

Men kan dus stellen dat de begroting voor Wetenschapsbeleid haar prioritair karakter in de bovengestelde betekenis verloren heeft.

De hierboven aangehaalde verhouding vormt evenwel slechts één indicator van de evolutie der begroting. Dat deze op een betekenisvolle wijze in volume is blijven toenemen moge blijken uit het feit dat zij in 1969 12.027 MBfr. bedroeg en in 1977 37.152 MBfr. Dit laatste bedrag betekent in reële termen (basis 1969 ; correctiefactor : index der kleinhandelsprijzen) 20.452 MBfr. (+ 70 %).

Het begrotingsprogramma steeg, blijkens berekeningen door de Diensten voor Programmatie van het Wetenschapsbeleid (DPWB), in dezelfde reële termen gedurende de periode 1969-1977 jaarlijks gemiddeld met 6,86 %. Deze toename ligt lager dan die van de rijksmiddelenbegroting, met een jaarlijks gemiddelde vermeerdering met 8,16 %, maar hoger dan die van het BNP (tegen marktprijzen) dat van 1969 tot 1976 jaarlijks gemiddeld steeg met 4,31 %.

Ter verklaring kan kort worden aangestipt dat de wetenschapspolitieke inspanning van het land gedurende de jongste twintig jaar voornamelijk geconcentreerd werd op de uitbreiding van het wetenschappelijk potentieel en meer bepaald op de oplossing van de universitaire expansieproblematiek. De financiering der universitaire werkingskosten vertegenwoordigt doorgaans zowat de helft van het begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid, dat sterk beïnvloed wordt door de financieringsautomatismen uit de universitaire wetgeving en met name door de evolutie van de studentenaantallen.

In andere dan het universitair domein werden weinig spectaculaire nieuwe initiatieven genomen, met uitzondering van de financiering, op

---

(3) Het gaat hier om een actualisering aan de hand van recente cijfers en van de sinds 1977 toegepaste indelingen, van : Diensten van de Eerste Minister - Programmatie van het Wetenschapsbeleid : Statistisch overzicht van het Wetenschappelijk en Technologisch Potentieel van België 1963-1971, blz. 151, tabel 5.2.c.

de begroting van de Eerste Minister, van de geconcentreerde acties en de nationale programma's (cf infra).

2. Internationale vergelijking.

In zijn hogergenoemde uiteenzetting verklaarde Minister Lefevre, verwijzend naar een tendensadvies vanwege de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid (4) : « Zoals de leden van de Kamer weten vertoont het wetenschappelijk potentieel van België een zekere achterstand in vergelijking met de andere Europese landen van eenzelfde ontwikkelingspeil zoals bv. Nederland. » (5).

Internationale vergelijkingen in deze context moeten met grote omzichtigheid benaderd worden. De indicatieve waarde ervan is eerder zwak om tal van redenen. Een land kan ook teveel, onevenwichtig of verkeerd investeren in speurwerk en ontwikkeling (S en O); de verschillen tussen kleine en grote landen beperken zich lang niet tot schaalkwesties; industriële S en O uitgaven zijn slechts in beperkte mate voorwerp van een wetenschapsbeleid; S en O uitgaven moeten eigenlijk in een bredere context geplaatst, bv. van culturele en educationele uitgaven. Het bestaan zelf van vergelijkingsresultaten leidt bevendien vrijwel systematisch tot een simplificerend gebruik ervan, tot een overschatting van hun validiteit en tot een onderschatting van de methodologische relativeringen en gehanteerde aannamen.

In een studie die de periode 1963-1971 bestrijkt groepeerde de OESO haar 21 lidstaten in functie van de absolute en relatieve belangrijkheid van hun *totale* (overheids- en andere) uitgaven voor S en O in vijf categorieën. België bevond zich in 1971 bovenaan in de middengroep, gekarakteriseerd door een « R-D moyenne et intensité de recherche moyenne » (6).

Verder blijken de bruto-uitgaven voor S en O in België voor de periode 1963-1971 ook in vergelijking met andere landen gevoelig gestegen te zijn (7).

Voor de periode 1970-1977 beschikken we over een recente studie van de Europese Gemeenschap. Hierin wordt de gemiddelde jaarlijkse evolutie van de totale financiering van S en O van 1970 tot 1976 in

---

(4) Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, Tendensadvies over de Begroting voor de Wetenschap - Periode 1967-1972, Brussel 1966. Ook in 1970 heeft de Nationale Raad een dergelijk tendensadvies verstrekt.

(5) Zie aangehaald werk onder (2), blz. 24.

(6) OCDE, *Profils de Ressources consacrées à la Recherche et au Développement expérimental dans la Zone OCDE, 1963-1971*, Paris 1975, blz. 14.

(7) Zie aangehaald werk onder (6), blz. 18.

België, namelijk + 2,2 % in reële of constante prijzen, gewaardeerd als een « bescheiden groei », die een elasticiteit van 0,93 vertoont, d.w.z. de toename van de S en O uitgaven ligt iets lager dan deze van het bruto binnenlands produkt (8).

De jaarlijkse toename van de S en O uitgaven in de negen landen van de Gemeenschap bedraagt 3,2 % in constante prijzen en de elasticiteit is 0,99. Voor 1977 wordt op basis van de voorlopige begrotingen voor België een vermindering van 0,8 % voorspel van de reële waarde van het wetenschapsbudget (9).

Verder blijkt dat ons land zijn plaats in de EG op dit gebied, namelijk na Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland maar vóór Denemarken, Italië en Ierland handhaaft. Zoals in de meeste landen van de EG was ook in België de positie van de S en O uitgaven ten opzichte van andere economische aggregaten (per hoofd van de bevolking, aandeel in de globale rijksbegroting, of ten aanzien van het bruto binnenlands produkt) sterker in het begin der jaren zeventig dan nu. Wel moet gezegd dat België niet het niveau der Europese gemiddelden haalt en zich de jongste jaren eerder van deze gemiddelden verwijderd (10).

3. *Het bestedingspatroon.*

Behalve het niveau der uitgaven is uiteraard ook de wijze waarop deze besteed worden belangrijk. Een evenwichtig begrotingsprogramma moet deze prioriteiten tot uitdrukking brengen die voortvloeien uit de grootst mogelijke sociale dienstbaarheid van de wetenschappelijke activiteiten.

Een dezer prioriteiten mag trouwens best het fundamenteel onderzoek zijn, als noodzakelijk voorwaarde voor elke andere vorm van wetenschappelijke activiteit. De evenwichtsgraad van de begroting voor wetenschapsbeleid wordt afgetast door diverse analyses (11), waarvan er hier slechts drie besproken worden.

---

(8) Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen, Overheidsfinanciering van Spuurwerk en Ontwikkeling 1970-1977, Brussel 1978, blz. 68 : zoals vermeld bedraagt de elasticiteitscoëfficiënt 0,93 en niet 0,03 ; zie ook « Evolution du niveau et des structures de l'activité de R-D dans les pays membres de l'OCDE depuis 1971 » in : OCDE, Science, Technologie et maîtrise des Problèmes complexes, Paris 1976, blz. 108-145.

(9) Zie aangehaald werk onder (8), blz. 69.

(10) Zie aangehaald werk onder (8), blz. 81.

(11) OCDE, La mesure des Activités scientifiques et techniques (Manuel de Frascati) Paris 1976 ; het basismateriaal voor dergelijke analyses is voor wat België betreft meestal afkomstig uit de tweejaarlijkse enquêtes inzake het wetenschappelijk potentieel uitgevoerd door de diensten voor Programmatie van het Wetenschapsbeleid.

a) *Indeling per massa.*

Het begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid bestond oorspronkelijk uit vijf en nu uit zes massa's. Deze onderverdeling geeft een algemeen beeld van de spreiding der wetenschapskredieten naargelang hun algemene bestemming.

Massa I betreft de rechtstreekse financiering van het universitair onderwijs (werkingskosten der universitaire instellingen en andere uitgaven).

Massa II betreft de onrechtstreekse financiering van het universitair onderzoek (de toelagen aan het NFWO en aan de drie Geassocieerde Fondsen, alsook — voor wat hun beursverlening betreft — aan het IWONL en aan het Interuniversitair College voor Management).

Massa III omvat de overheidsfinanciering van wetenschappelijke activiteiten gericht op technologische, industriële of landbouwkundige doeleinden (o.m. de begrotingen van het IWONL, de Dienst voor Prototypes, het Studiecentrum voor Kernenergie te Mol, het Institut de Radio-Elements te Charleroi, enz.).

Massa IV omschrijft de financiële middelen voor wetenschappelijke activiteiten van openbaar dienstbetoon en algemeen belang (wetenschappelijke rijksinstellingen, ministerieel initiatief, geconcentreerde acties en nationale programma's).

Massa V omvat de bijdragen in internationale wetenschappelijke activiteiten (Europese universitaire instellingen, samenwerking met ontwikkelingslanden, ruimtevaart, CERN, bouw van een prototype Snelle Neutronen Reactor te Kalkar, onderzoek in het kader van de Europese Gemeenschap, enz.).

Massa VI omvat de tussenkomst van de Staat voor investeringen en sociale activiteiten in de universiteiten alsook voor de academische ziekenhuizen.

Bijgaande tabel I geeft de evolutie van het relatieve aandeel van elk der massa's in de begroting voor Wetenschapsbeleid sinds 1965 (12).

---

(12) Het gaat om een actualisering, aan de hand van recente cijfers en van de sinds 1977 toegepaste indelingen, van : Diensten voor Programmatie van het Wetenschapsbeleid, Statistisch Overzicht van het Wetenschappelijk en Technologisch potentieel van België 1963-1971, Brussel 1975, blz. 147, tabel 5.4.b.

Meest opvallend in dit overzicht is het overwicht van de kredieten die naar de universitaire instellingen gaan. In werkelijkheid ligt het universitair aandeel nog hoger dan rechtstreeks blijkt, want diverse kredieten uit andere massa's komen uiteindelijk eveneens in de universiteiten terecht (onderzoek op ministerieel initiatief of van algemeen belang; internationaal opgezet onderzoek; technologisch en industrieel onderzoek), zodat het universitaire aandeel in elk geval meer dan 60 % bedraagt.

TABEL I

Procentuele structuur van het begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid van 1965 tot 1977

Dienst/jaar	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Massa I	46,63	50,18	50,23	50,50	49,90	48,42	51,25	53,75	54,99	52,18	51,53	49,84	50,30
Massa II	6,29	3,18	4,64	4,52	4,37	4,57	4,77	5,24	5,44	5,21	5,63	5,64	5,54
Massa III	18,86	19,75	17,34	19,06	20,28	19,55	19,63	17,99	15,98	17,87	17,73	17,84	17,51
Massa IV	11,90	11,36	10,08	10,19	10,12	11,57	11,60	10,84	10,84	10,18	9,89	10,44	9,98
Massa V	10,66	10,26	11,37	8,06	6,41	5,90	5,61	5,19	5,52	7,55	7,81	8,22	9,18
Massa VI	5,66	5,27	6,34	7,67	8,92	9,99	7,14	6,99	7,23	7,01	7,41	8,02	7,51
Totaal	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Ook uit internationale vergelijkingen blijkt dat deze situatie België typeert (13).

Het aandeel van het technologisch of industrieel onderzoek (voornamelijk massa III) is echter relatief klein gebleven. Reeds in 1968 noemde Minister Lefevre dit onevenwicht verontrustend. Wijzend op de explosie der studentenaantallen aan de universiteiten omschreef hij aldus « ... het voornaamste objectief van het wetenschapsbeleid: er voor zorgen dat de Belgische samenleving van nu tot in 1980 door de modernisering van haar industriële structuur en van de voornaamste activiteiten uit de tertiaire sector, zo evolueert dat ze al dit intellect effectief zou weten te gebruiken... want indien de tweede industriële revolutie aan ons zou voorbijgaan... dan zouden wij door onze schuld een sociaal onevenwicht gecreëerd hebben en een traumatisme bij de jongeren... (14) ».

Hieraan dient overigens toegevoegd dat de rijksbegroting voor Wetenschapsbeleid globaal genomen sneller steeg dan de privé-financiering, zodat het aandeel van de privé-sector in de bruto nationale wetenschaps-

(13) Zie aangehaald werk onder (12), tabel 10.3.a., blz. 239; zie ook aangehaald werk onder (6), Graphique L, blz. 46.

(14) Zie aangehaald werk onder (2), blz. 25.

uitgaven (BNWU) terugliep van 56,5 % in 1963 tot 36,5 % in 1967 en 39,6 % in 1971. Neemt men alleen de financiering van S en O in aanmerking dan liep dit aandeel over dezelfde periode terug van 70,7 % over 48,5 % tot 50,1 % (15).

Daarbij blijkt de tragere groei van de zelffinanciering in de privé-sector niet gecompenseerd te worden door een doorstroming van overheidskredieten (16).

Hetzelfde fenomeen vindt men grosso modo terug in de groeicoëfficiënten van het wetenschappelijk personeel per sector (17).

Opnieuw dient gezegd dat de snellere toename zowel van de financiering als van de wetenschappelijke tewerkstelling uit hoofde van de overheid vooral ten goede komt aan het universitair onderwijs (18).

Daarbuiten is de consumptie van wetenschapskredieten en vooral de tewerkstelling van wetenschappelijk personeel door de overheidssector zelf — met andere woorden de rol van de overheid als uitvoeringssector — duidelijk de kleinste gebleven gedurende de periode 1963-1971 (19).

Men zou overigens in deze context ook de evolutie moeten kennen van de globale — dus niet alleen de « wetenschappelijke » — tewerkstelling van afgestudeerden uit het hoger en universitair onderwijs.

b) *Indeling per objectief.*

Deze a priori interessante benadering veronderstelt een eenvormige analyse over meerdere jaren en de oplossing van zeer complexe methodologische problemen, bv. inzake terminologie. Toch heeft zij reeds mede geleid tot vaststelling, verder onderzoek en bestrijding van belangrijke onevenwichten. Een voorbeeld daarvan vormt de financiering van het kernenergetisch onderzoek (18,77 % van het begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid in 1977) (20).

Deze vaststelling geeft aanleiding tot een gevoeligheid die hoofdzakelijk drie aspecten vertoont : de verhouding van deze finaliteit ten overstaan van de overige globale objectiefcategorieën, die op één na alle

(15) Zie aangehaald werk onder (12), blz. 115.

(16) Zie aangehaald werk onder (12), blz. 121 en volgende.

(17) Zie aangehaald werk onder (12), blz. 63.

(18) Zie aangehaald werk onder (12), blz. 115 en 64.

(19) Zie aangehaald werk onder (12), blz. 115, 64, 52.

(20) Belgische Senaat, Ontwerp van Wet houdende de Begroting van de Diensten van de Eerste Minister voor het Begrotingsjaar 1978 - Kredieten Wetenschapsbeleid en Programmatie, Verslag namens de Commissie voor Culturele Zaken en Wetenschapsbeleid uitgebracht door de Heer DE FACQ, 5-V (1977-1978) n° 4, blz. 13-14. Zie ook : Diensten voor Programmatie van het Wetenschapsbeleid, Ontleding per Objectief van de Belgische begroting voor Wetenschapsbeleid 1965-1975, Brussel 1974 ; aangehaald werk onder (8), blz. 69-71 ; OCDE, Evolution des Priorités de la Recherche publique, Paris 1975.

minder bedeed worden ; de precisering van het objectief kernenergie : onderzoek inzake reactorveiligheid bv. wordt nu meer gewaardeerd dan spuurwerk inzake de kernenergieproductie als dusdanig ; de verhouding kernenergetisch onderzoek — navorsing in verband met andere energiebronnen en andere aspecten van het energievraagstuk.

De analyses per objectief tonen echter vooral mede de noodzakelijkheid aan van een meerjarenplanning inzake Wetenschapsbeleid (21).

c) *Analyse per gemeenschap en per gewest.*

Aan een evenwichtige spreiding van de overheidsinvesteringen in wetenschappelijke activiteiten over de gemeenschappen en gewesten kan in feite hetzelfde belang worden gehecht als aan de omvang en de besteding van de wetenschapsbegroting op nationaal vlak : ook hier gaat het essentieel om ontwikkelingskansen en mobilisatie van wetenschappelijk talent.

TABEL II

Communautaire verdeling van de begroting voor Wetenschapsbeleid (22)

		N	F	Onbepaald	Totaal
1974	miljard Bfr.	10,2	11,3	2,3	23,8
	%	42,75	47,25	10	100
1975	miljard Bfr.	10,87	11,12	3,7	25,6
	%	42,48	43,46	14,6	100

Het onevenwicht ten nadele van de Nederlandse gemeenschap werd sinds 1967 ontleed en inzonderheid door de overheidsmaatregelen inzake universitaire expansie en onrechtstreekse financiering van het universitair onderzoek (Inhaalplan Lefèvre) in belangrijke mate gereduceerd (22). De jongste ontledingen, die duidelijk nog verdere verfijning behoeven, bepalen deze verdeling als aangegeven in tabel II.

Deze cijfers tonen dus nog steeds een onevenwicht aan dat grotendeels te maken heeft met de universitaire financiering waarvan in 1975 52,89 % naar de Franse en 47,11 % naar de Nederlandse gemeenschap

(21) Voor een voorbeeld van deze benadering, zie : « Tweede Kamer der Staten-Generaal, Wetenschapsbudget 1978, Meerjaren voor Wetenschapsbeoefening, Zitting 1977-1978, 14801, n° 1-2, Den Haag 1977.

(22) Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, Nota Wetenschapsbeleid ingediend door de Heer G. GEENS, Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid, 126 (1974-1975) n° 1 ; Uiteenzetting door J.A. VANDEKERCKHOVE, Minister van Wetenschapsbeleid, in aangehaald werk onder (20) Verslag DE FACQ, blz. 14-15, 35-44. Hieruit blijkt o.m. dat de verdelingen 1974 en 1975 niet zonder meer vergelijkbaar zijn.

ging (23). Dat deze spreiding problematisch blijft moge ondermeer blijken uit het feit dat de Nederlandse universitaire instellingen in 1974-1975 jaar 51,8 % van de Belgische studenten telden.

Ook de regionale verdeling zal de aandacht gaande houden wegens het relatief beperkte aandeel van het Vlaamse gewest en vooral gezien de grote concentratie in het Brusselse gewest en de duidelijk lage participatie van Wallonië (tabel III). Deze cijfers zijn wel sterk beïnvloed door de nog gedeeltelijke localisatie van de Université Catholique in het Vlaamse land.

TABEL III

Regionale verdeling van de begroting voor Wetenschapsbeleid (24)

	Vlaams gewest	Waals gewest	Brussels gewest	Onbepaald	Totaal
1974 miljard Bfr. .	10,3	5,2	6	2,2	23,7
%	43,41	21,9	25,32	9,35	100
1975 miljard Bfr. .	10,8	5,6	6,3	2,9	25,6
%	42,13	21,92	24,58	11,37	100

Intussen werd door de in 1970 herziene Grondwet (artikel 59 bis) een zekere cultuurautonomie ingesteld en werden cultuurraden opgericht waarvan de bevoegdheid en werking verder werd omschreven in de desbetreffende wet van 21 juli 1971.

De cultuurraden zijn bevoegd inzake onderwijs, behalve voor de materies die betrekking hebben op de schoolvrede, de schoolplicht, de onderwijsstructuren, de diploma's, de subsidies, de wedderegelingen en de schoolbevolkingsnormen. De bevoegdheid van de cultuurraad omvat ook de aanmoediging van de vorming van navorsers en het cultureel patrimonium, waaronder de musea en de andere culturele wetenschapsinstellingen. Het Egmontpact van 1977 heeft deze bevoegdheden bevestigd. Verder lijkt het geen twijfel dat ook de regionalisering wetenschapspolitieke implicaties zal hebben, aangezien de regionale bevoegdheden materies behelzen waarin een wetenschappelijke inbreng een vitale betekenis kan hebben.

De oppuntstelling van concrete en algemeen aanvaarde interpretaties en de operationalisering van deze bevoegdheden vordert slechts langzaam.

(23) Zie aangehaald werk onder (20) : Verslag DE FACQ, blz. 15.

(24) Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag COENS, 4-V (1974-1975) n° 3, blz. 14 ; aangehaald werk onder (20) : Verslag DE FACQ, blz. 15. Hieruit blijkt o.m. dat de verdelingen 1974 en 1975 niet zonder meer vergelijkbaar zijn.

De staatshervorming heeft blijkbaar ook in principe nog geen eindpunt bereikt, mede omdat de nieuwe bevoegdheidsverdelingen en hun uitgangspunten nog geen vereenvoudigd nieuw evenwicht tussen de diverse beslissingsniveaus in uitzicht stellen.

4. *Organisatie.*

De vragen in verband met een efficiënte en evenwichtige financiering van de wetenschappelijke activiteiten kunnen niet losgemaakt worden van de organisatieproblematiek, niet alleen van deze activiteiten zelf, maar van elke maatschappelijke activiteit waarin de wetenschappelijke informatie een nuttige inbreng kan betekenen. Deze organisatieproblemen hebben in hun samenhang met de financieringsvragen, tot dusver weinig aandacht gekregen.

Globaal genomen heeft ons land gedurende de laatste twintig jaar een sterke inspanning opgebracht om zijn wetenschappelijk potentieel uit te breiden. De adequate affectatie van dit potentieel in de diverse sectoren van de samenleving is nu duidelijk het hoofdprobleem geworden van het wetenschapsbeleid. Dit is echter niet op de eerste plaats een begrotingsprobleem.

II. *Wetenschappelijk onderwijs.*

1. Het Belgische wetenschapsbeleid is zoals gezegd ook in het voorbije decennium voornamelijk gekenmerkt door de maatregelen inzake universitaire expansie.

a) *Wettelijke maatregelen (25).*

Het beleid inzake universitaire expansie werd, na de wet van 9 april 1965 houdende diverse maatregelen voor de universitaire expansie (26), voortgezet voornamelijk via twee kanalen.

Enerzijds werden door de wet van 28 mei 1971 en door daarmee samengaande wetten, waaronder deze van 7 april 1971 inzake de oprichting van de Universitaire Instelling Antwerpen en van 28 mei 1971 betreffende de oprichting van het Universitair Centrum Limburg, bestaande instellingen uitgebreid en nieuwe opgericht. België telt bijgevolg 22 universitaire instellingen (27) met name : de Katholieke Universiteit te Leuven

---

(25) Voor een overzicht der wetgeving tot 31 maart 1976, zie : Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, Bestuur van het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek, Het Universitair Onderwijs, Wetten en Besluiten, Brussel 1976.

(26) Zie ondermeer : G. GEENS, De Wet op de Universitaire Expansie, CEPES documenten, 4de jaargang 1965, n° 4.

(27) Zie ondermeer : G. GEENS, de Universitaire Expansie : een Status Questionis, in : Onze Alma Mater, 30ste jaargang (Leuven 1976) n° 1, blz. 9-29.

(met afdeling te Kortrijk), de Rijksuniversiteit Gent, de Vrije Universiteit Brussel, het Rijksuniversitair Centrum te Antwerpen, de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius te Antwerpen, de Universitaire Instelling Antwerpen, het Universitair Centrum Limburg, de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius te Brussel, het Instituut voor Tropische Geneeskunde te Antwerpen, het College voor Ontwikkelingslanden te Antwerpen, de Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid te Brussel, de Koninklijke Militaire School te Brussel, de Université Catholique de Louvain, de Université de l'Etat à Liège, de Université Libre de Bruxelles, de Université de l'Etat à Mons, de Faculté Polytechnique de Mons, de Faculté universitaire catholique de Mons, de Facultés universitaires Notre-Dame de la Paix à Namur, de Faculté des Sciences agronomiques de l'Etat à Gembloux, de Facultés universitaires Saint-Louis à Bruxelles en de Fondation universitaire Luxembourgeoise.

Anderzijds kwam ook in 1971, na grondige voorbereiding door de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid (28), de wet van 27 juli inzake de directe financiering en de controle van de universitaire instellingen tot stand. Deze wet voert een voor alle instellingen geldend controle- en financieringsstelsel in, dit laatste gebaseerd op objectieve normen (het studentenaantal, rekening houdend met een specifieke omringingscoëfficiënt en een specifieke uitgavestructuur per studierichting, minimum- en maximumdrempels per studierichting en studieniveau, verworven rechten per instelling) en leidde tot een forse verhoging van de werkmiddelen voor de universiteiten. Deze verhoging bedroeg, in reële termen en in prijzen van 1969 : 1970-1971 : + 18,24 % ; 1971-1972 : + 15,55 %.

De wet werd in haar financiële consequenties enigszins afgezwakt en op sommige punten van beheer, voornamelijk inzake personeel, uitgebreid door de wet op de budgettaire voorstellen van 5 januari 1976 (de zogenaamde programmawet 1976).

Inzake universitaire investeringen werd het in 1968 aangekondigde maximumplan van 35 miljard — prijzen 1968 — vrijwel volledig uitgevoerd. Door de wet van 16 juli 1970 die nadien werd verlengd, werden — grotendeels volgens de typisch Belgische evenwichten (taalregime, Rijks- en Vrije Instellingen, Vrij Katholiek en Vrij overige) — de maximaal beschikbare bedragen of ontleningsmogelijkheden op forfaitaire wijze vastgelegd. De effectieve trekking van deze rechten werd bij koninklijk besluit van 27 december 1974 afhankelijk gemaakt van de

---

(28) Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid (Speciale Commissie), de Universitaire Expansie, Brussel 1968.

erbiegging van een goedkeuringsprocedure en van fysische en financiële normen. Deze normen werden tot dusver echter slechts gedeeltelijk toegepast, ondermeer omdat de desaffectatieclausules inzake in principe vervangen gebouwen nog niet konden uitgevoerd worden. De forfaitair toegemeten bedragen werden desalniettemin uitgeput, wat een sterke overfinanciering laat vermoeden.

Verder werden maatregelen genomen ter verhoogde financiering van de sociale infrastructuur en van de academische ziekenhuizen.

Tenslotte dient de wet vermeld van 24 maart 1971 inzake de inrichting van het universitair onderwijs door de Staat waarbij, na de contestatiegolf van 1968, een participatie van de diverse geledingen en betrokken milieus in het bestuur der rijksuniversiteiten werd ingevoerd.

De ervaring die intussen met deze participatieformule werd opgedaan zou stilaan onderzocht en geëvalueerd kunnen worden, in de bredere context van een onderzoek over besluitvorming aan de universiteit.

b) *Huidige universitaire problemen* (29).

Bovenvermelde maatregelen hebben praktisch tot gevolg dat de universitaire expansie als probleem van onthaalcapaciteit, met uitzondering wellicht van de studierichting geneeskunde die ook een dure ziekenhuisinfrastructuur veronderstelt, opgelost is. Aangezien in de wetgeving een automatisch financieringsmechanisme is voorzien voor elk bijkomend student zijn de onthaalmogelijkheden immers in feite vrijwel onbeperkt.

Stagnering van studentenaantallen.

Tegen de talrijke prognoses in vertraagde de toename der studentenaantallen kort na de tot standkoming van de tweede wet op de universitaire expansie.

De omstandigheid dat de demografische evolutie — het aantal geboorten is blijven toenemen tot in 1964 — terzake geen rol kan spelen uitgezonderd, zijn de achtergronden van deze verzwakking weinig gekend en onderzocht. Tegenover de algemene verwachting dat de participatiegraad nog geruime tijd zou blijven toenemen gezien o.m. de onevenredige vertegenwoordiging van bepaalde belangrijke categorieën — de lagere sociale strata, de Nederlandse gemeenschap, bepaalde subgewesten, de vrouwen — staat men nu blijkbaar voor een zekere saturatie of terughoudendheid.

---

(29) Zie ondermeer G. GEENS, Is de universitaire expansie uitgedoofd?, in K.U. Leuven, Mededelingen van de Dienst voor Studleadvies, 1977-1978 (6)3.

TABEL IV

Jaarlijkse evolutie in de periode 1966-1976 van het aantal Belgische generatiestudenten onderverdeeld naar taalgemeenschap, geslacht en uitgedrukt in absolute aantallen en jaarlijkse toenamecoëfficiënten (30)

	N						F						T	
	M		V		Tot.		M		V		Tot.			
	Ab.	Jtk	Ab.	Jtk	Ab.	Jtk	Ab.	Jtk	Ab.	Jtk	Ab.	Jtk		
a 1966-67	4376	-	1541	-	5917	-	3773	-	1870	-	5643	-	11560	-
b 1967-68	4756	$\frac{b}{a} = +8,68\%$	1761	+ 14,27%	6517	+ 10,14%	3917	+ 3,81 %	2090	+ 11,76%	6007	+ 6,45 %	12524	+ 8,33 %
c 1968-69	5096	$\frac{c}{b} = +7,14\%$	2079	+ 18,05%	7175	+ 10,09%	4107	+ 4,85%	2162	+ 3,44%	6269	+ 4,36 %	13444	+ 7,34 %
d 1969-70	5563	$\frac{d}{c} = +9,16\%$	2383	+ 14,62%	7946	+ 10,74%	4399	+ 7,10%	2359	+ 9,11%	6758	+ 7,8 %	14704	+ 9,37 %
e 1970-71	5643	$\frac{e}{d} = +1,43\%$	2646	+ 11,03%	8289	+ 4,31%	4489	+ 2,25%	2648	+ 12,25%	7146	+ 5,74%	15435	+ 4,97 %
f 1971-72	5885	$\frac{f}{e} = +4,28\%$	2747	+ 3,81%	8632	+ 4,13%	4641	+ 3,17%	2981	+ 12,57%	7622	+ 6,66%	16254	+ 5,30 %
g 1972-73	5787	$\frac{g}{f} = -1,77\%$	3077	+ 12,01	8864	+ 2,68%	4573	- 2,40%	2871	- 3,69%	7444	- 2,23%	16308	+ 0,33 %
h 1973-74	5860	$\frac{h}{g} = +1,26\%$	3098	+ 0,68%	8958	+ 1,06%	4440	- 2,91%	3009	+ 4,80%	7449	+ 0,06%	16407	+ 0,60 %
i 1974-75	6058	$\frac{i}{h} = +3,37\%$	3212	+ 3,67%	9270	+ 3,48%	4400	- 0,90%	2989	- 0,66%	7389	- 0,80%	16659	+ 1,53 %
j 1975-76	5946	$\frac{j}{i} = -1,85\%$	3310	+ 3,05%	9256	- 0,16%	4338	- 1,41%	2983	- 0,20%	7321	- 0,92%	16577	- 0,49 %

(30) Absolute cijfers ontleend aan de jaarverslagen van de Universitaire Stichting Dienst voor Statistiek; inbegrepen zijn cijfers betreffende de Koninklijke Militaire School en de Protestantse Theologische Faculteit, beide te Brussel.

In een periode van economische crisis wordt deze reserve als vanzelf toegeschreven aan twijfels die de jongeren en hun ouders zouden koesteren over de toekomstmogelijkheden die het universitair onderwijs kan bieden. Hieruit zou opnieuw de neiging ontstaan om studies te kiezen van kortere duur die voorbereiden op concretere beroepen met een rechtstreeks vatbare nuttigheid.

Voor deze hypothese zoekt men veelal steun in bepaalde indicaties, en met name in de cijfers betreffende enerzijds de werkloosheid en anderzijds de evolutie der studentenbevolking in de overige vormen van hoger onderwijs.

Werkloosheid van universitair afgestudeerden (31).

Genoemde werkloosheid is inderdaad gevoelig toegenomen gedurende de jongste jaren. Ontdaan van de sterke seizoenschommeling en derhalve gemeten in de maand juni, steeg het cijfer der universitaire werkzoekenden van 1.106 in 1973, de daaropvolgende junimaanden tot 1.625, 2.678, 4.007 en 4.470 in 1977, d.i. een gemiddelde jaarlijkse toename met 54 %, het jongste jaar echter met 11,6 % (32).

Deze toename is voor een jammer genoeg niet te bepalen deel onafhankelijk van de evolutie op de arbeidsmarkt, namelijk in zover zij te wijten is aan de versoepeling van de inschrijvingsvoorwaarden op de werkloosheidslijsten, de verkorting van de wachttijd en de verminderde drempelvrees vanwege de jongeren in verband met deze inschrijving. Eveneens eerder crisisvreemd is de gevoelige vermindering van de vervangingsbehoeften van universitair afgestudeerden op de arbeidsmarkt : de explosie van universitaire studentenaantallen en -diploma's heeft inderdaad geleid tot een sterke verjonging van de actieve universitaire gevormde bevolking : einde 1970 was 63 % van de Belgische actieve bevolking met een universitair diploma jonger dan 45 jaar (33). De werkloosheid is verder uiteraard niet dezelfde in alle studierichtingen : zo vertegenwoordigen de menswetenschappen 49 % van de studentenbevolking, maar 62 % van de werkzoekenden (1977). Verder worden

---

(31) Zie in dit verband : A. BONTE en E. VAN BIEZEN, *Tewerkstelling na de universiteit*, Gent 1973 ; A. BONTE, *Werkloos na de universiteit ?*, Brugge 1976 ; A. BONTE, *Studeren aan de universiteit... en dan ?*, Brugge 1977 ; zie ook J. VAN DE VIJVERE en J.L. GRAULS, *De Tewerkstelling bij de universiteit gediplomeerden van de academiejaren 1971-1972 en 1972-1973*, Diensten voor Programmatie van het Wetenschapsbeleid, Brussel 1978 (in voorbereiding).

(32) Bron : Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, *Werkzoekenden met universitaire vorming (driemaandelijks statistiek)*.

(33) Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Volkstelling 1970, Deel 10A, Onderwijsniveau van de bevolking*, blz. 101.

vooral de recent afgestudeerden getroffen : in juni 1977 waren 75 % dezer werkzoekenden jonger dan 30 jaar en onder hen waren 71 % gedurende minder dan één jaar werkzoekend. Tegenover de, gemiddeld per studierichting, ongeveer 25 % van de afgestudeerden die op dit ogenblik niet onmiddellijk een passende betrekking vinden, staan 75 % die blijkbaar zonder grote moeilijkheden op de arbeidsmarkt aan hun trekken komen.

Vooraf belangrijk is echter dat de universitaire een onderdeel vormt van de algemene werkloosheid, waarbij de gediplomeerden en dan vooral de universitaires een bevoorrechte categorie vormen. Naarmate het onderwijsniveau stijgt dalen over het algemeen genomen de kansen op werkloosheid en onder alle bevolkingsgroepen zijn de universitaires tot dusver het minst met werkloosheid bedreigd.

Expansie in het overige hoger onderwijs.

Een tweede indicatie betreffende de terughoudendheid ten overstaan van het universitaire onderwijs vinden velen in het feit dat de explosie van studentenaantallen zich blijkbaar doorzet in sommige afdelingen van het niet-universitair hoger onderwijs, en meer bepaald in het hoger technisch en kunstonderwijs. Tegenover een verdrievoudiging van het aantal universiteitsstudenten over de jongste twintig jaar zou een verzesvoudiging staan van het aantal studenten in het hoger technisch- en kunstonderwijs dat over de periode 1973-1976 volgens sommige berekeningen nog een toename kende van 48.064 tot 57.719 studenten, d.i. 20 %, terwijl het universitair onderwijs tijdens dezelfde periode evolueerde van 78.332 tot 83.214 studenten, d.i. een toename van 6,2 % (34).

Onvoltooide expansie.

De relatieve stagnatie van de universitaire studentenbevolking zal vooral de aandacht gaande houden omdat zij een der voornaamste indicatoren vormt van een onvoltooide participatie aan het universitair onderwijs. De economische crisis zou in elk geval de maatschappelijke motivatie — het valoriseren van alle wetenschappelijke talenten — eerder moeten versterken en daarom doet de huidige stilte in verband met de haperende participatie eerder bevreemdend aan. Men kan inderdaad veronderstellen — eigenlijk zou de Overheid terzake van een continue informatie moeten verzekerd zijn — dat de laagste sociale strata nog steeds op een belang-

---

(34) J. VAN DE VIJVERE, L'Enseignement postsecondaire en Belgique. Entre l'Evolution et la Mutation, in *Paedagogica Europaea*, XII, 1977-1, blz. 58-59.

rijke universitaire ondervertegenwoordiging zijn blijven staan van vermoedelijk minder dan 30 % tegenover een bevolkingsaandeel van bijna 50 % (35).

De democratisering van de toegang tot de universiteit en de maatregelen in dit verband zijn grotendeels geslaagd voor en ten goede gekomen aan de sociale middenklasse, maar niet voor de lagere groepen, waarvan de problemen in dit verband blijkbaar werden onderschat.

Selectie en oriëntatie in het hoger onderwijs.

Het ziet er duidelijk naar uit dat de problematiek inzake de selectie en oriëntatie in het hoger onderwijs van de abiturienten uit het secundair onderwijs ook in bovenstaande context steeds meer aan belang gaat winnen, omdat de hervormingen in het secundair onderwijs en meer bepaald de omnivalentiewetgeving van 9 april 1965 een uitstel van de uiteindelijke studiekeuze vergemakkelijken. Deze problematiek is echter ook van essentieel belang geworden in verband met de taakvervulling van het hoger onderwijs in het algemeen.

Men kan veronderstellen dat het expansiebeleid een onvoldoende correlarium heeft gekregen aan de zijde van de interne onderwijsverbetering. De huidige onderwijskundige inzichten en de interne onderwijsmedia hebben tot dusver — diverse verbeteringen en pogingen, vooral in de nieuwere en kleinere universitaire centra niet te na gesproken — duidelijk onvoldoende toepassing gevonden. Deze impact zal trouwens eerder beperkt blijven zolang de selectie- en oriëntatieproblematiek van bij de aanvang van het hoger onderwijs een gescheiden aanpak blijft krijgen vanwege respectievelijk het universitair en de overige vormen van hoger onderwijs.

De Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid formuleerde terzake een aantal voorstellen, ondermeer uitgaande van de vaststelling dat het aantal mislukkingen in de universitaire studies proportioneel zeer hoog is gebleven: nog steeds valt bijna de helft van de beginners na een of meerdere jaren uit (36).

Het hogere studierendement in de overige vormen van hoger onderwijs is waarschijnlijk grotendeels te wijten aan een betere begeleiding en

---

(35) Zie in dit verband de studie van I. DE LANOO aan de K.U.Leuven en van P. BEGUIN aan de Université catholique i.v.m. de sociale stratificatie van de studentenbevolking van respectievelijk de K.U.Leuven en de Université catholique; zie ook: L. VANDEKERCKHOVE en L. HUYSE, In de buitenbaan, Antwerpen 1976, o.m. blz. 43-48.

(36) Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, Naar een nieuwe universitaire strategie, Brussel 1977, blz. 46 en blz. 25-69; zie ook: Stichting Industrie - Universiteit, Universiteit 1980, Brussel 1970.

organisatie van de studies maar kan ook beduiden dat heel wat studenten uit deze sector zich een aansluiting met de universitaire opleiding te nutte zouden kunnen maken.

Samenwerking tussen alle vormen van hoger onderwijs.

Vast staat in elk geval dat de kloof tussen beide sectoren zich hoe langer hoe minder laat verantwoord worden vanuit zuiver onderwijsmatige elementen.

Deze kloof lijkt minder het gevolg van een bewust concept dan van historisch pragmatisme dat men gedurende de jongste decennia veeleer heeft pogen te legitimeren door het, veelal uit hoofde van buitenschoolse belangen, a posteriori van een concept te voorzien. « Door de aandacht te verleggen het weze naar het zoeken van differentiatie in het concept, het weze naar de talrijke feitelijke, dikwijls evidente verschillen, wordt de essentiële vraag verdoezeld of vermeden, namelijk of men in een toekomstgerichte optiek nog voldoende principiële legitimatie kan vinden voor de sociale en onderwijsmatige kloof » (37).

Het sociale klasse-onderscheid tussen universitaire en niet-universitaire instellingen; de moeilijke, studieled implicerende, overgangen tussen beide stelsels; de groeiende gelijkheid in finaliteit (basisopleiding en beroepsopleiding); het feit dat wetenschappelijke informatie algemeen de basis uitmaakt van het hoger onderwijs; de complementariteit der opleidingen en der pedagogische hoofdwegen; de discriminatie inzake onderzoeksfaciliteiten waar de latere werksituaties veelal samenwerking veronderstellen; vóór alles de uitbouw van de studieloopbanen, waar selectie in dienst zou moeten staan van oriëntatie, voornamelijk in het begin van het curriculum; dit alles noopt beide stelsels ertoe samen te werken en op geïntegreerde wijze in te staan voor het onderwijs dat aan de abiturienten uit de secundaire scholen aangeboden wordt.

De inspanningen die gedurende de voorbije tien jaar werden geleverd in verband met de valorisatie van het hoger niet-universitair onderwijs, waarover verder meer, kunnen nieuwe kansen bieden op een beter geïntegreerde ontwikkeling van beide sectoren, waarvan men echter nog ver verwijderd is.

---

(37) J. VAN DER PERRE, *Principes die de verhouding tussen het universitair onderwijs en de andere vormen van hoger onderwijs zouden moeten regelen*, nota medegedeeld aan de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, Brussel 1972, blz. 2.

Tewerkstelling van de universitair afgestudeerden.

De selectie en oriëntatieproblematiek beperkt zich niet tot de beginfase der hogere studies noch tot louter onderwijsinterne elementen. Men moet de vraag stellen — maar dit zou opnieuw ten overstaan van het hoger onderwijs als één geheel moeten — of de huidige strenge selectie bij het begin van het hoger onderwijs en de zwakkere selectie in de latere fasen van dit curriculum niet zou moeten omgekeerd worden met het oog op betere detectie en promotie van de talenten.

Vooraf zou meer aandacht moeten besteed worden aan de onderwijskundige vertaling van externe elementen, in het bijzonder aan de indicaties voortvloeiend uit de tewerkstellingsproblematiek in zijn hedendaagse termen. Onbeantwoord zijn gebleven vragen in verband met een meer polyvalente basisopleiding; een evenwichtige spreiding van studenten over de diverse opleidingen; bij- en herscholing gesitueerd in het beroep, een mogelijk alternatief voor sommige voorstellen in verband met arbeidsduurverkorting. Een aanpak van deze problemen veronderstelt een samenwerkingsverband met buitenuiversitaire instanties en met de Overheid, temeer omdat een oplossing moet worden gezocht voor de duidelijke ondertewerkstelling van afgestudeerden in de privé-sector en zeker in de overheidssector. Deze ondertewerkstelling vormt trouwens één der belangrijkste indicaties voor de onvoltooidheid van de universitaire expansie in de volwaardige zin, en met name voor het feit dat het universitaire werk nog niet de impact heeft gekregen die wij het in een moderne samenleving toemeten. De expansieproblematiek, hoofdzakelijk geaccenteerd op de input-aspecten in de jaren zestig (onthaalcapaciteit) krijgt nu een duidelijk intern-kwalitatief (verzorgings- en taakstellingscapaciteit) en een output-accent (waardering van het universitair produkt in de samenleving).

Nu de motor van de universitaire financiering verzwakt ten gevolge van de economische crisis en de stagnatie der studentenaantallen dient de vraag gesteld hoe intern immobilisme kan vermeden worden en waar ruimte gevonden kan worden voor een beleid ter verbetering van de universitaire taakstelling (38).

Veel wordt terzake verwacht van overleg — onderling en met de overheid —, samenwerking en taakverdeling tussen de universitaire instellingen in het kader enerzijds van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (opgericht bij decreet van de cultuurraad d.d. april 1976) en van de Conseil des Institutions Universitaires Francophones (in voorbereiding).

---

(38) J. WAUTREQUIN, *Influence de la croissance zéro sur la recherche universitaire*, in *Pédagogica Europaea*, XII, 1977, 2, blz. 49-58.

c) *Wetenschappelijk en hoger onderwijs in niet-universitaire instellingen* (39).

Na lang voorbereidend werk — ondermeer vanwege een Gemengde Werkgroep voor het Hoger Niet-Universitair Onderwijs van de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid die sinds 1968 meerdere adviezen uitbracht — kwam op 7 juli 1970 de kaderwet inzake de algemene structuur van het hoger onderwijs tot stand. Hierdoor werd dit onderwijs ingedeeld in acht categorieën, respectievelijk het universitair, technisch, economisch, agrarisch, paramedisch, sociaal, artistiek en pedagogisch hoger onderwijs. In elk van deze categorieën — de universitaire die afzonderlijk geregeld is uitgezonderd — kan een opleiding van het korte (één cyclus van minstens twee jaar) of van het lange type (twee cycli van telkens twee jaar) — dat van « universitair niveau » genoemd wordt — ingericht worden. Ook wordt de oprichting voorzien, per onderwijscategorie en per taalgemeenschap, van een Hoge Raad en, per taalgemeenschap, van één alle categorieën overkoepelende Vaste Raad, die ondermeer tot taak heeft bruggen te ontwerpen tussen de diverse categorieën en niveau's. De Hoge en Vaste Raden van beide regimes zetelen gezamenlijk voor aangelegenheden van nationaal belang.

De uitvoering van deze kaderwet vorderde langzaam. In 1971 werden bestaande scholen en opleidingen in de nieuwe structuur gesitueerd (koninklijke besluiten van 27 april en 29 juni), maar de Hoge en Vaste Raden werden eerst in 1976 (koninklijk besluit van 23 augustus) gecreëerd. Bijzonder belangrijk is de wet van 18 februari 1977 betreffende de inrichting van het hoger onderwijs en inzonderheid van het technisch hoger en het agrarisch hoger onderwijs van het lange type.

Hierdoor wordt in het betrokken onderwijs naast de vroegere graduaatsstudies die de korte opleiding vormen, het lange type in afzonderlijke entiteiten ondergebracht, waar studenten na twee jaar de titel van kandidaat industrieel ingenieur en na vier jaar die van industrieel ingenieur kunnen behalen.

Dit gaat gepaard met een sterke rationalisatie der gemachtigde instituten, waarvan het aantal van 57 tot 23 wordt herleid.

Daarnaast echter voorziet de wet voor *alle* hoger-onderwijscategorieën van het lange type — behalve de universitaire — in een nieuwe organisatie en financiering die sterk op de universitaire worden afgestemd: strengere kwalificatie-eisen voor het bestuurs- en onderwijzend personeel, studiebegeleidingsnormen in functie van het aantal studenten én van het aantal georganiseerde afdelingen, structuuratie van het omringings-

---

(39) Zie aangehaald werk onder (34).

personeel (quota's per categorie van personeel) en minimale en maximale bevolkingsnormen per afdeling.

Door de drie laatst geciteerde punten is deze wetgeving trouwens vollediger en wellicht ook beter dan de universitaire.

Een andere wet van 18 februari 1977 regelt, eveneens in het raam van de structuurwet van 7 juli 1970, het architectuuronderwijs.

Dat een revalorisatie van het niet-universitair onderwijs — o.m. in verband met Europese regelingen inzake kwalificaties en equivalenties — noodzakelijk was wordt weinig betwijfeld. Wel wordt gevraagd of de rationalisaties ver genoeg gaan, of sommige titulatuur niet misleidend is voor de buitenwacht, en of de revalorisatie niet eerder het uit elkaar wegroeien dan een toenadering betekent tussen de universitaire en de overige hoger-onderwijsvormen.

De revalorisatie situeert zich verder voornamelijk ter hoogte van de tweede cyclus, terwijl de selectie- en oriëntatieproblemen in eerste orde bij de aanvang van het hoger onderwijs gesteld zijn.

Ook in deze context zal zeer veel afhangen van het personeelsbeleid dat in de nieuwe opleidingen zal gevoerd worden en met name van de kwalificatie-eisen die zullen worden toegepast. De ontwikkeling van de samenwerking echter zal nog tijd en inspanningen vergen, want vrijwel alles blijft te doen.

III. Wetenschappelijk onderzoek aan de universitaire instellingen (40).

Gezien de interne organisatie van onze universitaire instellingen — enge verbondenheid van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek — betekenden de maatregelen inzake universitaire expansie ook een sterke uitbreiding van de universitaire onderzoekscapaciteit, zowel qua personele — uitrustings- als financiële middelen. Een bevestiging van deze samenloop vindt men overigens in de voornoemde wet van 27 juli 1971 die in artikel 26 aangeeft dat zij de gewone universitaire uitgaven dekt « van beheer, van onderwijs en van onderzoek, daarin begrepen de roerende uitrustingen », alsook in artikel 47, dat de omvang der financiële middelen van het NFWO koppelt aan die der zes volledige universiteiten (4,44 %).

---

(40) Zie J. VAN DER PERRE, Formulation d'une Politique de la Recherche au Niveau Institutionnel, mededeling op : OCDE, Séminaire sur la Gestion de la Recherche, Louvain-la-Neuve, 31 mai 1976.

Het universitair wetenschappelijk onderzoek wordt echter gefinancierd en mede georganiseerd via diverse kanalen of geldstromen.

De eerste geldstroom is die der rechtstreekse financiering (massa I). Aangenomen wordt (41) dat minstens 30 % van deze middelen geïnvesteerd wordt in onderzoek. De tweede geldstroom betreft de onrechtstreekse financiering (Massa II) door het Nationaal Fonds en de drie geassocieerde Fondsen (IIKW, FGWO en FKFO) alsook door het IWONL en het ICM (beurzen).

In feite zou men tot de tweede geldstroom ook een zeker deel van massa IV (ministerieel initiatief, geconcentreerde acties) en van massa V (bv. bijdrage aan het CERN) kunnen rekenen. Deze middelen worden overwegend door de navorsers zelf onder de vorm van subsidies verdeeld en beheerd en dus meestal in basis- of fundamenteel onderzoek geïnvesteerd. Het gaat om onderzoek dat van oudsher tot de universitaire taakstelling behoort en dat in hoofdzaak een uitbreiding van kennis op het oog heeft. Dit onderzoek moet ook de kwaliteit van het onderwijs waarborgen en de opleiding van jonge navorsers toelaten.

Het universitair onderzoek heeft echter, vooral in het jongste decennium, een grote evolutie doorgemaakt en een — in onse land bijzonder — belangrijke bijkomende dimensie gekregen. Men zou daarom kunnen gewagen van een derde geldstroom die, bij conventie of contract, onderzoek meebrengt op rechtstreeks of onrechtstreeks overheidsinitiatief of tenminste in concertatie met de overheid (delen van de massa's III, IV en V).

Met deze drie geldstromen is een geldvolume geïmpliceerd dat men voor 1978 op meer dan 9 miljard BF kan schatten.

Tenslotte zou een vierde geldstroom de financiële middelen omvatten afkomstig uit contracten met private organismen.

Het feit dat de samenleving in zo sterke mate onderzoeksvragen naar de universitaire instellingen toespeelt heeft er weliswaar toe geleid dat deze uitgegroeid zijn tot de grootste multidisciplinaire navorsingscomplexen van het land maar creëert ook problemen (42), waarvan er twee worden belicht.

---

(41) De aanname van dit cijfer is gebaseerd op de bevindingen van de tweejaarlijkse enquête van de DPWB over het wetenschappelijk potentieel en over de vraag welke themata waar met welke personeels- en andere middelen worden onderzocht. Bepaalde gegevens uit deze enquête worden regelmatig gepubliceerd, bv. recent in : Diensten van de Eerste Minister, Programmatie van het Wetenschapsbeleid, Jaarboek 1976 Wetenschap en Technologie, Brussel 1978.

(42) Zie : Kamer van Volksvertegenwoordigers, Verslag Lenssens 4-V (1976-1977) n° 4, blz. 23-25 en 27-28.

Een eerste vraag luidt hoe deze uiteenlopende onderzoeken in de universiteit evenwichtig en harmonieus kunnen samengebracht worden, d.i. zonder de universiteit te ontwrichten en met voldoende behartiging van efficiëntievragen die zeer uiteenlopend zijn, aangezien ze betrekking hebben op verschillende finaliteiten, verwachtingen en verplichtingen. Hier worden beleids- en managementcapaciteiten verondersteld die voorheen noch van de universiteiten noch van de Overheid werden verlangd.

Angezien de universitaire organisatie en activiteit traditioneel gekenmerkt is door een hoge professionaliseringsgraad in de sociologische betekenis — het wetenschappelijk en academisch personeel incarneert in hoge mate genoemde organisatie en activiteit — spitsen de problemen zich toe op personeelsvragen.

De toevloei van wetenschappelijk personeel met uiteenlopend statuut (kader en buitenkader met talrijke diepgaande onderverdelingen); de uitbouw van vaste parallele kaders met buiten-universitaire werkgevers; de ongunstige verhouding academisch kader — vast wetenschappelijk personeel (indien beiden samen 100 % vertegenwoordigen is de wettelijke verhouding 62,5 % academisch ten overstaan van 37,5 % vast wetenschappelijk personeel); de sterke tendens van het tijdelijk personeel om zonder onderscheid aan de universiteit te blijven en de geringe mobiliteit; dit alles houdt het gevaar in van een universitaire verstikking en desorganisatie. Met een boutade kan men zeggen dat indien deze problemen zuiver pragmatisch en ten koste van de universiteit zouden worden opgelost, deze op de duur niets meer zal oplossen.

Om de kans op een bewuste aanpak te vergroten heeft de overheid een sinds drie jaar voorbereid ontwerp van koninklijk besluit afgewerkt dat binnenkort zal uitgevaardigd worden en dat aan de universiteiten Onderzoeksraden instelt. Deze zullen de respectieve Raden van Beheer bijstaan in de voorbereiding en de uitvoering van hun onderzoeksbeleid en dusdoende de instellingen ook beter in staat stellen aan overheid en externe instanties het noodzakelijke tegenspel te bieden. Ook kunnen zij bijdragen tot de formulering van een sociale evidentie en -consensus omtrent de zo belangrijke personeelsproblemen, die nu ook de aandacht van de Overheid gaande houden.

Een tweede vraag: is de sterke concentratie van onderzoek en onderzoeksmiddelen binnen de universiteiten de beste manier om de wetenschappelijke en technologische reconversie van het land te verzekeren?

In zoverre deze concentratie het gevolg is van het onvoldoende gedijen van de wetenschappelijke inbreng in de andere activiteitssectoren van de

samenleving zoals nijverheid, diensten en Overheid, moet het antwoord ontkennend zijn. Het is immers duidelijk dat deze inbreng op de eerste plaats in situ georganiseerd moet worden en niet idealiter vanuit de universiteiten verzekerd kan worden, zeker niet indien de partners het zouden houden bij zwakke, vrijblijvende vragen en indien zij niet op zijn minst over een eigen opvangstructuur, d.w.z. over een minimum aan wetenschappelijke activiteit of althans aan gevormd personeel beschikken. De voorhanden indicaties wijzen er op dat de expansie van het universitair onderwijs en onderzoek niet of in elk geval onevenredig werden gevolgd door een wetenschappelijke expansie buiten de universiteit.

IV. Het technologisch onderzoek.

Hier gaat het om onderzoek dat in essentie wordt opgezet om een rechtstreekse bijdrage te leveren tot de wetenschappelijke reconversie van het land en in het bijzonder van de ondernemingen.

Men zou in het beleid terzake een drietal fazen kunnen onderscheiden.

De eerste fase zou dan gekenmerkt zijn door de uitbouw van instrumenten, nu ook soms loketten genoemd.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het Instituut tot Aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw (IWONL 1944) opgericht. Dit Instituut ligt ongetwijfeld aan de basis van de onderzoekscapaciteit in heel wat bedrijven en in de landbouw maar is wellicht te sterk deel gaan uitmaken van de gewone begroting van de ondernemingen, zodat zelfs de transplantatie van onderzoeksactiviteiten als dusdanig in de bedrijven geen succes kan genoemd worden.

Ook de politiek van terugbetaalbare voorschotten verleend door de Dienst voor Prototypes van het Ministerie van Economische Zaken (1959) heeft, te oordelen naar de terugbetalingen waartoe de begunstigen in geval van exploitatie der betoelaagde prototypes verplicht zijn en die voor de periode 1963-1975 4,15 % bedragen (43), een gering direct succes gekend.

Gedurende dezelfde periode werd het overheidsinstrumentarium in verband met de bevordering van de economische expansie verder uitge-

---

(43) A. COESSENS, De hulpprogramma's voor het technologisch onderzoek, mededeling, op het colloquium over de ontwikkeling van het technologisch onderzoek ingericht door de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, Brussel 1 oktober 1976; zie ook: Belgische Senaat, Verslag KEULEERS, 5-XII (1976-1977) n° 2, blz. 73-76.

werkt. Het gaat om een uitgebreid arsenaal, gaande van steun bij investeringen over afzetbevordering, bevordering van S en O, reglementeringen, overlegorganen, tot fiscale maatregelen, telkens met talrijke onderverdelingen (44).

Een tweede fase bereikte haar hoogtepunt in de wetten van 15 juli en 30 december 1970 op de economische expansie. Deze fase is vooral gekenmerkt door de algemeen economische en sociale planningsgedachte, waarbij tevens geprobeerd wordt de wetenschapspolitieke inspanningen in te kaderen in deze algemene planning. Interessant novum in de wet van 30 december 1970 is de idee van zogenaamde vooruitgangscontracten, waardoor de diverse overheidshulp zou worden gebundeld en gekoppeld aan een ondernemingsstrategie.

Tot dusver werden slechts één of twee dergelijke contracten afgesloten, ondermeer omdat het uitvoeringsbesluit terzake nog steeds op zich laat wachten. Intussen en tot op onze dagen werd het steuninstrumentarium vanwege de overheid verder uitgebouwd, bv. door de oprichting van de Dienst voor Nijverheidsbevordering (45) die ongetwijfeld sterk de derde fase mede heeft voorbereid, en bv. door de oprichting sinds 1971 van industriële campussen aan de grote universiteiten.

Ook in het kader van het Egmontplan van 13 februari 1977 — niet te verwarren met het Egmontakkoord — werden nog diverse maatregelen genomen: bredere steun aan immateriële investeringen, bijzondere directieven voor IWONL en Prototypes, ondermeer inzake kleine en middelgrote bedrijven, hulpverlening aan de « post-research »-fase van de innovatie, reglementering inzake valorisatie van het door de Staat gefinancierde onderzoek, overheidsbestellingen als hefboom voor industriële innovatie.

Verder werd door de Staatssecretariaten voor Streekeconomie een aanvang gemaakt met de aanleg van industriële databanken. Tenslotte werd door de omvorming van de Nationale Investeringsmaatschappij (NIM) tot overheidsholding en door de uitbouw van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen ruimte vrijgemaakt voor openbare industriële initiatieven.

Bepaalde tekenen wijzen er op dat zich nu een derde fase zou kunnen aftekenen, die voorlopig kan gekenmerkt worden door een veralgemeende bewustwording van :

---

(44) Een goed overzicht van dit instrumentarium vindt men bij M. DE DONCKER, *Middelen en organen van het industrieel beleid*, in *CEPESS documenten*, 13de jaargang, 1974, n° 6, blz. 14-85.

(45) Koninklijk besluit van 12 juli 1971 houdende statuut en werkingsmodaliteiten van de Dienst voor Nijverheidsbevordering.

- a) de ernst van de economische en industriële crisis en van de gevolgen van de nieuwe internationale arbeidsverdeling. Deze bewustwording kan aanleiding geven tot het doorbreken van zuiver ideologische debatten en van een zekere « panem et circenses » sfeer ;
- b) het feit dat een gezonde wetenschappelijke activiteit en — inbreng van vitaal belang is (46) — het technologisch onderzoek wordt trouwens te weinig in situ beoefend en gefinancierd (47) — maar slechts één noodzakelijke voorwaarde uitmaakt voor een gezond bedrijfsleven ;
- c) de noodzaak op de eerst plaats het lokettenbeleid te overstijgen en de diverse overheidsinstrumenten over alle administratieve en departementele grenzen heen te bundelen en gezamenlijk in te schakelen in de strategie van de onderneming, bv. via ontwikkelingscontracten. Hier wordt wellicht het moeilijkst te realiseren aspect van een nieuw industrieel beleid aangeraakt ;
- d) — wellicht in iets mindere mate nog — de noodzaak het industriële initiatief en risico opnieuw zuiver te stellen onafgezien de vraag of het overheids- of privé-initiatieven betreft.

De mededeling vanwege de Regering betreffende een nieuw industrieel beleid (48), beter bekend als « Plan Claes », is in deze context te situeren.

Het betreft een eerste aanzet die duidelijk verfijning (49) en alleszins operationalisering behoeft.

V. Onderzoek van algemeen belang en in het kader van openbaar dienstbetoon.

Het aandeel van de kredieten voor deze onderzoeken — massa IV — in de rijksbegroting voor wetenschapsbeleid is in de loop der voorbije jaren eerder gedaald en dit niettegenstaande de ontwikkeling, vanaf 1970, van nieuwe sub-massa's voor de geconcerteerde acties en de nationale S en O programma's, die in de voorgestelde begroting 1978 772 miljoen BF vertegenwoordigen, d.i. 17,8 % van massa IV en 1,6 % van de begroting voor Wetenschapsbeleid 1978.

---

(46) Diensten van de Eerste Minister, Programmatie van het Wetenschapsbeleid, Onderzoek en Economische groei I, II, III, respectievelijk gepubliceerd in 1965, 1968, 1973.

(47) Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, Het Beleid inzake Technologisch Onderzoek, Brussel 1978, o.m. blz. 14-23.

(48) Kamer van Volksvertegenwoordigers, Mededeling van de Regering betreffende een nieuw industrieel beleid, 301 (1977-1978), in het bijzonder blz. 33-36.

(49) Vergelijk in dit verband : Tweede Kamer der Staten Generaal, Nota inzake de Selektieve Groei (Economische structuurnota), Zitting 1975-1976, 13955, n° 1 tot 3, Den Haag 1975.

In feite is het aantal Wetenschappelijke Rijksinstellingen gedurende de voorbije tien jaar nauwelijks toegenomen. Ook het onderzoek op ministerieel initiatief dat in principe rechtstreeks beleidsvoorlichtend is voor het betrokken departement, bleef grotendeels stagneren. Onder voorbehoud van een situering van deze onderzoeken via de tweejaarlijkse inventaris in het overige beleidsoriënterend onderzoek kan men eerder gewagen van een laag volume omdat een belangrijk deel dezer kredieten naar andersoortig onderzoek blijft gaan en vooral omdat de uitbouw van wetenschappelijke activiteiten, studie- en stafdiensten en van de academische tewerkstelling zoals hoger gezegd in de overheidssector matig is gebleven.

De geconcentreerde acties, waarvan een eerste generatie startte in 1970-1971, zijn gericht op de uitbouw, in concertatie met de Overheid, van uitmuntende centra binnen de universiteiten of in interuniversitair verband, en van geïntegreerde centra (basis- en toegepast onderzoek en industriële ontwikkelingen) (50). Deze acties moeten tevens een bijdrage leveren tot het vormen van zwaartepunten in het universitair onderzoek.

De nationale S en O programma's confronteren 's lands wetenschappelijk potentieel met maatschappelijke problemen van nationale draagwijdte, zoals leefmilieuverzorging, informatieverwerking, sociale voorzieningen, energiebevoorrading, grondstof- en afvalverwerking. Zij versterken het wetenschappelijk potentieel in deze domeinen, voorzien de Overheid van informatie- en beslissingsmodellen en leveren niet zelden een know-how op die industrieel of openbaar valoriseerbaar is. De ervaring toont aan dat ook de hier opgedane kennis, ervaring of onderzoekscapaciteit niet gemakkelijk een aangepaste opvangstructuur vindt (51).

VI. Internationale wetenschappelijke samenwerking.

Weinig menselijke activiteiten wellicht geven aanleiding tot zulk intens internationaal contact als het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Een voorbeeld daarvan, zij het in een sterk geïnstitutionaliseerd verband, vormt het CERN (Europees Centrum voor elementair deeltjesonderzoek)

---

(50) Het concept en de financieringsvoorwaarden van deze acties vindt men beschreven in het koninklijk besluit van 7 juli 1976 betreffende de financiering van de geconcentreerde onderzoeksacties tussen de Staat en de universitaire instellingen die gemachtigd zijn diploma's van de tweede en derde cyclus uit te reiken.

(51) Een uitstekende beschrijving van de relatieproblematiek tussen wetenschappelijk onderzoek en beleid vindt men, althans voor wat het sociaal wetenschappelijk onderzoek en het sociaal beleid betreft, in : OCDE : L'Utilisation des Sciences sociales dans la Formulation des Politiques, Paris 1977.

te Geneve, dat door navorsers werd uitgebouwd en beheerd en dat goed functioneert, al zullen sommigen de Belgische bijdrage (410 miljoen BF in 1978) nogal hoog vinden — een vaker voorkomende reactie als het om fundamenteel onderzoek gaat.

Anders is het gesteld met de Europese toegepaste of georiënteerde programma's. De EURATOM-ervaring bewijst hoe gevaarlijk het is een te verregaande vorm aan specifieke institutionalisering te kiezen voor georiënteerde internationale onderzoeksprogramma's waarvan de middel-lange-termijnobjectieven en taakstellingen onduidelijk zijn en voortdurend bijsturing behoeven via de complexe besluitvormingsmechanismen van de Europese Gemeenschap. Dit Europa slaagt er anderzijds slechts zeer moeizaam in werkelijk gemeenschappelijke programma's uit te bouwen waarbij de nationale onderzoeksinspanningen geleidelijk in de Europese geïntegreerd zouden worden en waarbij deze laatste niet op duur parallel onderzoek uitdraaien. Zelfs in bevoorrechte domeinen, zoals het aëronautisch onderzoek, komt de samenwerking moeilijk van de grond.

Toch moet deze samenwerking om tal van redenen verder nagestreefd worden, ook omdat een actieve betrokkenheid van een klein land zoals het onze bij sommige omvangrijke projecten en inspanningen alleen of in hoofdzaak via internationale samenwerking kan bereikt worden. Een voorbeeld daarvan vormt de Europese ruimtevaart die via het Europese Ruimtevaartagentschap (ERA) — dat niet samenvalt met het Europa der Gemeenschap en er niet formeel van afhangt — een tweede zevenjarig programma uitvoert. Na in een eerste fase (vóór 1974) via ESRO met succes wetenschappelijke satellieten en via ELDO zonder succes een lanceerraket ontwikkeld te hebben, bereidt het sindsdien gefusioneerde agentschap de kritische periode 1979-1981 voor, die de ontwikkeling van een Europese draagraket en de lancering van gebruikssatellieten (communicatie, navigatie, meteo) naast wetenschappelijke satellieten en van een ruimtelaboratorium (Spacelab, samen met de NASA) te zien zou moeten geven.

Een ander voorbeeld betreft de bouw van een prototype voor de produktie van energie via thermonucleaire fusie, Joint European Torus (JET) genaamd, waartoe in 1977 na jaren tijdverlies door de Gemeenschap werd besloten.

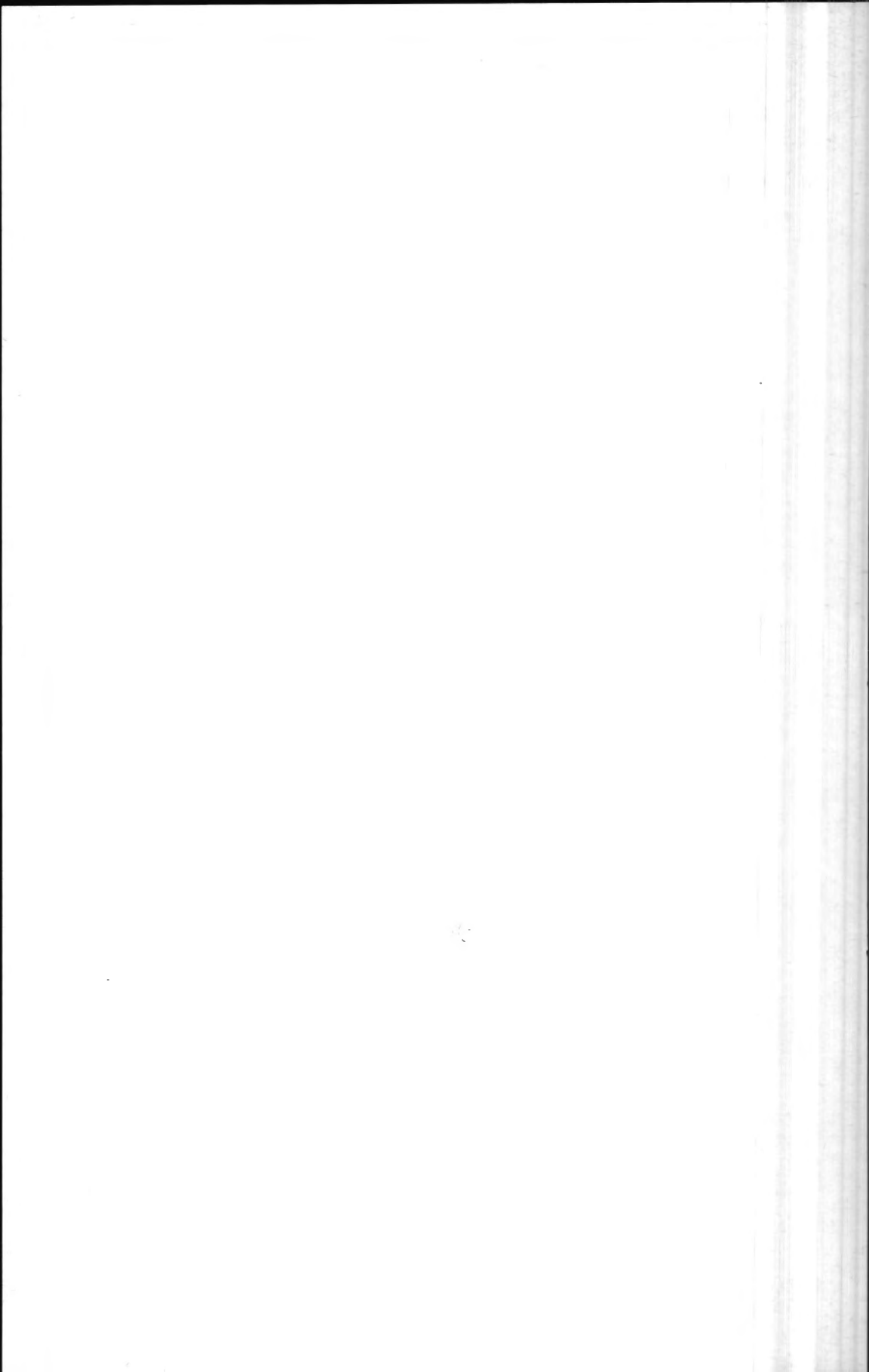
Summary : Science policy in Belgium during the past decade (1968-1977).

Belgium's annual « horizontal » State budgets for scientific activities show a transition from the « golden » sixties and early seventies, with a privileged higher increase than the State budget as a whole, to recent years, during which the science budget has had some difficulty to maintain its level in absolute figures, constant prices.

This evolution reflects mainly three phenomena: the completion, in 1971, of the legal and financial measures for university expansion gradually developed since the early sixties and creating a large reserve of student places; beginning in the same year, the surprising reducing rate of increase and even stagnation of student numbers, as against the previous explosion of these numbers; the fact that the expansion of scientific activities in higher education was not followed to the same extent by a process of « scientification » outside education.

Out of the decade came probably less enthusiasm in society for science and many often organizational problems. The main task for the next few years is, especially considering Belgian conditions and the context of economic crisis, to reinforce, through various policies, scientific activities and impact on productive and service industries as well as in the public service.

L'année 1977 pour les immigrés

---

par Michel TAVERNE,

Licencié en Droit de l'Université Catholique de Louvain

et Albert MARTENS,

Chef de travaux à la Katholieke Universiteit te Leuven

L'année qui vient de s'écouler a amplifié la prise de conscience du phénomène de l'immigration en Belgique.

Plusieurs sondages ont eu lieu, par exemple celui effectué par la SOBEMAP visant à connaître l'avis des jeunes belges sur la présence des travailleurs immigrés. D'après ce sondage, à l'échelon du pays, quarante cinq pour cent des jeunes pensent que les travailleurs étrangers prennent le travail des Belges ; c'est révélateur de la mauvaise information de la population car cette assertion n'est pas fondée.

En fait, aucun élément particulier n'est intervenu, la situation des années antérieures s'étant prolongée. Nous pourrions retenir de nombreux aspects pour illustrer 1977 ; nous aborderons quelques points liés plus directement à la vie politique belge.

Un premier chapitre sera consacré à la situation des immigrés face au chômage ; celle-ci est liée à la politique de l'immigration de la Belgique. Une proposition de loi déposée par le député Georges Mundeeler ainsi que le sondage SOBEMAP donnent l'occasion d'analyser ce problème plus en détail.

Autre fait : la Police des Etrangers est devenue en 1977 l'*Office des Etrangers*. Un deuxième chapitre analysera l'objet de cette réforme, face notamment à la politique de regroupement familial.

L'année 1977 fut également celle de l'évaluation des élections communales d'octobre 1976 ; plusieurs organisations eurent l'occasion de préciser leurs revendications visant à octroyer le vote communal aux immigrés en 1982. Le troisième chapitre fera le point en cette matière.

Enfin, le dernier chapitre examinera l'impact du pacte d'Egmont sur le statut de l'étranger mis en chantier il y a sept ans et dont la Com-

mission de la Justice de la Chambre a terminé le 7 décembre l'examen du projet de loi portant réglementation du « statut ».

Une brève étude soulignera l'urgence qu'il y a d'apporter d'importantes réformes au projet afin de la mettre en concordance avec la nouvelle répartition des compétences comme prévue par le pacte.

A. La situation des immigrés face au chômage.

Le problème de l'immigration dans son ensemble oblige à analyser plusieurs aspects fondamentaux de la société : le type d'industrialisation des pays occidentaux, le problème des pays en voie de développement, celui du racisme latent existant en Belgique ou encore la situation créée par le déracinement des travailleurs.

Nous nous limiterons à une brève analyse de la situation du chômage des immigrés en 1977 et à ses principales conséquences. Le nombre des travailleurs étrangers en Belgique n'a pas augmenté de façon très importante au cours de l'année 1977, le nombre de chômeurs étrangers non plus. La majorité d'entre eux sont des ressortissants CEE qui, en vertu du Traité de Rome, bénéficient de la libre circulation dans les différents Etats de la Communauté.

Depuis 1967, date du premier arrêt de l'immigration libre en Belgique, le pourcentage de chômeurs étrangers a très peu varié, se situant de 13 à 16 % du nombre total des chômeurs.

A titre d'exemple, citons les chiffres des chômeurs étrangers fournis par le Ministère de l'Emploi et du Travail :

	Au 30 décembre 1967		Au 31 décembre 1977	
R ressortissants CEE	9.255	63 %	25.316	60,29 %
R ressortissants non CEE	5.486	37 %	15.754	37,52 %
R réfugiés et apatrides	(inconnu)		915	2,17 %
	14.741	100 %	41.985	100 %

Ces statistiques de décembre 1977 confrontées au nombre total de chômeurs indemnisés à la même date (296.359) nous donne un pourcentage de 14,16 % étrangers parmi lesquels ne figurent que 5,31 % d'étrangers non CEE.

Quoique le chômage des travailleurs migrants représente un pourcentage quasi constant et faible (14 %) du chômage total, le fait même que des étrangers puissent tomber en chômage, ou même, qu'ils puissent être

occupés alors que des travailleurs belges ne le sont plus, paraît à certains une chose inacceptable.

Surgit alors un vieux réflexe qui fait jour à chaque crise économique : renvoyer les étrangers occupés. Les emplois ainsi libérés pourraient être offerts aux chômeurs belges.

Aussi alléchante que puisse être cette proposition, l'histoire de la politique de l'immigration montre que ceci est et a été impraticable.

Néanmoins, le 9 février 1977 le sénateur Février crut utile, une fois de plus, de faire une telle proposition :

« Il est caractéristique que plusieurs centaines de milliers de travailleurs étrangers résident dans notre pays et que nous comptons en même temps 300.000 chômeurs. On dirait que nous vivons dans la Rome de Ciceron où les esclaves étaient importés pour maintenir l'activité économique... Le bon sens nous dit qu'il n'y a qu'une solution possible, à savoir l'élimination progressive des travailleurs étrangers en surnombre de notre pays.

Le chômage artificiel peut être réduit en rendant plus attrayantes les professions occupant les travailleurs étrangers... On pourrait inciter progressivement les travailleurs n'appartenant pas à des Etats membres de la CEE à quitter le pays, comme le font d'autres pays.

On accorderait un pécule de quelques dizaines de milliers de francs à charge du budget de la coopération au développement. Ces mesures pourraient éventuellement être assorties de projets de développement et d'investissements de l'industrie belge pour des productions utilisant beaucoup de main-d'œuvre et qui ne sont plus rentables chez nous » (1).

D'autres déclarations eurent lieu à la même période, notamment celle que fit le secrétaire d'Etat à l'économie régionale bruxelloise, August De Winter, à la Chambre ou encore la lettre de Jacques Vranckx bourgmestre de Saint-Gilles adressée à Vlan, journal toutes boîtes de Bruxelles, et posant la question « Combien de chômeurs immigrés ? 30 %, 40 %, 60 % (2) ».

L'état d'esprit ainsi créé amène le député Georges Mundeleer à concevoir une proposition de loi visant à rapatrier les étrangers moyennant indemnité (3).

Les personnes concernées par ces mesures sont les ressortissants d'un pays extérieur à la Communauté Economique Européenne (4) qui ne seraient pas inscrites régulièrement au registre de la population d'une

(1) Compte Rendu Analytique Sénat, 9 février 1977.

(2) *Vlan*, n° 709, p. 44.

(3) Proposition de Loi n° 340, Chambre des Représentants, session 1977-1978.

(4) Ceci afin de respecter les règles du Traité de Rome relatives à la libre circulation ; de plus, bien que non mentionnés dans le texte, les réfugiés politiques ne peuvent être touchés par cette mesure.

commune du Royaume de Belgique depuis plus de cinq ans et qui auraient bénéficié des allocations de chômage pendant six mois au cours des douze derniers mois.

La proposition envisage :

1. Le retrait à ce moment du bénéfice de l'assurance chômage, de l'assurance maladie invalidité et des allocations familiales.

2. Le paiement d'une indemnité de départ égale à cent fois le montant de l'allocation de chômage si le travailleur s'engage à quitter la Belgique et à ne plus y revenir pour y exercer une activité professionnelle dans un délai de cinq ans.

Le nombre de ressortissants étrangers visés par ces textes est en fait très faible et peut s'estimer à quelques centaines ; en effet, nous l'avons déjà vu, le nombre de chômeurs non CEE est très faible ; de plus, la durée de leur chômage est sensiblement plus courte : au 30 juin 1977, 55 % des chômeurs étrangers sont au chômage depuis moins six mois alors que pour l'ensemble des chômeurs et chômeuses les chiffres sont respectivement de 38 et 23 %.

De telles déclarations et propositions démontrent un sentiment latent de rejet de l'immigré ancré au sein de la population. Certes des réactions contre ce projet ont déjà été exprimées, mais elles se sont trop souvent basées sur des motifs humanitaires au lieu de s'efforcer d'analyser plus fondamentalement le problème sociétair qui se pose, c'est-à-dire le fait qu'il n'y a actuellement en Belgique aucune politique en vue d'intégrer réellement les immigrés.

C'est à ce niveau qu'un travail important doit être réalisé et que les hommes politiques doivent prendre leurs responsabilités en mettant sur pied des structures nouvelles.

Le moment est opportun car la structure de l'Etat telle que prévue dans les accords d'Egmont permettra d'ouvrir de nouvelles perspectives ; nous en reparlerons dans la quatrième partie de cet article.

B. L'Office des Etrangers.

L'année écoulée fut l'occasion d'un rajeunissement de la section du Ministère de la Justice qui a le contrôle de l'immigration dans ses compétences.

Changement de nom tout d'abord ; on ne parlera plus désormais de la « Police des Etrangers » mais bien de l'« Office des Etrangers ».

Changement de décor aussi ; abandon des locaux de la rue aux Laines pour des bureaux plus modernes et plus spacieux au Square de Meeûs, locaux permettant un développement des services si cela s'avérait nécessaire...

Mais peu de changement quant aux objectifs. Nous prendrons pour exemple la situation face au *regroupement familial*. La politique actuelle menée par le Ministre de la Justice est très restrictive. Alors que la Belgique a toujours favorisé le regroupement familial en vue de réaliser un milieu psychologique convenable aux travailleurs d'une part, de favoriser le développement démographique d'autre part, un frein important a été mis à cette immigration. Le nouvel « Office des Etrangers » a pris des mesures sévères en vue de limiter fortement ce regroupement familial. Prenons un exemple : la convention bilatérale belgo-marocaine du 17 février 1964 (loi du 13 décembre 1976) dispose que : « les travailleurs occupés et établis en Belgique auront la faculté de se faire rejoindre par leur famille dès le moment où ils auront travaillé pendant trois mois et à la condition qu'ils disposent d'un logement convenable pour leur famille, comprenant l'épouse et les mineurs d'âge ».

Or, l'Office des Etrangers freine sérieusement cette politique de regroupement familial en soumettant l'installation en Belgique à deux conditions :

1. L'occupation du travailleur doit consister en l'exercice réel d'un travail, en ce sens qu'il ne peut être bénéficiaire d'une allocation sociale résultant par exemple d'un état de chômage ou d'incapacité de travail.

2. Le regroupement familial doit être la reconstitution de la cellule familiale complète existant à l'étranger et non pas la venue d'un membre de la famille.

De plus, en 1977 l'application de ces conditions nouvelles se fit sans aucun fondement juridique acceptable ; en effet, celles-ci ont été fixées par une circulaire restée confidentielle. Ceci empêche l'exercice d'un droit de défense valable et le contrôle des actes de l'administration, soit par la juridiction administrative, soit par les cours et tribunaux.

Ce bref exemple suffit à montrer le rôle sans cesse croissant joué par l'Office des Etrangers ; ce revirement de la politique familiale était prévisible. Une politique progressiste maintiendrait cette politique mais en assurant les conséquences de ce choix, notamment en matière d'habitat, de santé et de scolarité. C'est pourquoi ce n'est certes pas l'Office des Etrangers seul qui peut décider de la politique d'immigration ; le rôle essentiel doit être joué par les autorités régionales qui existeront bientôt.

C. Le droit de vote des immigrés.

Dès la fin de 1976, l'assemblée parlementaire du Conseil de l'Europe élaborait un projet de recommandation relatif aux droits et au statut politiques des Etrangers (5).

« L'assemblée :

- notant que de très nombreux étrangers résident en permanence ou de manière semi permanente dans les Etats membres du Conseil de l'Europe ;
- observant que beaucoup d'entre eux n'ont aucun moyen de participer à la vie politique de leur pays d'origine ;
- affirmant sa conviction que la liberté de parole, de réunion, d'association est l'un des droits fondamentaux de l'homme, dans la mesure où elle n'entraîne aucun préjudice pour les individus et ne trouble pas l'ordre public ;
- considérant que certains Etats membres du Conseil de l'Europe ont déjà reconnu aux étrangers d'importants droits de participation à la vie politique locale ;

recommande au Comité des Ministres... d'inviter les gouvernements membres à décider dans un délai assez bref, d'octroyer aux étrangers remplissant une condition de résidence minimale (qui ne devrait pas excéder cinq ans) le droit de vote au niveau des collectivités locales ».

Et c'est en 1977 que le député Ernest Glinne dépose une proposition de loi concrétisant cette recommandation et visant à organiser l'extension de l'électorat communal et de l'éligibilité locale aux ressortissants des Etats membres de la CEE (6).

L'article 1 de la proposition prévoit que : « Sont également électeurs pour la commune, ceux qui, sans distinction de sexe, possèdent la qualité de ressortissant d'un des pays signataires du Traité instituant la Communauté Economique Européenne, qui ont atteint l'âge de 21 ans et justifient d'une résidence habituelle en Belgique depuis cinq ans au moins ».

Quant à l'article 2 relatif à l'éligibilité, il fixe la limite à 25 ans avec dix ans de résidence habituelle.

Les motifs de cette proposition de loi peuvent être résumés de cette manière.

(5) Document 3834 de l'Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe.

(6) Session 1977-1978, Chambre des représentants, n° 176.

Le pas important vers le droit de vote pour tous les immigrés aux élections communales doit être franchi afin de traduire dans les faits la reconnaissance du travailleur immigré comme personne à part entière ; le droit de vote leur permettra de contrôler, comme tout citoyen, la vie de la commune et d'apprécier la gestion des mandataires face aux problèmes spécifiques se posant aux étrangers.

Mais une question subsiste : ce droit de vote aux élections communales nécessite-t-il une révision de la Constitution ? L'objection formulée vient de la rédaction des articles 4 et 5 de la Constitution qui précisent que la qualité de Belge est requise pour l'exercice des « droits politiques ».

En fait, la Constitution règle expressément le droit de vote et l'éligibilité à la Chambre et au Sénat en les réservant aux Belges et à ceux ayant acquis la grande naturalisation. Mais en ce qui concerne les institutions communales, c'est l'article 108 de la Constitution qui attribue compétence au législateur pour régler le droit de vote et d'éligibilité moyennant certaines conditions parmi lesquelles ne figure pas la condition de nationalité.

Il n'apparaît, dès lors, pas indispensable de modifier la Constitution mais une étude approfondie devra être faite ; en effet, si un article doit être modifié, il est indiqué, dans cette perspective de le faire lors de la prochaine révision constitutionnelle qui mettra en œuvre la réforme de l'Etat.

Il apparaît utile de résumer maintenant la position prise par les représentants des principaux partis de notre pays. Le Parti Social Chrétien, lors de son congrès de Spa, a estimé qu'il s'agit là d'un problème important qui influence la politique communale en matière sociale et en matière de logement (7). Il a pris fermement position pour le droit de vote de tous les immigrés de quelque nationalité qu'ils soient, à condition qu'ils résident en Belgique depuis un nombre minimum de cinq ans et qu'ils aient atteint l'âge de 18 ans, comme pour les Belges. Il refuse cependant de leur reconnaître le droit à l'éligibilité.

Le Parti Communiste insiste lui aussi sur le fait que le droit de vote doit être accordé à tous les étrangers afin de ne pas introduire une nouvelle discrimination entre l'étranger ressortissant de la CEE et les étrangers d'autres nationalités. Il affirme également qu'ils peuvent être élus. Mais il insère une condition supplémentaire : avant d'exercer leurs droits politiques, les étrangers doivent avoir accompli leurs obligations militaires.

---

(7) Une enquête de l'Institut national du logement montre que les logements insalubres occupés par les étrangers sont de l'ordre de 39 % en Flandre, 46 % en Wallonie et 30 % à Bruxelles.

Le Parti Libéral précise que les partis libéraux wallon et flamand ont la même position que le PL, en l'occurrence que le problème ne peut pas encore être tranché actuellement et que d'autres droits sont à reconnaître prioritairement aux immigrés, notamment celui de la possibilité d'apprendre la langue de la région où ils se trouvent.

Le Parti Socialiste Belge confirme que la ligne politique de son parti se trouve dans la proposition Glinne.

Pour le Rassemblement Wallon, c'est un oui au droit de vote et d'éligibilité pour les immigrés aux élections communales ; il précise toutefois que le bureau du RW s'est uniquement prononcé en ce qui concerne les ressortissants de la CEE, mais qu'il n'est pas exclu d'étendre ce droit à tous les immigrés.

Quant au Front Démocratique Francophone, il s'efforce de résoudre globalement le problème des immigrés ; il n'y a, dès lors, pas de position officielle du FDF actuellement.

La Volksunie n'a en cette matière, pas pris position. Lors de son dernier congrès, les 20-21 mai 1978, un projet de résolution prévoyait « que l'accès aux droits politiques doit être facilité par un assouplissement de la naturalisation ». Ce projet de résolution n'a pas été amendé au Congrès.

Le CVP n'a à ce jour pas encore pris position.

De tout ceci il appert que cette revendication n'est pas encore devenue un important objet de débat entre partis politiques. Il n'est pas exclu que dans l'avenir cela le devienne.

En conclusion de ces quelques lignes, il est important de rappeler que le droit de vote pour les immigrés est un élément essentiel en vue de leur reconnaître un statut de personnes à part entière ; nous ne pouvons continuer à les utiliser comme éléments de notre économie et de notre démographie et leur refuser le droit à l'expression qui leur permettra de prendre leurs responsabilités.

Une solution valable serait de se mettre d'accord sur un droit de vote et la reconnaissance de l'éligibilité pour tous les immigrés, CEE ou non, moyennant un séjour en Belgique suffisamment long, par exemple, dix ans.

D. Le pacte d'Egmont et les immigrés.

Un fait majeur de l'année 1977, la signature du pacte d'Egmont. A la lecture de celui-ci, nous sommes en droit de nous demander si la matière des étrangers ne rentre pas pour une bonne part dans les matières régionalisées ou communautarisées.

La région tout d'abord ; elle est compétente au niveau de l'expansion économique régionale, de la planification régionale, du placement des travailleurs, des aspects régionaux de la politique industrielle et énergétique... Voilà sans nul doute une matière très vaste qui doit permettre à la région d'aménager les structures les plus favorables à son développement économique.

Il n'est dès lors pas concevable que la Région alors qu'elle aura tout pouvoir en matière d'économie régionale, ne soit pas compétente en matière d'immigration. C'est à la Région qu'il reviendra d'apprécier le volume de main-d'œuvre nécessaire à son développement et, dès lors, l'octroi du *permis de travail* dans une région déterminée devra relever du pouvoir régional.

A ce niveau, le rôle joué par le Ministre de la Justice et par l'Office des Etrangers n'est pas nié. Il est en effet évident que tout ce qui concerne l'accès de l'étranger sur le territoire national, à l'exception du regroupement familial, relève du pouvoir national. Dans le cas du travailleur, il faut cependant continuer à admettre que l'étranger qui a obtenu un permis de travail pourra recevoir automatiquement une autorisation d'accès et de séjour en Belgique, sauf raison d'ordre public, vu qu'il fait preuve de moyens de subsistance. La notion d'ordre public devant être entendue selon nous de la manière spécifiée dans la convention européenne des droits de l'Homme, c'est-à-dire se limiter à la notion de comportement personnel de l'individu (casier judiciaire, bonne vie et mœurs). Une autre compétence du pouvoir régional est le *logement* ; c'est à la Région que revient ce secteur important tant au plan économique que social. Et c'est de ce point de vue que la région aura à nouveau un rôle à jouer dans l'immigration. De nombreuses conventions bilatérales prévoient pour l'entrée de l'immigré en Belgique et surtout pour celle de sa famille, des conditions de logement précises. La communauté elle aussi aura un rôle essentiel dans la politique d'immigration, tout particulièrement en ce qui concerne le regroupement familial. En effet, si l'on part de l'idée que ce sont en premier lieu les possibilités et les conditions sociales d'accueil qui doivent influencer la politique d'immigration, postulat essentiel en vue d'une intégration harmonieuse des migrants, on voit l'importance jouée par le pouvoir communautaire.

En effet, les conseils des communautés sont désormais compétents pour « l'assistance matérielle, sociale, psychologique, morale et éducative aux personnes, aux familles et aux services ainsi que pour la protection de la jeunesse ». De plus, ils sont compétents pour les problèmes de scolarité ainsi que pour le secteur des soins de santé. Ce sera donc à la communauté, avec l'avis de la région en ce qui concerne le logement,

que reviendra le rôle de déterminer le nombre de migrants qui pourront être accueillis en tenant compte des possibilités d'accueil sur base des logements disponibles, des structures scolaires, des centres médicaux, des centres et services sociaux et récréatifs. Aucune restriction en effet n'a été faite, et c'est tout à fait normal, vis-à-vis de la population immigrée.

Le problème du regroupement familial relèvera donc également du pouvoir communautaire, ce qui obligera à notre avis la modification du texte prévu du projet de loi sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers.

En effet, l'article 10 § 4 de ce projet prévoit le séjour de plein droit pour l'étranger conjoint d'un étranger admis ou autorisé à séjourner dans le Royaume ainsi que pour leurs enfants qui n'ont pas atteint l'âge fixé par la loi belge pour la majorité civile ; mais l'article 11 prévoit que le Ministre de la Justice peut décider que l'étranger qui déclare se trouver dans le cas prévu ci-dessus n'a pas le droit de séjourner dans le Royaume, soit parce que l'étranger ne remplit pas les conditions prévues par l'article 10, soit parce que l'intéressé se trouve dans un des cas prévus à l'article 3 (pas de moyens de subsistance suffisants ou problème d'ordre public).

Ceci n'est plus praticable dans le cadre de la Belgique communautarisée ; ce sera en effet à un membre de l'exécutif communautaire qu'il reviendra de déterminer si un étranger se trouve dans les conditions prévues ou s'il dispose de moyens de subsistance suffisants, le Ministre de la Justice n'intervenant plus que pour le contrôle de la notion d'ordre public telle que prévu dans la convention européenne des droits de l'homme. Dans une optique similaire, l'accord demandé au Ministre de la Justice avant d'inscrire aux registres communaux un étranger usant du droit prévu à l'article 10 devra être demandé à un membre de l'exécutif communautaire.

Ces quelques remarques montrent l'importance d'une réforme complémentaire des textes sur le « Statut de l'immigré ». Ce sera d'ailleurs l'occasion de transformer le texte limité, actuellement en discussion, en un texte proposant un véritable « statut ».

Nous nous sommes efforcés, au cours des quelques pages de brosser un tableau rapide de la situation des immigrés en 1977. Certes, nous n'avons pu aborder tous les problèmes, et il en existe beaucoup comme celui du rôle des conseils consultatifs communaux ou encore la reconnaissance en 1977 des réfugiés politiques. Nous nous sommes volontairement limités aux faits essentiels ayant un lien avec la vie politique.

Formons cependant l'espoir que le lecteur aura, au milieu de cette matière-carrefour qu'est le problème des immigrés, glané quelques éléments pouvant nourrir sa réflexion.

Summary : The year 1977 for the immigrants in Belgium.

Although immigration of foreign workers had practically ceased since 1974, a series of important facts or developments took place in 1977.

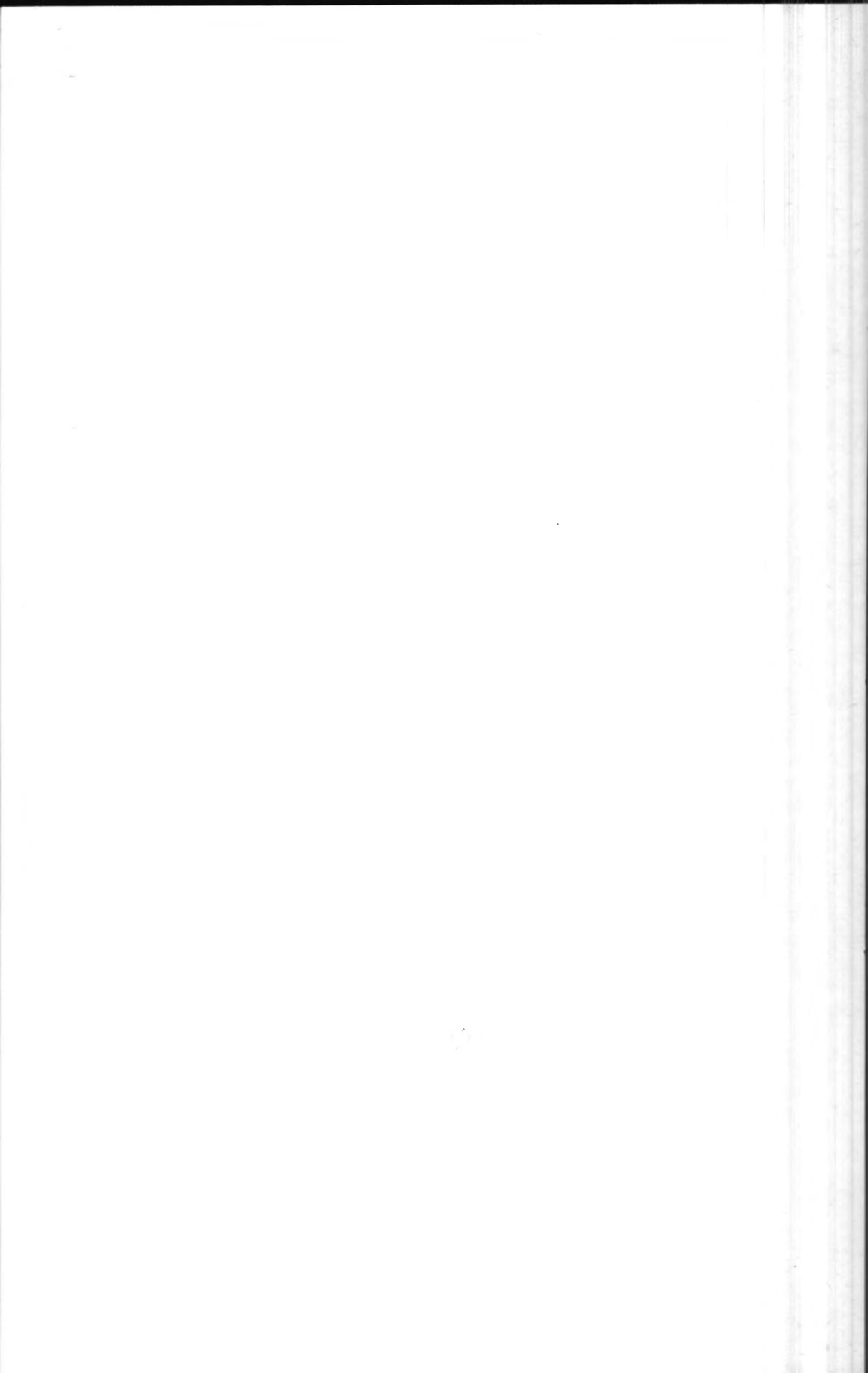
1. *Unemployment increased and maintained itself on a high level. Immigrants, who make up 10 % of the active population, were affected by 14 % of the total unemployment. This percentage has remained constant since 1967. Nevertheless, these figures do not seem to have been noted by the Members of Parliament. They merely intend to propose either sending back all foreign unemployed workers, or simply expelling all working foreigners.*

2. *In 1977, the Foreign Office replaced the former « Foreign Police ». This does not mean, however, that the situation of the immigrants has improved.*

3. *The granting of voting and eligibility rights to immigrants with respect to local elections is an idea which made progress in 1977. However, the political parties have very different ideas on this. Also, the issue of whether granting such rights does or does not imply a revision of the Belgian Constitution has still not been solved.*

4. *Previous to 1977, the immigration policy had fallen under the competency of the Ministers of Employment and Labor and of Justice. The recently concluded policy agreement, the Egmont Pact, calls for the regions and communities to play an important role in this matter. So far, this modification has barely been noted by the legislature.*

De crisis in de staalnijverheid, pogingen tot opvijzelen en beleidskeuzen

---

door Jef MATON,

Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

Inleidende bemerkingen.

De staalkwestie is een typisch voorbeeld van wat buitenlandse observators « l'embroglio belge » plegen te noemen. In onderhavige bijdrage doet de auteur een poging om de legpuzzle van het Belgische staaldossier samen te leggen. Uiteraard kent de auteur niet alle stukken van de puzzle. Diegenen, die alle stukken van de puzzle kennen, kunnen niet spreken of schrijven. Bovendien kan nooit met zekerheid gezegd worden wat de verschillende betrokken partijen met de uitspraken en standpunten bedoelen, omdat deze uitspraken en standpunten vaak een louter tactische betekenis hebben, die de ware bedoelingen moet versluieren. Last but not least, wordt de Belgische staalkwestie ingewikkelder naar gelang zij verder uitdeint en is zij op het ogenblik van het beëindigen van deze bijdrage nog bij lange niet beslecht.

De tweede inleidende bemerking betreft de politieke positie van de auteur in de Belgische staalstrijd : hij heeft positie genomen ten voordele van het Vlaamse staal. Hoe « objectief » hij de situatie in deze wetenschappelijke bijdrage ook tracht te beschrijven, zij is Vlaams gekleurd en persoonlijk getint.

Enkele bijzondere kenmerken in verband met de staalindustrie in het algemeen.

De produktie van staal is een vrij eenvoudig en doorzichtelijk proces, dat gemakkelijk te vatten is ook door een leek. Een staalfabriek ziet er uit als een reuzegrote smidse, die sterk tot de verbeelding van syndicale en politieke leiders spreekt. Vermits de staalproduktie gebeurt in grote

bedrijfseenheden, treft elke reconversie maatregel duizenden arbeiders tegelijk, dit in tegenstelling bijvoorbeeld tot de textielsector.

Bovendien zijn de Europese staalarbeiders sterk syndicaal bewust. De mijnwerkers en de staalarbeiders zijn de dragers bij uitstek van het aureool van de negentiende-eeuwse arbeidsbeweging en belichamen voor velen de revolutionaire mystiek, die rond deze negentiende-eeuwse arbeider werd geweven. Verder zijn alle staalindustrieën traditioneel « nationaal » getint. De staalindustrie werd door de nationale staat traditioneel tot de onmisbare ruggegraat van zijn zwaarindustrie gerekend. Hetzelfde geldt overigens voor de nieuwe industrielanden in de derde wereld. Militaire overwegingen waren en zijn hieraan niet vreemd. Vandaar dat staalbelangen en staatsbelangen vaak door elkaar lopen en de staalproducenten in het verleden altijd op een bijzondere belangstelling en hulp vanwege de staat mochten rekenen. De staaldynastieën van de grote mogendheden hebben zich van hun kant dan ook altijd met politiek bezig gehouden en in het verleden vaak medebeslist over oorlog en vrede.

Enkele bijzondere kenmerken in verband met Belgische staalindustrie.

Wat hierboven gezegd werd met betrekking tot de Europese staalindustrie geldt ook de Waalse industrie. De Waalse staalindustrie was een Belgische staatszaak en reeds tweemaal werd de Waalse staalnijverheid met overheidssteun vernieuwd, een eerste maal na de eerste wereldoorlog, een tweede maal na wereldoorlog II.

Alle Belgische holdings hebben belangrijke participaties in de Waalse staal. Brussel-Lambert en Cobepa (Paribas) hebben zich het zwaarst door kredietverleningen aan deze nijverheid verbonden. Arbed vormt hierbij een vreemde, overigens niet te onderschatten, eend in deze bijt. Arbed is, naar verluidt, stevig in Luxemburgse handen, alhoewel de Société Générale er een behoorlijke minderheidsparticipatie in heeft (Overigens staat de Société Générale dichter bij een industriële holding dan bij portefeuillemaatschappijen als Cobepa). Het koninginkestuk van Arbed is Sidmar, één van de best geleide Europese staalbedrijven. De Waalse vakbondsleders, die op de staalarbeiders van Luik en Charleroi het meeste invloed hebben zijn « revolutionnair » links en/of Wallingant : zij koppelen de eis tot economische structuurhervormingen aan de verzuchting tot Waalse autonomie. Op dat punt is er een vrij duidelijke scheidingslijn met de Vlaamse ABVV-vleugel en de nationale leiding van het ABVV, dat meer reformatorisch gericht is en unitaristisch. Deze scheidingslijn dateert van de Waalse arbeidersrevolte van 1960, die mede door de Vlaamse ABVV-leders, onder meer Major, in reformatorische zin werd omgebogen. De

links-gerichte groep rond André Renard heeft dit aangevoeld als een Vlaamse domper op het revolutionnaire élan van de Waalse socialisten. Vandaar dat Renard en een deel van zijn volgelingen zich naderhand meer en meer Waals zijn gaan opstellen. Hierdoor kregen zij in hun kielzog een aantal Waalsgezinde socialisten, die in feite niet zo revolutionair zijn als hun woorden het laten uitschijnen, maar die de sociale agitatie en het spook van het Front Commun hanteren als een chantagemiddel tegenover de unitaire staat en de nationale ABVV-leiding voor het krijgen voor reconversiesteun. Zij hebben het dan ook in de eerste plaats tegen « l'Etat belge, dominé par les Flamands et asphyxiant l'économie Wallonne », een slogan die in de staalstrijd herhaaldelijk naar voor komt. Deze laatste groep is door de pacificatiestrategie van het unitaire België met geld te paaien.

Een ander belangrijk onderscheid tussen deze links-Waalse syndicale groep en de Vlaamse syndicale vleugels van ACV en ABVV is hun opstelling tegenover de basis: de links-Waalse syndicale groep gelooft in de « basis », het straatgeweld, de harde actie, de volksvergaderingen, enz. De Vlaamse vleugels van ACV en ABVV zijn meer paternalistisch, geven minder informatie door en zijn voorzichtig bij het uitlokken van ongecontroleerd geweld. Dit is voor een stuk ook te wijten aan de natuur van de Vlaamse arbeiders zelf en de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Slechts beperkte groepen van de Vlaamse arbeidersmassa hebben het revolutionair-militant socialisme van de vorige eeuw meegemaakt en doorgegeven. De Antwerpse dokwerkers is een van de weinige groepen, die met dezelfde gevoelsgeladenheid het socialisme ervaren als de Waalse arbeiders.

Op het vlak van de syndicale tegenstelling valt de Germaans-Romaanse tegenstelling in België toevallig samen met de taalgrens. Dit brengt ons meteen in de Europese dimensie van het probleem: evenmin als het Belgisch patronaat en de unitaire krachten van het Belgisch establishment, wil het Europees patronaat en de Europese gemeenschappen, dat Wallonië samen met Frankrijk de zieke onderbuik van Europa gaat vervoegen. In dat verband is het misschien nuttig er op te wijzen dat België een onmisbare, strategische schakel vormt tussen de Verenigde Staten van Amerika en West-Duitsland, die sinds de koude oorlog door de VSA als de « Festung » bij uitstek van Europa wordt behandeld.

Etienne Davignon, commissaris van de EG en meer in het bijzonder belast met de staalkwestie, is niet alleen een Europese topfiguur in de Atlantische politiek, hij heeft ook nauwe familiale bindingen met Waalse staaldynastieën, meer in het bijzonder Boël. Samen met de Waalse syndicale leiders en Willy Claes heeft Davignon duidelijk zijn stempel gedrukt op het verloop van de staalkwestie.

De overige schaakspelers.

Hiermede zijn wij dan ook meteen terecht gekomen bij de laatste belangrijke Belgische speler in het schaakspel : de Belgische staat, tijdens de regering en Tindemans III en IV vertegenwoordigd door Minister van Economische Zaken Herman (PSC, Wallonie), na de regeringsvorming Tindemans V vertegenwoordigd door Willy Claes (BSP, Vlaanderen). De intrede van een socialistisch en Vlaams minister op Economische Zaken (verder afgekort als EZ) heeft vermoedelijk aan de staalkwestie een enigszins nieuwe wending gegeven. Er is in de Belgische staalkwestie een duidelijke belangenstelling tussen de staat en Waals-Brusselse holdings. In die zin was minister Herman geen volwaardige tegenspeler tegenover de holdings omdat de belangen van de Waalse PSC en de Waalse staalholdings gedeeltelijk gelijklopend zijn. Willy Claes, socialistisch reformist, was, althans in theorie, beter geplaatst om namens de Staat als tegenspeler van de holdings op te treden. Een essentieel onderdeel van de strategie van het reformatoisch socialisme in een gemengde economie bestaat er in de staatsmacht aan te wenden om het privé-initiatief de pas af te snijden waar dit tegen het algemeen belang ingaat. Dit vergt niet alleen een goede en betrouwbare ambtenarij, maar tevens een maximale informatie. Minister Claes wordt in de staalkwestie omringd door een aantal beslagen socialistische economen (o.m. J.P. Pauwels en W. Van Den Panhuyzen, professoren aan de VUB), die hem adviseren in wat hij noemt « het meest delicate en netelige probleem » dat EZ sedert de tweede wereldoorlog had op te lossen.

Tenslotte weze er op gewezen dat het duel EZ-Belgische holdings zich in het begin afspeelt binnen het zuiver Belgisch-unitaire kader en dat EZ de discussie zal trachten binnen het klassieke schema Belgische Staat — Industrie te houden.

Op dit punt stond Willy Claes uiteraard niet op dezelfde golflengte als de links-Waalse syndicalisten. Hij wou zowel Arbed als de Waalse rebellen dwingen in het keurslijf van het klassieke onderhandelingsmodel of het pacificatiestramien van de Belgische staat. In het licht van de regionalisering op Belgisch vlak en de economische eenwording op Europees vlak, voerde Claes dan ook een klassieke, politiek behoudsgezinde koers.

Tot slot nog een woord over de houding en de standpunten van de Vlaamse Beweging. In feite hadden de informele en formele leiders van de Vlaamse Beweging het parallelisme tussen de Belgische staalkwestie in 1960 en de huidige staalkwestie, al van in 1973 moeten zien

aankomen en zich voorbereiden op de ontknoping ervan bij de eerstvolgende crisis. De politieke leiders van de Vlaamse Beweging hebben het staalprobleem pas in 1978 ontdekt. Over de redenen hiervan zullen de geschiedschrijvers van de Vlaamse Beweging het later wel in extenso hebben. Naar mijn oordeel is nooit zoveel schrijnend sociaal-ekonomisch dilettantisme aanwezig geweest in de Vlaamse Beweging als sedert het einde van de jaren zestig. Om dit in te zien volstaat het even opnieuw de werken van Lodewijk de Raet en Karel Pinxten door te bladeren en deze te vergelijken met datgene wat in de Vlaamse Beweging nu op de markt komt. Deze vaststelling geldt vooral de Vlaamse-Nationalisten. De partij-politici in het Vlaams-Nationalisme waren traditioneel, naast enkele schaarse Christen-democraten, een belangrijke, zij het dan informele, transmissieketen tussen Parlement en Vlaamse intelligentsia. Wat de Vlaams-Nationalisme betreft is dit kanaal in de loop van de jaren zestig geleidelijk aan beginnen versluizen. In dit opzicht consacreert de open breuk tussen de Volksunie-leiding en de Vlaams-Nationale intelligentia (in de brede historische betekenis van het woord) naar aanleiding van het Egmont-Pact enkel een evolutie, die sedert geruime tijd aan de gang was.

In de staalkwestie waren de belangen van de Vlaamse Beweging en Arbed gedeeltelijk gelijklopend. Arbed is een holding, die de Vlaamse regio qua formaat aankan. Verder behoren de leiding en kaders van Sidmar tot de groep verlichtte ondernemers, die sociale hervormingen anticiperen in plaats van tot de laatste snik achterhoedegevechten te leveren. Bovendien ligt Arbed op de Oost-West as tussen Zeebrugge en het Roergebied. Wie met de Vlaamse Beweging vertrouwd is weet dat de uitbouw van deze Oost-West as tot een constante van de Vlaams-ekonomische Beweging behoort. Waar Brussel, meer bepaald een Noord-Zuid integratie (Vlaanderen-Wallonië) van het staal nastreeft, ligt het in de lijn van de Vlaamse Beweging, evenals Nederland overigens, een brug met de bloeiende staalbedrijven van het Duitse hinterland te slaan.

De toestand in de Belgische en Europese staalnijverheid vóór de crisis. De wait-and-see politiek van holdings en overheid.

Dat de ekonomische basisgegevens van de huidige staalcrisis reeds door overheid en ondernemers vóór het uitbreken van de crisis gekend waren, staat buiten kijf. Welke zijn deze basis-tendensen in de ontwikkeling van het Europese staal sedert 1955 ?

En eerste gegeven is de gemiddelde achterstand van Europa op de VSA. Deze achterstand geldt echter de oudere bedrijfseenheden, niet de nieuwe maritieme Europese staalbedrijven.

Een tweede gegeven is de aanhoudende relatieve voorsprong van Duitsland en Nederland op Frankrijk en België, meer bepaald Wallonië. De sterke produktiviteitsstijging in de Belgische nijverheid gedurende de zestiger jaren is inderdaad hoofdzakelijk aan de inplanting van Sidmar te wijten.

Een derde gegeven is de doorbraak van de Italiaanse en Japanse staalnijverheid. Reeds in 1964 evenaart de productiviteit in de Italiaanse staalindustrie deze van België. Wat Japan betreft, groeit er de produktiviteit in de zestiger jaren met 8 % per jaar, tegenover 3 % in het Europa van de zes. Bovenstaande gegevens zijn afkomstig van de Europese Gemeenschappen en door alle staalproducenten gekend. De redenen van de snelle groei van de Japanse nijverheid zijn niet ver te zoeken : nieuwe bedrijfseenheden van grote omvang (6 à 10 miljoen ton), met geïntegreerde continue produktie, geconcentreerd op één gegeven site in de nabijheid van diep vaarwater.

Het Europese antwoord op deze uitdaging is de opbouw van gelijkwaardige concurrentiële productie-eenheden. In België heeft enkel Arbed in deze zin gehandeld. Sprekend zijn hierbij bepaalde uitspraken van René Bruck vóór de staalcrisis (1). In 1973 verklaarde Bruck onder meer wat volgt : « Afin de pallier cette inflation des coûts, elle (d.i. de staalnijverheid) se concentrera en usines ayant des capacités annuelles de 6.000.000 à 10.000.000 de tonnes d'acier (...). Les usines seront des usines côtières et le minerai de fer proviendra d'Amérique du Sud, d'Australie, d'Afrique et de l'URSS » (2). Deze zinnen synthetiseren in een notedop de Arbed-politiek vóór de Belgische staalconferentie.

Daartegenover hadden de Waals-Belgische holdings geen coherente politiek. De Waalse holdings-staalindustrie valt uiteen in drie groepen : Cockerill, de driehoek van Charleroi (Thy-Monceau-Marcinelle, Hainaut-Sambre en Laminoirs du Ruau) met de Financière du Ruau als koepel en de onafhankelijken (Boël, Forges de Clabecq en Fafer). Cockerill is een hopeloos conglomeraat van vroegere zelfstandige bedrijven. Niet alleen zijn de installaties verouderd, maar de produktie ligt verspreid over 5 sites, verbonden met 300 km spoor. Een boeiende beschrijving van deze gâchis vinden wij terug in « Le défi pour un nouveau Cockerill » in 1977 door de directie van Cockerill uitgegeven.

Dat de Waalse staalholdings van deze belaberde toestand vóór de crisis niet op de hoogte waren, is niet aan te nemen. Maar in de boom van de

---

(1) Bruck, is voormalig D.G. van Sidmar en treedt thans als hoofdverantwoordelijke voor de internationale betrekkingen als onderhandelaar op namens Arbed in het pokerspel van de Europese staalholdings.

(2) Verklaring voor de Franse Kamer van Koophandel te Gent.

zestig jaren was alles verkoopbaar met winst, niet in het minst de produktie van afgeschreven bedrijfsinstallaties. Het excuus dat de Belgische staalproducenten rekenden op een voortschrijdende wereldvraag is naast de kwestie. De fundamentele vraag was immers op welke wijze en met welke bedrijfseenheden België op deze wereldmarkt zou inspelen, rekening houdend met concurrentie van de nieuwe staalproducenten van de Derde Wereld.

Ook de willekeurige inplanting van een nieuwe hoogoven hier en een nieuwe warmswals daar, kon aan de structurele zwakheid van de Waalse staalnijverheid niets verhelpen. Het had wel voor gevolg dat de Waalse staalnijverheid met een zware schuldenlast tegenover bepaalde bankgroepen zoals Paribas en Brussel-Lambert in het krijt kwamen te staan. De interestdelging van deze schuld zal begin 1977 door de Belgische overheid overgenomen worden.

De Belgische staalconferentie van 5 maart 1977.

Heeft het Waalse staalpatronaat de crisis afgewacht om met overheidssteun een restructuratie door te voeren ? Best mogelijk. In elk geval doet Julien Charlier van Cockerill op 25 februari 1977 een beroep op zijn arbeiders en de Waalse publieke opinie « pour un nouveau Cockerill ». Het programma dat de PDG van Cockerill op de betrokken « volksvergadering » van 25 februari voorlegt, stemt op veel punten overeen met wat Jean Debra enkele maanden later zou neerpennen in *Revue Nouvelle* van april 1977 : blokkade van Sidmar en vernieuwing van de Waalse staalnijverheid met overheidssteun. Terloops doet Charlier een oproep tot solidariteit en steun vanwege de Waalse arbeiders, een vrij ongebruikelijk onderhandelingswapen voor een vertegenwoordiger van het Belgisch patronaat. Was er een stilzwijgende afspraak tussen Julien Charlier en de gewestelijk FGTB-secretaris van de Luikse staalarbeiders om drukking uit te oefenen op de Belgische regering, die enkele dagen later met de sociale partners overleg zou plegen aangaande het staal ? Dit is niet uitgesloten.

Naast de hierboven genoemde eisen zouden vanuit Waalse hoek nog enkele bijkomende eisen worden gesteld. De twee belangrijkste hiervan zijn de volgende. Vooreerst is er de eis : 1 F te investeren buiten de staalnijverheid voor elke frank geïnvesteerd in de nieuwe staalnijverheid. Vervolgens is er de eis tot « mise sous statut public » van de staalondernemingen. In dit plan, waarover verder meer, zou de staalnijverheid overkoepeld worden door een soort Staaldirectorium, waarin de Walen zowel van patronale als van syndicale zijde over een institutionele meerderheid zouden beschikken. Dit plan duiden wij in deze bijdrage eenvoudig-

heidshalve aan als het Plan Gillon. Het plan Gillon kwam niet enkel tegemoet aan de linkse strekking in de FGTB, maar op bepaalde punten ook aan de Waals-Belgische holdings. Onder meer, zou dit plan Sidmar in een blijvende minderheidspositie dringen.

Het is nuttig alvorens de chronologie van de gebeurtenissen weer op te nemen, even uit te rekenen wat deze eisen aan uitgaven zouden meebrengen. De produktie van Waals staal lag in 1974 op ongeveer 13 miljoen ton. Een nieuw staal-ensemble van 10.000 miljoen ton kost om en bij de 250 milliard F. Zelfs als de restructuratiekost per ton slechts de helft zou kosten van een nieuw bedrijf, wat m.i. aan de lage kant is, komt men aan een bedrag van 125 milliard F. Als Wallonië bovendien 1 F investeringen buiten de staal vraagt voor 1 F restructuratie-investeringen in de staalsector zelf, komt men opnieuw aan 250 milliard. Wallonië kan dit bedrag niet opbrengen tenzij met Vlaamse hulp. Vandaar dat in de discussies rond de gewestvorming en het Egmont-Pact, het staal « nationaal » blijft en de textiel « regionaal » wordt. Een van de vele details, die de Vlaamse Egmonthandelaars uit het oog hebben verloren.

Ik neem nu de chronologische draad terug op. Julien Charlier, PDG van Cockerill, spreekt een vergadering van staalarbeiders toe op een donderdagavond, daags voor één van de vrijdagstakingen, die uiteindelijk de Regering Tindemans III hebben doen vallen. Meteen stonden, althans in Luik, de daaropvolgende vrijdagstaking in het teken van het Waalse staal. Vanuit syndicaal standpunt hadden deze stakingen m.i. dan ook een onaanvaardbaar dubbelzinnig karakter. De Vlaamse arbeiders werden in stakingen meegetroond, waarvan zij de versluierde bedoeling niet kenden. Deze dubbelzinnigheid zal in 1978 blijven voortbestaan.

De staalkonferentie van 5 maart 1977 neemt de Waalse eisen over : investeringsstop per bedrijf ; kredietverleningen vanwege de overheid om de zieke Waalse bedrijven vlottend te houden en hen toe te laten hun interest aan de banken te blijven betalen. Hierbij moet niet uit het oog verloren dat de betrokken banken en de Waalse staalbedrijven onder dezelfde financiële koepel zitten.

Tekenend voor Arbed is dat zij elke kredietverlening weigert. Vermoedelijk wil Arbed vermijden in het Belgisch netwerk verstrikt te worden.

Het plan Davignon op EG-vlak.

Begin 1977 formuleert Etienne Davignon zijn staalplan op Europees vlak. De essentiële punten van dit plan zijn de volgende : het opleggen van

ationale produktiequotes, het uittrekken van belangrijke restructuratiekredieten en het invoeren van minimumprijzen. Deze maatregelen spelen uiteraard ten voordele van de zwakke bedrijven van Frankrijk en Wallonië en ten nadele van de competitieve bedrijven in Vlaanderen, Nederland, Duitsland en Italië. Vooral voor landen met een export-gerichte metalurgie, zoals Duitsland, vormde het opleggen van minimumprijzen voor het staal in de huidige crisis een niet te onderschatten handicap.

Let opnieuw op de belangentegenstelling tussen Vlaanderen, Nederland en Duitsland, aan de ene kant, tegenover Wallonië en Frankrijk aan de andere kant. Als de Vlaamse publieke opinie zich openlijk nukdig toonde om een blanco check voor het Waalse staal te ondertekenen en Arbed niet begaf onder de verenigde druk van de Belgische staat en de Belgische holdings, zat er een goede kans in dat ook Nederland en Duitsland tegen het plan Davignon zouden in verzet komen (3).

De bevrozing van produktiequotes op Europees vlak, tesamen de Belgische invoering van produktiequotes per bekken (Luik, Charleroi, Vlaanderen), betekende een blijvende grendel op Sidmar. Het was vanwege het Ministerie van Economische Zaken en de Belgische holdings een sterk chantagemiddel om Arbed tot onderhandelingen met de Waalse holdings te dwingen. De eerste aktie van het Staalarbeiderscomité van Sidmar was dan ook deze grendel te doen springen.

MMRA Rodange-Athus : de eerste test-case.

De dreigende sluiting van Rodange-Athus vormde de eerste schermutseling in de staalkwestie. Alle componenten van het ganse staaldossier komen er reeds aan bod.

Maandenlang staat Rodange-Athus in het brandpunt van de belangstelling. In de Vlaamse media wordt het voorgesteld als een duel tussen kapitaal en arbeid.

Zowat iedereen eist de restructuratie met behoud van de tewerkstelling, gedeeltelijk binnen en gedeeltelijk buiten het bedrijf : het ABVV en ACV, de PSC, E. Davignon, enz. Arbed wordt onder drukking gezet zowel door EZ als door E. Davignon om een participatie te nemen in Rodange-Athus. Volgens een uiting van de CSC-afgevaardigde van Rodange-Athus zou Davignon zelfs met represailles van uit EEG-hoek hebben bedreigd als Arbed zich niet schikte (4). Een toch opmerkelijke situatie, als men weet dat ook een Davignon beheerder is van Rodange-Athus.

---

(3) Informatie van een Nederlandse journalist in een persoonlijke mededeling op 3 januari 1978 reeds verstrekt.

(4) *La Libre Belgique*, 7-8 augustus 1977.

Daarnaast wordt vanwege de Belgische overheid de belofte afgedwongen tot investeringen buiten de staal om de arbeiders van Rodange-Athus op te vangen, die ingevolge de restructuratie zouden afvloeien. Dit is een toepassing van de eis 1 F buiten het staal voor 1 F in het staal.

Tenslotte wordt een « cellule d'emploi » opgezet, enig in een soort. De oprichting van deze « cellule d'emploi » en van een bijzonder Speciaal Fonds, zal aan de af te danken arbeiders van Rodange-Athus een bevoorrecht statuut bezorgen op sociaal vlak. Voor de afvloeieregeling van de arbeiders van Rodange-Athus wordt 450 miljoen uitgetrokken, dit is evenveel als voor de ganse textielsector.

Nog voor deze uitzonderingsmaatregelen voor Rodange-Athus hun beslag krijgen wordt van Waalse zijde gesteld dat zij moeten gelden voor alle staalarbeiders. Kort daarna zal het Algemeen Vlaams Arbeiderskomitee (AVAK) een gelijke behandeling vragen voor de textielarbeiders.

Om een participatie in Rodange-Athus uit de weg te gaan, volgt Arbed opnieuw een indirecte tactiek. De industriële holding probeert tijd te winnen door het eisen van een voorafgaandelijke studie. (Ook het latere McKinsey rapport kwam tot stand, mede onder druk van Arbed en het ACV). Verder zoekt Arbed steun over de grens, in dit geval in het Groot-Hertogdom Luxemburg. De zaak Rodange-Athus leidt overigens tot een diplomatiek incident tussen België en het Groot-Hertogdom.

De drukking vanwege Economische Zaken tot financiële integratie tussen Arbed en de Waalse staalbedrijven.

In de tweede helft van 1977 wordt het duidelijk dat de publieke opinie in Vlaanderen de blokkade van Sidmar niet zonder meer zal aanvaarden. Het ACV draait eerst stilzwijgend en daarna uitdrukkelijk de standpunten van het Vlaams Staalarbeiderskomitee bij. De Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen en het Vlaams Economisch Verbond kiezen openlijk partij ten voordele van Sidmar. De Vlaamse ABVV-vleugel komt hierdoor in een ietwat ongemakkelijke positie te staan, alleszins tegenover de Sidmararbeiders.

Vanaf februari 1977 zit de mogelijkheid dat Sidmararbeiders zouden meestaken voor het Waalse staal er niet meer in. Integendeel, het ligt nu in de mogelijkheden dat een nationale staalstaking in Sidmar tot incidenten leidt.

Ondertussen begint de meer fundamentele discussie over een toekomstige werkverdeling tussen de verschillende Belgische holdings.

Van Vlaamse zijde wijst men van meetaf een werkverdeling af, waarbij Vlaanderen het ruwstaal zou produceren, terwijl het staalwalsen en de staalveredeling door Luik en Charleroi zou worden gemonopoliseerd.

Uiteindelijk komt het in alle stilte tot onderhandelingen tussen Arbed en de Financière du Ruau, die de driehoek van Henegouwen (Thy-Monceau-Marcinelle, Hainaut-Sambre en Laminoirs de Ruau) controleert en waarvan Albert Frère de onbetwiste leider is. Naast de groep Frère Bougeois zijn Cobepa (Paribas) en Brussel Lambert de voornaamste aandeelhouders in de betrokken driehoek.

In de marge valt hierbij op te merken dat Cobepa eveneens een participatie heeft in de Vlaamse Uitgeversmaatschappij (VUM), die de Standaard en aanverwante kranten uitgeeft. André Leysen, een bikkelhard zakenman, die in tegenstelling met de Sap-familie geen wortels en gevoelsbindingen heeft met de Vlaamse Beweging, is directeur-generaal van de VUM en tevens beheerder van Cobepa. De Standaard, door de VUM uitgegeven is nooit voor Sidmar opgekomen in tegenstelling tot het Christen-demokratische blad Het Volk.

De stilzwijgendheid van de Standaard in het staaldebat is opmerkelijk. Voor zover Manu Ruys, hoofdredacteur van de Standaard, zich in het debat mengt, legt hij de Vlaamse havens in de weegschaal tegenover het Waalse staal: beide moeten buiten het communautaire dispuut gehouden worden. Vermits de staalkwestie in Wallonië in elk geval communautair geladen is, betekent dit in feite dat de staalkwestie van Vlaamse zijde niet gecommunautariseerd mag worden. Paul Goossens, die zich als economisch redacteur bij hetzelfde blad ook over de staalkwestie buigt, beschouwt het communautair aspect van de staalkwestie als pietluttig, maar dan om sociaal-ideologische redenen.

Het argument dat het staaldossier niet communautair mag overtrokken worden is van Vlaamse zijde verdedigbaar: als de rendementsoverwegingen doorslaggevend zijn, komt Sidmar in elk geval als eerste voor uitbreiding in aanmerking. Het ACV-Gent, meer bepaaldelijk de gewestelijke secretaris Marcel Walraet en Het Volk lijken vrij duidelijk deze kaart te hebben gespeeld. Daarentegen wordt in de Standaard nergens voor een uitbreiding van Sidmar gepleit. De Standaard-groep lijkt met Sidmar eerder verveeld te zitten. Wil de Standaard-groep de komende zet van Cobepa niet in de weg lopen? Moeilijk te raden. In elk geval komt de houding van de Standaard-groep voor André Leysen goed uit vermits Cobepa een financiële transactie voorbereidt tussen de Financière du Ruau en Arbed.

In de onderhandelingen tussen Arbed en de Waalse holdings, die in februari 1977 in het grootste geheim van wal steken, is Cockerill niet betrokken. Cockerill had in de loop van de crisis zijn aandelenpakket in Sidmar verkocht aan Arbed. Voortgaande op de royale vergoeding, die Arbed voor deze aandelen betaalde, ziet het er naar uit dat Arbed maar al te gelukkig was zijn financiële binding met Cockerill te verbreken.

De financiële du Ruau wil wel een huwelijk met Arbed, waaruit het overigens niets dan voordeel kan halen. Op een bepaald ogenblik probeert Copeba zelfs een coup op de beurs door het opkopen van Arbed-aandelen. De holdings hadden op de Staalconferentie van 5 maart nochtans beloofd dergelijke transacties « achter de rug » niet te zullen doorvoeren.

Wat het akkoord Arbed-Ruau uiteindelijk zal inhouden is vooralsnog niet te zeggen. Op het eerste zicht lijkt Arbed als overwinnaar uit de bus te komen : Sidmar mag uitbreiden in het vlakke staal en er komen geen kruisparticipaties tussen Arbed en Ruau. Zonder hechte financiële bindingen tussen Arbed en Ruau, heeft elke produktieafpraak tussen Arbed en Ruau in de Europese context slechts een tijdelijk karakter. Arbed heeft immers oudertussen reeds bondgenoten gevonden in Duitsland. Het lijkt geen twijfel dat Arbed met zijn steunpunt aan de Noordzee voor de Duitse staalbedrijven een aanlokkelijke partner is. Zoals eertijds de Koninklijke Nederlandse Hoogovens van Ijmuiden dit waren voor Hoesch. Overigens beginnen de Duitsers zich ook openlijk te keren tegen het plan Davignon. (Onder meer bij monde van Otto Lambsdorff, Minister van Economische Zaken op de Europese Raad van Ministers op 2 mei 1978). Hierdoor springt definitief de enge Belgische belangensfeer, waarbinnen het Belgisch staaldossier zich afspeelde.

De discussie rond een overheidsstatuut voor de Belgische staalindustrie.

Tot slot komen wij nog even terug op het plan Gillon. R. Gillon gewestelijke secretaris van de Luikse staalarbeiders, had reeds op 8 december 1977 « la mise sous statut public » geëist van de staalnijverheid. In hoeverre was dit bluf en in hoeverre hebben de Waalse holdings de eventualiteit van een dergelijke maatregel ooit ernstig genomen ? Het plan Gillon, dat in zijn uiteindelijke vorm werd voorgesteld op het buitengewoon congres van de FGTB-Regionale van Luik op donderdag 26 januari 1978 en op 14 april 1978 door het ABVV-leiding praktisch integraal werd overgenomen, is geen nationalisatie in de socialistische zin van het woord. Het is een compromis sui generis. Vooreerst worden de schulden van de holdings tegenover de Staat omgezet in participaties. In feite betekent dit een consolidatie van de kortlopende (of half-lange termijn ?) schulden van de staalbedrijven in een langlopende schuld.

Bovendien wordt van de Staat verwacht nieuw geld te pompen in het staal via kapitaalbreng. Maar ook de holdings worden gevraagd verder geld te investeren. De staalondernemingen kunnen hierbij zelfs renteloze leningen ontvangen van de overheid. Van zijn kant mag de Staat de restructuratie plannen, controleren en betalen. De planning zou gebeuren langs een Office Suprarégional de Planification Sidérurgique en een Comité

de Planification Siderurgique. Zoals reeds terloops vermeld is de samenstelling van bovengenoemde organen zo dat de Waalse patroons en vakbonden er over een geïnstitutionaliseerde meerderheid beschikken zodat zij automatisch een voogdijschap op de Vlaamse staalindustrie kunnen uitoefenen.

Zoals « nieuw links » in de Vlaamse media met juichende trompetten inspeelde op Rodange-Athus maar stom bleef in het duel Fruru-Spitaels over het Sociaal Fonds voor de Textiel, zo liet het zich onmiddellijk verleiden door het voorstel Gillon. Wat aantoonde hoe naïef en oppervlakkig het nieuwe socialisme in Vlaanderen nog is. Inderdaad, het plan Gillon komt ook de Waalse-Belgische holdings een goed eind tegemoet. Een holding, waarin de staalproductie slechts een schakel is in een netwerk van economische bindingen, zal er wel niets op tegen hebben dat de overheid de zwakke, verlieslatende schakel in deze keten met gemeenschaps-gelden vernieuwt en blijvend ondersteunt. Voor hen is het in dat geval belangrijk dat zij autonoom blijven in de processen van de keten, die winstgevend zijn of waar kunstmatig winst kan worden gemaakt en afgetapt. Onze holdings hebben zich op dat punt reeds lang aan de gemengde economie aangepast.

Tekenend in dit opzicht is het standpunt van de Bank Brussel Lambert, dat in zijn *Financieel Weekblad* van 12-24 maart 1978 als volgt wordt geresumeerd: « Gezien de financiële aderlatingen die de sector dit jaar en naar alle waarschijnlijkheid ook daarna zal ervaren, ligt het voor de hand dat de (staal) bedrijven de nodige financiële inspanningen niet zelf zullen kunnen leveren. Zoals de zaken thans staan en gelet op de omvang van de behoeften is het ook duidelijk dat de traditionele financieringskanalen niet zullen volstaan om alle benodigde hulp te verstrekken. Talrijke waarnemers menen dan ook dat een actieve tussenkomst van de staat in de sector zogoed als vaststaat. Het laat er zich overigens naar aanzien dat zulks de enige mogelijkheid is om het belangrijkste gedeelte van ons staalpatrimonium en van de werkgelegenheid in deze sector te beveiligen en tevens binnen een relatief korte tijdspanne de nodige kapitalen bijeen te brengen » (5). Overigens zijn nog andere overeenkomstige standpunten te vinden bij Brussel Lambert, dat een kwart van de aandelen van de Financière du Ruau in handen heeft, en het plan Gillon, dat op 14 april 1978 door de nationale ABVV-leiding als het officiële staalprogramma van de socialistische vakbond werd goedgekeurd.

Ik wees er reeds op dat de holdings in een hervorming zoals voorgesteld door Gillon het restructuratieprobleem in hun staalbedrijven zonder

---

(5) Gepubliceerd in het *Financieel Weekblad* (uitgaande van de Bank Brussel Lambert) van 12-24 maart 1978.

kleerscheuren kunnen afschuiven op de overheid. Daarvoor moeten zij wel hun staalbedrijven juridisch isoleren van hun overige activiteiten. Een operatie, die de groep Boël ondertussen met succes heeft voltooid. Dat zulks door Gustave Boël, schoonbroer van EG-Commissaris Etienne Davignon, kon doorgevoerd na de staalconferentie van 5 maart 1977, waarin de staalpatroons beloofden zich van zulkdanige transakties te onthouden, toont aan welke « imbrogljo » van tegenstrijdige belangen de Belgische staalkwestie inderdaad is.

Slotbeschouwingen.

Wat zich in november 1976 aandiende als conjuncturele en tijdelijke moeilijkheden van enkele Waalse staalbedrijven is gaandeweg uitgegroeid tot een Waals-Vlaams geschil om geleidelijk uit te dienen tot een Europees probleem, waarin Luxemburg, Nederland en Duitsland verwickeld worden. Op datum dat deze slotbeschouwing werden neergeschreven, is het nog niet duidelijk in hoever de Duitse reus zich in de Belgische staalkwestie zal mengen en of Duitsland, hetzij via de EEG, hetzij rechtstreeks, in de restructuratie van de Waalse staalindustrie zal tussenkomen. Evenmin is het duidelijk in hoeverre Arbed zijn relatief onafhankelijke positie tegenover de Belgische en Duitse holdings zal kunnen handhaven.

De Belgische onmacht om zijn sociale en economische problemen vooruit te zien zal vermoedelijk ook het vlak van het staal, een verdere penetratie van de beslissingsmacht van de grote mogendheden en de Europese holdings met zich brengen. De onafhankelijkheid van het Koninkrijk België verkleint verder zienderogen.

Postscriptum op 1 juni 1978 : het plan Claes en de aan gang zijnde staaltop.

Het plan Claes, samengevat in de nota « Herstructurering van de Yzeren Staalnijverheid. Industriële omschakeling », wordt op 20 mei 1978 voor de eerste maal « officieel » besproken tussen regering en sociale partners. Het herneemt in grote lijnen het plan Gillon, waarvan boven sprake. Maar ook Cockerill krijgt nu zijn deel in de koek.

Aan de Waalse industrie worden toegestaan : restructuratiefondsen voor de vernieuwing van het produktieapparaat, reconversiefondsen (3 miljoen F. per te herscheppen arbeidsplaats) en een sociaal fonds (5 miljard voor 8.000 arbeidsplaatsen).

Arbed ziet definitief af van een Nederlands-Duitse binding, gaat een overeenkomst aan met de groep Frère-Bourgeois, belooft Sidmar niet

verder uit te breiden, maar verwerft compensaties voor zijn slechte productielijnen in Luxemburg en het Saargebied. Arbed schikt zich dus naar de Belgische situatie « zoals het zich ook schikt naar het politieke gegeven van Brazilië ».

Om het « bindend » karakter van de staalovereenkomst te verzekeren, wordt een ingewikkeld net van advies- planning- en controleorganen opgericht, met ingebouwde vetorechten, twee-derden-meerderheden, compensaties en dergelijke meer. Vóór het geheel wordt glad gestreken zou m.i. in het kaartenhuisje nog ergens een alarmbel moeten ingebouwd worden.

Het plan Claes is een politiek compromis, dat geen oplossing biedt voor de competitiviteit van de Belgische staalindustrie op de internationale markt. De Belgisch-Waalse holdings zijn erin geslaagd hun schuldenlast en de reconversielast af te wentelen op de staat, wat hun voornaamste zorg is op de korte termijn.

Wat de uitschakeling van Sidmar betreft, het zal uiteindelijk alleen tot gevolg hebben dat de produktie van vlak staal, vroeger dan voorzien, zal uitwijken naar de nieuwe industrielanden in de Derde Wereld (bijvoorbeeld naar Brazilië en Zuid Korea, waar Arbed reeds belangen heeft). Arbed, dat door de kartellisering van de Europese markt, grotendeels op de « residuele » internationale markt is aangewezen, zal na de blokkade van Sidmar m.i. gaandeweg deze markt bevoorraden vanuit de nieuwe industrielanden.

Summary : The crisis in Belgian steel industry : attempts to restructure and policy choices.

The Belgian steel industry falls apart into four groups. The Flemish industry consists mainly of a very modern steel plant Sidmar near the port of Ghent controlled by the industrial holding Arbed. The Walloon industry falls apart into three basins : Cockerill in Liège ; the holy triangle of Charleroi, controlled by Frère-Bourgeois, Cobepa (Paribas) and Bruxelles-Lambert (this three holdings being associated in the Financière du Ruau) ; the independents.

In the Walloon industry the successive processes of steel making are distributed over a great number of plants, most of the equipment is outdated, labour relations are bad and so is management.

The finances required to renew this ancient industry are so large that the holdings cannot do so without the aid of the Belgian Government and the European Communities.

Beginning of 1977, Davignon (CEE), proposes to freeze the production and market shares of the member countries, and to increase the European steel price by EEC tariff measures, in this way protecting the low productivity concerns ; not in the least the Walloon concerns.

The European Communities promise financial help for restructuring. The implicit condition is comparative advantage of enterprises. In the Belgian context, this would mean that Sidmar would be extended and part of the Walloon industry closed down. The next move of the Brussels-Walloon concerns is, therefore, to corner Sidmar.

During the course of 1977 and the first half of 1978 the Government negotiates with employers and unions a restructuring plan and general steel agreement, the « Plan Claes ». The plan foresees in a lasting ceiling imposed on Sidmar ; in a very large flow of restructuring aid, mainly from public funds and the set-up of an intricate network of semi-governmental institutions.

The Plan Claes is a purely political compromise. From the economic point of view, the plan will only speed up the definite emigration of traditional steel making processes towards the semi-industrialized countries.

La politique extérieure de la Belgique en 1977

---

par Christian FRANCK,

Chercheur au Centre d'études européennes
de l'Université Catholique de Louvain.

★

Dresser le bilan de la politique extérieure de la Belgique revient de plus en plus à suivre les développements de l'unité d'action des partenaires de la Communauté européenne.

Celle-ci s'impose bien comme le cadre approprié pour une présence sur la scène internationale et elle correspond d'ailleurs à une orientation délibérée et constante de notre politique étrangère.

De la sorte, les options belges concernant les grands enjeux internationaux se lisent en filigrane dans les prises de position communes des Neuf. Parmi ceux-ci, la Belgique joue souvent un rôle modérateur, cherchant à rapprocher les points de vue des « Grands » de la Communauté. Cette disposition devint d'ailleurs une méthode durant l'exercice de la Présidence de la Communauté de juillet à décembre 1977. Tant les débats de la 32e Assemblée générale des Nations-Unies que ceux de la conférence de Belgrade virent la diplomatie belge représenter la position commune des Neuf qu'elle s'était attachée à promouvoir.

Mais cette préoccupation inspira également son attitude en mai dans les travaux finaux de la Conférence sur la Coopération économique internationale (CCEI) à Paris.

Cette ligne d'action ne signifie cependant pas que la diplomatie belge se cantonne dans la géométrie des points convergents et manque de jugements propres.

La perception du poids relatif de notre pays, l'absence d'intérêts saillants qui ne s'accommoderaient pas d'un intérêt général communautaire, une certaine tradition de « suivisme » aussi à l'égard des autres, y compris et même particulièrement des Américains, l'inclinent à cette fonction. Il n'empêche qu'elle pousse souvent la recherche d'un consensus des Neuf dans une direction qui corresponde aussi à ses préférences et à ses choix.

Le dialogue Nord-Sud.

La Belgique faisait partie de la délégation communautaire unique qui, avec sept autres pays industrialisés, formait le groupe des « Huit » en face de celui des Dix-huit représentant le Tiers-Monde à la CCEI à Paris. Les travaux qui avaient repris le 29 avril au niveau des experts se clôturèrent par une conférence ministérielle du 20 mai au 1er juin. Au sein des Neuf, la Belgique tenait une position intermédiaire entre la tendance d'avant-garde représentée par les Pays-Bas et la position conservatrice tenue par la République Fédérale d'Allemagne et dans une moindre mesure par la Grande-Bretagne.

Ses attentes à l'égard de la conférence correspondaient à l'approche occidentale. Elle envisageait une réciprocité entre les mesures de coopération au développement et des engagements des producteurs de pétrole sur la modération des prix. Par ailleurs, la Belgique soutint un projet sur la sécurité des approvisionnements en matières premières que les Huit devaient déposer sur la table des négociations. Devant le refus de l'Australie et du Canada de s'associer à cette démarche, la délégation communautaire, notamment sa composante belge, avança l'idée du dépôt d'une demande formelle par les Six autres pays industrialisés. Cette idée ne fut pas suivie. Mais elle illustrait la préoccupation dominante d'obtenir dans le domaine énergétique et dans celui de l'approvisionnement en matières premières une contrepartie aux efforts de coopération demandés par les Dix-huit.

A l'égard de ces efforts de coopération, la Belgique et la Communauté s'engagèrent en faveur d'une « action spéciale » de 1 milliard de dollars au bénéfice des pays les plus pauvres. Ce nouveau transfert net était un substitut à la problématique de la suppression ou du moratoire des dettes avancée par le Tiers-Monde. La Communauté y prendrait part à concurrence de 385 millions de dollars (1).

A propos du Fonds commun pour la stabilisation du cours des matières premières, la Belgique soutenait au sein de la Communauté, et contrairement à la thèse allemande, que la stabilisation des prix devait précéder la stabilisation des recettes d'exportation. La délégation communautaire se prononça bien en faveur d'un Fonds commun, mais sans en spécifier

---

(1) Les modalités de la participation de la Communauté à l'Action spéciale furent arrêtées au plan communautaire lors du Conseil CE de la Coopération au Développement du 28 novembre 1978. Les 385 millions de dollars seraient distribués par le canal de l'Association Internationale de développement, moyennant une négociation avec cette Organisation. Pour la Belgique, cette action se traduisait par une inscription d'environ 600 millions FB au budget de la Coopération au développement.

les sources de financement ni le rapport avec le programme intégré des produits de base de la CNUCED.

A l'égard des produits de base et du Fonds commun, la position belge avait été explicitée lors d'un discours au Cercle interallié à Paris en février 1977 par le Ministre des Affaires étrangères et de la Coopération, M. Van Elslande.

Celui-ci avait d'abord affirmé que « l'organisation du commerce des produits de base doit rester distincte des transferts de ressources financières destinées au développement des pays du Tiers-Monde ». Il présentait le Fonds commun comme « le couronnement sinon le ciment des accords conclus par produit ». A l'égard de ces accords, le « Fonds commun serait utile, notamment s'il permet de réaliser des économies en coordonnant des ressources ». A propos du « second guichet » du Fonds commun, censé financer « les autres mesures » (c'est-à-dire diversification de la production, commercialisation, etc...) et pour lequel les pays en voie de développement qui ne sont pas exportateurs des produits faisant l'objet d'un accord international sont demandeurs, le Ministre disait encore : « Nous n'excluons pas que le Fonds finance d'autres actions que la création de stocks régulateurs si elles concourent à la stabilisation et pour autant que les ressources du Fonds le permettent ». Cette dernière citation et la première se recoupaient : l'approvisionnement financier du Fonds commun, en particulier d'un second guichet, ne pouvait constituer un nouveau transfert net de ressources vers les pays en voie de développement qui serait indépendant de l'objectif de stabilisation des cours poursuivi par « le premier guichet » (financement des stocks régulateurs). Ceci resta la position de la Belgique durant toute l'année 1977.

Si les résultats de la CCEI furent considérés comme assez relatifs par les observateurs, la Communauté européenne en tira toutefois une appréciation modérément positive.

A la 32e Assemblée générale des Nations-Unies, et au nom des Neuf, M. Simonet estimait le 26 septembre 1977 : «...des progrès réels ont été réalisés dans la coopération économique internationale dans un passé récent. A cet égard, la conférence de Paris a permis d'aboutir à des résultats positifs dans plusieurs domaines importants »...

Malgré la préférence marquée de la Belgique et de la Communauté pour une enceinte de dialogue restreinte — telle celle de la CCEI — avec la 32e Assemblée générale, les discussions du Nord-Sud réintégraient le cadre plénier des Nations-Unies. Elles portèrent plus sur des questions de procédure que sur les problèmes de fond. La résolution 32/174 annonçait la création d'un Comité Plénier chargé, jusqu'à la convocation d'une session spéciale de l'Assemblée générale en 1980, « d'examiner et

de suivre la mise en œuvre des décisions et accords intervenus dans les négociations sur l'établissement d'un nouvel ordre économique international ».

A l'exception des Pays-Bas, les membres de la Communauté s'étaient montrés réticents à l'égard de ce Comité, estimant qu'il porterait atteinte au rôle du Conseil Economique et Social des Nations-Unies (ECOSOC). Accepté à la suite d'un compromis, le nouveau Comité Plénier, fréquemment nommé « Overview mechanism », n'est cependant pas considéré par la Belgique et ses partenaires comme une enceinte de négociation.

La conférence de Belgrade.

Peu de jours avant une visite royale en Pologne qui soulignait une nouvelle fois l'excellence des relations belgo-polonaises, s'ouvrait le 4 octobre à Belgrade la conférence chargée d'examiner la mise en œuvre et les suites de l'acte final d'Helsinki. Au sein de la Communauté, chaque Etat exprimait son point de vue tout en tenant compte d'une position commune des Neuf dont le représentant du pays exerçant la présidence se faisait le porte-parole. A ce titre, et en sa qualité de chef de la délégation belge, l'Ambassadeur Graeffe avait exposé les grandes lignes de la position belge en reflétant aussi les idées des autres pays de la Communauté.

La Belgique considère que les dix principes de la première corbeille sont d'une importance égale. Au cours des travaux elle s'exprima sur chacun d'eux. Mais elle entendit se livrer à un examen sérieux de l'application du VIIe principe concernant les droits de l'Homme : « ... il nous appartient de dresser un bilan sérieux de la manière selon laquelle ce principe a été mis en œuvre » (2).

C'est l'Ambassadeur R. Denorme qui a exprimé le point de vue de la Belgique sur l'application de ce VIIe principe. Il a d'abord réfuté la distinction établie par le délégué soviétique entre une lutte idéologique, qui est compatible avec la détente et que poursuivent les pays de l'Est, et la guerre psychologique par laquelle « les cercles réactionnaires » nuisent à la détente. « Etrange manière de concevoir l'égalité entre les Etats (principe I). La lutte idéologique serait-elle tolérée dans un sens, mais subversive et interdite par le principe VI dans l'autre ? » (3).

(2) Les textes cités sont extraits des discours prononcés par nos représentants.

(3) Le principe I affirme l'égalité souveraine des Etats, tandis que le principe VI interdit l'intervention dans leurs affaires intérieures.

Pour aborder l'examen de l'application des droits de l'Homme, le délégué belge oppose deux sortes d'attitude : celle des Etats qui sont disposés à accepter des critiques — c'est le cas du nôtre — et celle des Etats qui les refusent en invoquant l'ingérence dans les affaires intérieures ou le retour à la guerre froide. Tout en rappelant les formes de violations signalées par la presse — harcèlement, arrestations arbitraires, fausses accusations, internements psychiatriques — M. Denorme termine un exposé qui évita la polémique et les accusations frontales en citant des indices qui inspirent quelque optimisme : « ... la mise en œuvre du principe VII par chacun de nous doit être reconnue et nous inciter à faire de nouveaux progrès ». L'argumentation belge a toujours insisté sur l'association des individus au bénéfice de la détente. Ce thème fut évidemment repris dans la discussion sur la corbeille des « mesures humanitaires et autres ».

Au nom des Neuf, M. Graeffe présenta également au début de la conférence une proposition soutenue par les Etats Unis, le Canada, l'Islande, la Norvège et le Portugal. Conformément au principe IX de l'Acte final (4), celle-ci affirmait « le rôle propre et positif que les institutions, les organisations et les personnes doivent jouer dans la mise en œuvre des droits de l'Homme et des libertés fondamentales prévue par l'acte final d'Helsinki ». Il était demandé que leur soit reconnu une place appropriée dans la coopération internationale, afin que ces organisations et ces personnes puissent concourir à l'application intégrale des engagements souscrits par les signataires. Par cette proposition, la Belgique et les Neuf entendaient légitimer au nom de l'Acte final les efforts des groupes qui s'étaient constitués en URSS et dans les pays de l'Est pour l'application des dispositions de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe de août 1975.

Autre insistance de la délégation belge : ne pas engager une discussion sur le désarmement ni sur la renonciation à « utiliser les premiers les armes nucléaires ». Cette problématique fut introduite par l'URSS et ses alliés sans doute par recherche d'un prestige idéologique et aussi par diversion à l'égard de questions embarrassantes. Dans son discours introductif, le chef de la délégation belge avait précisé d'emblée : « ... les problèmes qui sont liés au contrôle des armements et au désarmement échappent, par leur grande complexité, à la compétence de notre réunion et (qu') il appartient à d'autres de les résoudre ». Les délégations de l'Est estimaient que l'on ne pouvait parler de sécurité si la situation militaire sur notre continent demeurait inchangée. « L'on pourrait cepen-

---

(4) Le principe IX énonce les modalités de la coopération entre les Etats.

dant inverser cette proposition et dire que tout progrès sur la voie du désarmement dépend en définitive de la volonté politique des pays participant à cette réunion ». Pour la Belgique en effet, l'état des forces militaires en Europe n'est pas la cause des tensions mais l'effet d'un manque de confiance politique que l'application de l'Acte d'Helsinki a pour objet de surmonter.

Avant que ne s'ouvre la Conférence de Belgrade, la Belgique avait rappelé à la 32e Assemblée générale son idée d'une approche régionale des mesures de désarmement et de contrôle des armements : « Les situations propres à une région donnée peuvent favoriser certains types de mesures spécifiques inapplicables dans d'autres régions ou à l'échelle mondiale », déclarait M. Simonet. Il proposait en même temps une voie pour la non-prolifération des armes nucléaires, en rendant accessible à tous — sans distinction entre détenteurs de l'arme atomique et ceux qui ne la possèdent pas ou y ont renoncé en signant le traité de non-prolifération — toutes les formes de technologie civile nucléaire. Au cours des débats en commission de la 32e Assemblée générale, le projet belge visant à étudier les possibilités régionales en matière de désarmement a été adopté par la première commission le 18 novembre.

La présidence de la Communauté Européenne.

Entre les politiques internes de la Communauté et les politiques nationales, l'interpénétration se développe au point qu'il devient de plus en plus incertain de parler de politique extérieure à propos d'un large volet des activités communautaires (5). Aussi insistera-t-on ici sur les relations extérieures et la coopération politique. A propos des chapitres précédents, on a déjà évoqué l'action belge à la 32e Assemblée générale des Nations-Unies et à la Conférence de Belgrade. Mais il convient de mentionner ici l'évolution d'autres problèmes spécifiques.

A propos de l'élargissement de la Communauté, M. Simonet, dans une interview à la *Dernière Heure* (7 décembre 1977) où il dressait un bilan de la présence belge, indiquait la position de la Belgique : un accord au principe de l'élargissement ; pas de précipitation dans la conclusion. « La Belgique considère qu'il (l'élargissement) devra se faire même dans un délai éloigné, et se faire en ayant le souci d'éviter les frustrations de ceux qui ont posé leur candidature, et qui ont parfaitement

---

(5) Un Bilan complet des activités durant la présidence belge a été dressé par les services du Ministère des Affaires Etrangères. Voir textes et documents 1978, n° 313, 55 pages.

le droit de le faire... sans que cet élargissement ne constitue cependant un affaiblissement de la Communauté ». C'est en particulier un affaiblissement institutionnel qu'appréhende le gouvernement belge. A plusieurs reprises, le Premier Ministre s'est exprimé en ce sens.

Qu'en fut-il toutefois de l'évolution du dossier même ? La phase préliminaire des contacts exploratoires entre la CEE et la Grèce a été achevée et la Communauté a déterminé les domaines sur lesquels la négociation d'adhésion pouvait commencer. A l'égard de l'Espagne, le Conseil, qui a reçu les lettres portant candidature de ce pays à l'adhésion a adressé, selon la procédure normale, une demande d'avis à la Commission.

Les approches de la CEE et du Comecon ont connu une nouvelle phase lors de la visite à Bruxelles du Président en exercice du Comité exécutif du Comecon. Celui-ci a été reçu par le président du Conseil CEE qui l'a présenté ensuite au Membre de la Commission compétent, M. Haferkamp, chargé des relations extérieures.

Sous la présidence belge, la Communauté a également engagé des négociations délicates avec l'URSS, la Pologne et la RDA concernant leurs activités de pêche dans la zone communautaire des 200 milles marins.

Dans le domaine de la coopération au développement, la présidence belge a permis de définir la position communautaire sur la mise en œuvre de l'Action spéciale de la CCEI. En outre, elle a obtenu un accord de principe pour l'élaboration d'un règlement-cadre organisant la politique d'aide aux pays en voie de développement non-associés, à l'égard duquel la France avait manifesté longtemps son opposition. A l'initiative du Ministre Outers, une résolution fut aussi adoptée, proposant une formule pragmatique de coordination « à la carte » des aides bilatérales entre elles et avec la politique de développement de la Communauté.

Au plan de la coopération politique, on peut considérer que la présidence belge a surtout fait avancer la prise de position des Neuf à l'égard des problèmes de l'Afrique australe. A la fin août, à Lagos, M. Simonet participa au nom des Neuf à la Conférence des Nations Unies contre l'apartheid et y condamna formellement le principe d'apartheid. Le 20 septembre, les Ministres des Affaires étrangères adoptaient « un code de conduite » destiné aux filiales d'entreprises européennes fixées en Afrique du Sud, contenant des règles non-contraignantes relatives aux rapports des employeurs et des employés. Les Neuf ont également contribué à l'élaboration de la Résolution 418 du Conseil de Sécurité concernant l'embargo des armes à l'égard de l'Afrique du Sud.

Au plan institutionnel enfin, la diplomatie belge s'activa à préserver l'échéance fixée d'un commun accord au printemps 1978, pour l'élection au suffrage universel. du Parlement européen. Toutefois, ces efforts

n'aboutirent pas en raison de la difficulté britannique de pouvoir organiser le scrutin dans ce délai.

Les orientations propres.

Impliquée dans la participation européenne aux enjeux internationaux, la Belgique n'en a pas moins saisi l'occasion de certains événements pour réaffirmer les orientations de sa politique étrangère.

M. Tindemans fut le premier chef de gouvernement belge depuis quarante ans à se rendre aux Etats-Unis. Lors de son voyage en octobre, il se plût à souligner la qualité des liens qui unissaient la Belgique au « Big Brother ». Mais il évoqua aussi avec fermeté — et c'est une tendance de la diplomatie belge qui s'affirmera encore par la suite — les difficultés monétaires causées par le flottement du dollar. « Si on parle de protectionnisme en Europe, déclara-t-il à l'Associated Press, c'est qu'il s'agit en fait d'une défense face au faible coût du dollar. »

M. Tindemans devait aussi insister auprès du Président américain pour une participation de la Communauté « en tant que telle » aux Sommets économiques occidentaux. Avant le Sommet de Londres du mois de mai 1977, M. Van Elslande avait vivement insisté, avec son collègue néerlandais, pour que la Communauté soit présente à ces rencontres en la personne du président de la Commission. Présence à laquelle la France s'opposait et qui fit l'objet d'un compromis : M. Jenkins prendrait part aux conversations du second jour relevant de la compétence communautaire.

A Washington, M. Tindemans revint encore sur cette question. La déclaration de la Maison Blanche notait : « Le Premier Ministre Tindemans exprime le souhait que la Communauté soit représentée aux réunions du « sommet » occidental et impliquée dans tout le suivi (follow up) de ces réunions ». Le président a répondu qu'il « appuyait complètement le principe de la participation de la Communauté européenne » mais il a aussi estimé que « la nature de cette participation doit être déterminée par la Communauté elle-même ».

Il est un autre événement qui a obligé le gouvernement belge à définir sa politique étrangère : l'affaire du Shaba, début mars 1977. Ses développements devaient susciter une réaffirmation des rapports privilégiés de coopération non seulement avec le Zaïre, le Rwanda et le Burundi — dont la place particulière fut mentionnée dans la déclaration gouvernementale du 7 juin — mais aussi à l'égard de l'Afrique. Alors qu'on évoquait le rôle de coordination de la Belgique pour un plan de redressement de l'économie zaïroise, qui s'appellera finalement le plan Mobutu,

M. Simonet déclarait le 21 septembre à la tribune de l'Institut Royal des Relations Internationales : « Il faut reconnaître que l'Europe, même s'il ne nous plaît pas de nous l'entendre dire trop nettement, a un rôle plus circonscrit que celui des superpuissances. Nous n'avons plus de politique asiatique... Alors, ce que nous ne savons ni ne pouvons faire pour l'Asie, je crois que nous devons le faire pour l'Afrique. Je parlais il y a quelques instants du Proche-Orient ; nous savons tous ce que pourrait entraîner pour nous un nouveau conflit au Proche-Orient. Mais nous savons aussi ce qu'entraînerait pour nous le fait que l'Afrique devienne une sorte de continent qui flotterait entre deux univers différents, cédant tantôt aux sollicitations de l'un, tantôt aux sollicitations de l'autre. Une solidarité de fait existe entre l'Europe et l'Afrique. Aussi, une des tâches à laquelle nous nous sommes attelés avec le plus d'ardeur et le plus d'intérêt, est la définition d'une conception générale d'une politique africaine de la Communauté. A l'intérieur de cette politique viendraient bien entendu se placer les politiques bilatérales que chaque Etat membre peut mener avec tel ou tel pays africain. C'est le cas par exemple de la politique de notre pays avec le Zaïre ; elle ne serait qu'une partie de l'ensemble plus vaste que devrait constituer la politique africaine de l'Europe lorsqu'elle sera définie ». C'est dans cette perspective que la Belgique s'apprêtait à coordonner les efforts de coopération internationale au plan de redressement du Zaïre.

Summary : Belgium's foreign policy in 1977.

Belgium's foreign policy is largely embedded in the external action of the European Community. Besides, the unity of action of the nine member-states in major issues of international politics corresponds to a deliberate option of the Belgian government. In the debates of the North-South Dialogue (Conference on International Economic Cooperation and 32nd General Assembly of the U.N.) and in the Belgrade conference, Belgium has endeavoured to promote a common stand by the nine member-states. During the term of its EC presidency, Belgium has forwarded the proceedings concerning the extension of the community, the relations with the Comecon, and — on the level of political cooperation — the definition of the Nine's position on Southern Africa. The events in Shaba (Zaire) have led Belgium to reaffirm the particular place Africa holds in its cooperation policy.

De politieke opiniepeilingen in België in 1977

Inventaris opgesteld door Licentiaat Mark DEWEERDT, in samenwerking met de afdeling Politologie van de KU Leuven

★

Dit overzicht van de peilingen naar de politieke opinies in België is het vierde in de reeks. Het sluit aan op de soortgelijke overzichten voor 1974, 1975 en 1976 (*Res Publica*, 1975, nr. 3, blz. 433-442 ; *Res Publica*, 1976, nr. 3-4, blz. 497-506 ; *Res Publica*, 1977, nr. 2, blz. 373-382).

De inventaris is gerubriceerd volgens de grote beleidssectoren : buitenlandse politiek, sociale politiek, economische politiek, binnenlandse politiek en cultuurpolitiek. Daarnaast zijn er de categorieën « politiek in het buitenland » en « andere peilingen ». Niet in de eigenlijke inventaris opgenomen, omwille van de uitgebreidheid en de daaruit voortvloeiende klassifikatieproblemen, zijn de onderzoeken « De jongeren in de Belgische samenleving » en « De bekommernissen van de Belgen in 1977 ». *De jongeren in de Belgische samenleving* is een onderzoek van Sobemap en McCann Erickson, op basis van een nationale representatieve steekproef van 1.500 ongehuwde jongeren tussen 9 en 24 jaar, uitgevoerd in februari en maart 1977. Hoewel het in hoofdzaak om een marktonderzoek gaat (vragen omtrent het mediagebruik en de persoonlijke consumptie), bevat het derde luik van het onderzoek belangrijke gegevens over de houding van de jongeren tegenover de voornaamste hedendaagse problemen. De resultaten van het onderzoek werden gedeeltelijk gepubliceerd in *Intermediair* van 1 juli 1977 en in diverse krantenartikels, o.m. in *La Libre Belgique* van 25 juni, 8 juli, 12 september en 17-18 september 1977, *Le Soir* van 14 juni en 11-12 september 1977 en *De Standaard* van 21 en 22 juni 1977. *De bekommernissen van de Belgen in 1977* is een peiling van UNIOP-INUSOP, verricht in mei en juni 1977 bij een nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder, in opdracht van het Emile Vandervelde-Instituut te Brussel. Zij bevatte 99 vragen omtrent de bekommernissen van de ondervraagden op de meest diverse terreinen. De resultaten ervan zijn niet gepubliceerd.

In de inventaris wordt van elke peiling de titel gegeven, een beknopte omschrijving van de inhoud, het instituut dat de peiling doorvoerde, het tijdstip van de bevraging, de omvang en de aard van de steekproef, het aantal vragen, de opdrachtgever en de bibliografische gegevens van de publikatie(s). Het teken X staat voor vertrouwelijk of onbekend.

Het onderzoek naar de publikaties werd afgesloten op 15 mei 1978.

De samenstellers danken de peilingsinstituten voor hun waardevolle medewerking bij het opstellen van deze inventaris.

I. Buitenlandse politiek van België.

A. EUROPA

1. Europese eenmaking.

De algemene stemming bij het Europese publiek. Houdingen ten aanzien van de Europese gemeenschap en de beweging voor de Europese eenmaking. Rechtstreekse algemene verkiezingen van het Europese parlement.

DIMARSO-INRA. April 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Zevenentwintig vragen. Opdrachtgever : Kommissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : *Eurobarometer nr. 7, juli 1977. Eerste resultaten*, Kommissie van de EG, Brussel (beschikbaar in de zes officiële EG-talen).

2. Europese verkiezingen.

Het belang van de Europese verkiezingen. De mogelijke invloed ervan op verschillende gebieden. Het verband tussen de Europese en de nationale verkiezingen.

ASPEMAR. 5-21 juli 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Aantal vragen en opdrachtgever : X. Niet gepubliceerd.

3. Europese eenmaking.

Inhoud : idem als voor peiling I.A.1.

DIMARSO-INRA. Oktober 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Twintig vragen. Opdrachtgever : Kommissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : *Eurobarometer nr. 8, januari 1978. Eerste resultaten*, Commissie van de EG, Brussel (beschikbaar in de zes officiële EG-talen).

B. ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

1. De Vlaming en de ontwikkelingssamenwerking.

Inhoud : zie titel.

BISO. September - oktober 1977. Representatieve steekproef van 2000 Vlamingen. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : BRT.

Publikatie : gedeeltelijk uitgezonden door BRT-televisie.

II. Sociale politiek.

A. FAMILIALE EN DEMOGRAFISCHE POLITIEK

1. Abortus.

Kennis van en houding tegenover een eventuele wijziging van de Belgische wetgeving terzake. Houding tegenover zwangerschapsonderbreking. Invloed van het standpunt inzake abortus van de politieke partij waar de voorkeur naar uitgaat op het kiesgedrag.

DIMARSO-INRA. Januari 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : X. Niet gepubliceerd.

III. Economische politiek.

A. ALGEMEENHEDEN

1. De economische crisis.

Karakter van de economische crisis. Persoonlijke dreiging van de werkloosheid. Maatregelen om de werkloosheid te bestrijden. Controle van de misbruiken inzake werkloosheid. Beperking van het aantal studenten in studierichtingen met weinig werkgelegenheidskansen. Terugsturen van gastarbeiders. « Zwart » werk. Derde arbeidscircuit. Oorzaken van de slechte toestand van de Belgische ondernemingen. Middelen om deze toestand te verbeteren. Overheidshulp aan bedrijven in moeilijkheden.

UNIOP-INUSOP. 23 september-6 oktober 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever : *Le Soir*.

Publikatie : *Le Soir*, 21, 22 en 23-24 oktober 1977.

2. De bekommernissen van de Belgen en de economische toestand in november 1977.

Inhoud : zie titel.

UNIOP-INUSOP. November 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijftig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Economische Zaken.

Niet gepubliceerd.

3. De huidige toestand in België.

Tevredenheid over bestaansvoorwaarden (behuizing, inkomen, betrekking, enz.). Vergelijking van de huidige toestand met die van verleden jaar. Met welk probleem moet de regering zich het eerst bezighouden ? Oordeel over de politiek van de regering inzake de werkloosheidsbestrijding. Middelen om de werkloosheid te bestrijden.

BCM. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : X.

Publikatie : artikels in de pers van 24 november 1977.

B. ORGANISATIE VAN DE EKONOMIE

1. De participatie van de werknemers aan het beheer van en de controle op de ondernemingen.

Houding tegenover de participatie van de werknemers aan het beheer van en de controle op de ondernemingen. Kennis van de problemen terzake. Invloed van de participatie op het economisch leven. Houding tegenover de positie van het kaderpersoneel in de beheerraden.

UNIOP-INUSOP. Februari 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Elf vragen. Opdrachtgever : Impact.

Publikatie : *Impact*, maart 1977 en persberichten (o.m. *Financieel Economische Tijd*, 8 april 1977 en *Le Soir*, 9 april 1977).

C. WERKGELEGENHEID

1. De houding van de Belgen tegenover de werkloosheid.

Houding tegenover een aantal maatregelen om de werkloosheid te bestrijden. Wenselijkheid tot invoering van deeltijdse arbeid. Houding tegenover een aantal maatregelen om nieuwe werkgelegenheid te creëren. Houding tegenover maatregelen om de inflatie te bestrijden.

UNIOP-INUSOP. Februari 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever: Fabrimetal.

Publikatie: *Tijdschrift van Fabrimetal*, maart 1977 en persberichten (o.m. *La Libre Belgique* en *Le Soir* van 17 maart 1977 en *Spectator* van 2 april 1977).

2. Werkgelegenheid.

Huidige beroepsactiviteit. Houding tegenover pensioenleeftijd en problemen van de gepensioneerden. Mening over werkloosheid en huishoudelijk werk.

DIMARSO-INRA. Oktober 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Drieëndertig vragen. Opdrachtgever: Kommissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie: nog geen gegevens bekend.

3. Zie peiling III.A.1.

4. Zie peiling III.A.3.

D. ENERGIEBELEID

1. Kernenergie.

Oordeel over de belangrijkheid van het beschikken over kerncentrales in België. Mening over de veiligheid van kerncentrales. Houding tegenover het bouwen van een kerncentrale in de buurt van de woonplaats van de ondervraagde.

DIMARSO-INRA. Januari 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Drie vragen. Opdrachtgever: X. Niet gepubliceerd.

E. VERVOER EN KOMMUNIKATIE

1. Onderzoek betreffende het impakt van de verkeersveiligheidskampagne voor tweewielers.

Inhoud : zie titel.

UNIOP-INUSOP. December 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Veertien vragen. Opdrachtgever : Fonds voor Studie van de Verkeersveiligheid.

Niet gepubliceerd.

IV. Binnenlandse politiek.

A. ALGEMEENHEDEN

1. De politieke situatie in België.

Oordeel over het regeringsbeleid, het zgn. Egmontplan en de stakingen daartegen. Populariteit van L. Tindemans en W. de Clercq. Oordeel over aftreden of aanblijven van de regering. Kiesintenties.

UNIOP-INUSOP. 28 februari — 4 maart 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever : *Le Soir* en *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie : *Le Soir* en *Het Laatste Nieuws*, 21 en 22 maart 1977 (kiesintenties niet gepubliceerd).

2. De politieke aktualiteit.

Houding tegenover het gemeenschapspakt. Populariteit van de eerste-minister. Tevredenheid over de regeringssamenstelling. Kiesintenties.

UNIOP-INUSOP. 23-30 juni 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever : *Le Soir* en *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie : *Le Soir* en *Het Laatste Nieuws*, 11 juli 1977.

B. VERKIEZINGEN

1. Kiesintenties januari - december 1977.

Voor welke partij stemde men bij de laatste verkiezingen. Voor welke partij zou men nu stemmen.

DIMARSO-INRA. Maandelijks uitgevoerde peiling, behalve in juli. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

2. **Zie peiling IV.A.1.**

3. **Kiesintenties.**

La Cité publiceerde op 30 maart 1977 de resultaten van een peiling naar de intenties bij de verkiezingen van 17 april anders te stemmen dan in 1974. De peiling werd ondernomen bij een representatieve steekproef in Wallonië en Brussel door de regionale korrespondenten van de krant en de diensten van de CSC.

4. **Zie peiling IV.A.2.**

C. REGERING

1. **De regering-Tindemans III.**

Bekendheid met de samenstelling en de naam van de eerste-minister van de regering. Oordeel over het aanblijven tot het normale einde van de legislatuur of het aftreden van de regering.

DIMARSO-INRA. Januari 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : X. Niet gepubliceerd.

2. **De regering-Tindemans V.**

Kennis over de samenstelling van de regering-Tindemans V. Vertrouwen in de (aangeduide) regeringsleden.

DIMARSO-INRA. Juni 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : X. Niet gepubliceerd.

D. ORGANISATIE VAN DE STAAT

1. **Egmontpakt : zie peiling IV.A.2.**

2. **Egmontpakt.**

Belangstelling voor en houding tegenover het zgn. Egmontpakt.

DIMARSO-INRA. September 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : X. Niet gepubliceerd.

E. ORDEHANDHAVING

1. Houding van de Belgen tegenover de Rijkswacht.

Ervaringen en contacten met de Rijkswacht. Houding tegenover het optreden en de middelen van de Rijkswacht. Rijkswacht en democratie.

UNIOP-INUSOP. Februari 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : Spectator.

Publikatie : *Spectator*, 12 maart 1977.

V. Kultuurpolitiek.

A. WETENSCHAPSBELEID

1. Wetenschappen.

Algemeen beeld van de wetenschappen. In welk kader (nationaal of Europees) moet de inspanning voor het wetenschappelijk onderzoek worden geleverd. Prioriteiten en taken van het wetenschappelijk onderzoek. Belangstelling voor wetenschappelijke informatie.

DIMARSO-INRA. April 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Achttien vragen. Opdrachtgever : Kommissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : nog geen gegevens bekend.

VI. De politiek in het buitenland.

1. Democratisering in Spanje.

Invloed van het democratiseringsproces in Spanje op de investeringen, de politiek, enz.

DIMARSO-INRA. Februari 1977. Telefonische enquête bij 30 industriëlen en bankiers ; mondelinge enquête bij 6 parlementsleden. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

2. Eigenschappen van Carter en Breznev.

Wie is president van de VSA en sekretaris-generaal van de Russische KP? Eigenschappen (o.m. eerlijk, modern, bekwaam, bekommerd om wereldvrede, betrouwbaar, enz.) van Carter en Breznev.

DIMARSO-INRA. Juni 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 15 jaar en ouder. Drie vragen. Opdrachtgever : X.
Niet gepubliceerd.

VII. Andere peilingen.

1. De behoefte aan informatie.

Inhoud : zie titel.

UNIOP-INUSOP. Maart 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Achttien vragen. Opdrachtgever : Inbel.

Niet gepubliceerd.

2. De opinies over de taalkennis.

Inhoud : zie titel.

UNIOP-INUSOP. Maart 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Zes vragen. Opdrachtgever : Inbel.

Niet gepubliceerd.

3. Zomeruur.

Bepoordeling van het zomeraarsysteem. Voor- en nadelen.

ASPEMAR. 5-21 juli 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : X.

Publikatie : Persberichten 24-25 september 1977.

4. De houding van de Belgen tegenover de kansspelen.

Inhoud : zie titel.

UNIOP-INUSOP. Oktober-november 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever : Nationale Loterij.

Niet gepubliceerd.

5. De vrouw in de politiek.

Mening over de rol van de vrouw in het politieke leven.

DIMARSO-INRA. Oktober 1977. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Negen vragen. Opdrachtgever : Kommissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : nog geen gegevens bekend.

6. De Belg en zijn attitude t.o.v. het proces-Jespers.

Inhoud : zie titel.

BISO. Oktober - december 1977. Nationale representatieve steekproef van 2000 Belgen. Aantal vragen : X. Eigen onderzoek van BISO.

Niet gepubliceerd.

Adressenlijst van de opiniepeilingsinstituten

ASPEMAR, Bosquetstraat 44-46, 1060 Brussel

BCM (Belgisch Centrum voor Marktstudie), Koningsstraat 163, 1000 Brussel

BISO (Belgisch Instituut voor Sociaal Onderzoek), Oorlogskruisenlaan 191, 1120 Brussel

DIMARSO-INRA. Liefdadigheidsstraat 13-15 Bus 8, 1040 Brussel

SOBEMAP, Marsveldplein 5, 1050 Brussel

UNIOP-INUSOP ULB, Johannalaan 44, 1050 Brussel

Bibliographie de l'année politique 1977

Etablie par Wladimir S. PLAVSIC,

Attaché de recherche à l'Institut Belge de Science Politique.

★

1. La crise économique.
2. La politique budgétaire, fiscale et monétaire.
3. La politique sociale.
4. Les élections du 17 avril.
5. La Formation du gouvernement.
6. Le pacte communautaire.
7. La situation de la Flandre.
8. La situation de la Wallonie.
9. Les communes et les provinces.
10. La politique scientifique.
11. Les travailleurs étrangers.
12. La situation dans la sidérurgie.
13. La politique étrangère de la Belgique.

1. La crise économique

- BARDOS-FELTORONYI N.
L'argent : superbanques et clandestinité.
La Revue Nouvelle, octobre 1977, pp. 319-328.
- BASTENIER A.
Un chômeur idéal : le travailleur migrant.
La Revue Nouvelle, février 1977, pp. 205-208.
- CHAUMONT M.
La crise, ses gestionnaires et ses victimes.
La Revue Nouvelle, octobre 1977, pp. 347-352.
- CHERIF M.
Prévision des coefficients d'emploi par secteur pour les années 1980-1985.
Cahiers économiques de Bruxelles, n° 73, 1er trim. 1977, pp. 107-122.
- CLAEYE E. et al.
Conjoncturele en structurele aspecten van de werkloosheid in België.
Tijdschrift voor economie en management, XXII, nr 4, 1977, blz. 419-449.
- COLLECTIF.
Vivre avec le chômage ?
Cahiers Marxistes, n° 32, février 1977, pp. 2-15.
- DEBLAERE G.
De resultaten van zes jaar steun aan de K.M.O.'S in België.
Eco-Brabant, nr 15, juli-september 1977, blz. 23-31.
- DEBLAERE G.
Les résultats de six années d'aide aux P.M.E.
Eco-Brabant, n° 15, juillet-septembre 1977, pp. 23-31.
- DEBLAERE G.
Recessietijd in Brabant. Hoe verwerken Brussel, Vlaams Brabant en Waals-Brabant de economische crisis ?
Eco-Brabant, nr 16, december 1977, blz. 3-33.
- DEBLAERE G.
Le Brabant au temps de la récession. Bruxelles, le Brabant flamand et le Brabant wallon face à la crise économique.
Eco-Brabant, n° 16, décembre 1977, pp. 3-33.
- DEBRA J.
L'écologie en temps de crise : pour qui et par qui ?
La Revue Nouvelle, octobre 1977, pp. 329-337.
- DE BROECK G.
De hervorming van de onderneming en het tewerkstellingsbeleid.
Kultuurleven, 1977, nr 10, blz. 912-920.
- DEBRULLE C.
Histoire d'un sauvetage : Fabela, est-ce fini ?
La Revue Nouvelle, mars 1977, pp. 252-257.
- DE CLERCQ B.J.
Werkloosheid en de achtergronden van het recht op arbeid.
Kultuurleven, 1977, nr 10, blz. 929-941.
- DE CONINCK P. & VILROCKX J.
Een bedrijfsbezetting : Prestige - Tessenderlo.
De Nieuwe Maand, nr 10, december 1977, blz. 608-618.
- DEFAY J.
Les contrats de progrès.
Annales de Sciences économiques appliquées, vol. 33, n° 4, 1976-77, pp. 121-137.
- DE MEYER W.
Werkloosheid — Echte oplossingen ?
Vooruitgang, 1977, nr 29, blz. 15-19.
- DE MEYER W.
Le chômage : solutions réelles ?
Progrès, 1977, n° 54, pp. 10-14.
- DE PAUW M.
Verborgene werkloosheid.
Economisch en sociaal tijdschrift, nr 5, oktober 1977, blz. 647-665.
- G.E.R.V.
Advies van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen over de conjuncturele en structurele componenten in de werkloosheid.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten 13, september 1977, blz. 7-138.
- HATRY P.
Economies ouvertes face aux mutations internationales.
Progrès, 1977, n° 50, pp. 13-19.

- GANSBEKE I.
Werkloosheid: sociale plaag of voorbode van nieuwe kansen?
Kultuurleven, 1977, nr 5, blz. 403-419.
- GOOSSENS P.
Economie, planning, democratie.
Marxistisch Tijdschrift, 1977, nr 2, blz. 5-12.
- HENROTTE J.
Wallonie: sortir de la crise la tête haute.
La Revue Nouvelle, octobre 1977, pp. 338-346.
- JACQUEMIN A.
Nouveaux rapports entre l'Etat et l'entreprise privée: concertation ou corporatisme?
Journal des Tribunaux, n° 5005, 10 septembre 1977, pp. 465-470.
- JOYE P.
Dossier ACEC.
Marxistisch Tijdschrift, 1977, nr 1, blz. 5-23.
- JOYE P.
Autogestion et cogestion.
Cahiers Marxistes, n° 36, juin 1977, pp. 1-10.
- LAMBERT M.
Werkloosheid is een ziekte, maar hoe kan men ze genezen?
Kultuurleven, 1977, nr 10, blz. 892-902.
- LAMMERTIJN F.
De tewerkstelling van de andere werknemers in de actuele economische situatie.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, april, nr 4, blz. 291-308.
- LEWIN R.
Les organisations ouvrières chrétiennes face à la crise.
Cahiers Marxistes, n° 35, mai 1977, pp. 1-16.
- LIESSE J. & SCHOONBROODT J.
Chômage.
La Revue Nouvelle, mars 1977, pp. 261-288.
- MARJOLIN R.
La crise du monde industrialisé.
Revue Générale, janvier 1977, pp. 3-14.
- MARTOU F.
La politique industrielle en Belgique.
Annales de Sciences économiques appliquées, vol. 33, n° 1, 1976-77, pp. 31-47.
- MARTOU F.
Vraies et fausses questions sur la crise économique en Belgique.
La Revue Nouvelle, novembre 1977, pp. 491-500.
- MATTIJS P.
Een tewerkstellingsbeleid in de economische situatie vandaag.
Kultuurleven, 1977, nr 10, blz. 903-911.
- MELS R.
Grondstoffen: van wereldeconomie tot Belgisch beleid.
Cepess-Documenten, XVI, 1977, nr 4, 115 blz.
- MELS R.
Matières premières: de l'économie mondiale à la politique belge.
Documents Cepess, XVI, 1977, n° 4, 111 pp.
- MICHAUX B.
Prévenir ou organiser la disparition d'entreprises.
Annales de Sciences économiques appliquées, vol. 33, n° 5, 1976-77, pp. 9-61.
- PEEMANS J.P.
La fin de l'âge d'or.
La Revue Nouvelle, octobre 1977, pp. 305-318.
- PELKMANS J.
Multinationals en politiek.
Streven, augustus 1977, blz. 963-972.
- QUEVIT M.
Réforme de l'entreprise: quand le patronat prend les devants.
La Revue Nouvelle, Avril 1977, pp. 393-402.
- RAMBOER W.
Werkloosheid in België, een panorama.
Kultuurleven, 1977, nr 10, blz. 877-891.
- RENDERS J.
Werkloosheidscijfers in 1977.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, oktober, nr 10, blz. 761-767.
- REY Jean
Ketterlijen.
Vooruitgang, 1977, nr 30, blz. 1-3.
- ROPPE L.
De economische toestand.
Economie in Limburg, 1977, nr 4, blz. 3-10.
- SILON P.
Een visie op de democratisering van de onderneming.
Kultuurleven, 1977, nr 10, blz. 921-928.
- STAPPAERTS M.
Investeringshulp aan kleine en middelgrote ondernemingen.
Eco-Brabant, nr 16, julliet-september 1977, blz. 11-22.
- STAPPAERTS M.
L'aide aux investissements des petites et moyennes entreprises.
Eco-Brabant, n° 15, juillet-septembre 1977, pp. 11-22.
- T'KINT F.
Le projet de loi sur la gestion assistée.
Annales de sciences économiques appliquées, vol. 33, n° 5, 1976-77, pp. 63-89.
- VANACKERE H.
Het staathuishoudboekje voor het vierde crisisjaar - 1978.
Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, november, nr 11, blz. 883-888.
- VAN HOECKE E.
De macht van de multinationale ondernemingen.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, januari, nr 1, blz. 7-28.
- VERSTRAETEN H.
De bedrijfsbezetting in de media.
De Nieuwe Maand, nr 10, december 1977, blz. 619-633.
- WEMEELFELDER J.
Internationale aspecten van de huidige malaise.
Economie in Limburg, 1977, nr 3, blz. 18-22.
- X.
Daling van het aantal werklozen sedert begin 1977.
Economie in Limburg, 1977, nr 1, blz. 3-5.
- X.
De tewerkstelling en de werkloosheid van de vrouwen in België.
Arbeidsblad, 1977, juni-juli, nr 6-7, blz. 423-482.

2. La politique budgétaire, fiscale et monétaire

- BASTOGNE J.
Perspectives fiscales de l'amortissement.
Annales de Sciences Economiques appliquées, vol. 33, n° 5, 1976-77, pp. 91-126.
- BERCKMANS A.
Evolution des revenus des ouvriers après redistribution par l'impôt et la sécurité sociale (1958-1975).
Cahiers économiques de Bruxelles, n° 74, pp. 191-234.
- BONTINCK M.
Technische wijzigingen aan het Wetboek van de Inkomstenbelastingen; wet van 3 november 1976; B.S. 9 december 1976.
Economisch en sociaal Tijdschrift, nr 1, februari 1977, blz. 113-126.

BROUHNS G.

Dépenses publiques et évolution de l'affectation du P.N.B. 1953-1975.

Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.). Courrier hebdomadaire n° 753, 18 février 1977, 22 pp.

DEKEYSER-MEULDERS D.

Le choix de l'unité de taxation et l'équité horizontale.

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 75, 3e trim. 1977, pp. 317-330.

DE MEYER W.

Les finances publiques. Où va-t-on ?

Progrès, 1977, n° 53, pp. 6-10.

DENIS M.

Le cumul des revenus : qui est perdant ?

La Revue Nouvelle, février 1977, pp. 211-213.

DETRY M.

La loi du 30 novembre 1976 modifiant le Code des impôts sur les revenus dans ses rapports avec le droit de la famille.

Journal des Tribunaux, n° 4996, 7 mai 1977, pp. 301-304.

DUMOULIN A.

Tendances séculaires en finances publiques.

Wallonie 77, n° 5, pp. 261-277.

ERLICH Z.

La part des rémunérations des employés, ouvriers et fonctionnaires dans le revenu national. Evolution en Belgique et comparaison internationale (1953-1975).

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 75, 3e trim. 1977, pp. 331-340.

F.V.O.

De belastingen zouden niet verhogen.

Vooruitgang, 1977, nr 30, blz. 20-21.

KESENNE J.

De ontwikkeling van de primaire Inkomensverdeling in België.

De Gids op Maatschappelijk Gebied, december 1977, nr 10, blz. 941-954.

KIRSCHEN E.S.

Les revenus des groupes socio-professionnels avant et après redistribution. Une méthode d'analyse.

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 74, 2e trim. 1977, pp. 167-190.

MAES L.

Nieuwe fiscale beschikkingen genomen in 1976.

Economisch en sociaal Tijdschrift, nr 3, juni 1977, blz. 397-411.

NORRENBURG D.

Pour une nouvelle approche des finances publiques.

Socialisme, octobre 1977, pp. 409-412.

PEETERS G.

Koninklijke besluiten genomen tot uitvoering van het Egmontplan.

Economisch en sociaal Tijdschrift, nr 4, augustus 1977, blz. 539-545.

PEETERS G.

Fiscale ontwerpen ingediend bij het Parlement.

Economisch en Sociaal Tijdschrift, nr 6, december 1977, blz. 819-826.

PION M.

L'impôt sur le capital.

Progrès, 1977, n° 52, pp. 25-30.

PRAET P.

Les revenus élargis aux variations du patrimoine des particuliers.

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 74, pp. 235-268.

QUERTAINMONT Ph.

La controverse de la « Cultivisation » ou de la « Régionalisation » des crédits budgétaires.

Res Publica, XIX, nr 4, pp. 623-643.

SIMONET L. et ELOY M.

Le régime fiscal des associations sans but lucratif et de certains autres groupements et institutions.

Journal des Tribunaux, n° 5002, 18 juin 1977, pp. 405-409.

TASSIN A.

Objectivité et politique des revenus.

Revue Générale, février 1977, pp. 37-48.

VALLIEZ G.

Finances publiques : vers un nouveau conclave gouvernemental ?

La Revue Nouvelle, décembre 1977, pp. 526-228.

VUCHELEN J.

Monetaire politiek in drie Belgische monetaire modellen.

Economisch en sociaal Tijdschrift, nr 1, februari 1977, blz. 37-60.

VUCHELEN J.

De beleggingsverplichtingen van de banken en de overheidsschuld.

Tijdschrift voor economie en management, XXII, nr 3, 1977, blz. 283-306.

VUCHELEN J.

Het beheer van de Belgische Staatsschuld : een vergelijking van twee benaderingen.

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 74, blz. 269-292.

VUCHELEN J. & VANDEN EEDE M.

Price and income expectations in Belgium. Results of a 1974 survey.

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 76, 4e trim. 1977, pp. 537-556.

X.

Waarheen met de openbare financiën ?

Vooruitgang, 1977, nr 28, blz. 1-5.

ZONDERVAN R.

Incidences fiscales du paiement d'une pension ou d'un capital suite à un divorce pour cause déterminée.

Journal des Tribunaux, n° 5006, 17 septembre 1977, pp. 481-484.

3. La politique sociale

BEYAERT A.

Les pauvres en Belgique : essai de détermination de leur nombre et de leurs revenus.

Cahiers économiques de Bruxelles, n° 75, 3e trim. 1977, pp. 373-406.

BIE de P.

Enjeux de la politique familiale.

Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, mars 1977, pp. 242-251.

BLANPAIN R.

Gelijke behandeling van mannen en vrouwen inzake tewerkstelling. De richtlijnen van 9 februari 1976.

Tijdschrift voor Sociaal Recht, 1977, nr 5, blz. 257-264.

BOLLEN R. et al.

Een nieuwe stap in de richting van het corporatisme.

De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1977, blz. 13-18.

BRACKE J.

Betekenis en omvang van de werkloosheid in België.

De Nieuwe Maand, nr 5, mei 1977, blz. 247-307.

BRANSON R.

Werkgelegenheidsproblematiek geconfronteerd met cumulatie van arbeid.

De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, januari, nr 1, blz. 39-68.

BURY R.

De K.M.O. : een politiek die werkgelegenheid scheidt.

Vooruitgang, 1977, nr 28, blz. 14-22.

- BURY R.
P.M.E. : Pour une politique créatrice d'emplois.
Progrès, 1977, n° 51, pp. 8-15.
- CAYMAX L.
De relatieve omvang van ploegenarbeid in België en de verdeling ervan over sectoren en gewesten.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, december 1977, nr 10, blz. 907-926.
- CLAEYE E. et al.
Werktijdsverkorting en derde arbeidscircult : kritische bedenkingen bij mogelijke oplossingen.
Tijdschrift voor economie en management, XXII, nr 1, 1977, blz. 87-105.
- CLAEYS-LEBOUCQ E.
Het statuut van de jongeren in het arbeidsrecht.
Arbeidsblad, 1977, maart-april, nr 3-4, blz. 169-188.
- CLARA R. Dr.
Gehandicapt in deze maatschappij.
Socialistische Standpunten, 1977, nr 3, blz. 152-166.
- DE BROECK G.
La politique en matière de relations professionnelles.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, mars 1977, pp. 268-277.
- DE KOSTER H.
Vrijwilligers in het ziekenfonds.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, maart, nr 3, blz. 203-210.
- DE LANNOY W.
De woonsegregatie van sociaal-economische groepen in de Brusselse agglomeratie.
Bevolking en gezin, nr 2, oktober 1977, blz. 195-211.
- DELCOURT J.
Développement de l'emploi et éducation : pistes pour la recherche.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, mars 1977, pp. 252-267.
- DELEECK H.
Een mogelijke andere financieringswijze van de sociale zekerheid : bijdragen berekend op de toegevoegde waarde.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, januari, nr 1, blz. 29-37.
- DELEECK H.
Insécurité d'existence et le système de sécurité sociale en Belgique - 1974 - une enquête exploratoire.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 1, janvier 1977, pp. 1-22.
- DELEECK H.
L'apport de la recherche socio-scientifique à l'élaboration de la politique sociale.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, mars 1977, pp. 290-297.
- DELEECK H. et al.
Financiering van de Sociale Zekerheid door bijdragen berekend op de toegevoegde waarde der Belgische ondernemingen in plaats van op het loon (2de deel).
Cahiers économiques de Bruxelles, n° 73, 1er trim. 1977, blz. 57-80.
- DELPEREE A.
Problèmes de l'assurance maladie.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 2, février 1977, pp. 85-103.
- DELPEREE A.
La politique sociale en Belgique 1977.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 7-8, juillet-août 1977, pp. 651-686.
- DELPEREE A.
Aspects nouveaux de la politique sociale.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 11-12, novembre-décembre 1977, pp. 1032-1046.
- DE MEYER W.
Is verdere verstaatsing onafwendbaar ?
Vooruitgang, 1977, nr 29, blz. 1-4.
- DE MEYER W.
L'étatisation progressive est-elle inévitable ?
Progrès, 1977, n° 54, pp. 6-9.
- DENEF W.
Faut-il réformer l'assurance maladie-invalidité ?
Socialisme, octobre 1977, pp. 383-394.
- DE SCHRIJVER L.
Recht op arbeid, meer dan een prestige-zaak.
Rechtskundig Weekblad, 29 januari 1977, Col. 1345-1370.
- DESWARTE W.
Le chômage : pale sociale ou prémice de progrès.
Socialisme, octobre 1977, pp. 413-416.
- DUPRIEZ F.
De werknemers van de privé-sector met vroeged pensioen of met brugpensioen.
Arbeidsblad, 1977, mei, nr 5, blz. 295-333.
- ELCHARDUS M.
Arbeidsmarktparticipatie van gehuwde moeders. Gezinsgrootte en gezinsontwikkeling.
Bevolking en gezin, nr 2, oktober 1977, blz. 221-236.
- EVERAERT P.
Bouwstenen voor een strategie van de arbeidersbeweging ten aanzien van het onderwijs.
Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, juni-juli, nr 6-7, blz. 515-524.
- FESTJENS - VAN RAEMDONCK C.
Weg-gewerkt.
De Nieuwe Maand, nr 5, mei 1977, blz. 307-314.
- GEVERS P.
Du conseil d'entreprise au conseil des travailleurs ? Un dilemme posé au mouvement ouvrier belge.
Recherches sociologiques, n° 2, 1977, pp. 189-210.
- GOETHALS H.
Voorlopige regeling van de tijdelijke arbeid, uitzendarbeid en het ter beschikking stellen van werknemers ten behoeve van gebruikers.
Economisch en sociaal tijdschrift, nr 1, februari 1977, blz. 127-147.
- GOOSSENS M.
Rechtshulp in België.
Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, november, nr 11, blz. 851-861.
- GRELL P. & WERY A.
Le concept de pauvreté : les diverses facettes institutionnelles de la pauvreté ou les différentes naturalisations de ce concept.
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 771, 2 septembre 1977, 25 pp.
- LAMBERT C.
Chômage : formation ou « remue-chômeurs » ?
La Revue Nouvelle, décembre 1977, pp. 532-533.
- LEROY R.
Indicateurs pour une politique du travail au féminin.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, mars 1977, pp. 278-289.
- MALDAGUE R.
La planification sociale.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, mars 1977, pp. 298-306.
- NONNEMAN W.
Een toegepaste economische analyse betreffende het systeem van werkloosheidssteun.
Economisch en sociaal tijdschrift, nr 6, december 1977, blz. 805-817.

- PANNIER R.
Commentaires concernant le rapport de Monsieur le Commissaire royal Petit et d'autres études connexes.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 3, octobre 1977, pp. 849-878.
- PONET J.
De opleidingsproblematiek van de werknemers.
Rechtskundig Weekblad, 10 december 1977, Col. 961-992.
- DE REDACTIE
Een andere, volledige tewerkstelling - Bijdrage voor een 5-jarenplan.
Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, december, nr 10, blz. 899-906.
- SPITAELS G.
Le plan de résorption du chômage.
Socialisme, décembre 1977, pp. 439-448.
- TOLLET R.
Essai de répartition de l'ensemble de la population par groupes socio-professionnels (année 1969).
Cahiers économiques de Bruxelles, n° 75, 3e trim. 1977, pp. 435-445.
- VAN PARIJS L.
Een onderzoek naar de rol van de ziekteverzekeringsorganisaties in de gezondheidsopvoeding.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, oktober, nr 10, blz. 735-745.
- VIAENE J.
De verhouding tussen de ziekteverzekering en de werkloosheidsverzekering.
Rechtskundig Weekblad, 15 oktober 1977, Col. 401-436.
- VRANKEN J.
Armoede in de welvaartstaat: een poging tot historische en structurele plaatsing.
De Nieuwe Maand, nr 7, september 1977, blz. 469-478.
- WIJNINCKX J.
Van caritas naar recht op maatschappelijke dienstverlening.
Socialistische Standpunten, 1977, nr 1, blz. 2-9.
- X.
Les dépenses pharmaceutiques: possibilités d'économie.
Revue Belge de Sécurité sociale, XIX, n° 4-5, avril-mai 1977, pp. 327-523.

4. Les élections du 17 avril

- CEULERS J.
De lijstensamenstelling in de Belgische Socialistische Partij.
Res Publica, XIX, 1977, nr 3, blz. 411-421.
- DE MEYER W.
Kieswetgeving. Commentaar bij de toepassing van art. 118 (nieuw).
Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 3-4, mei-juni-juli-augustus 1977, blz. 220-222.
- DE MEYER W.
Note concernant les résultats électoraux du 17 avril 1977 en Wallonie.
Progrès, 1977, n° 52, pp. 4-11.
- DEWEERDT M.
De personale keuze bij de parlementsverkiezingen van 17 april 1977.
Res Publica, XIX, 1977, nr 3, blz. 515-528.
- de WINTER N.
D'une trêve de confiseurs à un climat de confusion.
Progrès, 1977, n° 50, pp. 1-4.

- de WINTER N.
Pas sérieux, s'abstenir...
Progrès, 1977, n° 51, pp. 2-5.
- de WINTER N.
Des élections, pour quoi faire ?
Progrès, 1977, n° 52, pp. 1-3.
- FRAEYS W.
Les élections législatives du 17 avril 1977. Analyse des résultats.
Res Publica, XIX, 1977, n° 3, pp. 495-513.
- GOFFART V.
Comment (et pourquoi) les Belges ont voté le 17 avril 1977.
La Revue Nouvelle, juillet-août 1977, pp. 23-44.
- GRANVILLE P.
Publicités électorales et techniques de vente.
Cahiers Marxistes, n° 36, juin 1977, pp. 22-25.
- HELLA A.
Les enseignements d'un scrutin.
Revue Générale, mai 1977, pp. 74-78.
- HOLVOET L.
Simulatie van een meerderheidsstelsel in België.
Res Publica, XIX, 1977, nr 3, blz. 529-541.
- LEFEVRE P.
Le Rassemblement Wallon au gouvernement: défi au gouvernement ou défi au parti ?
Res Publica, XIX, 1977, n° 3, pp. 391-406.
- LESTIENNE M. & VERKAEREN P.
Programmes électoraux et finances publiques.
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire n° 765-766, 20 mai 1977, 50 pp.
- LEWIN R.
L'enjeu du 17 avril: mettre en marche une dynamique d'union de la gauche.
Cahiers Marxistes, n° 34, avril 1977, pp. 1-7.
- MOUREAUX Ph.
Les premières leçons des élections législatives du 17 avril 1977.
Socialisme, avril 1977, pp. 91-93.
- NIJSMANS M.
De strategie van de vrouwenbeweging bij parlementsverkiezingen.
Res Publica, XIX, 1977, nr 3, blz. 469-491.
- PICQUE C., DUFOUR F.
Verkiezingscampagnes. Kiesstelsels en overredingstechnieken.
Brussel, Gemeentekrediet van België, 1977, 187 blz.
- SANTY H.
De verkiezingscampagne in de radio en televisie: 28 maart tot 16 april 1977.
Res Publica, XIX, 1977, nr 3, blz. 459-467.
- SENAEVE P.
De vertekening van de uitspraak van het kiezerskorps bij de verwerking.
Res Publica, XIX, 1977, nr 4, blz. 607-622.
- THOVERON G.
La campagne en français.
Res Publica, XIX, 1977, n° 3, pp. 425-457.
- X.
Les élections législatives du 17 avril 1977.
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire n° 763, 29 avril 1977, 38 pp.
- X.
Le renouvellement des candidatures aux élections législatives.
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire n° 761-762, 15 avril 1977, 42 pp.
- X.
Verkiezingsprogramma's en regeringsverklaring.
Cepess-Documenten, XVI, 1977, nr 2-3, 344 blz.
- X.
Les programmes électoraux et la déclaration du gouvernement.
Documents Cepess, XVI, 1977, n° 2-3, 298 pp.

5. La Formation du gouvernement

- CAMMAER H.
Circulatietabel van de Belgische elite.
Leuven, Afdeling Politologie, 1977, 332 blz.
- C.E.R.W.
Mémorandum du Conseil Economique Régional de Wallonie au formateur du gouvernement.
Wallonie 77, n° 3-4, pp. 3-40.
- CRAENEN G.
De positie van een demissionair Kabinet in België.
Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 1, januari-februari 1977, blz. 10-27.
- DELPEREE F.
Au fil de la crise (3 mars - 3 juin 1977).
Journal des Tribunaux, n° 5012, 29 octobre 1977, pp. 597-604
- DEWACHTER W. et al.
The effect of opposition on government policy.
European Journal of Political Research, 1977, nr 3, blz. 245-265.
- de WINTER N.
Le gouvernement des Atrides.
Progrès, 1977, n° 55, pp. 7-11.
- de WINTER N.
Une majorité qui couve son opposition en son sein.
Progrès, 1977, n° 53, pp. 1-5.
- HELLA A.
Une quadripartite pour huit ans ?
Revue Générale, août-septembre 1977, pp. 71-76.
- HELLA A.
Les pouvoirs du Premier ministre.
Revue Générale, décembre 1977, pp. 80-83.
- NEELS L.
Het leven van een grondwet. De kabinetscriften 1977.
Rechtskundig weekblad, 30 april 1977, Col. 2177-2188.
- SCHOONBROODT J.
Négociations gouvernementales: l'arrogance et l'oracle.
La Revue Nouvelle, juillet-août 1977, pp. 3-5.
- VAN OOSTENDE F.
En de regering boert maar voort.
Vooruitgang, 1977, nr 29, blz. 20-21.

6. Le pacte communautaire

- DEDEURWAERDER J.
Le nouveau pacte Intercommunautaire en Belgique.
Septentrion, 1, 1977, pp. 5-10.
- DELPEREE F.
Vers un nouvel Etat belge.
Wallonie 77, n° 6, pp. 349-360.
- DELPEREE F.
Futuribles: l'Etat belge en 1982.
Revue Générale, novembre 1977, pp. 3-18.
- de WINTER N.
Une politique qui est en plans.
Progrès, 1977, n° 54, pp. 1-5.
- DUMON F.
Ontwerpen voor hervormingen en jurisdictionele functie.
Rechtskundig Weekblad, 1 oktober 1977, Col. 273-322; 8 oktober 1977, Col. 337-382.
- DUMON F.
Projets de réforme et fonction juridictionnelle.
Journal des Tribunaux, n° 5009, 8 octobre 1977, pp. 537-553; n° 5010, 15 octobre 1977; pp. 561-569.

FAYAT H.
Brussel ook onze hoofdstad. Waarom Vlaanderen Brussel niet loslaten kan.
Neerlandia, 1977, nr 5, bijlage 32 blz.

HELLA A.
Les partis face à de nouveaux choix.
Revue Générale, octobre 1977, pp. 78-82.

HUBREGTSEN J.
De uitvoerende vracht in het kader van de pre-regionalisering.
Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 2, maart-april 1977, blz. 88-108.

NEELS L.
Een jurist bekijkt het Egmontpakt en botst op vele vragen.
De Nieuwe Maand, nr 9, november 1977, blz. 539-552.

OBLER J.
Een Amerikaan over het taalconflict te Brussel.
De Nieuwe Maand, nr 9, november 1977, blz. 530-538.

RAYSIDE D.M.
Les relations entre groupes linguistiques au Canada et en Belgique.
Recherches sociologiques, n° 1, 1977, pp. 95-131.

RENARD C.
Le dialogue de communauté à communauté et l'action des masses.
Cahiers Marxistes, n° 31, janvier 1977, pp. 1-8.

ROOSENS A.
Het Egmont-gemeenschapspakt.
Marxistisch Tijdschrift, 1977, nr 1, blz. 25-37.

SOMERYN G.
Aspects institutionnels de la régionalisation préparatoire en Belgique.
Journal des Tribunaux, n° 4985, 12 février 1977, pp. 109-115.

VAN RUYSDAAL W. et al.
Eerste beschouwing over het gemeenschapspakt.
De Brusselse Post, 1977, nr 6 en volgende.

VINCENT W.
Het post-universitair België.
Lier, Van In, 1977, blz. 248.

V.G.
Gouvernement: les grandes lignes du pacte communautaire.
La Revue Nouvelle, juillet-août 1977, pp. 5-8.

Vrije Universiteit Brussel.
Vlaams Rechtsgenootschap. Hervorming van de staatsinstellingen (XXIXe Vlaams Universitair Rechtscongres).
Brussel, 1977, 213 blz.

X.
Du dialogue communautaire de l'hiver 1976-1977 au pacte communautaire de mai 1977 (I) (II) (III).
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire n° 767, 24 juin 1977, 18 pp.; n° 772, 9 septembre 1977, 22 pp.; n° 783-784, 16 décembre 1977, 43 pp.

X.
Het gemeenschapspakt. Een modern België.
Staatssecretariaat voor hervorming der instellingen. Brussel, 1978, 80 blz.

7. La situation de la Flandre

BOSMANS W.
Verzulling als constante.
De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1977, blz. 19-26.

BUNDERVOET J. et al.
De Vlaamse bediende en de vakbeweging.
De Gids op Maatschappelijke Gebied, 1977, oktober, nr 10, blz. 719-734.

- CLIQUET R.L. & MAELSTAF H.
Levenbeschouwing en gezinsvorming in Vlaanderen.
Bevolking en gezin, nr 3, december 1977, blz. 313-345.
- CROUX B.
Limburg op een keerpunt ?
Economie in Limburg, 1977, nr 1, blz. 8-14.
- DENECKERE M.
Wordt de haan roder en de leeuw zwarter ?
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 65-78.
- ELOY M. & FRIESWIJK J.
Buurtwerk in Vlaanderen en Nederland.
Streven, februari 1977, blz. 448-456.
- FOUBERT J.
De kristelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen - en wat met de C.V.P. ?
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 94-99.
- GOOSSENS L.
Woonbeleid in regionaal perspectief.
De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1977, blz. 27-41.
- GOVAERT S.
La gauche flamande face au problème communautaire.
Cahiers Marxistes, n° 36, juni 1977, pp. 15-21.
- HANCKE L.
Tien jaar later : van travailisme naar progressieve frontvorming.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 58-64.
- HENDRICKX J.
Het politieke middenveld in Vlaanderen.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 109-116.
- HENDRICKX J.
Een identiteit voor kristelijke democraten ?
Antwerpen, Standaard, 1977, blz. 146.
- HUYSE L.
Politiek Vlaanderen in cijfers.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 54-57.
- Kontaktgroep « Basisbewegingen ».
De progressieve frontvorming en de niet-partijgebonden bewegingen.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 79-87.
- MAES E.
Het V.E.V. : de patroons in Vlaanderen.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 88-93.
- MATON J.
Vlaanderen tegen het wereldpauperisme.
Kultuurleven, 1977, nr 2, blz. 162-173.
- MONTEYNE A. & DE BEUL L.
De ontwikkeling van de Brusselse « olievlek » 1947-1976.
Dofselwerknota, 1977, nr 13, 40 blz + 5 kaarten.
- MONTEYNE A.
Nederlands onderwijs in Brussel bedreigd.
Ons Erfdeel, 3, 1977, blz. 395-398.
- MONTEYNE A.
Le monde flamand de Bruxelles (I) (II).
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.). Courrier hebdomadaire n° 776, 21 octobre 1977, 20 pp.; n° 777, 17 novembre 1977, 34 pp.
- NICOLAÏ P.
De ontwikkeling van de fruitteelt in Limburg.
Economie in Limburg, 1977, nr 1, blz. 28-31.
- POELVOORDE E.
De sanering van verlatenbedrijfsruimten en de aanleg van ambachtelijkezones. Een toelichting bij het advies dd. 23 september 1977 van de G.E.R.V.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 14, december 1977, blz. 65-76. Redactie.
- Politiek in Vlaanderen : een strategie voor de progressieve krachten.*
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 46-53.
- SIX L.
Staffunctionarissen voor erkende culturele centra in Vlaams-Brabant.
Eco-Brabant, nr 14, maart 1977, blz. 37-38.
- SIX L.
Des cadres pour les centres culturels agréés du Brabant flamand.
Eco-Brabant, n° 14, mars 1977, pp. 37-38.
- SIX L.
Woonkwaliteit in het arrondissement Leuven.
Eco-Brabant, nr 16, december 1977, blz. 52-59.
- SIX L.
La qualité du logement dans l'arrondissement de Louvain.
Eco-Brabant, n° 16, décembre 1977, pp. 52-59.
- TER HOEVEN P.J.A.
De Vernieuwing van het Vlaams Nationalisme.
De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1977, blz. 3-12.
- TIMMERMANS J.
Het ziekenhuisaanbod in Limburg.
Economie in Limburg, 1977, nr 3, blz. 33-46.
- TURF J.
Een politieke identiteit voor communisten.
Antwerpen, S.W.U., 1977, 146 blz.
- VAN HAEGENDOREN M.
Waterdichte federalisering. Concept van Federale grondwet.
Dofselwerknota, 1977, nr 14, 152 blz.
- VAN DEN STEENE W.
De Vlaamse Beweging na 1945.
Doffeldokumenten, 1977, nr 15-16, 182 blz.
- VAN DEN WIJNGAERT M.
Ontstaan en stichting van de C.V.P.-P.S.C.
Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel, blz. 164.
- VAN HAEGENDOREN M. & DE JONGHE E.
Roergangers in de mist.
Antwerpen, Standaard, 1977, blz. 188.
- VERHULST A.
Politieke verzuiling op cultureel gebied. De teleurgang van een droom.
Ons Erfdeel, 1, 1977, blz. 13-20.
- VERTHE A.
Vlamingen in de wereld.
Kultuurleven, 1977, nr 2, blz. 174-179.
- WESTRA V. et al.
De Vlaamse bediende en de vakbeweging.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, oktober, nr 10, blz. 719-734.
- X.
Het sociaal-economisch programma van de Volksunie.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari-maart 1977, blz. 100-108.
- X.
Investerings in Vlaanderen. Statistische reeksen.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 11, juni 1977, blz. 83-124.

5. La situation de la Wallonie

- BAUDSON A.
Les lignes de force de l'action régionale de l'A.D.E.C.
Bulletin Economique du Hainaut, 1977, n° 29, pp. 12-14.

- BERTIAUX J.-P.
Problèmes écologiques et développement industriel.
Bulletin Economique du Hainaut, 1977, n° 28, pp. 8-16.
- CALIFICE A.
Une politique wallonne du logement.
Wallonie 77, n° 2, pp. 87-97.
- COUSIN L.
Syndicats : programme pour un front commun wallon.
La Revue Nouvelle, décembre 1977, pp. 528-530.
- DELLEVOET C.
De Industrieterreinen in Waals-Brabant.
Eco-Brabant, nr 15, juli-september 1977, blz. 42-52.
- DELLEVOET C.
Les terrains Industriels en Brabant Wallon.
Eco-Brabant, n° 15, juillet-septembre 1977, pp. 42-52.
- DELLEVOET C.
De weg dwars door Waals-Brabant.
Eco-Brabant, nr 16, december 1977, blz. 34-38.
- DELLEVOET C.
La route transversale du Brabant wallon.
Eco-Brabant, n° 16, décembre 1977, pp. 34-38.
- DUPUIS M.
L'industrie alimentaire Sa situation en Wallonie.
Wallonie 77, n° 2, pp. 98-121.
- FREY I. & HORLIN D.
Innovation - emploi.
Bulletin Economique du Hainaut, 1977, n° 29, pp. 15-16.
- FROGNIER A.P. & GOFFART V.
Sondage « droite-gauche » en Wallonie : où sont les progressistes ?
La Revue Nouvelle, janvier 1977, pp. 34-40.
- HELLA A.
Ce qui devrait être une politique wallonne de l'eau.
Revue Générale, mars 1977, pp. 82-85.
- ISTASSE C.
Les petites et moyennes entreprises wallonnes créatrices de prospérité et d'emploi ?
Wallonie 77, n° 5, pp. 243-260.
- LAMBOTTE J.-P.
Vers une dimension européenne du développement économique de la Wallonie.
Wallonie 77, n° 2, pp. 122-130.
- ROBERTI J.-M.
Spécificité wallonne des problèmes de la presse.
Wallonie 77, n° 1, pp. 21-32.
- X.
Chronique des Intercommunales de développement économique.
Bulletin Economique du Hainaut, 1977, n° 29, pp. 26-29.
- DELMARTINO F., WUYTS H.
Inpraak in opspraak. Over zin en onzin van gemeentelijke adviesraden.
Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1977, 137 blz.
- DE MEYER W.
Les Associations de Communes ou Intercommunales : de l'eau dans le gaz, de l'électricité dans l'air.
Progrès, 1977, n° 50, pp. 7-12.
- DEPRE R.
Personnels- en organisatieproblemen in de gefusioneerde gemeenten.
De Gemeente, mei 1977, nr 5, blz. 156-158.
- GARRE L. & GODELAINE A.
Wet van 8 december 1976 tot regeling van het pensioen van sommige mandatarissen en van dat van hun rechtverkrigenden.
De Gemeente, januari 1977, nr 1, blz. 6-11, augustus-september 1977, nr 8-9, blz. 232-244.
- GEERTS F.
Werking van de gemeenteraad.
De Gemeente, oktober 1977, nr 10, blz. 275-279.
- HOPPENBROUWERS A.
Het ontwerp-gewestplan van de Brusselse agglomeratie en zijn mogelijke gevolgen op het vlak van het wonen en van de werkgelegenheid.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, maart, nr 3, blz. 211-220.
- HUVELLE P.
La loi organique des centres publics d'aide sociale.
Journal des Tribunaux, n° 5004, 3 septembre 1977, pp. 450-454.
- LAMMERTIJN et al.
Het gemeentelijk welzijnsbeleid : een uitdaging voor het O.C.M.W.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, mei, nr 5, blz. 413-425.
- LATOURE G.
Un exemple de collaboration entre l'autorité provinciale et communale. L'expérience namuroise des villages de vacances.
Mouvement communal, 1977, février, n° 516, pp. 62-66.
- LATOURE G.
A propos des charges professionnelles des bourgmestres et échevins.
Mouvement communal, 1977, mars, n° 517, pp. 82-88.
- LATOURE G.
Le rôle économique des nouvelles communes.
Mouvement communal, 1977, juin-juillet, n° 520, pp. 180-186.
- LATOURE G.
Het « Vennootschapsfonds » of naar een escalatie op staatsvlak.
De Gemeente, december 1977, nr 12, blz. 368-370.
- LEMAITRE J.
Waarom en hoe stadsvernieuwing ?
Eco-Brabant, nr 15, juli-september 1977, blz. 3-10.
- LEMAITRE J.
La rénovation urbaine pourquoi et comment ?
Eco-Brabant, n° 15, juillet-septembre 1977, pp. 3-10.
- MOERMAN F.
L'Assistance publique vue par Paul Grell.
La Revue Nouvelle, mars 1977, pp. 332-343.
- QUISTHOUDT C.
De wettelijke opdrachten van de O.C.M.W., een gewaarborgd recht op maatschappelijke dienstverlening.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, juni-juli, nr 6-7, blz. 525-548.
- ROPPE L.
Provincie en Limburgsche Economische Raad.
Economie in Limburg, 1977, nr 1, blz. 20-21.

9. Les communes et les provinces

- ANSELME B. & DELOURME A.
Les communes nouvelles. Leur rôle économique et social dans une Belgique régionalisée.
Wallonie 77, n° 1, pp. 41-58.
- BELEN B., DE CUYPER G., DRIESSEN H.
Volk, Gemeente, Intercommunale.
Dosseldokumenten, 1977, nr 14, 95 blz.
- BORRET J.
De tekst van de grondwet en het hoger administratief toezicht op de gemeenten.
Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 6, november-december 1977, blz. 325-329.

- SEVRIN R.
Infra-structure et rénovation urbaine : l'élargissement de l'Escaut à Tournai.
Bulletin Economique du Hainaut, 1977, n° 28, pp. 17-24.
- VAN LANDEGHEM P. et al.
Uitbouw van de nieuwe gemeente. Met een nieuwe gemeente naar een beter leefmilieu.
Brussel, Mens en Ruimte, 1977, 69 blz.
- WUYTS H.
Gemeente, hoeksteen van de democratie ?
Streven, januari 1977, blz. 316-322.
- X.
Les enseignements des élections communales du 10 octobre 1976 en Flandre et en Wallonie (I) (II).
Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.). Courrier hebdomadaire n° 747-748, 14 janvier 1977, 36 pp. ; n° 759-760, 8 avril 1977, 41 pp.
- X.
Les Centres publics d'Aide sociale et la défense de l'Idée libérale.
Progrès, 1977, n° 50, pp. 5-6.
- X.
Commercieel urbanisme in Zuid-Limburg.
Economie in Limburg, 1977, nr 1, blz. 35-61.
- X.
Gemeentebeleid na de fusies.
Brussel, BRT-Open School. Instituut Administratie-Universiteit, 1977, 187 blz.
- X.
Een onderzoek naar de omvang en de kostprijs van de verkiezingscampagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1976.
Afdeling Politologie van de K.U.-Leuven, 1977, 24 blz.
- 10. La politique scientifique**
- BAECKELAND E.
Le malaise universitaire liégeois.
Progrès, 1977, n° 53, pp. 11-15.
- BONTE A.
Studeren aan de universiteit... en dan ?
Orlon, Brugge, 1977.
- BONTE A.
Numerus clausus of academische werkloosheid : een vals dilemma.
Persoon en Gemeenschap, nr 9, 1977.
- BONTE A.
De arbeidsmarkt voor chemici vandaag en morgen.
Chemie Magazine, Gent, nr 2, 1977, blz. 4-6.
- BONTE A.
The problem of entry to the medical course in Belgium.
Medical Education, Edinburgh, 1977 (XI), p. 365-369.
- BONTE A.
L'Université... et puis après ?
Intermédiaire, Brussel, nr 19, 1977.
- de BRUYNE et HERMAN J.
Une innovation pédagogique : l'enseignement-recherche en sciences sociales.
Annales de Sciences Economiques appliquées, vol. 33, n° 4, 1976-77, pp. 9-32.
- DE LANOO J.
De sociale herkomst van de Leuvense studenten.
Politica, 1977, nr 2 en 3, blz. 119-136 en 215-232.
- DEVOLDERE P.
Academische werkloosheid.
Kultuurleven, 1977, nr 5, blz. 450-453.
- DRUET P.P.
Le débat nucléaire... dans l'Université.
La Revue Nouvelle, novembre 1977, pp. 476-478.

- PROVOOST G.
De politieke wetenschap aan de Rijksuniversiteit te Gent.
Res Publica, XIX, nr 4, blz. 675-683.
- STINGLHAMBER R. et LEGROS A.
Avantages et limites de la recherche collective
Annales de Sciences Economiques appliquées, vol. 33, n° 4, 1976-77, pp. 111-118.
- SWINGS J.
Controversiële wetenschap.
Streven, maart 1977, blz. 493-500.
- VAN ISTENDAEL G.
Kort bericht over de huidige stand van de wetenschap.
Kultuurleven, 1977, nr 6, blz. 505.
- VAN REMOORTERE P.
De universitaire expansie in België.
Streven, mei 1977, blz. 675-685.
- WILLEMS H.
Rationalisatie van het Pedagogisch Hoger Onderwijs mogelijk en noodzakelijk.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, oktober, nr 10, blz. 747-759.
- WANTY J.
Les contradictions de l'enseignement universitaire en Belgique.
Progrès, 1977, n° 54, pp. 19-22.

11. Les travailleurs étrangers

- CAMPIOLI G.
Enfants migrants et réussite scolaire. Les exceptions.
Recherches Sociologiques, n° 2, 1977, pp. 245-273.
- DEBBAUT H.L.
Gastarbeid in België : Achtergronden en ontwikkeling. Een op het beleid gericht sociaal-economische benadering.
Bevolking en Gezin, nr 2, oktober 1977, blz. 157-173.
- DEL COURT J. et al.
Un « fait divers » malheureux ou le logement des travailleurs migrants.
La Revue Nouvelle, décembre 1977, pp. 595-606.
- DUCOLI B. & PANGIERA S.
Nationale vakbonden en immigratie.
Kultuurleven, 1977, nr 7, blz. 617-628.
- GOFFIN F.
L'application de la loi étrangère au contrat d'emploi lors de sa rupture.
Tijdschrift voor Sociaal Recht, 1977, nr 4, blz. 193-198.

12. La situation dans la sidérurgie

- BEAUSSART P.
Les fabrications métalliques dans la province de Hainaut.
Bulletin Economique du Hainaut, 1977, n° 27, pp. 19-20.
- DEBRA J.
La sidérurgie wallonne face au défi international.
La Revue Nouvelle, avril 1977, pp. 371-379.
- MOERS J.
Des mesures d'airain pour l'acier.
La Revue Nouvelle, avril 1977, pp. 380-392.
- GAZON J.
La relance à base d'acier ou comment se dégager de la sidérurgie ?
Socialisme, avril 1977, pp. 95-104.
- INSTALLÉ M.
Evolution de la sidérurgie et perspectives d'avenir.
Wallonie 77, n° 1, pp. 3-14.

13. La politique étrangère de la Belgique

- ALLEN D. & MORGAN R.
Rechtstreekse verkiezingen voor het Europese Parlement: het Britse dilemma.
Internationale Spectator, 1977, augustus, nr 8, blz. 489-496.
- BOISARD M.
Une politique européenne de coopération culturelle: «L'art de l'impossible?».
Studia Diplomatica, 1977, nr 3, blz. 263-272.
- BRIDGFORD J.
European political cooperation and the Institutions of the European Communities.
Studia Diplomatica, 1977, n° 4, pp. 393-411.
- BUNTINX H.M.
Europa blaast koud en heet uit één mond.
Kultuurleven, 1977, nr 5, blz. 427-435.
- CABET E.
La privatisation de la politique et des structures de la coopération au développement.
Socialisme, avril 1977, pp. 105-108.
- DELMAS C.
L'Alliance atlantique reste nécessaire et légitime.
Revue Générale, avril 1977, pp. 61-77.
- DEWACHTER W. et al.
De machts hiërarchie van de staten.
Res Publica, XIX, 1977, nr 1, blz. 5-22.
- DU BOSCH J.
Question sur l'Europe des Neuf.
Cahiers Marxistes, n° 36, juin 1977, pp. 26-29.
- ENGELS J.
Een liberaal programma voor het Europa van morgen.
Vooruitgang, 1977, nr 28, blz. 6-9.
- ENGELS J.
En vue des élections de 1978. Un programme libéral pour l'Europe de demain.
Progrès, 1977, n° 53, pp. 23-25.
- FAYAT H.
De socialistische leidersconferentie over Helsinki.
Socialistische Standpunten, 1977, nr 3, blz. 138-142.
- FOIDART G.
La coopération au développement: quels objectifs?
Socialisme, avril 1977, pp. 109-112.
- FRANCK C.
La défense de l'Europe: scénario, tactique et politique.
La Revue Nouvelle, mars 1977, pp. 289-294.
- ISAAC P.C.
Des Wallons en Arabie Saoudite I La Foire INEWAL de Jeddah: l'expérience et ses enseignements.
Wallonie 77, n° 6, pp. 391-398.
- PETIT J.
Uitbreiding van de Europese Gemeenschap: op hoop van zegen.
Internationale Spectator, 1977, augustus, nr 8, blz. 474-488.
- PIJPERS A.
Transnationale betrekkingen: geen verandering van Internationale politiek.
Acta Politica, 1977, oktober, nr 4, blz. 449-474.
- P.S.
Politique étrangère. Henri le petit.
La Revue Nouvelle, novembre 1977, pp. 409-410.
- RADOUX L.
Progrès vers la détente? Helsinki-Belgrade.
Studia Diplomatica, 1977, n° 5, pp. 483-493.
- SCHEPERS S.
België's buitenlandse politiek.
Kultuurleven, 1977, nr 7, blz. 640-644.
- SIMONET H.
La politique étrangère de la Belgique. Hasard ou nécessité?
Studia Diplomatica, 1977, n° 5, pp. 463-482.
- SIMONET H., GEENS G.
Programma van het Belgisch Voorzitterschap van de Raad der Europese Gemeenschappen. Teksten en Documenten. Ideeën en Studia, nr 312, 1977, 96 blz.
- VAN BOGAERT E.
De evolutie van zeevissersrecht.
Studia Diplomatica, 1977, n° 4, blz. 343-365.
- VAN CAMPEN S.
De NAVO en de toekomst van Europa.
Internationale Spectator, 1977, oktober, nr 10, blz. 659-665.
- VAN CUTSEM V.
E.E.G.-Verdrag telt 20 lentes.
Vooruitgang, 1977, nr 26, blz. 10-15.
- VAN CUTSEM F.
Klop op de deur van drie nieuwkomers plonst E.E.G. In ververring.
Vooruitgang, 1977, nr 30, blz. 22-24.
- VAN CUTSEM V.
Les perspectives pour le Parlement européen en 1978.
Progrès, 1977, n° 50, pp. 20-23.
- VAN CUTSEM V.
Les 20 printemps du traité de Rome.
Progrès, 1977, n° 52, pp. 12-16.
- VERBRUGGHE B. et al.
De democratisering van het onderwijs, het ontnuchterend ontwaken uit een al te mooie wensdroom.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, 1977, juni-juli, nr 6-7, blz. 491-514.
- WILLAME J.C.
Le rapport Tindemans sur l'union européenne. Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.). Courrier hebdomadaire n° 764, 13 mai 1977, 33 pp.
- VERMEYLEN P.
In memoriam Victor Larock.
Studia Diplomatica, 1977, n° 5, pp. 445-461.
- X.
Le Congo dans la guerre. Les accords tripartites Belgique - Grande-Bretagne - Etats-Unis.
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.). Courrier hebdomadaire n° 781-782.
- X.
Het Belgisch - Nederlands ontwerp-verdrag over de verdeling en de kwaliteit van het water van de Maas.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 11, juni 1977, blz. 55-81.

L'Année politique 1976 Politiek Jaarboek

Nouvelle série n° 1 — Nieuwe reeks n° 1

SOMMAIRE — INHOUD

Préface.

Inleiding. Koppen uit het politieke nieuws van 1976.

Jan CEULEERS, De regering Tindemans, de partijen en het overleg onder de gemeenschappen.

Jacques BRASSINNE, Bilan des conseils culturels et des conseils régionaux.

Rudolf MAES, De samenvoeging van de gemeenten. Studie van het besluitvormingsproces.

Léon-Eli TROCLET, Front commun syndical et nouveau pacte social.

Yvo NUYENS, Pax medica op de helling ?

Mariette VERRYCKEN, De werkzaamheden van de staatscommissie voor ethische problemen.

Bertrand J. DE CLERCQ, De discussies rond een legalisering van opzettelijke abortus.

René CYPRES, Les problèmes de l'énergie et le rapport de la Commission des Sages.

Jean-Claude WILLAME, Le rapport Tindemans et les élections européennes.

Mark DEWEERDT, De politieke opiniepeilingen in België in 1976.

Wladimir S. PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1976.

VOLUME XIX, N° 2 - RES PUBLICA - BUNDEL XIX, N° 2

RES PUBLICA

Revue de l'Institut Belge de Science Politique

Tijdschrift van het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek

Rédacteur en chef - Hoofdredacteur : Wilfried Dewachter

La reproduction, soit intégrale, soit abrégée, des articles est autorisée. Toutefois, les références doivent être indiquées avec précision (nom de l'auteur, titre de l'article, numéro et pages de la revue). Les droits de traduction sont réservés pour tous pays.

L'Institut Belge de Science Politique n'assume pas la responsabilité des opinions émises ; ces-ci n'engagent que les auteurs.

Les articles qui nous sont envoyés devront être dactylographiés, en double interligne et accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en anglais. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Het is toegelaten de artikels hetzij integraal, hetzij samengevat, over te nemen. De referenties moeten nochtans nauwkeurig aangeduid worden (naam van de schrijver, titel van het artikel, nummer en bladzijden van het tijdschrift). De vertaalrechten zijn voorgehouden voor alle landen.

Het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen ; deze verbinden alleen de auteurs.

De bijdragen moeten persklaar aangeboden worden, getipt met dubbel interlinie. Zij moeten vergezeld zijn van een engelstalige samenvatting van maximum 150 woorden. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggegeven.

SIEGE DE L'INSTITUT — ZETEL VAN HET INSTITUUT :

Hôtel de Sociétés scientifiques, rue des Champs-Élysées 43 - B-1050 Bruxelles (Belgique)

Tél. : 649.13.57 - 647.89.94 C.C.P. n° 000.00533.74-24

Hotel voor Wetenschappelijke Genootschappen, Elyzeese Veldenstraat 43 - B-1050 Brussel (België)

Tel. : 649.13.57 - 647.89.94 P.C.R. nr 000.00533.74-24

Conditions de vente et d'abonnement de la revue RES PUBLICA :

Verkoops- en abonnementsvoorwaarden van het tijdschrift RES PUBLICA :

Sales conditions and annual subscription of RES PUBLICA Review : :

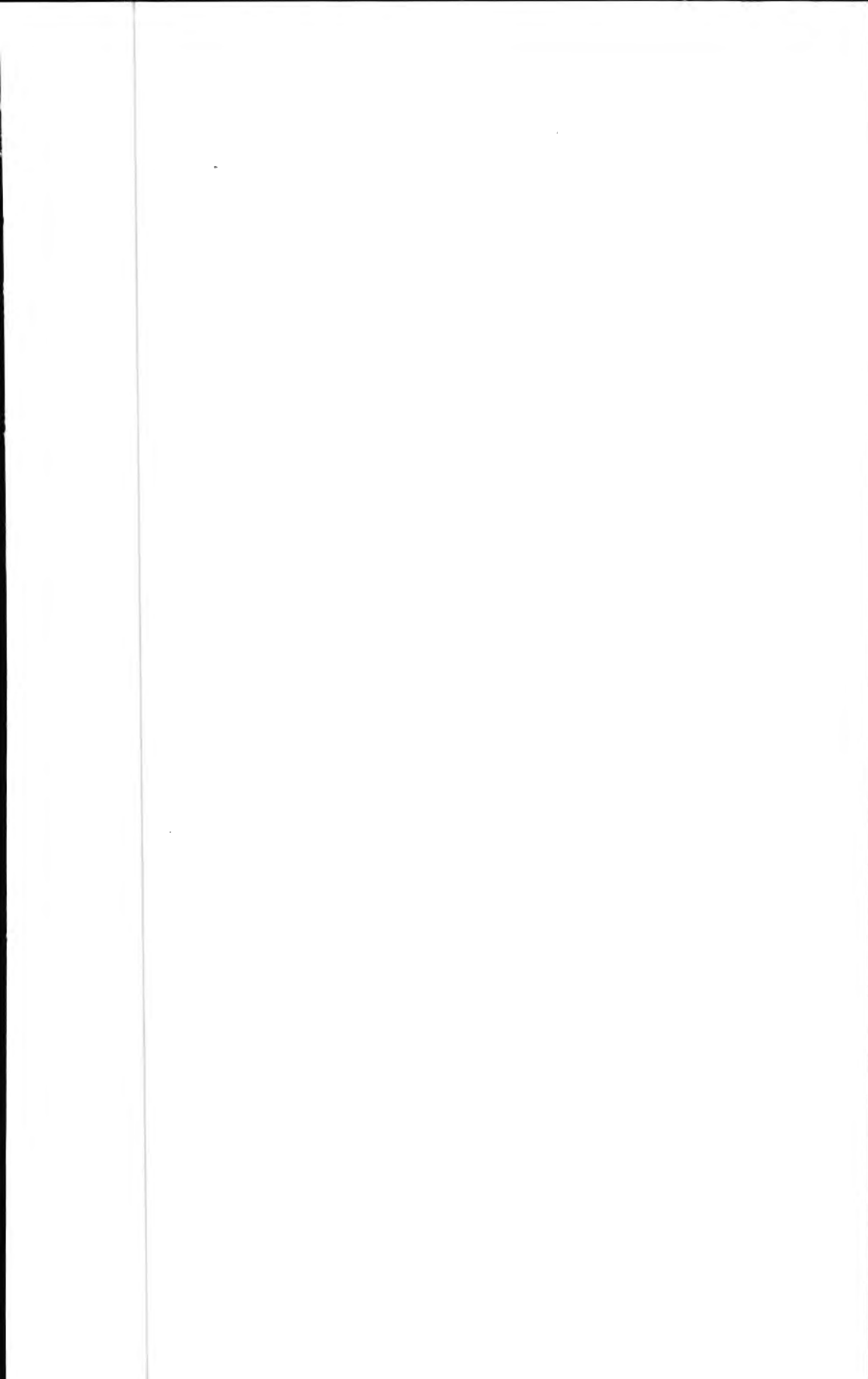
	1978
1. Abonnement annuel (4 numéros) — jaarlijks abonnement (4 nummers)	
Annual subscription (4 numbers)	F.B. - B.F.
Belgique - België : personne - persoon - person	700
institution - instelling	1.500
étudiant - student	400
Autres pays - Andere landen - Other countries :	
personne - persoon - person	700
institution - instellingen	1.500
2. Vente au numéro - Verkoop per nummer - Number sale	300
3. Collection par année de 1959 à 1975. Bundel per jaar vanaf 1959 tot 1975 - Set per year of 1959 through 1975	
Belgique - België	500
Autres pays - Andere landen - Other countries	700
4. Collection complète de 1959 à 1975 inclus : Belgique : 7.000 F.B. - Autres pays : 8.000 F.B. Volledige verzameling van 1959 tot 1975 inbegrepen : België : 7.000 B.F. - Andere landen : 8.000 B.F.	
Full set of 1959 through 1975 : Belgium : 7.000 B.F. - Others countries : 8.000 B.F.	

La revue RES PUBLICA est publiée
avec le concours du Ministère de l'Éducation nationale
Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven
met de steun van het Ministerie van Nationale Opvoeding

Dépôt légal — Wettelijk depot : D/R.P. 1978/2/1173

Imprimé en Belgique — Gedrukt in België

IMPRIME EN BELGIQUE / GEDRUKT IN BELGIE

par / door

L'IMPRIMERIE DES SCIENCES S.A.

Dir. : Ch. SCHROEF
Avenue Emile de Beco laan 75
B-1050 Bruxelles - Brussel